

Ware

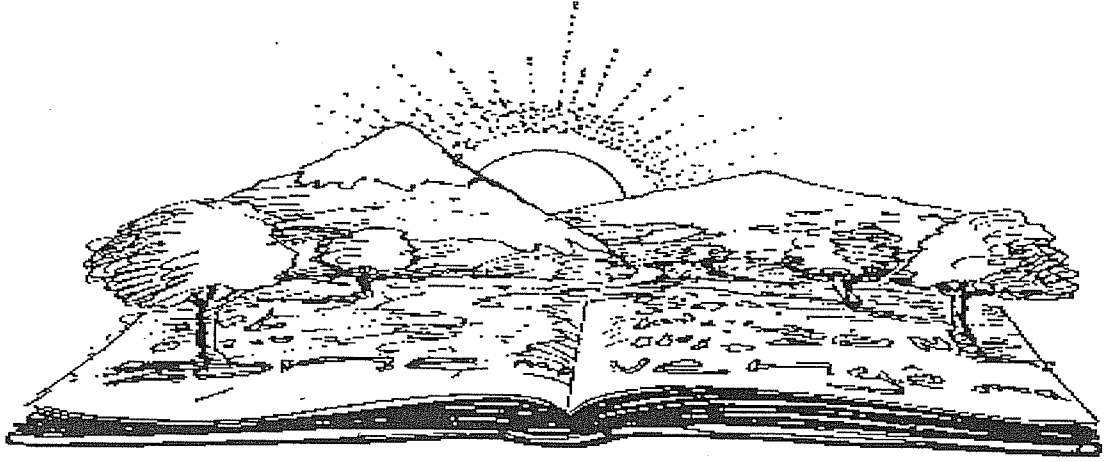
Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Dimili-Kirmanc-Zaza Dili ve K  lt  r   Dergisi
Zeitschrift der Dimili-Kirmanc-Zaza-Sprache und Kultur

Amor 14 Cele 2003

Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dımılı-Kırmanc-Zaza
Dımılı-Kırmanc-Zaza Dili ve Kültürü Dergisi
Zeitschrift der Dımılı-Kırmanc-Zaza-Sprache und Kultur

Redaksiyon / Redaktion:

Asmêno Bêwayir, H. Reqasa, H. Tornêcengi, Mehmet Doğan, X. Çelker

Cematê Ağmey * Yayın Kurulu * Freie MitarbeiterInnen

Alican, Berfin Jêl, Cansa, Daimi, Gagan Çar, H. Akbaba, H. Mergarji,
H. Tornêcengi, Hesênê Dılavî, Heyder, Fidane, Kemê Xece, Mursao Areyiz,
M. Çapan, Metê Xece, Musa, Mîstefaê Mızuri, Munzır Comerd, Perrê Sodîrî,
Sait Çiya, Şervan, Uşên Laşer, Usxanê Cemali

Adresa Nustene * Yazışma Adresi * Kontaktadresse

Ware

Internet:

Postfach 100807

warezaza@aol.com

D-68008 Mannheim

Hesabê Panqe * Banka Hesabı * Bankverbindung

H. Dursun

Konto Nr.: 608141

BLZ.: 545 500 10

Stadtsparkasse Ludwigshafen

© Ware

- * Autoren, Übersetzer und alle Mitarbeiter erhalten kein Honorar.
- * Namentlich gekennzeichnete Beiträge geben nicht unbedingt die Meinung der Redaktion wieder.
- * Die Redaktion behält sich vor, zugesandte Beiträge zu kürzen, zu verschieben bzw. auch nicht abzu drucken.
- * Alle Artikel dürfen mit Genehmigung der Redaktion und Einsendung eines Belegexemplars nachgedruckt werden.

Amor-14 5.- €

ISSN: 0946-4573

Têyestey * İçindekiler * Inhalt

Pelge * Sayfa * Seite

Ware ra	2
Mektubê Wendoğa * Okur mektupları * Leserbriefe	3

Dımılki-Kırmancki-Zazaki:

Hêketa Munzır Babay	Arêkerdoğ: Cemal Taş	6
Weşıya Dewe	Çarnoğ: H. Cansa	7
Cırm-Qoçgiri-Dewlete	Faruk Eren	8
Çêjikê mori	Arêkerdoğ: Hewes Miro	10
Derheqê waxtê vurniye	Ali Himmet Dağ	11
Vileçewt merdi	Sait Çiya	13
Heli ve kesike ra	Arêkerdoğ: Daimi Cengiz	15
Vizêri sande	Gımgın	15
Zazaki de name rê serkerdena sıfet u namey	Asmêno Bêwayir	16
Şiaune ez	Çarnoğ: Berfin Jêl	21
Sa u so ra	X. Çelker	22
Halê ma	U. Pulur	27
Welat ra duri hal u demê ma	Eyüp Hanoğlu	28
Welatê ma	Hewar Tornêcengi	29
Lafontaine ra taê saniki	Hewar Tornêcengi	30
Ğurbet	Eğit Eskarij	38
Azê Khalmemê Sirri...	Blêzê Berxi	39
Deva Remayi	Çarnoğ: N. Wısfunij	42
Torê Hemilka	K. Xamurpêt	44
Mesela Saa Ağay be xeta telefoni ra	Xıdır Eren	46
Gula verê rojune	Çarnoğ: Berfin Jêl	46
Ogıtê Qılandike	Heqi Bingöl	47
Çiroka kênakı bı mori ra	Arêkerdoğ: Tıcida	48
Hêştirê Kou	Sait Çiya	48
Qolı	Cengiz Aslan	49
Koçgiri seferi türküstü	Ali Şêr	50
Piro Sey Rıza	İbrahim Doğan	50
A roze ame	Mehmet Tülek	51
Roê mı...	Tıcida	51
Meymano bêwaxt	Delal Sılıze	51
Hera Welne	Arêkerdoğ: X. Çelker	52
Roci vecina	Yoldaş	58

Veng u vac - Kısa haberler - Pressestimmen	59
--	----

Türkçe:

Zeranik Köyü	Hıdır Eren-Faruk Eren	66
Bir cambazlık oyunu	Özgür Pulur	76
Zazaca yazı diline ve gramerine ilişkin notlar	Asmêno Bêwayir	78
Kendini Zaza, Alevi ve Dersimli olarak tanımlayan etnik kimlikler	M. van Bruinessen, çeviren: Özgür Gökmen	82
Dinmeyen Sevdam	Berfin Nur, çeviren: H. Küçük	85

Deutsch:

Sprachentwicklung	E. Gfeller, übersetzt von: E.A. Gutt	86
Kriterien zur Wahl eines Standarddialekts	Etienne Sadembouo	88
Gemeinschaftsprojekt: Zazaki-Türkisch Lexikon	C. M. Jacobson	93
Das Mikail Aslan Ensemble		101
Heimat	Astarê Koy	103
Gagan heißt Weinachten	Şengül Şenol	104
Zaza(ki) - Dialekt, Sprache, Nation?	Dr. Ludwig Paul	105

Fotrafê qapaği / Kapak fotoğrafı / Titelbild	X. Çelker
--	-----------

Ware ra

Ma 'be xêr wendoğê delali,

axırî çend serri ra tepiya bıbone ki rêyna *Warê* ma bi şên. Hama, ware çıxa şên bone ki, mîlet paizi şêniya xo bar keno, êno dew u suka xo. Yanê têyna ebe ware nêbeno! Gereke dew u suki ki şên bê.

Na mane de ma taê kar u gure gureto xo çım. Dı-hirê proja sero gurinime. Waxt ke dereso ebe inu şimarê benime meyma. Coka ma na geym vetena *Warey* vındarnenime.

Tertelê 37-38i ser ra 65 serri vêrdi ra. Hama çî hêf ke, derd u khulê ma hona weş nêbiyê.

Se ke qomê ma '38 de nêwaşt goni bırışıyo, ma ki nae nêwazenime. Waşte-na ma awa ke Dewleta Tırki endi suj u guna xo ere xo no, terteleyn name kero, kamiya Kırmanc-Zazay qebul kêro. Na kesi waro nêdana, ancax ebe na qeyde dışmenêniya wertê qoma darina we, haştiye u têduştiye êna.

Emser serra 65ina xovirardena Tertelê 37-38iya. Têde ağler u sefkanê Dêsi-mi, Sey Rıza, Usênê Seydi, Alişêr be Zarifa, Saan Ağa, Sılo Pıt, Xıdê Alê İsme, Cıvê Khêji, Usênê Qopi, Besa Şıae, Fındıq Ağa, Qemer Ağa, Aliyê Gaxi, Hesênê Gewe, Aliyê Mıstefay, İvisê Sey Khali, Qemê Cıvê Khêji, Qemer Ağaê Heyderu, Tikmê Hemedê Hêyderu, Hemê Cıvê Kheji, Hesênê Khalê Gonci, Mirzê Sılê Hemi u i bini ma viri derê. İna xo vira nêkenime. Çıla destê ina şewle dana raa ma.

Tertelê 37-38i ra dıma, nafa ki Tertelê Muzırıyo. Ebe vıraştına 8 gavara der u dorê Munzuri cênê de, Vadiya Munzırî binê ağwe de verdanê.

Koê Munzuri, Çemê Munzuri u Vadiya Muzırî rê wair veciyê ke, Muzır mexeneqiyo, wair mara meherediyo!

Ebe kêf u eşq bıwanê, weşiye de bımanê!

Ludwigshafen, paiza pêêne 2002

Mektubê Wendoğa ✍ Okuyucu Mektupları ☐ Leserbriefe

Dost u olvozê (ya ki albazê) hewli,

raveri zu be zu sima pérune re silamê Heqi vanu. Omid ken ke sima péro, eve nas u dostê ho, eve der u cirane ho ve zaw-zeçe hora wes u ware; kar u gure ho dere.

Olvozêne, belka sima ki heşîye pé ke, Kemal Astore serva zu duwaa ke ma kitavê zu Khuresiz ra (Peygamberler ile Seyyidlerin Secereleri ve Aşiretlerin Tarihi; Kureşanlı Seyit Kekil; 1999 Berlin) gureta, albumê huyo pêênede eve qeyde vata, ma daima makeme. Vano "Na dua mi ve ho, hora veta, nusna."

Olvozêne, ma péro rind zaneme ke, adet u torê ma, qese pi u khalikunê ma, sanikê ma, şûar u lawukê ma, tarixê ma; kilmek ra hemi u kamiya ma eve "qesu", eve "qeseykerdene", eve "vatene" nejdîyê hazar seru ra nat devam kerdo, amê. Ewro ki hetê nusnaene ra hona binge nêgureto; hona rind néamo fam kerdene. Na zoni çhutir binusnime, eve kamji usul u metod ra musnaene dime hona rind araze nébiya. Çim ke hona rind nêzame ke binge ra ve hata ser zonê ma eve kamji qeyde saniyo pê (ya ki viraziyo), mantiq u felsefa ho çhika.

Na vazeta zonê ma mesuleta de girane erzana ve ma vile ro: sanik u lawukê ke, mesel u heketê ke, dûa u gulbangê ke hazar seru ra nat, fek be fek na zoni seru dewr u daim biyê, amê, ma hona néwe nusneme u keme "qaim". Ma mavênê qesa u nuste de je pird yelçiyen keme. Ma dest de ne zu kitav, ne zu kitabe, ne ki quran u tewrate esta ke ma vajime, tarix u kamiya ma hatan na sindor dina-alem rê eskerawa. Ma ewro, "qesey" sera emaneta hazar seru ceme nuste, eve "qaim" kerdene peyser dame. Cokra gereke qedrê qesa ho rind bizanime, kare ho heni bikerime ke her kes qesa marê yitimat bikero. Eke qesê ma bi béitivar, ma dest de thawa némaneno.

Zonê ma ve çîyo ke na zon sero amo resto ma, raver dewletiya ma péruneo; yê domanunê mao; yê ded u derezaunê mao. Ura dima ki, yê cem u cumlê isanetêniyo; yê Kirdasuno, yê Tirkuno, yê Almanuno, yê Farsuno... Cokra çîyo ke marê ma u piyê mara, ded u derezaê mara mendo serva hirs u nefse ho né, serva domanunê ho, serva isanetêni game be game eve fam kerden u zanitene dos kerime; wertê isanetênide, eve kar u hunerê huyo "hak u pak" cao de hewl u hirade ca kerime.

Hama, tarz u usulê raa kamil u alimanê mae ewroêne hona çino. Her çi téwerterao, her jüyê ma çiyê vano, her jüyê ma cae ra sono... Vazeta de henene derime ke, endi raa made qusur u kemiye rê né, zur u neqiye rê bile qese ma benê bar. Mavenê made karo ke diyağê ho zur u dizdêni ra cêno cokra horê ca vineno, wayire ninu ki bêsêrm eve diyağê na karê ho rey bene alimê zoni, rey benê hozan u sair, rey benê siyasetçi, zon u zagoni seru vay dane.

Mara taê estê ke çi-miyo ke sari dest ra gureto, vane belka yinera ki êno guretene, eve ters u xof kerdo zerê sandiqu sero niştê ro. Ni ho, çixaş çi-miyo khan ke san-

diqa hode do arê, hunde çîyo de hewl ra say kene; ca be ca fetelinê, vanê "mide kilama filan mordemi esta, filan lawuke esta, filan sanike esta.." Saeke kilame ine ve ho yimis kerda endi wayirê kilame ra jede ho goynenê, ho erzenê ra ver, kilame re wayirên kenê. Seri yenê vérenê ra sonê, ninura zu karo de hewl ki névejino. Çîyo ke vejino des u di kasetê Silo Qiz'iye ke, ey ve ho kerdê pir u nas u dostanê horê ağme kerdê, inu nusnenê, peyderpey tekstê inu ağme kenê, eve na kar u gure ho, marê benê "arekerdoğ u zanoğê folklori", "sair u hozanê na zoni".

Hora taê ki este ke, je kermê sae zelegine be sanik u lawukunê na zon u qomi ro; gulbang u duanê na ra u yitiqati ro, endi je "male dizdêni" talan kene. Saeke sanikê ke ma u piyê hora musê, fikr u aqilê ninu biyo; gulbang u duaê ke pir u mürşidê hora gos de sirê zerê ninu biyo; nine a deqa de hora vezenê, namê ho sera tapi kenê. Weşîya hora zu mesel u heketê né, marê Sanika Sae Moru raa desine nusnenê; helmê cigera hora zu kilam u şîire né, marê gulbanga hazar seru eve tarix u imza namê ho ser mor kenê.

Meşte-biro ke jü Sanika Sae Moru ser çiyê vazo, ni uncia ho erzene ra ver, vane, "na sanike mi nusna, mi arda meydan, na waxt u tarixede mi kitavê hode ağme kerda; sima mira tirta... Urheberrecht...bis 50.000 DM... die streitgegenständliche Musikkassette mittlerweile in grosser Zahl vertrieben worden sein dürfte. Die Beklagten sind als Musikgruppe in einschlägigen Kreisen sehr anerkannt... sima werd ez mendu" (1). Tapiyê huyo bê tarix u mor kerde ke vezenê, saeke secera pi u khalikê huya kenê eskera. Ni, je Kemal Astorey ma u piyê hora, domanunê hora ki nésermainê, kune be rae, avukat be avukat fete-linê, bene qusur, nisene yaxê isani ro. Dizdina ninu ke ilam kerde ki, ni ho raa hirs u nefsi ra peyser nêcênê (2), endi eve dek u dubara isani hode xecelenê, waxt u emegê isani tirene, isani kar u gure ra kenê.

Tirki de vane "ayinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz.". Kar u gurê ma vere çimunê dost u dismeni dero. Des seriyo koti ke mara pers kene, ma vame, "hemiya ma, zon u zagonê ma hona rind néamo dos kerdene... Gereke raveri şerime ma u piyê hora, pir u pirika hora, alim u kamilê hora her çi her het ra pers kerime; bijerime kasetu, filmu. Şerime çhimê ağwe, eke bese keme hatan sindorê zon u zagonê ho, hemi u kamiya ho şerime; rind bi musime, fam kerime." (3)

Cokra hatan nika çhixaş ke hal u waxtê ma yimkan da ve ma, çhixaş ke destebera mara ame hondê, Estemole de, Frankfurt de, Kiel de, Bursa de, Erzincan de, Elaziz de, Dersim de, Berlin de, Brüksel de, Viyana de, her ca de şime lewe kamil u kokimanê maê ke morê na zoni hona ca néverdo, lewê inu... Inura pers kerd, musayme, vengê inu guret kasetu, guret filmu; çîyo ke ma inura musaime ki, heni dizdiya nê, heni eve karê de kem u gëlet u nêmezet né, çhime ra eve veng u vatena inu, eve sewda u qesa inu kerd eskera. (4) Meseleê ke, vajime je "Tertelê 1938i gul u dirvetê ho hona nébiyê wes inu, heni hete siyaset u

fekê siyasetçiya ra né, eve qesa sahidê na mesela ra kerdî eskera. (5)

Ma kare hode, zu domani ra be hatan kamile, qe emege keşi re bé-tivaren u néqiye nêkerde. Çimeê ke ma hatan nika karê hode kerde eskera, name dekernaena inarê ita de pelgi bile néresenê. Hama, dema ke na roza ewroêne de karê ho sera pak guriyais ki beno qusur, vejino verê ra isani. "Das Booklet ist in einer hochprofessionellen Weise lay-outet. Die Kassette selber ist in professioneller Weise (...) bedruckt. Auch der klangliche Eindruck ist hochprofessionell. Die Kassette ist offensichtlich mit einem grossen finanziellen Aufwand und für eine entsprechend grosse Auflage produziert worden." (6)

Hora heni aseno ke, na karo ke ma keme karê de baqilu niyo; na raa ke ma rameme raa de aqili niya. Heya, heniyo, ma na zono ke televizyonê ho çino, radonê de ho çino, qazetaê de ho çina, mustene re zu mektev u instituye né, qeseykerdena ho bile na harde dewresi sero, hurenda hodê tometa, ma na zon de lawuku vame, 30.000-40.000 DM pere xerc keme, kasetu virazeme. "Produktor"ê horê beme dendar karê horê, zonê horê xerc keme. Hora her ke albümê ma bi jede, hunde ki dênê ma beno jede. Some vengê kokim u kamilanê ma ceme, seru gurime, qapağa seri ra be hatan afişe her çi eve ho keme hazir, albüme keme amade, ura dima ki vame, emego ke ma do, wa na zon u zagoni re helal bo; çiyê ke ma cira musaime, mare beso; wa "gelir"ê na kasete, yê zu dernega ma bo.

Nas u dostê hora pera dên keme, Xozat u Estemol ra mordemu ame, Berlin de hirê asmi keme meyman ke, va di-hirê cau de vengê inu hesnaene dime, dost-dismen bivino ke na zon de çi lawuki estê, çi huner u kirameti estê. (7) Ura dima jüyê vejino, kuno ra nefis u hirsê ho dima, vano "für ihre kommerziellen und populistischen Zwecke verwendet und vertrieben haben." (8) Eve na qesa huya zur u zalamate karê to phon-phuc kerdene horê kare say keno. Işte ma seru ra nat karê de niyanên keme.

Ma eve reklame, eve dek u dubara né, eve hukmê kar u gurê ho bime "International bekannte Musikgruppe". (9) Uncia ki nêşkiyayme phiştê ho cao de xirt sanime; weşiya ho ve weşiya domanunê ho miqaim keme. Çiyê ke ma horê, nizno be peser ki (!), verê çimunê her keşi de ro, her keşi re ki eskerawo. Karo ke ma keme nêşkime jê "Hobby" bikerime; ma nêşkime vajime raveri pizê ma mird bo, ura dime çhixaş ke waxtê ma mend, key ke canê ma wast tenê ki kilamu nusnenime, lawuku yimis kenime, eve na karê ho benime sair u hozan, alim u zandoğ, radyoçi, filozof u siyasetçiyê na zoni.

Kemal Astarê ki na zon u zagon ra has keno... Zerê dey ki na zoni re zon dano... Hal u vazeta na zoni sero, u ki "jiveno... birreno." Çitir mejivo, hona hona taê vanê, "na zon lehça Tirkîya", taê vanê "yê Kirdaskiya", "namê na zoni bile beli niyo".

I ki hatan nika, vanê, phone kitavi nusnê, va i ki zu kitavê hode namê hora qeyr namê sahidê de na zoni, dost u dismeni re eskera bikerdene ke, wa her kesi bizanîtene raştô, na zon esto, deyra qeyr mordemi estê ke, ey tey qesey erdo; cira saniku muso, lawuku muso... Qeke nê avukatê hora qesa raste bivâtene, belka mérik deyra çiyê

musênê... Hetê ra muste u "program"unê hode vay dano; Zazay kamê, koti ra yenê, çand miloni nufusa ho esta rind vano, eskera qesey keno; sindorê "Zazaland" birreno ra. Mesela ke amê nefisê ho ça her çi havalê "Wissenschaftler" keno, beno "Zaza-Kurde", werte ra vejino. (10)

Hona diyağê ho çino ke peê qesunê hode vindê ro, marê beno wayirê kilamu... Hona xevera ho hora çina, beno "hozan u sair"... Şia ra qeyr rengê névineno, "als Maler" qesey keno... Aqil u fikrê huyo zur u zalamat dek u dubara ra qeyr çiyê rê néreseno, beno wayirê saniku...

Olvozê delali, sarê sima endi zaf medezni. Kilmek ra qesa mi uya ke, eve karo nêmezet u bé-tivar namê kes berz nébiyo; eve zur u dizdêni qe zu zon u zagon raver nêşiyô. Eke heniyo, endi dustê 72 qewm u qebila de raa huya rast u heqiqate dizden u zurekerênî ra rabirnaene rê waxt resto de. Raa de roşt u raştiye re zonê ma, zagonê ma ve hemi u kamiya ma ki laheqa çiyê de hewliya. Na mektuva mina rakerdaiye sima pérune rê silaiya. Bêrê şahsê Kemal A.i de qefçiliya ke diyağê ho hirs u nefis ra cêna raa hora dîr fime. Ez Teknik Universita Berlîni ra Phil.Dr.Zilfi Selcan ve Cemate Aleviyanê Berlîni ra Pir Ali Çicek ve taê sahidanê binu zandoğê na mesela qewul kon u vengê ci danu. Ma hona nêwe dest esto be na karê ho, bère bingê na ra u welağê rind dos kerime, 10.01.2002 de makeme de, verê sahid u zandoğê de, na usulo xiravin şahsê Kemal A.i de "riyo şia" ilan kerime.

Sera simawa newiye sima pérune rê, nas u dost u haskerdoğanê sima pérune rê raa de xêre ra kero... Wes be, weşiye de bimanê; hayig be, haydare ho be.

1. Ifada Kemal Astari ra
2. Bîldiriya pêseroka Warey, kitavê Kemal Astari "Volksmärchen aus Kurdistan" sero, Ffm. 17.10.1995
3. Özgür Ülke, "Kendi dilimizde müzik yapacagiz", röportaj, 28 Mart 1993 WDR-5 Radiosendung, röportaje Kemal Astari, 6.09.1993
4. Tija Sodiri, Amor 1, serre 1, Payiza-Virene 1995e, röportajê "Yasilar Dersim Türküleri Söylüyor", 1997
5. "Taniklariyla Dersim '38" belgesel videokaseti, 1995
6. Ifada Kemal Astari ra
7. "Sürela", 2000
8. Ifada Kemal Astari ra
9. Ifada Kemal Astari ra

Kemal Kahraman

Ma be xêr gelê cana, ma be xêr millete Zaza!

En ver de *XONASBIKERÊ KESAR KISIMANASBIKERO*.

Her vaş koka xo ser beno khewe. Heywax, çi hêf ke zaf neslê maê tezi, koka şari ser biyo khewe. Zaf zaf gêncanê ma esl o cisnê xo kerd o inkar, xo kerd o Tirk o Kurd, kamiya xo kerd vindi. Zon u kultur u itiqatê xo kerd inkar. Seba Tirk o Kurda canê xo da. Hepsa de, koa de fekê top o tufanganê işgalciya dest canê xo bi lete. Taine ebe namê gurubanê Kurda, taine ebe namê gurubanê Tırka xo vêşna, vêşaniya derge ra xo kişt, xo kerd nişanê qerqêşu-na polati. Hurina xode, aciyê de giran. Çê xorê, yanê ma o piy o way o biray rê cênîy o domana o nas o dostê xorê hêsirê çima çitê de siae ver de. Belke jü resmê xora tepia çiyê nêmend. Aciyê dina rê, gênciya dina rê dar o kemer heliya. Cênike, hemeti dest kewti

ver, domanê xo hêtim mendi. Zewqê dinya ra xêr nêdi. Nê khuli derdê giranê, biraê mi.

Gêncê ma vanê ma, Tirkime, ma Kurdime, namê dina nay domananê mara. Ma kamci tarix ra nat Devrim bime, Yoldaş bime, Ugur bime vs., Zilan Cotkar, Kava, Serhat, Hêlin, Zelal bime? Ma Hesen, Usên, Fadima bime, Zeynel, Musa, Ali, Weli bime; xaftila namê şari ma na gêncanê xora, ma xo kerd vindi, bav o khalê ma ki orte ra şî, namê dina ki ma kerd vindi. Khal o kokumê ma namanê teziya nêzanê. Pê namanê teza şa benê. Qederê xorê vile kenê çewt. Şeheranê metropola teba Awrupa her çiyê ma kişt, ma kerdime şarê de bin. Ez zen nêkeno ke kes qasê milêtê ma xo nêkerdo vindi. Kurdi mara rindê, wayire zonê xo vejine. Milêtê Zazay esl o cîsnê xo kerd inkar, zon o kultur tore o u gelenegê hazar serra kerd inkar. Vêre resmi ideolojiyê dewlete ma qir kerdime, zon o zagun o kultur o tore xelesna; bado ki mese-la Kurda de gêncanê ma rêça xo şaş kerde. Made soz o bext bi, şeref o namus bi, qedr o qîmet bi. Milêto Tirk qaytê may o piyê xo nêkeno. Kokumê dina zerrê ode de qederê xorê terk benê. Feqet orf adetê made çîyo niyanên çîno. Ma qaytê ma o piyê xo kerdê-ne, jû gênc ke çê ra cia biyêne her kes o gênc kerdêne neheq, vatê "khalê guna o bêdest o bêpaê, ti kami sera bena cia, rêna berdêne çêi ser. Destê may o pi phaçî kerdêne dîa dina guretêne.

Kanê, ewro no kultur o orf adet o gelenegê nîdek şî koti? Çi kora-niya siae amê nê insana re? Gêncanê ma çîga wend, honde bi heri! (Gêncê maê ke biyê Tirk o Kurd, ez ine ra vano). Çîga cêray, honde bi kori. Çîga teknoloji ra imkani di, honde bi roboti. Taê bi wayirê pere o puli, serheb bi şerxoşî. Zeweyiyay, nêkerd têsere, halênê xo şarît we, domani orte de mendi, bi zê gêja. Cênîy o çênêkê ma xaftila bi feminist, taê bi wayirê araba, hemme de çente pîrê makyaja, dirsek (zend) musna cîamêrda. Na nêweşiye en zaf ki awrupa ra amê welat, coka her çî kerd at o bat. De çewtiye çîna. Şîkir ke isanê ma çag pê guret, bilim o teknoloji ra fayde di. Xort o azebanê ma wend, her çî nas kerd, ama ko nas nêkerd, kamiya xo kerde vindi. Biliya zewq o menfatê xo kerd, nê kuli derdê.

Ti ewro metropol de şona, çê jû dostê bira o api gêncê dina ya tora "ti xêr ama" vanê, ya ji nêvanê, ya ji şonê kunê ode ya ji oda ke ti teder qumanda televizoni cênê, kunê çizgi filma, ti çî pers kerê, binê lew o pimika ra cewab cêna ya ki nêcêna ya ki vanê, 'aman boşver'.

Ewro halê qomê ma nao orte dero. Ma gere ke xora pers kime: "ma kamime?" Raşt, zonê ma esto ya çîno, no zon koti qesê beno, no ebe hazar serrano se mendo? Dême ke qesê biyo, amo, milêto ke zonê xo esto, o xoser milleio. Hardê milêtê ma kuli jû ca dero. Anadolîye de qebilê de zaf kano. Zonê milêtê Zazay ebe sed serra ravêr, yanê kamiya ma şarê dulgeranê geriba nivisna: Ingliza, Unusa, Alman, Firansiza, Tırka; amê welatê, ma milêto Zaza nas kerdo, zonê ma, kulturê ma, orf o adet o itîqat o werden o kîncê ma nivisnê. Ziar o warê ma nivisnê, xerita ma veta. Hardê milêtê Zazay doîmnê çeme Firati o Dicê dero. Milêto Zaza parçe kerdo, taê biyê Islam, ê bîna ki xorê eccadê xora çî diyo, dinê dina ramito, Inanê ke Ali ra hes kerdo, ê biye Elewi, inanê ke Ebubekir Ömer Osman gureto, ê ki biyê Suni.

Verhasil bêbextiy o hilê dina dunya ra biyo vila. Serê Ehl-i Beyti do piro. Hz. Mihemedi ra zuret neverdo, hilê Ömer Osman o Mawiyay amo, xo resno Anadolîye. Milêto Zaza kerdo di lete, kerdo Elewiy o Suni, verdo pê. Herbê milêtê mao Zaza zaf qir biyo. Irana Suniya ra, Suniya ji dewleta Osmani ji Elewîya ra zaf qetil kerdo. En zaf Zazaê ke Elewîye ê amê kiştene. Na mesela pak nebera, çimke mesela hazar serrana. Ma bême ewro. Gerçi na

dawa ji aera ferq nekera.

Gêncanê maê ke wend, kewti chepê Tirk o Kurda, kamiya xo kerde vindi. Zonê ma Zazaki kerd zonê Tirk o Kurda. Milêto Kurd bi milliyet (ulus), milêto Zaza ki bi "Zaza-Kurd". Nae ra thawa nêkewt serê mi, mende ra mesela Mele Nesredîn Xoci. Ê ji ciranê xora vato, "lê to biroş zo.

Va devrim, bi devrimciyê Tirk o Kurda. Halbu ke reê tarixê xo pers kerê pil o maqula ra.

A waxt her çî musenê, dane çokanê xora. Dewleta Osmani fer-manê milêtê Zazay vet, Kurd o Osmana pia da Zazaanê Elewîya ra. Varto de Zazaanê Xonmeçika dest kerd xo, eskerê Alaiya Hemidiya teba milisanê Kurda maf kerd. Alaiya Hemidiya teba milise Kurda Koê Bingolî de vere Koga Pile de, raşt Seyidê Diari de, qarşiyê nişancıyanê Xonmeçika bi têsere o têbine ra.

Gêncê maê ke kewti chepê Kurd o Tırka, roşberê ma zon o kul-turê xo kerd inkar. Nina koraniye arde çîmanê xo ser de. Bi sebe-bê nêçe gêncanê ma, kuli seba kamiya şari day kiştene. Tarixê ma Zazaya zaf aciyo, fermanê ma qasê Hermeniya biyo.

nê durumi her kes zano

tersa ra tewr çiyê nezano

her kesi ebe çîmanê xo diyo

ama roja nivisnaene de tewr çiyê nêdiyo

Maqul o kokumanê ma vatêne: "Lacê mi, şîma çî pers kenê! Zulmê Osmani o Khurmanca dest awa ke ma diya, kesi nêdiya. Eskerê Tırki Dêsim de kokê şarê ma ard. Zerê veyvika de derguş kişt ebe sungiye. Sebeb ke va, "ma dewleta Tırki nêwazenime welate xo, ma zonê dina nêwazenime, hardê bav o khalê manô, zonê bav o khalê mano, coka fermanê Dêsimi vet, jenosid kerd. Qe ke reê zon o kulturê xore bixevetiyêne, kamiya xo nas bikerê. Zonê xo qesê bikerê, zonê şari qesê mekerêne. Bav o khalê ma seba zon o welatê xo amê kiştene. Zon dina ra marê mêreşo en girso. Namus o anoro en girso. Wezifa ma, hardê bav o khalê xorê, zon o itîqatê xorê hatan merdene kar bikeme, zonê xo binê bandi-ra Tirk o Kurda ra raxelesnime ke mezele de astikê bav o khalê ma jan mederê.

*"HER VAS KOKA XO SERA BENO KHEWE
HER THEYR ZONÊ XORA WANENO
KAM KE ESL O CİSNÊ XO INKAR KENO
TOZ ERZENO RÊÇA XO, SONO"*

Haydê bira, can bira, gonî canê mi, bira!

Kanê, zonê bav o khalê ma?

Xizirê roja tenge bibo rayberê ma

Koê Bingol ra vengê êno

Vengê ziar o Ewliyaanê ma

GIMGIM ra aseno Goşkar Baba

Hazir Baba, Çadir Baba, Girê Boga

Şîma butunê emegdaranê Warey, ebe kelê Xizirê haziri selam keno. Weşiya canê şîma wazeno. Ne guri rê xêlê emeg lazimo, zonê ma zonê hazar serano. Zonê bav o khalê mano. Weş o war bîmanê gelê cana!

Muska ra İbrahim Dogan

HÊKETA MUZIR BABAY

Binge: Ağdad ra Rayber Qoç

Qeseykerdoğ: Ana Zêrife (Çêna Rayber Qoçi)

Arêkerdoğ: Cemal TAŞ

Muzir; şuwenê İbrahim Pêxamberi bi, hurêndia çimanê Muziri de suriye çiraynêne. Rocê; dî teni vergi amay lewê suriye, Muzir ra miye waste. Muziri vake:

-Na suriye yê mî niya, nî miy miyê mî niyê mîrê amanetê, ez bese nêkena bîdî sîma.

Vergu vake:

-Tî ke bese nêkena nêdana ma, ma lewê suriye de vîndeyme, tî so wairê suriye ra destur bîce bê.

Muziri vake:

-Sîma vergê, ez hata ke seri, têpia peyser bêri, sîma suriye wenê, qedê-nenê. Se tîbarê mî 've sîma bêro?

Vergu sond werd, Muzir rê hirê çekuy mordi, vake:

- Çêneka azeva ke çê pi de mana, serba guna aye,

- awa ke sergema germe saci ser ra nêdana kesi, serba guna aye

- awa ke gejiyê khan u newî piya girêdana, serba guna ayê bo ke, nî hirmena guna rê ma dêndar bime ke, ma fek ra suriye nêname.

Nî sondia ra têpia Muzir kot raê, tenê ca ke şî, hurêndia xode vînet, xoxode vake "hey wax hey, vergu ez xapîta" ebe ters u merexa şî, şî lewê İbrahim Pêxamberi. İbrahim Pêxamberi sêr kerd ke Muzir nao dot ra yeno, suriye tey çîna, cêra ve şuwanê xo Muziri vake:

-Bîko, to suriye kotî de ca verdê.

Muziri vake:

-Mî teşlîmê verga kerde.

İbrahim Pêxamberi vake:

-İson coru suriye boka vergu keno?

Muziri vake:

-İnu mîrê hirê gunanê gîranu sero sond werd, fek ra suriye nênanê.

İbrahim Pêxamberi vake:

-So, Muzirê mî so, tî ke şîya xora ke fek ra suriye nêno, vergu re vace, xorê wertê suriye de qayt bê, pê jû miye qayıl bê, bîcêrê berê, xorê borê.

Muzir ebe ters şî ke çî sêr kero, eke nême dê suriye meğelo, nême de suriye ki mêle biyaiyo; vergu ra jû na het de vîneto, jû do het de vîneto.

Vergu; Muziri ra pers kerd, vake:

-Tî şîya wairî se va?

Muziri vake:

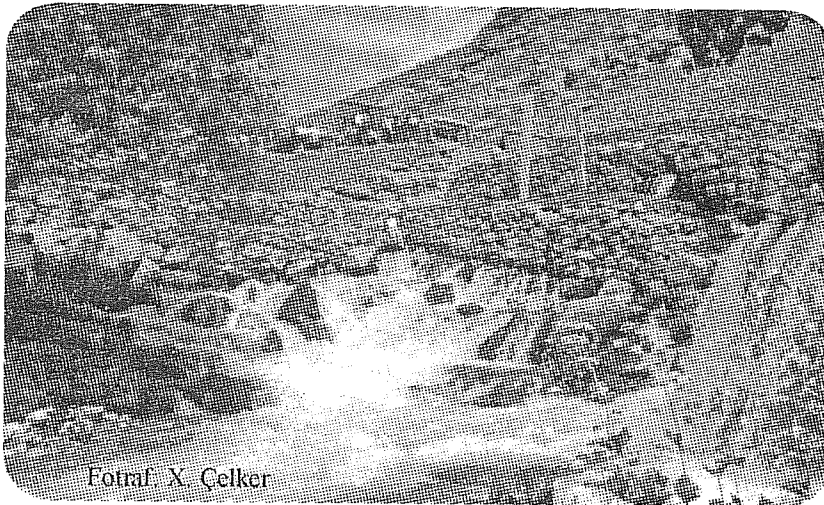
-Vano "'be xo, wa jüyê qayıl bê, xorê werte ra weçînê berê". Yê Muziri ki tek jû miya xo eştiye, a miye ki hawt serri bi

ke estêwrî biye, tayle ra a serre hona awr mend bi. Vergi şî wertê suriye ra feteliyay, wertê suriye ra miya Muziri çînte we, gurete berde, Muziri vengê xo nêvet. Vergu miye berde doymê şüye de, cao de thaldi de zaynê, çutê vereke xo vêrê miye ra gureti, miye verdê ra. Miye qîrrê peyser amê wertê suriye. Muzir şî, dest na miye ra ke, miye awr niya, vergu miye zayna.

İbrahim Pêxamber tam o waxt lewê muzir de veciya, hekmete de mend, sêr kerd ke letê de suriye qero, lete de suriye sıpiyo. Hên duri ra vînet, Muziri ra vake:

-Bîko, bîko, no sır kotî ra torê ama?

Muziri cûab nêda, İbrahim Pêxamber hên pay

Fotoğraf: X. Çelker

ra vinet. Muzır zof şüwano de xırt bi, yi koçikê sıt bile nêdîtêne ke nonê xorê qatığ kero. Muzır vatêne "suriye amaneta" nonê xo bile anculi werdêne.

İbrahim Pêxamberi Muzır fıt qesa ke, cı reso; Muzırî sêr kerd ke İbrahim Pêxamber cat keno ke, yi pêbıcêro, Muzır rema. İbrahim Pêxamber kot Muzırî dima, Muzırî her ke gama xo este, hurêndia pasna Muzırî ra ze siti, awa sıpiye est teber, mavenê Muzırî be mavenê İbrahim Pêxamberi bîrna. Eve na hal Muzırî çewres game este, hurêndia çimê çewreşine de sır bi, şî.

Yi verekê ke vergu berdi, yinara jü serba İsmailê lacê İbrahim Pêxamberi bi gırbani. Sıleverê qırbane bi hene, loqırê qırbane bi moreki, gostê yi vereki ra çewres qor mordemi non werd; cara parçe de yi hêçe nêşî.

Vesnê didine hona vinetaıyo, kêy ke qom, homete kote be tenga de pile, o vesn ki u waxt beno qırbani, beno qelxanê qomî, beno qelxanê homete.

WEŞİYA DEWE

Zewınce odaı ra çêê de ma Qıçkeki bi pençerê ma Xılıki bi qavê ma tencikê ma Çıxa wes biye weşıya dewe	Ma xobe xo bime Qom u derezau ra bime Her ca de Zazaki qesey biyene Hatan ke Tırk u Tırki çine bi Çıxa wes biye weşıya dewe	Puç u qazaxi tenitêne ra Ebe hengaji cite ramitêne Dime ra kotane veciye Çıxa wes biye weşıya dewe
Mumi nêcamêne diyaene, qisiki vêsnêne Çırtıke kerde teneke ra Ayneo şikiyaye di, darde kerd Se wes biye weşıya dewe	Qewa çine biye dewe de Amenê peser her ca de Odu de ya ki çê de Çıxa wes biye weşıya dewe	Pune u arux dêne arey Tore ve tore tar werdêne Ko wo çengel ra vore ardêne Çıxa wes biye weşıya dewe
Pere raê u teuz denê Pençere 'be qezanta perda kerdê Vas ra cile harde vıştê ra Çıxa wes biye weşıya dewe	Miy u voreki qırêne Şiyu de xeceliyenê Sundane restêne pê Çıxa wes biye weşıya dewe	Verê coy tewraniye u verem zaf bi Hên ke mesu day bi maro Toğtor çine bi, derman çine bi Çıxa wes biye weşıya dewe
Ebe galu bar kırısnêne Ko ra ko rae viarnêne Makina ke ame zaf sas bime Se wes biye weşıya dewe	Dareno çamên de mir litene ro Saji sero mun potêne Serba bıçku lozinge fişte ra cı Çı wes biye weşıya dewe	Reştıke ra deştıgi restene Kersagek ra kersagi kerdêno ro Ebe zengen qili qılaynêne ra Çıxa wes biye weşıya dewe
Uşıra polate ra kay nênene ro Biyêne şüane, biyêne miye, biyêne verg Eskerê Tırk 'ke diyêne biyêne terik, biyêne tik Unca ki çıxa wes bi ciıyayisê dewe	Rae gıretêne ebe heru Taine u ki nediyenê Têrajiye ma ebe hoqa Se wes biye weşıya dewe	Dest ra cı estene karê ma biye Dismenêni çına dostêni biye Tavat est bi comerdêni est biye Çıxa wes biye weşıya dewe
Ko u tiru ra ke şiyêne Miy u voreki ke berdene Zuqane linge ro ke teli şiyêne Çıxa wes biye weşıya dewe	Kukart gıretene barut virastêne Tufango pır ra şiyene sayd Zaranc u awres diyêne nêne pıra Çıxa wes biye weşıya dewe	Xalıke, amike bizane ze mae Ded u xal tivana piyê Lew nênenê dest ra rozşênu de Çıxa wes biye weşıya dewe
	Qamisı ra xeşiri munitêne Ebe çerx daene muşene ramitêne Erebanê Gau, gızagi hona çi di Çıxa wes biye weşıya dewe	Nustoğê: Songule (Demir) Çarnoğ: H. Cansa

CIRM-QOÇGİRİ-DEVLETE

Faruk Eren

Cürüm, Erekiyo. Tirkîyê xo 'suç'o. Made keli-
ma nianêne çina. *Cereme* yi Erekiyo. Tirkîyê
ceremi 'ceza'o. Cereme bedelê cürümio.

Jüanê (ziwanê) made *cirm* esto. Tirkîyê *cirmi*
rüşveto. "*Cirm danim mamurou ke kara ma*
bivinê, qeyretê ma bikirê." Ereki de na kelima
esta, çina nezou. Mirê heni yeno ke kokê *cereme*
bo (be) cürüm ra Kirmancou¹ *cirm* peyda kerdo.
Ni maney ra ber, jü manê xowo do bin esto.
Cirm; manê xo Tirkî de 'vergi'yo.

Aşîrê Seydou sonê Kamax, Egin, Iliç, Quruçay
ra mal, milk, çi ama desti ver, be zora cênê, anê.
Aşîri na ardene rê vanê *cirm*. Taê nay rê vanê
öşür. Huquqê aşîran de ni herdi herdê Seydanê.
Iyê ke ni caan derê, binê şîya aşîran derê. Aşîri
inan rê wayir vecinê, verrayî (ki) inan ra *cirm*
guretene heqa aşîrana.

Aşîrou dewi mabênê xode bare kerdê. Zêdiri
paiji waxtê cûni de sonê, *cirmê* xo cênê yenê.
Tirkî be rajiyina nedanê. Aşîri ninou tersnenê,
heni cênê. Mecbur ke nemandi, keşi neçisenê.
Seydou miyan de Bolici, jüyi Resberi (i wayirê
aşîre niyê, inan rê vanê 'qara taximi, resbero
parşyüeqalin') nesonê *cirm*. Zobina aşîri têde
sonê. Bolici, resberi serba aşîrou vanê, ni nehe-
qê, caê bigani de sonê, mal o milkê mêrikou
kelepur kenê, anê. Na gunakariya, neheqiya. Ni
cirm, *öşür* nevanê, kelepur vanê. Kelepur Tirkî
de 'yağmalama'o. Aşîri na kelima nianê jüanê xo
ser. Î, *cirm*, *öşür* vanê. *Cirm* guretene heqa
inana. Çike Tirkê ni herdou binê huquqê inan
derê. Çike Tirkî bado amê - ardê ni herdou. Ni
dewi, dewê Hermeniyânê, dewê Kirmancanê.

Şix Hesenu bo Seydou biraê, jübini ser tifang
ercenê. Şix Hesenu zêdiri Kirdaski qeşi kenê.
Qoçgirici Şix Hesenanê, Kirdaski qeşi kenê.
Alşêr efendi mektebê Askeri Rüştiye wendo.
Eskerîye nekerda. Urîsi ke amê Erzingan, leê
ninan de koto gurê (mamuriya levazimi kerda).
Urîsi amê, Zeranige de mal do arê. Mi homa
nekerdo raşt ama ez vaci, Alşêrî ni ardi ni caou.

N. Sevgen vano, Alşêrî perê Urusou tirtê, remo.
Birazaê xo (Bergûzar Şahin) vano, nê nê! Urîsou
xainiye kerda, dî tegmenanê Tirkou de duzage
na ro ke biçiserê (bikisê). Alşêrî nêverdo, a rû ra
Urîsi ca verdê, cêro ya dewe. M.K. pasa
Erzurum de camat dano arê. Kono rae, sero
Sêvas. S. Aydemir kitabê xode vano, "Pasay rê
vane; 'gerre ama, vanê raa Sêvasî de Kirmanci
konê raa to ver, to çisenê, meso'". S. vano, pasay
soferê xore vat, 'kam kono rae ver, cikuyo, to qe
mefinde' Mordemanê xo cêno, sono. Bado
işiyaym pê, kes nekoto ver. Qoçgirici zobina
vane: 'Alşêr koto araba ver do, findetene. Ardo
war, cirê vato 'to ni caan de çi fetelina?' Oyi
vano, 'na dewlete endi biye khan, gawiri herdanê
ma cênê. Ezo dewleta newiye laik, modern
peyda kerî'. Alşêrî vano 'eke niao, eji qeyretê to
bikerî.' Rae dano ya, rusneno.

Alşêrî katibiya Heyder Begi kerda. Heyder Beg
bo Alsania lacê Mistafa Pasayê. Qoçgirici ninou
dest de gerinê (berbenê). No Mistafa Pasa sunni
biyo. Ûmraniya ra jü şîyo hatê Erzurumi (taê
vanê Van, taêyi Pötürge) jü laikê bêkeşi cêno,
ano keno weiye. No laik cêreno ya, beno Alevî.
No laik beno pil, Qoçgircou ser de beno Mistafa
Pasa. Qoçgirici gerinê, vanê neheq bi. Derebe-
giye dima bi. Serba iy wes nevanê.

Ni aşîrou danê arê, vanê, bêrê, ma Tirkou
meverdime herdê xo. Kilitanê Dêsimi bicim xo
dest. Alşêr vano, 'sima be hokmatia neşikinê,
sima thaba nezannê, reet finderê'. Nişikino
ninou bitexelno. Sêr keno, aşîri ninou dimaê, oyi
kono miyan. Ninan rê vano, 'ez zanou, sima
neşikinê ciyê bidewesnerê, sima mi kenê ni kay
miyan, peyniye dey meremerê, mi teyna meverderê!'
Zera de tifang ercino. Qerargahê eskarou Ûmra-
niya (Imranli) dero, Qoçgirici xebere rusnenê,
Xozat ra Pulur ra esker wazenê. Xozat ra kes
nesono, Pulur ra phanc sey ra zêde esker danê
arê, sonê. Nae ser Alşêr na şîire nusneno.

'Ovacigin aşîreti zapteyledi memleketi'.

Mart 1921 de Seydou de sellasori, pile aşirou, ağleri tede dine are séré qoçgiriye. Vore zafa be lekanana sone. Rayede Aydine Usibi (Mexstou ra sellasoro-iştiriye Askano) nahiya müdüriye Quruçayi ceno pe. Ano lee ağlero vano mi heşirode hewl girot pe. Be merikiya kaye xo keno. Serra fotere veceno nano xo serra vano 'ez endi qeymaqamou.' Nano meriki serra perskeno vano 'fotere sikinami ya sikina ni'. Be fotera qayil nebeno tereg birneno nano heri serra vano va 'teneyi her qeymaqamiye bikero'. Ağleri miradine Aydın ağayra vane 'heşire towo şerefe meriki de kaymeke o yi isano o yi camördo çise-na biçise şerefe merikide kaymeke'. Naye ser Aydın ağa ni verdano ra. Taye vane peyser no herira heni rusno. Ni sone Quruçay. Isane Quruçay i ninou kene meyman vane ağlerene ita de arişi şiyere heni sere. Ninanre sogosu kene.(tersene) Aydın ağa vano ma nacara dot neşikinin serim vore zafa. Dormê xode ser keno mal milk zafo vano 'ez cirm douare cerouya peyser.' Çolax (sellasoro, iştiriye Aslaniano) vano 'eji cerouya.' Ni kone Quruçayi miyan cirm dane are. Peyser cereneya. Tayenayi Ümraniya serde kone raye. Hokmat xebere ceno esker rusneno ninou ser.

Kirmance ni cau (dewe kirmancou zaf biye na hatte) xebere cene esker yeno malexo dane are Puluri serde remene. Firat i serde pirde Terkiloh i esto i ye ni pirdi ra ravere heni sere. Eskeri inanra raver pird giroto. Seke dewici ame eskeru ni tede qirkerde. (25/3/1921) Dergiya genelqurmayide no qal nusiyayiyo. Vane 'ma ne zanit dewiciye ma va qa eşqiyaye ke Dersim ra ame.' Ni dewicu ra tayenani dere zogi de (zog kerdene: çerme rütene) cenepe çerme rüne. Aydın ağa yo Çolaxiya semser remene nejdiye Arapgir i de 'geçit' vinene acara cerene ra yene. No qal i a dergiye de esto. Vane 'qe ma viri niyama ke ni semser remene. Ma va ni pirde Terkilohi, ra verenera, yayi Erzincan ser sone. Ma raa ninou ni cau de pittene.' Dewe kirmancou tede vesne kerde tal.

Enver Gökçe serba i dewu şiire nusneno.

Hete made vane aşirike diye are sere Qoçgiriye tedinou mördemê xo de are zee askerane Tirkou

taylim do kerdene. Be eskerane Tirkana kayê xo kerdo. Taylim de ni qeşiyou vane; 'tüfek bila hop omza istiqamet qarargahê Ümraniya zart zurt zart zurt. (Eskere Tirkou tirine zart zurt i a cara yeno.) Jü Sevasici va mayi na xebere zanim. 'Na serba eskerane sima Tirkou vata. Be simawa kayê xo kene vane 'i vahşiye tirini çi zane eskeriye çika. 'Qoçgirici remene yene Pulur veyvikou dane Seydu, veyvikou cene. Eke ef vecino cerene ra sone. Alşêr efendi Seydou de mano. Hokmat Alşêr efendi wazeno zaf kone dima ağleri nedane. Sono Şixhesnou (Abasici) miyan. A ca de çişino. Tertele Qoçgiriye dima usulê cirmi vurino. Endi kam çek ceno xodest sono dano pıro ano. (Hefou cene) Öşür 'devlet' e cena ni Kirmanci xo çik vinene ke öşür dane are? Devlet xerce kenta no. Kentou de taşıl biyo. Kent e Kirmancou nebiye ke. Kirmanci devlet çiko nezane. Inou öşür nedo devlete. Devlete nişikina ninanra öşür bicero. I yi vane o ke devlet e be mawa neşikina ma öşür aredim. Devlet xerce kulture Kirmancou niyo.

Domaniya mîde ma şiyene buke Pardiye de (Pardiye dewa ağana-dewa ma dewa resberana) owe kerdene xoro. Pardiye ra Qizixera. Burnage ra domani amene ma aca de reştene jübini. Pardiye icu miyande mara girsî este bi. Wandog bi. Dewrimci bi. Pardiye ra cema sani (ma cema sodiri ra şiyene) jü layiko de qickek amane. Zaf qickek bi. Hende pusqile bi. No ke amene i wendoği uştene ra. Lao vatene 'urcere Muzur ağa ama'. (layikide kaye xo kerdene) Ma sas biyene. Ma vatene qe niya hende qickek ağa beno? Anca jü dewe de maymanou. Layik mira qico çeber ra kot zerre. Pi uşt ra layik ama nişt ro. Pi homa nişt ro. Layik sono teber yeno. Anca a qeyda. Mî va ne to çaye laccê xo vera urcena ra. Va 'ez rameurci kes neurceno ra. Raurci ke ağayna xo bizano.' Anca jü dewe de devrimcine kenim. Ma maqate roniştaym teoriyê duna hirene qesey kenim. Piye hevali ama. Lacê xowo pil teber ra bi vengda ard rusneno ware vererek dano ardene. Mare vererek birneno. Endi sano. Ceraym vero ma zore qan kerd. Ma qesanê xo derim o kurşî de nişt ro xo azno çerane ro xizmeta madero. Birose owe peye çeberidero tase lee dera. Biyou tesan uştou ra birosi ser seri. Va sona koti. Mî va owe cou. Birra mira va 'meymana meymaniya-

xo bizane'. Şi owe arde. Mi va apo ayibo, ez ar keou to destra owe bici. Qe ne lacê to biyardene. Va 'sima meymane lacê mîne ezou xizmeta sima bikeri. Adete ma niyao'.

Kirmanci domananê xo niya resnene. Jü doman ke niya bi pil, beno xorto xoser, beno camörd , beno xanadan, beno dewleti. Xorto xoser keşire nebeno qul, keşire vilê xo nêkeno çewt, menê xo niyano herd. Devlet a rûra xercê kûltürê Kirmancou niyo. Devlet qul wazeno. Qul ke nebi devlet i nebeno. 'Qomut' xortê xoseri re nevereno. O nekono bine hukmou. Hende qomutani şî Desim, kamci qomitani porrê xo neruçikî? Napolyon ke biyamene Desim, qomutaniye caverdene. Kirmanciye de (na kelima zihniyet, 'yaşama biçimi' cena xomiyan. Manê xowo cografî çino). Aşiri tede wayire çekane. Çek ke bi kes kesi re neşikino nêheqiye bikero. Jü aşire ke nêheqiye kerde aşiri tede a aşire serde dine are. Jü aşire ke zordariye, derebegine kerde, aşire bini a aşire re bene dismen. Tede jü düsraye neverdane jü aşire düsa inanra ravişio. Devlet jü düsiye newazeno. Ni herdude (Asya) jü aşire bena pil bena hokûmdar aşirane dormê xo cena bine hokmê xo, kena qul bena devlet. Kirmancou neverdo ke jü aşire hokûmdar bo. Zor, disiplin kare Kirmancou nêkeno. Zor ra disiplin ra xulliyê. Kes inou be zora neşikino biyaro raye. Kirmanci şah Ismaili re peşti veciye. Sa Ismail be rindiya amo. Be hokumdariya, be zora biyamene kes ire peşti neveciyene. 'Sa Ismail mara-biyo' ? Mara nêbeno kam beno bibo. Be zor a ke ama. Porrê xo ruçikneno peyser cereno ra. Rindiye Kirmancou ana jü ca. Alşêri be aqlê xowa be qeşiyana arde jü ca. Devlete be zor be disiplin bena. Çika ke Qoçgiricu re, Sa Ismaili re peşti veciye, nêkotte bine hokmê inou.

Pulur de vane ma bim har. Tertele Qoçgiriye dima ma rind bim har. Nêheqiye girote xo dest. Kami ke çek guretene şiyene cirm. Caro serba hire qatirou hire camördi çisine? Devlet huquq newazeno neheqiye wazeno. Vijdane Kirmancou esto.

ÇÊJIKÊ MORÎ

Arekerdoğê: Hewes Miro

Rojê ju dımlıj çol ra ju sahatê de kostekliye vêneno. Heni şa beno ke nêzaneno ke se bikero. Saate tebe kostek ra henı rındeka, dımlıj tenê ano-beno thawa sare nêkuno, çiyê cıra fam nêkeno. Şande êno çê, cênika xora vano:

'Çênê mı çiyê de henı rındek diyo ke, qe emsalê xo na dinya de çino, ne ki to emrê xo de çiyê de henên diyo'.

Cênike cêna destê xo, ana-bena, a ki cıra çiyê fam nêkena. Hurdmêna vındenê rüyê jubin de niya danê. Seke beno cênike kosteke tebe sahate cêna erzena vilê xo.

Cênike mêrdê xo ra perskena. Vana;

'Hala niya de mı na eyşte vilê xo şikiye re mı yaki nê?'

Mêrde vano:

'Çênê heq bo ke henı şikiye re to ke, endê qe vilê xora meveje. Vilê to de henı bereqina ke, zê roji şewle dana.'

Cênike a roje hatani şand, qe vilê xora nêvejena. Beno şand kunê cîle, tenê manenê, cênike mêrdê xora vana:

'Nênê khero no çı vengo êno, no veng koti ra êno, tı ki hala goş serne no veng koti ra êno. Mı vengo niyanê qe nêheşno.'

Mêrik nat u dot niya dano, bınê balişna de niya dano, kaleka cajim de niya dano thawa çiyê nêvêneno.

Onci kunê cîle tenê manenê, cênike dolımêna mêrdê xo ra vana:

'Khero-khero no veng nawo defêna êno, tı çı hama kuna ra!'

Mêrik vano erê hala tenê nata bê, o çiyê ke to eyştê vilê xo, mebo ke veng dê ra vejio!'

Mêrde goşê xo beno nezdiyê cênike, hêya no veng sênê dayera êno. Beno kostekê sahate ro vilê cênike ra vejeno. Şono hurak ano sahate nano qote ser, defê-dide dano sahate ro, dolımêna şaneno goşê xo ver, veng çino. Defêna nano qote ser hurakêna dano pıro, goş nano ser, hêya veng birıyo.

Venga cênike dano vano:

'Erê to di, ano hona piçikêro qasê çêjikê mori çino to diyo se veng vejeno, rınd ke tı rew pê haşar biya, eko no pilbiyênê nê ma werdênê'...

derheqê waxtê vîrniye

ma doman bime dina pila de
ma zaf gure kerd
zafî ki xetî
bêxeta nêbenê domanê rindeki

I.

mî hem kayê kîle kay kerdêne
hemî ki ez be xo kîle biyo
jûbiyaena siy o tiji
zê jû resmê serê mermerî
kîtabê çarê mî ra ama bi kînitene

Mî kayê de taluke o rindeki kay kerdêne. Namê nê kay "govenda kîle" biye. Mî no kay vîrêndiye ki kay kerd bi; kipki o çhepkîyê nê kay, mî şikîyêne heta sindorê merdene tey beri. Kayê 'hoy narê' kay kerdêne, seba jiatia mî rê jû leke bi. Ez nêhawrêne "hoy narê" hetan sere beri. Mî xo phîştia kardîa thuje ra eştêne na hetê nêmerdene. Na dina şirine biye. Mî ke kay xelesnêne, barê de gîran mianê mî sera amêne war. Fekê mî de thamê henara, thamê vaê verê usarî, ez heni şiyêne hewn ra.

II.

nae ra hawt serri ravêr
ez vara gîrme biyo, fekê domana de
mî ra vatêne sîpê bêsiye, hondaê bêleke biyo
mî roştî, germ xo de berdêne, şiyêne kotî
goniverda mî ra tersay, ez goni de verdo

Otebisa wertê şehera amê Topkapî de vînete. Ma otebise ra amayme war. Tevera şiliyê de gedarê varêne. Na destê şodîrî, şehêrê Estamolî gîrib bi, hit bi. Zerê nê şehêrê gîrsî de ez taêna bi bi qîşkek. Ez şiyê jû qewa ke taê awe berzî rüyê xo, şuşê çay bîşîmî, taê bêrî xo. Ae ra tepia ki gere bîşiyêne mekteba ke mî qezenc kerd bi, uca qeyda xo vîraştêne.

Mî hona çay ra jû qîlme guret bi ke, hirê polîsî amay lewê mî.

"- Tî kama, namê to çîko? Tî nêmanda re şarê ma. Ma guman kenime ke tî çhepçiya, qomînîsta. Tî dewlete rê taluka. Ma to xo de benime."

III.

Polisa ez tey berdo. Berdo kotî, kotî ra çarno, ez hona ki nêzano. Çend roj o çend şewî vêrd bi ra, êndî mî kerd bi têra. Mî ra zaf heqaret kerd, zaf "îşkence" da mî. Oncia ki qayt kerd ke mî de çare nêvinenê, ez kîştî, berdo boğazê Estamolî de eşto awe.

Paizî rengê xo da bi pelanê dara.

Ez a sate de zê kemerê reştî bînê dengîzî. Dundaê dengîzî waxto ke ez diyo, şaş bi, mendi. Îna ebe çîmanê qîlaşîyaiya qatê na kemera ebe çîman o buriya, fek o pîrnîke kerd. Ae ra tepia vêrdî ra, şî.

IV.

a kemere
bînê dengîzî de
lewê asînanê jû gemiye de
hawt serri mende.

Hondaê serri ra tepia êndî omîdê mî nêmend bi. Gorê vatene, eke hawt serri xelesiyay, merdene bena qetî; rû can ra vécino. Yacêraiş beno bêimkan. Maro ke mordem pîlosiyo pîra, bila canê xo dero. Nerdîwanê xelasiyaene pîno, kîndîrê tîjî beno awe. Qe çiyê nêmaneno ke tî dest berzê cî. Her çî teyna awa, her çî awe rao.

V.

jû mordem qaytê dengîzî keno
zerê çîmanê dê de kederê jû pîsînga bêwaire
jû ki masiyê dêo ke nêno geyala
şequetîno ra, şono wertê sozanê dîrbetîna ra
derzîna serê zonî kar nêkena
nêno fasale wa ê dundaê rindeki pê bîcêro

Jû mordem, na çend rojîo amêne kaleka dengîzî, ayne ca de vînetêne, qaytê bînê awe kerdêne, ez nêdiyêne. Mî se kerd ke çîmê êyê ke kedera ra bi bi tari, nêkewtêne ra mî, ez nêdiyêne. Mî ra heni amêne ke, ê mordemi waştêne rüyê xo ebe xo dest bîcêro. Oncia ki destê xo nêşiyêne kîştîna xo, beşer nêkerdêne ke xo berzo awe. Na çend rojîo heni amêne, şiyêne.

jü mordem qaytê dengizi keno
zerê siaê çımanê dê de qılêrê awe
na ki dafika êya gıno pıra
nêşikino xo bixelesno ra

Mı bınê awe ra, caê xo de o mordem rınd vinitê-
ne. Roja veria ke o pia ama kaleka awe, çhikê
omıdi eşt zerê mı, mı va: no mordem mı xeles-
neno ra. Dı roji ra tepia, oncia omıdê mı şikiya.
Mı halê xo, xo vira kerd, ez kewto ê ver. Guna
mı ebe ê amêne.

VI.

Rüyê mino merde
afişa ra helesiya bi ro
düaranê suke de
isani kher o lal bi, kor bi
ina goş nêne mı ser, oncia ki ez nêheşnêne
ina qaytê mı kerdêne oncia ki ez nêdiyêne

verba vare, şiliye, mixenetiya isana
kıla zerê çımanê mı şı bi xo ra
kağıta afişê rüyê mı ra zêde reng da bi
mı êndi bêeşq qayt kerdêne

merdi nêşikinê ebe eşq qayt kerê

Merdere ne tunelê de derga tariye biye; ne vırniya
xo biye, ne ki peyniya xo. Canê mı zerê çinê-
biyaene de rae guretêne. Çinêbiyaene jü quiya
de bêbine biye; to çı ke eştêne cı, guretêne,
qulutnêne ra.

Ez zerê a quiyê de bi bi vindi. Ez çıxa ke qêrêne
ki, kesi ez nêheşnêne. Qêraiş, fekê minê merdi ra
ebe herfanê qışkekanê bêvenga veciyêne. A
tenge de, a hayleme de vengê mı zê awa binê
hardi xori ra onciyêne, şiyêne.

Heywax, hey liminê
jü tutê de serê na hardi bila vindibiyen o mer-
dena mı nêbi!

VII.

waxt hama hama ke pırr bone
hawt serri rê hirê deqi mendê!
rû hao nıka ra perra dano we
zê çuçıka de çêlike
Ez xaftıla caê xo ra lewiyo, biyo sıvık, biyo mıs-

qalê atomi, hetê cori ser biyo berz. To vatêne
belkia aşma zeriye, zê gezalê de têsane ama bi
serê awe. Aşme ebe hesrete, ebe têsaniya hawt
serri, ez ontêne lewê xo. Aşme ke nezdiya, zerê
isani ki beno sıvık, barê isani gıneno wara, canê
isani beno berz. A çêneka şewlê aşme, ebe bêçı-
kanê xuyê bariya porê mı ra guret bi, ez ontêne
serê awe.

VIII.

Mı destê çênêke ra guret
Ma şime sinema suke

Ma şime verê perda sıpiye de caê xo guret, nişti-
me ro. Film çarniya ra. No film jü filmê de eşqi
bi. Hêkata filmi ki mend bi hêkata ma. Çênêke
wertê filmi de pılosiye vılê mı ra, lew na mı ra,
va ke: "qusırê mı de qati meke, nê filmi ra
nêbiyêne, mı nêzanitêne ke ez gere gorê hêkate
aşiqê to bi, lew to ra ni. Ez çênêkê de geribo,
waxtê Bizansi ra teze amo Estamolê nıkay.."

Çênêke na re lewê xuyê cêrêni ra jü tike eşt fekê
mı, mı rê se bi êndi mı nêzana. Zerê mı şı, çımê
mı, mı sera biy lêli.

Mı va: "tı qusırê mı de qati meke, ezı ki waxtê
Dêsimê khani ra teze amo Estamolê nıkay. Tı
hêkata mı zanena, hawt serri ravêr ez amo ita, a
roja ke ez amo, a roje ki erziyo bınê dengizi. Eke
ma hawt serranê bınê awe tey memarime, ê mı ji
zê to, na roja mına vırêndiya na suke de."

IX.

Hawt serri ravêr, a roje ez merdo!

A roje ra tepia, ê maê ke Galata de her şeme ênê
têlewe, qêrenê vanê, "ma domananê xo wazeni-
me", lewê resmê domananê xo de resmê mı ki
musna. Namê ma bi bi "vindibiyai", ê maya ra ki
vatêne "maê vindibiyaiya".

Ali Himmet Dağ

VILEÇEWT MERDÎ

Sait Çiya

Vileçewt Merdi namê romanê Yılmaz Güneyo. Mı na roman serru ra aver wendi bi. Rınd yeno ra mı viri, mı ke wend, desinde kotune binê teşirê kitabî, xeylê zamani mı viri ra nêşi. Serru ra têpia reyna wendune. Mırê zaf wes ama. Tı vana hona newe wanon. Destê mıra waro nêgı-na. Eke vacine, ju helme wendune, gelet nêbeno.

Yılmaz Güney Vileçewt Merdi de qalê karker u dewicê Deşta Edeney keno. Karkerê ke binê tiji de penbe danê are, genım çinenê, cün çarnenê, pesewe u peroci, amnon u zımıstani gurinê, ebe nuste resmê dine vırazeno. İ karkerê ke hard u warê xora qurfiyê, serba dabaria xo, serba ju letê noni kotê ra u rêçi, biyê goçeri, kotê binê bandıra ağa u begê Tırku, qalê dine, raştıyê dine ano ra zon. Mordem ke wend, jê dine beno sa, jê dine kuno ra xo ver, qarino, terseno, huyino, caê de berbeno, hewnê xo remeno, fikirino, wazeno ke şêro zulm u zordariye bırizno, peyniye de kuno zerrê romani, xo parçê de dine vineno. Vileçewt Merdi de Zaza Xelil, Arap Seyfî, Kurd Mamud, Emine, Xıdır u i bini lawatınê, gurinê, xo ver danê ke pay ra bımanê, ju 'be ju vileçewt memirê. Roman de qeremano ver Zaza Xelilo. Zerrê Zaza Xelil de has kerdenê, bext, dostênî, camerdênî esta. Hama ni têdine ra jêde lec u qariayis esto. Xelil nêheqiye ver vilê xo ronênano, gegane aqılê xo nêresono cı, feqıriye u bêkesiye ver xo bêçare vineno, oncia ki jê pi u khalıkunê xo lec keno, sawda zerria xo nêsayneno we. Yılmaz Güney ebe na romanê xo xaleta Orhan Kemalî guret. Xora hetê huneri ra Güney mordemo de cıra amaeyo. Ey nuste u filmunê xode derd u khulê qomi ano verê çımunê wendoği. Ğeyalu dima nêfetelino. Şınatê dey de çiyo ke esto, çiyo ke biyo, ya ki beno, ebe zonê huneri ra reyna vecino rüyê roşti. Na roman de ki qelema xo pêt, hunerê xo xoriyo. Roman de cüayışê qomi ebe zono de raşt u pak xo musneno. Nustog qesa xo nêxemelnenno, raştıye nüstê dey de rut u rupal yena verê çımunê wendoği. Xora O be xo ki mabênê karkeru ra, mabênê

gurekaru ra yeno. Yılmaz teyna filmunê hewli nêont, O, hêkati, senaryoi, romani ki nusna. Adirê newdariye, amenê sosyalizmi ebe nüstê u filmunê dey ra mabênê dewic u karkeru de, xort u azebu de bi vıla, O be xo ki bi nişanê xoverdaişi.

Vileçewt Merdi hetê ra xortênîa mı ano ra mı viri. Serra hazar u newsey u hawtay u çar de wendexane ke cadiya, asmu ra asma amnona verêne biye, ma jê her zamani nêşime dewe, xo çarnaimê hetê Estamol ser. Mı 'be Kazım Çelik qerer da ke, xorê şerime Estamol, uca de dı-hirê asmi bigurime, wendexane ke bi ra, reyna race-rime berime. A roce ameime zerrê suke, ma niada ke nejdiyê Gereji de ju mordemek kitabı roseno. Kitabî verê ju dês de rafıştaiyê, çımê ma gına kitabê Yılmaz Güney. Reê kitabî de niadaimê, reê perê xo mordime, perê ma zaf senik bi. Şime gereji, uca de hata be Xarpert biletunê xo guretime. Peyê coy Xarpert ra hetê be Estamol çıqao, ey musaime. Ma niada ke eke ebe otobos şerime, perê ma nêreseno cı, nêşikinime kitabî bıhernime. Hama biletê treno şia zaf vae nêbi. Ma ki va, eke heniyo treno şıay ra sonime. Peyser ceraime ra, Vileçewt Merdi guretime. Xora eke ke ma nêguretêne, nafa ki vilê ma biyêe çewt. İ serru de odaunê ma ebe resmê Yılmaz Güney xemeliyêne. Ma pê filmunê dey biyêne sa, ey serba ma qeremano de pil, newdaro de ver bi. Fekê mara namê Deniz Gezmişî, Mahir Çayani, İbrahim Kaypakkai ju ki namê Yılmaz Güney waro nêgînêne. Ma dine ra pia kotêne ra, dine ra pia ustêne ra. Ni namey serba ma zaf qımetın, zaf berz bi.

Uca ra ameime Xarpert, rasta rast şime istasyon. Nika nêno ra mı viri, xeylê pinetene ra têpia, trenê Estamoli ama, niştıme cı, kotime rae. Xorê ju odaê de thali dime, hona xeylê raa ma estê bi. Raa Estamoli ebe treno şia nejdiye dı roci ra jêde ontêne. So, so nêqediyêne. Ma ki Vileçewt Merdi kerd ra, dest na pa wend. Tı vana tren de nê, Edene de lewê Zaza Xelilî derime. Ge ez wanon, Kazım gos dano, ge O wane-

no, ez gos dan. Eke ameime reştîme Haydarpaşa, ma hata be peyniye kıtabi wendi bi. Haydarpaşa de ke amaime war, Estamol marê jê Edene asa. Hona binê teşîrê Vileçewt Merdi de bime.

Çar asmi Estamol de mendime. Naca-uca guriayme. Î serru de komelê çhepi zaf pêti bi. Dês u pîrdû ebe afîşu xemelnêne, kitab u perlo-dunê xo tağû de, wendexaneu de, pavlikau de kerdêne vîla, hetê ra xort u azebu antêne lewê xo. Ma ki şîme, fetaliayme, nustê THKO, THKP-C u ê TKP/ML guret wendime. Nustey hetê hetkarê dine ra ebe destî jednay bi. Ma wend, na hurê, şîme komel u pêserameîşu de vatena dine gos day, peyniye de vatena Kaypak-kaya marê tenêna rast ame. Ma êndî xo TPK/ML ser mordêne. Qey? Ju; hetkar u mordemê TKP/ML jêderê xo hetê mara bi. Dî, Mahir Çayan u Deniz Gezmiş verba Kemalîzmi nêve-ciyêne. Kemalîzmi goynêne. Nêzan nîa newda-ro, hêni newdaro.... Ney marê zaf zor ama. Kay-pakkaya hêni nêbi. Ey kemalîzmi jê faşîzm diyê-ne. Vatêne, kemalîzm dîsmenê sarê bîndestuno, dîsmenê elewiuno. Bîngê dewleta Tırki kemalîz-miyo.... Helbet no marê wes amê bi. (-Nîka taê olbozi vanê, çîtur bi, çhepê Tırku Dêrsîm de honde bînge guret? Gunê mordem şert u halê i rocu rînd bîzano. Hetê ra faşîstê Tırku her ca de veremiyenê sarê Dêrsîmî rê, heto bîn ra ki çhepê Tırku qalê têdustîye, qalê serbestîye kerdêne, verba faşîstu veciyêne. Namê sarê mara ki ju komele çînê bi. Xort u azabunê ma ki çhepê Tırku xorê nejdi di u kotê ra mabênê dine. Tabî xovira mebo ke azê i zamani ki xeylê bînê teşîrê asimilasyon de mendi bi. Î rocu de ma nêzana ke rocê yena, tırkêni ebe kar u gurê ma mabênê sarê made bena vîla, bînge cena. Nîka mabên ra serri verdi ra, her çi tenêna areze aseno. Naca caê xo niyo, hama gunê i rocu rînd analiz bo-) Ma ki asma payîza verêne de cerai me welatî, nustê Kaypak-kai, ju ki fotrafê Yılmaz Güney 'be kıtabê dey Vileçewt Merdi tey ardime.

Mî va, mî ke Vileçewt Merdi newe de wend, zaf çi reyna amê ra mî virî, reyna gonîa mî gîriye. Zerrê pelgu ra veciune şîune hazar u newsey u hawtay u çarî, niştune trenî, kotune raa Estamolî. Tren sono, ko u gerîsu erzeno xo pey, dûê xuyo şîa vaydîno themeqîno kemer u kuçî ro, zerrê suku ra, miyanê dewu ra vereno ra sono, reseno Estamol. Estamol de fetelînime, raa ma

vecîna Taksim. Sinema de filmê Güney Umîdî musnenê. Perê mao ke mendo, ebe dey biletu cenime, kunime film. Perê ma nê mendo, mestê-bîro sekenime, ma be xo ki nêzanenime, va bîbo, gemê made niyo. Yılmaz umîdê ma jêdneno.

Naca de wazon ke tenê ki qalê Kazım Çelik bîkerine. Ma pia kotime komelî. Hona Cunta nêamay bi, raa ma jubîn ra bîriye ra. Dî-hîrê serri jubîni nêdime. Reyna Êstamol de rastê jubîni bime. Nejdiye hîrê-çar saati nayme hurê. Vatena ma ju nêbiye. Mî va, zaf vatênê ma rast nêve-ciya. Gunê ra u rêça xo tenê şerrast bîkerime. Kîlmek ra ey va, "ma reê kotime na rae, racera-ene nêbena". Fıkır u vatena xo xeylê vurîay bi, taê gîletu ey be xo ki di bi. Oncia ki vatêne, "xo ver danime, rew bo herey bo komele ki vurne-me". Badona Kazım 'be dî olbozê xo Palu de hetê dewlete ra amê kîstene. Mezela xo Xarper de cao ke rae sona Mamekiye, uca de serê ju puli dero. Nîka ke gegane qalê "înadê Zazau" kenê, desinde vatena Kazımî yeno ra mî virî; "Reê kotime na rae, raceraene nêbena!". Mîrê hêni yeno ke, no înat ma Zazau têdîne de esto. Hama gunê xorê pers kerime, çî fayde "înad"î marê esto? Ebe înadî resenime hedefê xo? Mî çîm de arezeo. Nîa nêbeno. Hêni bîkerime ke, înadê Zazau 'be zanayîş, tabat u lec ju bîbê. Nara têpia teyna qalê înadê Zazau ser nê, zonayîşê Zazau ser ki qal bîbo...

Yılmaz Güney de ki înadê Zazau est bi. Honde tengîye di, honde amê ra ser, oncîa ki game pey-ser nêest. Hata 'be merdene xo ver da, raa xora nêtexeliya. Hetê kamiye ra ki ey zaf net bi. Ma têdîne ra ver Zazaênia xo ard ra zon. Ey jê tayî-ne nêbi. Bî bi namdar, star, dewletî, hama ne kamiya xo înkâr kerd, ne ki feqîrên u bêçarênia xo xovira kerd. Kam ke cîra pers kerdêne, vatê-ne, "Piyê mî Zazaê Seweregiyo, maa mî Kurdê Muşîya".

Xejîbe dey bo! Ey hêkata vîleçewtî nusna, qame-ra xo çarna dine ser, xo parçae de qomê xo di. Hama O be xo vîleçewt nêmerd. Gîrmîka xo hewa de, serê xo berz rest heqîya xo. Hona zaf çêu de dêsi ebe fotrafê dey xemelînê.

Yılmaz anorê ma Zazauno.

Ma Zaza Yılmazî xovira nêkenime.

Heli ve Kesike ra

Heliyê hawa ra fetelino. Yeno nat, sono dot. Xora cêr riyê hardi de nia dano. Ala caê de theyrê thurê pêda nêbeno. Peyniye de çimê xo gînenno ra kesikê. Aede yeno war, leê kesikê dê niseno.

Kesike ke heli vinena, vana: "Kufff!" Sarê xo oncena binê qafikê xo.

Heli vano:

- Waa kesike! Tora çiyê pers ken. Ez ewro vêsanune, caê theyrê thurê?

Kesike vana:

- So ha dot. Leê dare de Kesikêna esta. Ma do pêro, heredanime. Ae bere, xorê buye.

Heli vano:

- Qafiko husko dae sero. Ez ae çituri bori? Tı pê mi kay kena, se kena?

Kesike vana:

- So ae bijê, wertê pencikunê xo. Bijê berz be, cao ke kemer esto, uza ro berze bin. Bena pirtiley, ser nise, xorê buye.

Heli beno sa, vano:

- Uley, no aqilo de rindo. Xızır tora raji bo!

Derdest perreno ra, kesika bine keno saê. Caê ke thowa nêvineno, terkneno, peyser yeno leê kesika vîrêne. Ae ebe pencikunê xo pê cêno, beno berz. Beno cao ke kemer esto, uzka ra erzeno bin. Kesike ke hawa ra verdina ra, vana:

- Zon sari rê belao, aqıl sari rê belao.

Kesike ginena kemer ro, bena hot pirtiley. Heli niseno ro kesike ser, xorê weno. Heti jü ra ki vano:

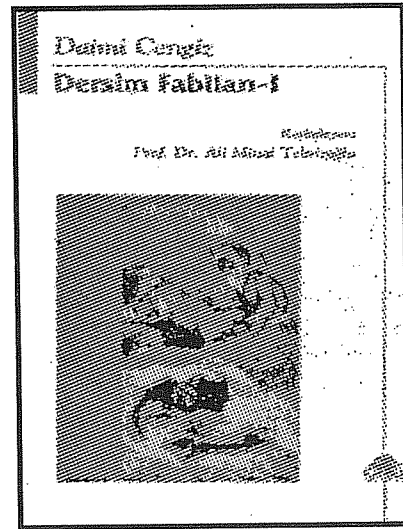
- Aqıl ve zon ra sari rê bela niyo. Uyo ke aqıl u zonê xo, aqıl u zonê babagiyo, dismenê cîsnê xuyo, soginê (sonê) xo jê soginê tuyo!

Çime : Qemerê Civrailê Kheji

1986 - Gewreka Kheji

Arêker: Daimi Cengiz

Kitabê xo "Dersim Fablları-1", Kaynak Yanınları ra amo guretene.

VİZÊRÎ SANDE

Vîzêrî şande

Ez terso

ušto ra, berbo

çimanê torê

destê to berbê

çimanê mîrê

çimê mî hitê

destanê torê

Hewnê mî kewto çê to

vîzêrî şande ez terso

ušto ra, berbo

zerê zeria mî

kewt hewnê to

hewn de mend

hewnê tode

vîzêrî şande...

zerê zeria mî

araqê destê tode

heliya

hewn de jü veng

çêverê çimanê mî kerd ya

va: "urze, no hewn torê beso"

ez terso

tersa ra ušto ra

berbo.

Gımgım

Zazaki de name rê serkerdena sîfet u namey

(Konstruktion des Adjektiv- und Genitivattributs im Zazaki)

Asmeno Bêwayir

No meqale de ez wazenane ke serkerdena (îlawê) sîfet u namey sero binusni. Sebebo ke mî minasîb di na mesela sero vînderî, mî taê nusteu de di, na bare de gîleti yenê kerdene, awa ke gramerê Zazaki satneno. Zono ke qeyde u qanunê xo hona ke temamiye ra tesbît nêbiyê, gereke verde ra her xusus sero rînda rînd werê niyo, bêrê meydan, xetey kemi bê, raştî bîzêdiyê. Usîlê zanîşîye (îlmi) de her daim sîk u guman esto. Mordemi ke gamanê verênu de xeta kerde, na ke nêarde ra raa raşte ser, na xeta az be az cêrena, hata ke isan heni zaneno, xetawa ke verde ra kerde, gîlete niya, raştî. Mesela derge, xebera kîlme, bêrime mewzu ser.

Eke namey rê jû sîfet beno îlawe, zê “*bîza kokîme; kelecê xîrt*” xeta nêbena. Xetawa ke zêdewaxt yena kerdene, awa ke eke sîfeti ya ki namey zê zîncîle kerdi ra ser, hurendia inu gîlet nîsnenê ro cî. Yanê gîletîye rêzkerdena sîfet u nameu de bena.

Zazaki de taê kitabê grameri u taê gurenaişî ni ciheti ser estê. Ravêr qaytê ni gurenaisu bîkerime, vîrazîne (bunya) ra, qeyde ra paradigma bêro meydan. Badêna ki sêrê taê gîletîyu bîkerime, uyo ke qalê ni nuştîyo.

Kîlmeki ra, Zazaki de sîfet se beno namey ser:

her: namê gîredeki (Alm.: Bezugssubstantiv)

gewr: serkerdeko sîfetane (Alm.: adjektivisches Attribut)

Vîraştêna cî:

Halo Raşt, nameo neri:

namê gîredeki ver ra yeno, sîfet ki tepia. Namê gîredeki jû îzafê cêno. “her” nerio, nae ra îzafê –o cêno:

hero gewr (her-o gewr-ø)

Ey hero gewr ard.

Halo Raşt u Çewt, nameo maykek:

Eke name maykeko, îzafê sîfetiê maykekiye –a cêno. Eke namê gîredeki ebe peybendê maykekiye –e/-î qedîno, –e gînenî, îzafê –a sanîno pîra; name ke ebe –î qedîno, nêgînenî, –a nîno pîra; eke name ebe –a qedîno, îzafê nêcêno. Sîfet ki peybendê maykekiye –e cêno:

hera gewre (her-e; her-a gewr-e)

hengazîa khane (hengazî-a khan-e)

manga bore (manga-ø bor-e)

Halo Çewt de ki nêvurîno: *o a hera gewre ano. Kuriyê hera gewre.*

Halo Çewt, nameo neri:

Eke name nerio, hama name halo oblik dero, o waxt namê gîredeki îzafê –ê cêno, sîfet ki peybendê halê çewtiê neriye –î cêno:

herê gewrî (her-ê gewr-i)

Misal: *O ê herê gewrî ano. Kuriyê herê gewrî.*

Halo Raşt, nameo silxet (xeylê, bol):

Namey ke xeylêrê, halo raşt de nameo neri bo, maykeke bo, izafê zafiye (çoğul) *-ê cêno*; nameo maykek ke ebe *-i qedino*, *-i nêgineno*, eke ebe *-a qedino*, *-a gineno*. Sifet ki peybend *-i cêno*:

herê gewri (her-ê gewr-i)

hengaziê khani (hengazi-ê khan-i)¹

mangê bori (mang-ê bor-i; aø)

Mısal: *Ey hirê herê gewri ardi*.

Halo Çewt, nameo silxet:

Namey ke xeylêrê, halo çewt de peybendê zafiye *-an* (-on/-un)² u izafe *-ê cêno*; nameo maykek ke ebe *-i qedino*, *-i nêgineno*, eke ebe *-a qedino*, *-a gineno*. Sifeti ki peybend *-an* (-a/-on/-un) cêno:

heranê gewran (her-an-ê gewr-an)³

hengazianê kxanan (hengazi-an-ê khan-an)

manganê boran (mang-an-ê bor-an; aø)⁴

Mısal: O ê *heranê gewran* ano. Kuriyê *heranê gewran*.

Se ke dekerna, eke jü sifet ya ki name yeno namê gıredeki ser, ğeletiye nêbena. Problem zêdêr, zıncırnae-na sifetu ya ki nameu dero. Nia dime, iyê ke sero guriyê, rêzkerdena sifetu çıturi kerda areze...

Gurenais u kitabı ra mısalı:

1. *Grammatik der Zaza-Sprache*⁵, Z. Selcan, p. 266t (tepiä):

Kılmkerdey: B: Namê gıredeki [Bezugssubstantiv]
A: serkerdek (ilawe) [Attribut]
S: name [Substantiv]

a. Rêzê nameano têhet (Koordinierende Verbindung von Substantiven)

(1) *tom-ê tûyun u qerpuzun u qawınu* ‘dutarların, karpuzların ve kavunların tadı’
B < A1 + A2 + A3

b. Rêzê nameano têbine (Subordinierende Verbindung von Substantiven)

(2) *reng-ê guk-a laz-ê wa-a malım-e* ‘kadın öğretmenin kızkardeşinin oğlunun danasının rengi’
(3) *cısn-ê ostor-ê laz-ê bira-ê malımı* ‘erkek öğretmenin kardeşinin oğlunun atının cinsi’
B4 < (B3 < (B2 < (B1 < A1)))

Zêdnaena Serkerdeku (ilaweu) [Erweiterung der Attribute, p. 269]

1. Zêdnaena namê serkerdene (Erweiterung des attributiven Substantivs)

o *merden-a tern u cênc u veyvık u vilık-u* ‘gençlerin, toyların, gelinlerin ve çiçeklerin ölümü’
B < S1 + S2 + S3 + S4

2. Zêdnaena namê gıredeki (Erweiterung des Bezugssubstantivs)

o *tern u cênc u veyvık u vilık-ê heşir-i* ‘esir toylar, gençler, gelinler ve çiçekler’
(S1 + S2 + S3 + S4) < A

3. Zêdnaena namê gıredeki u serkerdeki (ilawey) (Erweiterung des Bezugssubstantivs und des Attributs)

(1) *ma-a tu-y-a kor-a kokım-e* ‘(senin) kör yaşlı annen’
(B1 < A1) < A2 + A3

Paradigma corêna zelala ke Zılfi eserê xo de arda pêser, heqa grameri de xeylê çi kena eşkera.

2. Zazaki, Ludwig Paul⁶, p. 52:

Obliquus (halo Çewt)

- (1) *bırayanê minê binan zuri kerdê* ‘diğer kardeşlerim yalan söylemişler’
- (2) *nê belaydê girdi-ra* ‘bu büyük beladan’
- (3) *bıradê minê girdi-rê* ‘büyük kardeşim için’
- (4) *şınê dewda Xıdır Ağay-a binî* ‘Xıdır Ağa’nın diğer köyüne gidiyorlar’
- (5) *hetê nê ‘eskerandê padişahdê binî-ya remena* ‘diğer padişahın askerlerinin yanına kaçıyor’

Mısali (3) u (4) ki arezebiyaena rêzkerdena serkerdeku (ilaweu) rê kifaitê:

- o dewa Xıdır Ağay; dewa binî *dewa Xıdır Ağaya binî*.
- o (xeylê) eskerê padişahi; padişaho bin *eskerandê padişahdê binî ra*.

Eke *padişaho bin nê*, ‘*eskerê binî*’, ê jü padişahi bîbiyêne, vatêne:
eskerandê padişahiê binan ra

3. Zazaca Dilbilgisi, Harun Turgut, p. 193t.:

5. Name u name u sıfet:

Halo Raşt

- o *gueşiy kavirio sıya* ‘koçun kara kulağı’
- o *gueşiy kaviri sıyê7* ‘kara koçun kulağı’
- o *guêşiy kavirê sıyê8* ‘koçun siyah kulakları’
- o *gueşiy kaviruno sıya* ‘koçların kara kulağı’
- o *lungey mungawa sıyê9* ‘ineğin kara ayağı’
- o *lengi munguni sıyayun* ‘kara ineklerin ayakları’
- o *lungey kaviria sıyê10* ‘koçun kara ayağı’
- o *lungey kaviruna sıyê* ‘koçların kara ayağı’
- o *lungey kaviruni sıyayun* ‘kara koçların ayağı’

Halê Zafıyo Çewt

- o *gueşiy kaviruni sıyayun* ‘kara koçların kulağı’
- o *gueşuniy kaviruni sıyayun* ‘koçun siyah kulaklarını’
- o *gueşiy kaviri sıyêyo sıya11* ‘kara koçun kara kulağı’
- o *guêşiy kaviruni sıyayunê sıyê12* ‘kara koçların kara kulakarı’
- o *lungey munguna sıyê13* ‘ineklerin kara ayağı’

H. Turgut hona xeylê mısâlê heşkewtey¹⁴ dê, feqet ez wazenu kılmek ra ni mısali eşkera kerine:
nenguy engıştey destiy minê raştia girdi15 ‘sağ elimin büyük parmağının tırnağı’

4. Dersa Jost Gipperti¹⁶, Çele (Zimistania Wertêne) 1996:

(mısali çarnay bi ra Almanki, mı ita veranê Tırki day)

Halo raştı maykek + halo çewto neri:

- o *ling-a ga-ê pil-i rınd-a* ‘koca öküzün ayağı iyidir’
- o *ling-a ga-ê min-ê pil-i rınd-a* ‘koca öküzümün ayağı iyidir’
- o *ling-ê ga-ê min-ê pil-i rınd-ê* ‘koca öküzümün ayakları iyidir’

- o *lung-ê gaun-ê min-ê pil-un rind-ê* ‘koca öküzlerimin ayakları iyidir’

Halo rašto maykek/neri + halo çewto neri + sıfet:

- o *lung-a lazek-i-a derg-e* ‘çocuğun uzun ayağı’
- o *laz; bira-o pil laz-ê bira-ê min-ê pil-i* ‘ağabeyimin (büyük kardeşimin) oğlu’
- o *laz-o pil; bira: laz-ê bira-ê min-o pil* ‘kardeşimin büyük oğlu’

Halo rašto maykek + halo çewto neri + sıfet + sıfet:

- o *qelem-a lazek-ê sur-i-a derge* ‘kırmızı çocuğun uzun kalemi’
- o *qelem-a lazek-i-a sur-a derg-e* ‘çocuğun kırmızı uzun kalemi’
- o *qelem-a lazek-ê sur-ê derg-i* ‘kırmızı uzunboylu çocuğun kalemi’
- o *qelem-a lazek-ê derg-i-a sure* ‘uzunboylu çocuğun kırmızı kalemi’
- o *way; lazeko pil wa-ê lazek-ê pili* ‘büyük oğlanın bacıları’
- o *waê pili; lazek wa-ê lazek-i-ê pili* ‘çocuğun büyük ablaları’

5. Ez ki wazenu heqa *serkerdekê namey* (Genitivattribut) de mısalu bideri:

Dı namey:

- o *şêrê minê berriye: şêr hem yê mino, hemi ki yê berriyo* (< şêrê mı; şêrê berriye)
- o *banka hesabım; meine Kontonummer:*
hesab yê pangao, hem ki yê mino (panga de): hesabê panga, hesabê mı *hesabê minê panga*
hesabê panga mı: bankamın hesabı: hesab yê pangao, panga ki yê mına
- o *Rindeka Hesenia Erzingani*¹⁷: *rindeka Heseni, rindeka Erzingani*
rindeke hem yê Hesenia, hem ki yê Erzingania
‘Hasan’ın Erzincan güzeli; Hasans Schöne aus Erzincan’
- o *Rindeka Hesênê Erzingani*: *Rindeka Heseni, Hesênê Erzingani*
rindeke yê Hesenia, Hesênê ki yê Erzinganio
‘Erzincanlı Hasan’ın güzeli; Die Schöne des Erzincaners Hasan’

USA / ABD u SSCB / UdSSR *Zazaki* de se vacino, senê kilmkerde beno?

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

1. (xeylê) dewleti 2. Amerika 3. Jübiyae/yewbiyae
dewleti yê Amerikaê, dewleti biyê jü; jübiyaiyê

jü dewlete: *Dewleta Amerikawa Jübiyaiye/Yewbiyaiye*¹⁸

xeylê dewleti: *Dewletê Amerikaê Jübiyaey / Yewbiyaey*

kilmkerdê xo **DAJ / DAY**

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UdSSR: Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken

1. jewine (birlik) 2. Sosyalist 3. Sovyet 4. (xeylê) Cumhuriyeti

a. *Jewin-a (xeylê) Cumhuriyet-an.*

b. *Cumhuriyeti Sovyetê (xeylê) Cumhuriyet-ê Sovyet-i*¹⁹ *Jewin-a Cumhuriyet-an-ê Sovyet-an*

c. *Cumhuriyeti Sosyalistê Cumhuriyet-ê Sosyalist-i Cumhuriyet-ê Sovyet-ê Sosya-*
list-i

d. *Jewina Cumhuriyetanê Sovyetanê Sosyalistan JCSS (YCSSL)*

Xeta u ğeletiyu ra mısali:

1. PSD: Partiya Sosyalista Dêsimi²⁰:

Dersim Sosyalist Partisi ; sozialistische Partei Dersims

partîye yê Dêsimia, partîye sosyalista:

Partiya Dêsimi; Partiya Sosyaliste *Partiya Dêsimia Sosyaliste* Yanê raştê xo gereke: *PDS* bıbo.

Eke zê cori PSD nusna, no mane vecino:

Partiya Sosyalista Dêsimi: partiya Sosyaliste; Partiya Dêsimi

partîye hem yê (cênika) Sosyalista, hemî ki yê Dêsimia

yanê ebe na qeyde beno ‘Dersim’ in sosyalist kadının Partisi; Partei der Sozialisten Dersims’
zobin:

Partiya Sosyalistanê Dêsimi (PSD):

Dersimli Sosyalistlerin Partisi; Partei der Sozialisten aus Dersim

2. Hesrete (Roman), Hraçya Koçar²¹, p. 31:

“Îdara Siyasiyê Cumuriyetê Hermenistanî”

Îdara hem siyasiya, hem ki yê Cumhuriyetê Hermenistania.

Îdara Cumuriyet-ê Hermenistan-i-a Siyasi-ye

3. Vate (Pêseroka Kulturi), No: 9, Payiz 1999:

Pelga 12. de vato:

“Komeleya Cinîyanê Demokratanê Kurdistanî (Tîya de mêrdeyê cinîyan demokrat ê)

Komeleya Cinîyanê Demokratan ê Kurdistanî (Tîya de cinî bi xo demokrat ê)

Cumla verêne raşt, feqet cumla didine mı çım de ğelet rêz kerda, her çıqa ke ê cia nusno. Zê mısâlê

“Partiya Sosyalista Dêsimi” ita ki zêdêr mentiqê Soranki ya ki Farski ra şiyê. Zazaki de heni rêz nêbeno.

Bipeleşime cumla didine:

1. Komele (nameo maykek) 2. Cini (nameo sılxet) 3. Demokrat (sıfet) 4. Kurdistan (nameo neri)

a. Ciniy demokratê: *Ciniy-ê Demokrat-i*

b. Ciniy yê Kurdistanî: *Ciniy-ê Kurdistan-i*

c. Ciniy demokratê, yê Kurdistanî: *Cini-y-ê Kurdistan-i-ê demokrat-i*

d. Komele yê cinîyana: *Komele-ya Ciniy-an.*

e. *Komele-ya Ciniy-an-ê Kurdistan-i-ê Demokrat-an*

Gorê nustena Vatey: *Komeleya Cinîyanê Kurdistanî yê Demokratan*

4. Malmisani, Vate (pêseroka kulturi), No: 12, Payiz 2000: Kirmanckî (Kirdkî) de Suffîksî

Cumla verêne nia ver kena ci: “Mî *humara yewina Vateyî* de zî *suffîksanê* (tirkî de “sonek”) *kirmanckî* (kirdkî, zazakî) *ser o nuştî.*”

1. humare (nameo maykek) 2. yewine (name) 3. Vate (nameo neri)

a. humare yewina (amarê jüine): *humar-a yewine*

b. humare yê Vateya: *humar-a Vate-y*

c. *humar-a Vate-y-a yewine*

Gorê nustena Vatey: *Humara Vateyî ya yewine*

Se ke ez nustanê xuyê binu de ki na mesela anane ra zoni, iyê ke redaksiyonê pêseroku de gurinê, gereke hesarê ni xusisiyêti vînderê ke xetê henênê muhimi mêrê kerdene.

1- Vatena Zîlfî Selcanî ra –i gineno, hama hetê ma

Pilemoriye de nêgînenî ke vanê *hengajîê khani, sajiê suri*,
yanê fekê Dêsimî de -j- ra tepia gereke jû -i bêro.

2- -an, -on, -un gorê feki vurino.

3- hetê ma de vanê: *heranê gewru, hengajianê khanu, man-
ganê boru*

4- fekê Nazmiya ya ki Çewlîgi de vanê: *mangunê boru; mun-
guni buerun*

5- Zülfü Selcan: Grammatik der Zaza-Sprache. Nord-Dialekt
(Dersim Dialekt). Wissenschaft und Technik Verlag 1998, Ber-
lin.

6- Ludwig, Paul: Grammatik und Versuch einer Dialektologie.
Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden 1998.

7- *goşê khavirê siay*

8- ita peybend i quletiyî ro: *goşê khavirê siay*

9- *lunga mangawa siae*

10- *lunga khavirîa siae*

11- *goşê khavirê siayo sia*

12- *goşê khaviranê siaanê siay*

13- *lunga mangana siae*

14- heşkewte: akla yatkin olan

15- ebe fekê corî: *nenigê bêçika destê minê raştia
girse/pile*. H. Turgutî esil ser kitabê xo de nia nusnay bi:
nenguy engıştey dēstiy mino rašta gird, feqet mî cî rê
geletiya ey mektube de kerde ayar: *destiy mino rašten-
giştēy dēstiy minē raştia girdnenguy engıştey dēstiy minē
raştia gird*

16- Johann-Wolfgang-von-Goethe Universität Frankfurt, Fach-
bereich Vergleichende Sprachwissenschaften.

17- na misali rê minasib lawika Cansay 'Melê' bîwanê: *Erê
Melê Melê/Zaranc-a mun-a welat-i/Rundek-a mun-a Erzün-
gan-i*

18- Munzur Çemi nustê xo "Qırkerdışê Armenîyan-II", Roja
Teze, 10/2000 de ki no kilmkerde gelet nusno: *Dewletê Yewiy-
ey ê Amerika*.

19- Zazaki de serba sıfetê kamiye vanê: *laiko Kırmanc, kêne-
ka Zazae, Mûleto Kırmanc; hama: Şarê Dumuliyān; tarixê
muletê Kırmanci, Zîwanê Şarê Dumuliyān (Şarê Zazaan)*

20- qayt kerê: Desmala Sure çevresinin Nisan 1996'da çıkar-
dığı bildirge

21- Çamekari: Sait Çiya, Xal Çelker. Vejiyaisê Tiji, Gağandê
99i, Estamol.

Şiaune Ez

Langston Hughes

Şiaune ez

Jê sewe

Jê xoriunê Afrika şia

Kole vine her waxt

Mî Romaa khane de

Nerduvanunê Sarayi kerdî pak

Nika ki postalu boax kon Waşington de

Gurekar vine her waxt

Mî nay ro Piramitê Mısıri

Ezune, apartmanu rê xerz virazon

Sayir vine her waxt

Mî Mısır ra hata Missouri

Lawukê xo ağme kerdî

Qeydê dine kederini

Nika her cade vajinê

Yi ritmê tam tami

Qırvan vine her waxt

Eve qırbaç da miro Kongo de

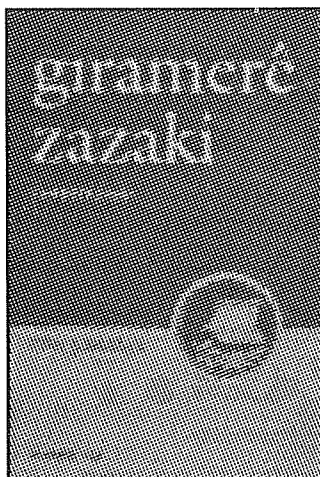
Nika ki mî linç kenê Teksas de

Şiaune ez

Jê sewe

Jê xoriunê Afrika şia

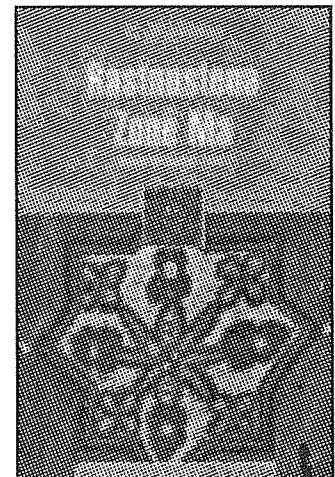
Çarnoğê: Berfin Jêl

M. Jacobson
Rastnustena Zonê Ma

Fahri Pamukçu
Giramerê Zazaki

Vêjiyaise Tiji
Email:
TijaSodiri@t-online.de

Sa u So ra

X. Çelker

*Qe jü millet kamiya xora nêvereno ra,
hata axiriye bê zon u zagonê xo weşıya xo nêrameno;
nae ewê ke wazenê ma bicêrê binê bandıra xo, ê ki zanê.*

Ma, jüyo ke ebe bingê xuyo sosyal, siyasi u kulturê xo mara qe ravêr ki niyo, hama, biyo hesirê destê şövenizmi, ebe nae ki wazeno ma kamiya mara, zon u kulturê mara, itîqatê mara bîvisno, bianco hetê xo ser, ma Tirk, „Kurd“, ya ki hetê mao Elawi ebe zor Musılman kêro, kerden u waştene êy raşt nêvinenime, qebul ki nêkenime. Hama ma her waxt çıxa ke ma dest ra ame, kamo ke verba nêheqiye dano, têduştêni, haştîye wazeno inara piaime. Tabiyo ke ebe metodanê raşt, ebe metodanê demokrasi.

Haştîye u têduştîya qomanê Anadolîye

Mı jü nûstê xode vat bi ke, eke der u dorê made qomê bini jûmini de haşt nêbe, pêro de, ma bese nêkenime wertê cenemi de xorê cenetê vîrazi-me, weşıya xo na cenet de bîramime. Raşt. Anatoliye de, têkalekhe de weşıya xo wertê haştîye u têduştîye de ramitena qoma rê şeri ra duri kewtene, raa aqıl u fami guretene lazîma. Naerê ki mı çim de hirê şertê muhimi gereke bêrê hurêndi:

- Dewlet u eskerê Tırki gereke hakimiyetê xora ravêro ke demokrasi bêro.
- Mîleto Musılman gereke Şêriat ra ravêro ke karê din u dewlete têwerte nêkuyo, itîqatê bini na ters ra raxesiyê, xoser bê.
- Mîletê ke binê bandîre derê gereke dewlete waştene ra ravêrê ke, muhatab qebul biyene rê rae ya bo.

Dêsım Tunceli niyo, İtîqatê Dêsım ki Musılmanêni niya

Mîleti de ke qesey ken, internet u tenê nusta de ke nia dan, vinen ke qesa Dêsımi hurinda Tunceli de vacina, nusina. Taê nae zereweşıye ra vanê, taê nezanaene ra vanê, tae ki belqestika, yanê mexsuz hêni vanê.

Mordemi ke tarix de nia da, vineno ke Dêsım ke vaciya, Sevaz (Kangal, Divriği, Hafik, Zara, Suşehri, İmralı), Erzincan, Gümüşxane, Erzurum (Aşkale, Çat, Tekmane, Xunıs), Muş (Varto), Çabaxcur, Bitlis (Tatvan, Mutki), Siirt (Sason), Diyarbakır (Qulp, Lice, Hazro, Hani, Dicle, Ergani, Çermuge, Çüngüş), Urfa (Soyrege), Adıyaman (Gerger), Malatya (Pötürge, Arapkir), Eleziz, Tunceli ra vacino. Tunceli merkezê Dêsımiyo, Dêsım be xo niyo.

İtîqatê Dêsımi ki Musılmanêni niya. Musılmani qusirê mîde nia medê. Na nuste de nêtê mı verba ina çiyê nustene niyo, ez wazen ke ferqa ma biyari re werte ke, wa budelaê maê ke vanê ma Musılmanime xo pêmxapnê. Bê nae ki kamo ke xo zanaiş ra Musılman vineno, qesê mı inarê ki niyo. Mîletê made ki heto de Musılman esto, ez wazena ke ebe raştîye wertê ma u Musılmana de dostêniya de hewle bêro werte.

Owo ke vano ez Elawiya, dîma ki vano „Elhamdulillah ez musılmana“ o verê coy xo, dîma ki mordemê Musılmani pêxapneno.

Owo ke nîmac nêkeno, nae ki fuzulî vineno, rocê remezani nêcêno, nêşono camiye, ibadet her ca beno vano, o xo xapneno, owo ke ebe torê Musılmanêni zekat nêdano, owo ke suneti ferz qebul nêkeno, zaf tene xortê ma esker de sunet biyê, owo ke Qurani Încıl, Zebur, Tewrate ra jü vineno, çar kitabî çarmina ki jüyê vano, hama, qe jü kitab ra gore ki weşıya xo nêrame-no!, owo ke Hec nêşono, ebe Hec mordem guna ra pak nêbeno, jüyo ke şono Hec êno, êy raa xora say nêkenê, rae ra vecio vano, dina xorê kabe, roci xorê qible vineno, çitur beno Musılman?

Owo ke jü nê, zêderi rê hêya vano, Muhamed ra vêreno ra, Heqî ra zobin ki waira qebul keno, Xızır, Duzgîn Baba, Goşkar Baba, Jêle, Buyere u ê bina nas keno, roc, aşme u astara, ağwe, adır, wele, ko, kemer, Ziyara Paçkine u çiyê

bini rê itiqatê xo ano, çitur beno Musilman?

Owo ke mîsaibênî cêno, cêni be cûamerdi tedûşt de vineno, qal u bela ra nat ibadetê xo cêniye be cûamerdi ra pia keno, sema şono, şîir u lauka vano, saz cînenî, resm virazeno, şerav u reqî şîmeno çitur beno Musilman?

Nika ma ki zanenime ke Musilmanênî ra taê çi kewtê itiqatê ma, hama qomê ma ê ardê ra xo, itiqatê xo nêçarno re ina. Made Eli be kulfetê êyra (Ehlibeyt) hes kenê. Hama, mordem gereke bîzano ebe senê tore; made qe kesi heşno ke Eli cihat kerdo, hêyan be qeweta xuya pêêne şîmşerê xo hejno, serê mordema de do pîro ke Musilman bê? Made Eli kerdo ze Xîzîrî, name ê Eliyo, hama, kerdênî ê Xîzîrîyê, wairê roca tengeo. Mordem ke raa des u dî Îmama ra şî, gere ke Meyti re ki inamê xo biyaro. Made roca qiyamete muteber niya, cenet u ceneme ki na dina de vinino. Mordem ke ra inara şî, ebe qêyde Musilmanênî kewt be Hezretê Usênî dîme gereke ze Şîianê Îrani xo zîncîla ver şano, owo ke mara niyo verba ine cihad bikero, zereweşîye werte ra wedaro, her kesi ze xo kero. Ma kotî manena a waxt bîrainî 72 mîleti?

Bê nine guman ken ke namê Eli be Elawiyênî Ali ra nê, Oli ra ênê; manê Oli ki Ali niyo, mî çîm de „Ulu“yo, Wairo, Heqo¹. Na mane de najni Elife vake: *“Dina ser ra jû roc aseno. Alamanya de, İngiltere de, Hemilka de, Tûrkiya de êynî roc aseno. Oliyo ke ma vanime, owo. Oli Eli niyo. Oli ra vanime “ya Oli”, piyê Hesên u Usênî ra ki vanime “ya Eli”. Oli Heqo, Heq Oliyo”*.

Owo ke vano ma Musilmanime gereke destê xorê, miya xorê, zonê xorê wair biyene bîçarno re şerîat, owo ke dîzdênî keno, destê êyde pîrodo; owo ke xelege vano, zonê êy cîra kêro; owo ke zîna keno, ewkê verê êy cîrakêro. Ma kotî manena a waxt „dûskî“ kerdene, kemere verê cêverî de ronaene? Nika ma raştîa ke Musilman biyêne, gereke ma ki caê nê cae ê xorê bîkerdêne ziyarge. Kotî Hewşê Eli esto? Kamci ziyare sera Kerbelay anime xovîrî? Hama, heto bin de vînenime ke qomê ma ke şîyo kotî ziyarê xo xode berdê, Ziyara Paçkîne, Lînga Dundîle, Hewş u Kometî her cade estê.

Qomê ma Musilmana dest de xêlê cefa anîta. Zor u zorbatîya bê hed u bê hesabe diya. Coka tenê çi Musilmanênî ra gureto ke, wa werte ra we nêdariyo, itiqatê xo bînê a perda de bo ki pay ra bîmano. Hama, çîxa ke „takiye“ kerda ki raştîa zerê xo

nevurna. Qom ebe qîlîfê teverî nêvuriyo, hama, ebe raştîya zerê xo pay ra mendo. Hefê budelaanê ma ke nêşonê nae ser!

¹- Muciliyê de mawa telefonî de Kemal Kahramanî na manne de mîrê qalê Oli kerd bî.

Bektaşiyêna Elawiya!

Rocê qalê de nîanên internet de ama bî ra. Jû pers kerd bî ke, Elawiya de Bektaşî estê, ya ki çînê? Cuab de Hesênê maê Gîngîmî vat bî ke, Elawiya de Bektaşî estê. Na raştîa, hama kêmiya. Çîke Elawiyênî de Bektaşiyênî çîna, Elawiyênî be Bektaşênî jû niya, hama tae Bektaşî wertê qomê made bî. Elawiyênî raştîye de dezga weşîya mordemî ramîtenewa, xoserawa. Bektaşiyênî ki zanaena mîra gore jû çêvero. Na çêver ra mordemo Musilman, owo ke newdaro, Musilmanênî reforme keno, kuno zere. Bêktaşênî ki xosera, jû tariqata.

Me eke hênîyo Bektaşiyê ma kotî ra ênê?

Waxtê ra tepîya, Elawiyênî sera zanaiş beno kêmi. Qom hem manê Elawiyênî sera, hem ki ra u olağê sera zêde xorî nefîkîrîno. Zanaişê xo şîkîl de maneno. Tam na waxt de ki halîfanê Bektaşîya rê rae bena ya. Nê seba mîsyonê xo kunê rae, ênê wertê qomê ma. Ênê Sevaz, Mamekiye, Malatya, Erzîngan u caanê bîna. Oca mîsyonê xo kenê vîla, çîxa zaf rumet ke nêvînenê ki, xorê tenê temsîlkara vecenê werte, taê mîleti xora gîrê danê.

Ez îta de qalê Bektaşîyanê Vartoy kena¹. Ê temsîlkaranê halîfanê Bektaşîya ra jû ki Erzîngan ra Sey Usên beno. No Erzîngan ra kuno rae, êno Varto. Bektaşiyênî êyra pia êna Varto. Kîlmek ra karê Vartoy o cêno xoser. Varto de zêdêrî dewa made, Raqasa de, zobîni ki Uskîra de, Sofîya de, Kovîke de, Segîre de, Sonka Sîlê Aslanî u tenê dewanê bîna de propağanda xo keno. Dewa made Ap Memedeminê Almastê, Ap Mîstefaê Sîmî, Ap Usênê Mamudî, Ap Xalisê Tekî, Sofîya de Ap Îmamê Melî, Ap Usîvê Melî, Ap Mîstefaê Êlyasî, Manqul Fîrat, Sêgîre de Aliyê Hece, Uskîra de Çê Eloşî, Ap Bînalîyê Qarmey, Ap Kamîlê Sînîke, zobîni ki Fera ra Eli u Hêyderê Selîm Ağay benê Bektaşî.

Tabî na biyene qomê mara dîrî biyê. Nê zêdêrî wertê xode amêne têare. Wertê xode bî. Vatena ra gore, nê ke amêne têare kunîf şîmîtêne, reqî şîmîtêne, mucîl biyêne, Bêktaşiyênî musnêne jûmîni.

Nine vatêne ke Elawiyêni hetê felsefa ra biya kêmi, ma hurinda na kemasiye ebe zanaişê Bektaşiyêni kenime pir. İnara gore mordemo raşt raa Heqi dero. Mordem gereke mal u canê cirananê xo ê xora ravêri bîcêro. Mordem gereke ciranê xode raşt bo, xelefa êy mewazo. Cîrana xo xorê wae bîzano; eke pia kewti jü cîle gereke thamara xo melewiyo, eke thamara xo lewiye o raa raşte de niyo, hona nefşê xora nêverdo ra, xamo, nêbiyo mordemo kamıl.

Bê nine ki raa ma be raa Bektaşiya ca be ca jümini nêcêna. Naerê emsalo en rınd „Ewliyaê Marê Kıştımî“yo. Serverê Bektaşiya Celebi Efendi destur dano be halifê xo Seit Azizi ke Marê Kıştımî bîvêşno, werte ra wedaro². Çike ina çım de no Ewliya tek u teyna jü daro, batilo. Bektaşiya ra ferqa mawa en gırse ki nawa; ê her waxt dewlete ra pia biyê, ma daim verba dewlete bime.

¹ - Na mesela sero mı Raqasa ra Ap Ewni be Ap Zeki de qesey kerd.

² - Kürdistan Tarihinde Dersim, Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Komkar Yayınları, 1999

Şüar u sinatkaranê ma sera

Proğramê „Veroji“ de „Otuzsekiz“ qesey biyêne. Meymananê Qemeri ra jü (ebe xo ki sinatkaro!) qal ke ame şüar u lauka ser va ke, pi u khalikanê mara marê çi mendo ke ma ravêr nêberdo?

Mordem ke na vatene sera fikirîya, ae zaf xam vineno. Ma kar u gureo ke muzik de biyo, êyde ke nia da, vinenime ke zaf çiyê de newe werte de çino. Çiyo ke biyo ki bîngê xo vaten u kerdananê veri ra gureto. Ma ke sinatkarê xo goş day, şüar u laukê kani, zêde ki ê „Otuzsekiz“i, êwê ke rew ra vaciyê, yanê anonimê, ya hên seke vaciyê, ya ki ebe melodiyê de newe heşnime; zafine ebe xo çiyê de newe nêardo werte. Hata taê ki nêşiyê mana şüara ser, şüari bile ebe melodiyê kef u eşqi vatê. No halê de rınd niyo. Mordem gereke xamiya xo kemasiya qomi say mekero.

Ez nêvana ke marê lauki lazım niyê, teyna şüara vacê. Qimete şüara lauka ra gıran bo. Lauki marê zaf لازمê, hela hela sebeta xort u azebanê ma laukê newey, laukê kef u eşqi, melodiyê newey zaf لازمê. Çike xort u azebê ma zêderi

şüara ra hes nêkene, melodiyê şüara inarê zaf gıran êno, tema ina xora duri vinenê.

Hama mordem bese nêkeno şüara berzo cae, çike şüara de eziyeto ke qomê ma diyo, dejo ke ina anito, terteleê ke ina diyê amê ra zon. Şüari ke nêamay zanitene, biyena veri araze nêbena, lauki ravêr nêşonê. Şüari ke nêamay zanitene „otuzsekiz“ nêno zanitene.

Bê nae ki zor u zorbatiya dewleta Tırki xovira kene, hên qesey kene ke, tıvana waxtê veri de zon, kultur u itiqatê qomê ma tomete nêbiyo, serbest biyo, anciya ki ina çiyê nêkerdo.

„Otuzsekiz“ ra ravêr ki, êyra dıma ki zaf çi tomete bi. Xora hên ke nêbiyêne, nevatêne „otuzsekiz“ kergana, weş nêbena.

Ma qêy vanime „otuzsekiz“ milado? Çike dej u khuli a waxt pêda biyê. Qomi tertelo gıran a waxt diyo. Dıma ki her çi biyo tomete, sera qesey nêbiyo. Her çi ra ravêr dewleta Tırki „otuzsekiz“ hona era xo nêno, qebul nêkerdo. Dewleta Tırki ke „otuzsekiz“ era xo no, sera qesey bo, xo efkerdene do, a waxt haştiye u dostêni rê çêver beno ya, gıraniya şüara ki bena kemi.

Tertelê Hermeniya / Peseroke “Pir”

Pir (Kızılbaş Sorunlarının Tartışıldığı Açık Kürsü) de çend amori têdima Tertelê Hermeniya sera nustey veciyay, dıma ki jü amore teyna na mesela sera veciye. Tertelê Hermeniya u qomanê bina sera nustene lazıma, jüyo ke wairê vijdaniyo gereke çı ke zano, aê biyaro re zon. Na mane de karo ke Pir de biyo rındo. Hama, wertê ê kari de tenê ki xelefe esta. Mıra gore her çi ra ravêri qomê ke tertele de ca gureto ê gereke destê xo vijdanê xo sernê sujê xo qebul kerê, xo efkerdene dêne. Mordemo kamıl ki gereke nae dime kuyo. Dewleta Tırki serê qesa binê qesa vana, “Sözde Ermeni Kırımı”. Vanê ke cao ke adır çi nêbo dü ki nêvecino. Qesa ki cao bila sebe nêvacina. Çiyê ke bi wertê qomi de êy sera qesey beno. Tırka be Khurmanca Tertelê Hermeniya de ca gureto, ine Hermeni qır kerdê. Coka ju Tırk, ya ki ju Khurmanc rocê caê de qalê terteli nêkerdo, nêkeno, ewro ki inkar kenê. Qomê ma daim, her ca de qalê Tertelê Hermeniya kerd, keno. Kamci kıkım u kıkıma made qesey kena bıke, torê ze

şanike Tertelê Hermeniya ra qal kena, vijdanê xo rehet. Waxtê terteli de ki qomê ma Hermeni wertê xode dê we, êwê ke amê, kewtê bextê ina, cîrê wair veciyê. Ez nêvana ke wertê qomê made qe kesi inarê xırabiye nêkerda, hama, tertele de qomê ma raşt raşt ca nêgureto. Nae her kes zano, ano re zon ki.

Hama senê hekmeta nêzan, Pir de nusnenê ke ma Tertelê Hermeniya de ca gureto, nae ki nênanimere xo; „...Atalarımızın suçlarını kabullenip başta Ermeni milletinden sonra tün insanlıktan Ermeni Soykırımımızdan dolayı özür dilemediğimiz müdetçe ne bizler tek tek adam olacağız, ne de çocuklarımıza temiz bir gelecek bırakabileceğiz... 1“, „Dêsim Soy-kırımına karşı çıkmanın tek bir yolu var. Ermeni Katliamında ki aybımızdan suç ve günahımızdan dolayı özür dilemekle olur.... 2“ Se ke mı va, qomê ma Tertelê Hermeniya de ca nêgureto, ebe xo ki Tertele diyo. Kêy, koti qomê ma Hermeniya rê wairêni kerda zaf ca de nusiya. Ninara jü ki Pir be xuyo. Amor 15 de, nustê Dr.phil. Hans-Lukas Kiesri de „...Ermenilerin tek sığınacağı yeri Alevi Kürtlerin Dersim bölgesi idi...“ vano.

Heya, sujê ma ki ê terteli de esto, ca be ca wertê made ki taine Hermeni kiştê, hama qomê ma na mesela de ne organizator biyo, ne ki qırkerdoğ biyo. Coka guna Tırka be Khurmanca gereke piştê ma ser meniyo. Durım ke nia bi waştên u xızmeta Piri fam kerdene bena çetın. Kami ra çi seveta kami wazenê?

1- Pir Özel Sayı

2- Pir sayı 15

Kemal Astore be kitabê xo „Volksmärchen aus Kurdistan“

Na mesela meselê de khana. Ma verba nê kitabi namê „Ware“y ra sere 1995 de jü mektube nusna bi. Na mektube hem olvaza rê, hem ki çapxaneo ke kitab vet bi, inarê rusna bi ke wa cıra xeberdar bê, bızanê ke nê şaniki kitabê Astorey ra rew zobina kitab, pêserok u qezata de veciyê. Ma name kerd bi ke kamci şanike koti nusiya bi:

„Ein Fuchs, ein Hund“, „Ein Wolf, ein Fuchs“, „Der heilige Chidr“, „Sahe Moru – Der König

der Schlangen“, be „Der naive Mann“ kitabê Karl Hadank / Oskar Manni de, „Schach Ali“ kitabê Luise-Charlotte Wentzeli, Kurdische Märchen de, „Tichtichan und Lingmirchan“ Hevi amor 6 de Zilfi Selcani 1983 de nusna bi. „Der Vater und sein Sohn“ Odos Saiti Ware amor 3-4 de, „Koremore“ ki 1978 de Roja Welat de nusiya bi.

Astorey ki bê çime daene nê guret bi, kerd bi kitabê xo. Ma ki na nêheqiye qeub nêkerde, verba cı veciyay me. Ma têyna verba Astorey nêveciayme, ma verba olvazanê bina ki nustê nianêni Ware de veti. Ma waşt ke dızdêni u xelege mekuyo wertê kar u gurê zonê ma. Mor-dem emeg rê hurmet bıkerê, qimetê cı bızano. 6-7 seri ra tepiya nê mesela sera nustene qêy vacım kerd? Astorey seveta jü şiiro ke 1996 de pêseroke „Dersim“ de veto, Kemal u Metin Kahramani dê makeme. Vano, bê izna mı gure-tene şiiirê mı kaseta xode vato, cıra 50.000.- DM wazeno. Metin be Kemal Kahramani ki sbeta siiri Kitabê Kureşanlı Seyit Kekil „Peygamberler ile Seyyidlerin secereleri ve aşiretlerin tarihi“ çime musno, xebera xo Astorey ra çinê biya. Ma hata ewro nêdiyo ke Metin be Kemali çiyê bê çime musnaene gureto, kerdê ê xo. Hetê sinate ra ki heqa mordema gereke mêro werdene; ma domanê xo ebe lauk u kılamanê ina kerdı pil.

Zobin ki ju nustê nê makemi de avukatê Astorey „Ware“y siyasi vineno, gerê „Ware“y keno, vano; > „Ware“y a waxt sebata sebebânê siyasi ra gere Astorey kerd, çı ke ê kitabê xo „Volks Märchen aus Kurdistan“ name kerd bi. Êwê ke „Ware“y vecenê hardo ke Zazay sera weşiyê xo ramenê, oca xoser vinenê, nêwazenê alaqa xo be Kurdistanı bıbo<. Vatena Astorey be avukatê êy raştê, ma şar u zonê xo Khurmanca ra, welatê xo ki Kurdistanı ra cıra vinenime. Ze Astorey be tenê şaira rocê zonê xo „Zaza-Kurdisch“, miletê xo „Zaza-Kurde / Dersim-Kurde“, welatê xo ki „Ein Gebiet in Kurdistan“ , waxto bin ki xoser nêvinenime. Ma her waxt, tenge de ki, hiraiye de ki zonê xo, miletê u welatê xo xoser di, vinenime.

Hêya, Astorey şanike qomê ma berdê kitabê xode şari rê kerde mal. Bê nae ki şanikê ke rew ra veciyê, imza xo eşta bine, xorê kerdê mal. Nustê makemi de na mane de avukatê Astorey

vano, „...Êy nê kitabê xuyê qışkheki de şanîkê ke ebe xo nusnê, ya ki juyê de bini ra goş dê ardê ra zon“. Mî ke kitabê Astarey wend şiyane ser ke Astarey caverdime ebe xo nusnaene, êwê ke rew ra nusiye ê bile tam fam nêkerdê.

Şanîka „Verg, lûye be Heşî“ de sayd ra ke cêrenê ra, heş vergi ra vano, sayd marê pare ke! Verg vano, „bize ara to, bîzêk perociya to, awrêş ki şamiya to“. Îta de hem rêzkerdena werda gëleta, hem ki verg bê sebeb êno kıştene. Heş ke vergi kışeno, lûye ra vano, tî pare ke! Lûye ki vana, „her çi torê bo, ez çiyê nêwazen“. Heş ae nêkışeno.

Verg ki, lûye ki her çi danê heşî, hama, heş lûye nêkışeno, vergi kışeno, qey?! Çî ke Astarey manê şanîke fam nêkerdo. Şanîka raşte de verg vano, bize torê, bîzêk mîrê, awrêş ki lûye rê, coka êno kıştene. Lûye ke nae vinena, tersa ra vana, awrêş ara to, bîzêk perociya to, bize ki şamiya to, xelesina ra.

Şanîka „Der Vater und sein Sohn“i de ki kemasîya Astari esta. Pi lacê xora vano ke tî mordem nêbena. Lac waneno, beno qaymeqam. Wese-neo, piyê xo ano lewê xo, vano, bao nia de ez biyane qaymeqam. Pi cira vano, lacê mî, mî nêva ke tî nêbena qaymeqam, mî va ke, tî nêbena mordem. Îta ra tepia Astarey ra gore pi nia vato, çike lacê dêy êyrê kînc u kolê newey u postali nêruşnê, ebe kînc u kolanê khana, postalanê diraiya do ardene. Hama, şanîka raşte de pi hêni vano, çike adet u toranê made pi nêşono lînga laci, lac gereke şoro lînga piyê xo. Têyna nê şanîka de nê, Koremore, Phitûk, Bîza Kole u ê bina de ki gëletê nianêni estê.

Elifba Zonê Ma u vatena Malmisanîji

Cemil Oğuzi Azadiya Welat de Malmisanîji ra pia ju reportaj kerdo. Nê reportaji de „Ganî lehçeyî kurdî nêzdiyê yewbînî bibî“ Malmisanîj qalê elifba keno, kar u gureo ke Ware de biyo êy nêvinitene ra êno, çamure erzeno, vano:

„...1996 de ma tayê embazê kirmancê ke Ewropa de manenî, xo kurd zanî û bi kirmancî zanî, ma amey pêser. Ma 15-20 tenî amey têhet. Ma wareyê kirmancî de şînî (eşkenî) se bikerî, ma naye ser o vindertî. Ma meseleyanê nuştîşê kirmancî ser o munaqêşe kerd...“

Ebe xo vano ke ina 1996 de dest kerdo nê kari.

Ma, Ware amor 1 Gulane 1992 de, yanê karê inara 4 seri ravêr vet, elifba ki têy biye. Elifba tenêna khana, çî ke ma sebeta elifba zêdêri 11 olvaz 3-4 aşmî qursê kerd. Na qurs de zafêri elifba sera guriayme, hetê ilmê zoni ra C.M. Jacobsoni pişti dê ma. Na qurs de ma Tırki de wendiş u nustişê mîletê ma ki guret verê çîma, hên qerar da cî. Tabîyo ke kemasiya ma biya. Hama, qe waxtê ma elifba de ze Qurane nia nêda. Çike hetê ilmi ra raştî, ma heşarê cî bime, ma guret kerd elifba. Ze Malmisanîji nêva ke,

„...Meseleyê alfabe de ma alfabeya kurdan nêvurînaya (nêbedilnaya). Nê meseleyî de ma nêwaşt ke ma kurdan ra ciya herfan qebûl bikerî... Tayê merdimê ke xo se kurd qebûl nêkenî, semedo ke kirmancan (zazayan) û kirmancan yewbînî ra dûrî finî, wazenî tayê çîyan peyda bikerî. Ma vajî herfanê alfabeya kurdan vurînenî, herfanê ciyayan peyda kenî. Sey herfanê -, ü, ph, th. Heqê kesî çînê yo ke meseleyê alfabe de yewbiyayîşê kurdan biheremno.

Malmisanîj hetê ilmi ra qaytê elifba nêbeno, derdê elifba Bedîrxani gureto, serê qesa, bînê qesa vano, heqê kesi çîno elifba Bedîrxani, elifba „Kurdan“ bîvurno. Ma qalê elifba „Kurdan“ nêkenime, ma elifba Zaza ser gurinime. Bedîrxanê Botani pi u khalîkê mao çiko! Ê nustanê xode ma daim xora duri dime, hên ki raştî. Seveta zonê xo vato ke, „3 tore Kurdi esto; 1- Khurmanci, 2- Sorani, 3- Lori-Fayli“¹. Ê bile na raştîye diya, Malmisanîj nêvineno, ez se vacî?! Elifba Bedîrxani de herfa >î< hurinda >î< de, >î< hurinda >î< de, >û< ki hurinda >û< esto. Hama, mîletê ma nê herfa ebe na qêyde nas nêkeno. Xora herfa >ğ< ye ki elifba ê u „Vate“y de qe çîna; ê hem „xîr kenê (gaydaene)“, hem ki „ğîr kenê (gîlêr kerdene)“. „Kal (nêpociyae)“ be „khal (kokim) ra, „pîr (vengo de naturel)“ be „phîr (domano sawi)“ ra, „tûye (meyve)“ be „thûye (jü çüçike)“ jûmîni ra çîtur çîa kenê, ae ki nêzanenime.

Malmisanîj xora pers nêkeno ke Bedîrxani waxto ke elifba xo nusna mîletê ma gureto verê çîmanê xo, ya ki nê! Dîma ki vano:

„Mavajî C. M. Jacobsonî alfabeya kirmancî (zazakî) ser o kitabê nuştî. Bingeyê alfabeya Jacobsonî tena fek û telafûzê Dêrsimî yo. Telafûzê Dêrsimî de tayê vengî estî, kir-

manckiya mintiqayanê bînan de çinê yî. Labelê alfabe de lazim o vengê mehellî nê, vengê umûmî yê muşterekî yê esasî bibî. Semedo ke nê vengî mintiqayanê bînan de çinê yî, alfabe de cadayîşê nê vengêan îcab nekeno. “

Hêya, bingê elifbaa ke ma Ware de vete, fekê Dêsimiyo. Hama, ebe na elifba têde feki ênê nustene. Ma ze Malmisaniji fek de vengê zêde nêvinenime, ilmê zoni ra gore veng ke esto, herfe ki gere bibo.

„Ma semedê fikrê şexsî yê Jacobsonî ra çirê alfabeya xo bivurînî? Meşte Anderson yan zî Svenson alfabeya bîne vejî, ma newe ra alfabeya xo vurînenî? Nê merdimê ke mi behs kerd, alfabeya xo û pêroyê kirmancan û kurmancan ca verdanî, şonî sey Jacobsonî nusenî. Fikrê mi gore no karêko şaş o...”

Xora şermain ke cira vaci, fikrê to esto ke şaş bo! C.M.Jacobsonî na elifba cêvê xora nêvete, ebe waştên u kar u gurê ma veciye werte. Kîtabê C.M.Jacobsonî ra ravêr ki Ware de veciye. Ma ebe nae ki nêmendime 16-18.11.1994 de Adenau de „Pêseramişê elifba u gramerê Zonê Ma“ê juine kerd. 1994 ra nat serrê de 2 rêy sebeta „Rastnustene u Gramerê Zonê Ma“ ênime têare. Ma zaf rêy cerebno, mîletê ma ebe elifba ma rehet waneno, nusneno ze elifba Bedirxani.

Malmisaniy hona çîxa vatena xo ser vindeno ae ki vinenime.

1- Pêseroke „Piya“, amor 9, 1989

HALÊ MA

Biraênê nu senê halo
Derdo di grano, se beno!
Dewi u sukê ma kerdê thal
Dismen mara çi wazeno!

Sukanê şeribiye dimê
Çimê ma koê muzır pinê
Ser-sexî nêva çê ma vênay
Çel-çuk ra u olağan dimê

Sa vacirê biraê mî sa vaci
Kami rê bîbiri davaci
Ma xo be xo ser di ardê
Zelê verê çimî nêdi, sa vaci

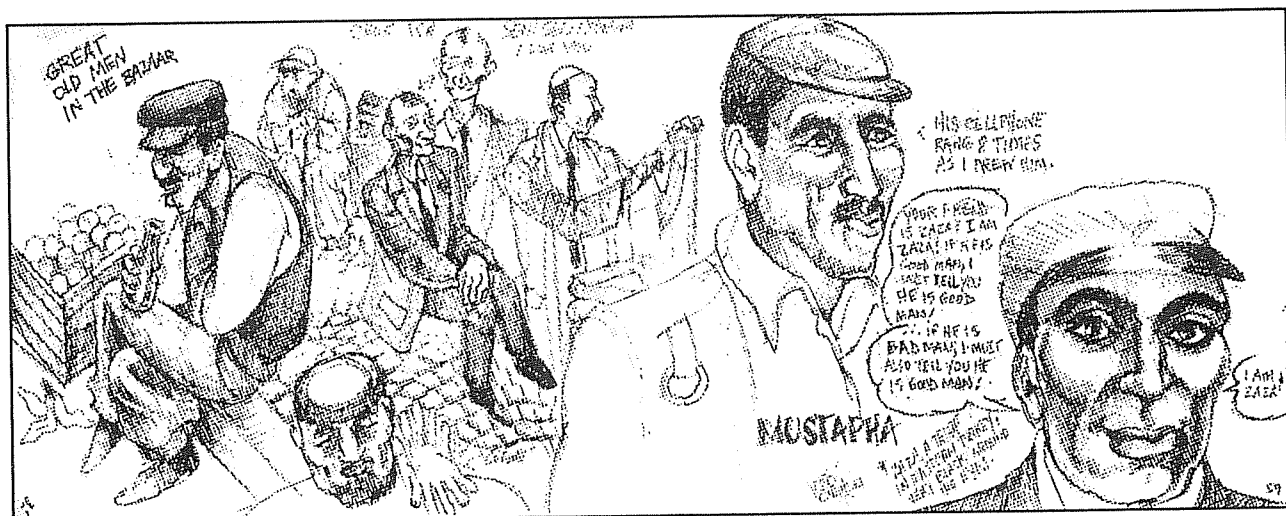
Biya xo viri welatê xo
Serba qomê xo raa ra so!
Çîqa kî wairê xo vênina
Hentêy nasbena kamiya tu.

Eki mirena qomê xorê bimirê!
Aera tepia dina sari rê
Serê wedarime, serba qomê xo
Na gama verênê bibo mare.

Vanê kî jian, çê isaniyo
Xovir ra kî bi, qom mireno
Tomete, xo ser ra wedarime
Miradê dismenu mebiro!

Biraê mî heqa xu biwaze!
Kamiya tu çîka, aê vace!
Bêwair meverde Kirmanciye
Dismeni rê tari bo her roce!...

U. Pulur

WELAT RA DÛRÎ HAL U DEMÊ MA

Eyüp Hanoğlu

Ez vaci, ma sireo kî welatê xora veciyaimi teber, u waxt ma çê xo, çê ma u piyê xo rızna!

Ma taenu welat de pizê ma mîrd nêbi, a ri ra xu eşt teber, taê ma ki devleta Tırki welat ra eşti teber, taenê maê binani ki bînê adirê kutkan de damiş nêda, 'be xo remaymî şime welatê xora... Hergu jüyê ma caê ro şî. Bêveng, bêseda mand, şî...

Ma Dersımıcı riyê na dina gewre ra milyonê ra zêdeyi m', hama wertê Dersımı (Mamekiye) de se hazar mordem nêmand. Hêni aseno ke roc be roc nıfusê Dersımı beno senık... Dersım de kês

maresungu, thamê sunganê kou, thamê guriji, thamê savule, thamê tırskê endi nêno ma viri!

Mua ma, ma be kamci lawukana kerdim' pil, sireo ke cıcık dêne ma, 'be ma çıtu sabiyêne?

Malê sani çıtu derkerdêne?

Sêpiya meske çend ıngi biye?

Manga bore çıqa sıt dêne?

Sıroukê varıs vara, banê sîma kamci het ra dılo-pe kerdêne?

Nê waê aşira tu kamciya?

Ne bîra namê dewa sîma çık bî?

Ma her çi xovira kerd!

Ma domaniya xu xovira kerde!

Resim: A. Çelker

Ma boa jüanê xo kerde vindi!

Ma tılısımê Kırmancıye kerd vindi!

Zereweşiye mara kute duri, şıye!

Endi mara veng u vac nêvecino, kes çêberê maro nêdano!

Çengê çêberê made kes nêniseno ro!

Na teynabiyaene zaf çetına! Raştiye ke per-skenê, serê zeriya ma zaf deceno, roc be roc thabat be ma bîrino.

nemand, ma Dersımıcı pêru teber rayım'. Vao de gırs ama ma ser, pêru zê thelefenge vayday-me, kerdime xu ver eştim' teber!...

Nıka teber raimê, dügelanê xamandê omrê ma vêreno ra, sono!

Ne zımıstan de vora sıpiye kuna çımanê ma ver, ne ki vera usari de tholê rıbesu kuno dıdananê ma ver!

Qırtıyaisê milçıku, wendisê phepugi, qut-qut kerdisê kergu, puxayisê malê gırşı, lowıyaisê kutıkê qerebaşı, huyıaisê domanê sowi, jıbiyaisê dayıka kokıme, peraisê çekçekku, nêkuno gosanê ma!

Thamê doê rewke, thamê serê sîti, thamê

38 de letê miletê ma qırkerd, hama ez vaci nu halê ma 38 ra gırano. Sırê 38i de howtayhazar miletê ma qırkerd, hama nıka nejdiyê milyonê miletê ma dugelanê xaman de derbeder biyo, bêkes-bêwayır, bêjüanê xu, bêkamiya xu, bêmordêmiyina xu ıng-teyna mendo!..

Nê bao, no sene halo, no sene dewrano? No deco bêderman koti ra ama kut zerê ma!

Axx bêkeşiya ma!

Çımê geribiye u çinêbiyaine biveso!

Mı waşt kê bıberbi, vengê berbisê mı zê milçıkê bıpero sêro, koanê ma ser berz bo, bıreso hewsı Bıyajbestani. Uca de owkê bo, çımê yêniyê

Biyajbestani ra teber bo, vae kuyo, sêro dar u berê bostanê maê bêkeşi owke dêro.

Ax Hewsa Biyajbestani!

Kemera tuya kokime bêro ra jüan, marê qeşibıkıro!

Nu çı halo, nu çı khulo girano kuto zerê ma!

Xilemalê dina! Ax!

Waxtê Kirmanciya verêni de Gola Wacuğê de zerrewêşiye estbiye. Koê Mırcani ra hata Pulur, uca ra hata Muzur Babay, Qızığê, Burnağê, Zeranığe, Jiare; hata dewanê cori, Xanku, Fere-tu, Dewa Pile, Qereoglan, hata Xozati u Mamêkiye... pêro çıqa şen bi!

Mobetê verêni çıqa wes bi!

Malê sani kê çiraynaene ra ard wertê dewe, miletê dewa ma pêro bilıg dormê kemera Biya-jbestani de diyêne arê, hata sewe mobet kerdêne, jübini de lex kerdêne!

Huyiyaisê inu hêni berc bi ke, dewa da bine de milet hêşiyine pê.

Nıka, dı-hirê kokuman ra ber qulê heqî nêmand i caan de! Pêro xan u xırabeo! Vengê çhel-çhuki biriyoy! Çılê bananê ma nêvêsenê, düyê lojino nêvecino! Her ca thung u tariyo, mordem xof keno cıra.

Nê Bıko!

Nê Xorto!

Nê Waê!

Nê Veyvê!

Nê Bıra!

Sıma kata şî?

Ma kata şime?

Kamci dügele derê nıka?

Senê hal derê?

Sıma kokimê xu se kerdî?

Mezalê khalıkanê xu se kerdî?

Sıma herdê xu, dewê xu, hegaê xu, mezelê xu çaê caverday?

Ma ser kamci phepugi wand, na thelefengê marê koti ra gëletiyê?

"Kemera çengi hurêndia xode girana" Ma welatê xode girani m'!

Eke despera sıma yena hele deê sêrê hatê welati ser!

Nıka endi waxtê zımıstaniyo, hama vera ma waxtê usariyo!

Jü-dı asmi dewa xode finderê. Tırpan u vaşturiye bicerê xu dest, sêrê çayire de vas biçinirê, hêgaê wenca owkedırê, hêgaê levazu hêşî ra

qorikerê. Belkia şiliye varena, banê sıma nıka dılop keno, serê banu loğekerê, şivinganê banu newêdıra virazerê.

Destê kokımanê xu phaçkerê, ebe jüanê ma hal u waxtê inu perskerê...

Axırî, helmê ma mebiriyoy, teynabiyaene ra jü asme bixeleşim', riyê ma tenê bıhuyiyoy. Marê besoy! Raa ma, anciya

'be destanê ma bena roştî!

Ebe na qêyda bıbime dermanê derd u khulanê jübini.

Welatê Ma

Welatê ma Dêsimoy

Çı welatê de şırınoy

Bınê lıngu de naleno

Serbestiya xo wazeno

Haydê haydê, delal haydê

Haydê haydê, heval haydê

Haydê haydê, bıra haydê

Haydê haydê, ciran haydê

Welato de çı virano

Welato de bar girano

Axır rozê yêno ra xo

Hardo asmên ver naleno

Haydê haydê, delal haydê

Haydê haydê, heval haydê

Haydê haydê, bıra haydê

Haydê haydê, ciran haydê

Hewar Tornêcengi

LA FONTAINE RA TAÊ SANIKÎ

Çarnekar: H. Tornêcengi

LA FONTAINE U SANIKUNÊ DEY SERO ÇOND QESEY

La Fontaine serra 1621e de Fransa de, ju suka de qizkêke de amo dina. Nustoğê Fransao de hun-erberzo. Na Fablê dey hazarî ra jêde zonu de se-serru ra ravêr amê çarnayene. Ni Fabeli kitabê Nazım Hikmeti "Circirböceği ile Karınca" ra amê çarnaene. La Fontaine sanikunê (fablunê) xode jêder heywanî; theyr u thuri dano qeseykerdene. Hama mordem ke sanikunê deyde niadano, cira weşıya xorê derse rind-xirave vezeno. Hal u waxto hewl u xirav anora xo viri. Cozır, sanikê La Fontaine hem domani teviyakerdene rê rindê, hem ki heq u nêqiye doskerdene rê çimunê mordemi kenê we.

Sanikê La Fontaine kilmê hama, zerê na sanikunê kilmu ra manê girşi/hewli vejînê. Mordem tey karakterê heywanî rehet vêneno.

Kulturê made ki sanikê nianeni kê mîyê. Wendoği çitûr ke na sanikî de vênênê; sanikê ma ki ninu ra cêra saynebenê. Sanikunê made ki heywanî yenê ra zon. Ninu ra taê hetê rindiye, taê ki hetê xiraviye de ca cênê. Ni sanikê nianeni zonê made zaf rindek vajînê. Hama sanikunê made rolê heywanî jê sanikunê La Fontaine, ya ki jê sanikunê sarrê Awrupa jumini nêcêno. Hurêndia Hêşî, Vergî, Lûye, Morri her zaman ju niya. Omidê mî uyo ke sanikê La Fontaine pêro rozê biçariyê zonê ma, bikuyê kutav u perlodunê ma.

VERG VE KUTIKÎ RA

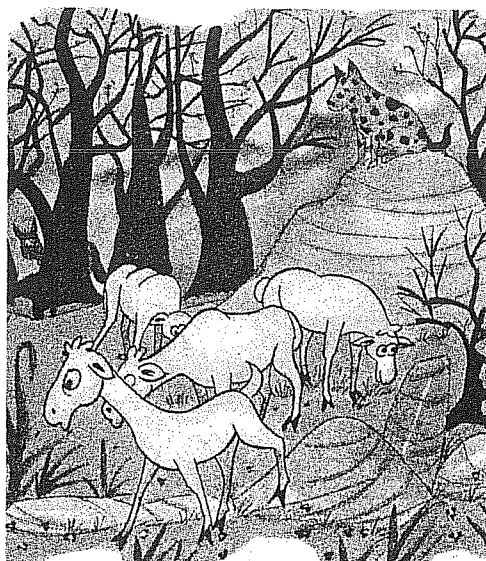
Rozê vergê hên bi vêsan, hên bi vêsan ke, senik mend ke geste bımıro.

Her ca ra feteliya çerexiya, rastê çiyê de werdene nêame. Rastê çiyê werdene ke nêame, şî thalavê suriye ke, cira miyê bitıro bero.

Hama se ke kerd, nêşikiya ju miyê bitıro; hên destethol cêra ra, şî.

Çıke kutikê verê suriya mêsini zaf luk bi.

O rind haydarê cı vêjiyêne, nêverdêne ke çiyê nêjdiyê suriye bo.

Tesêliya Vergi ke kote, cêra ra.

Şî ke şêro antoqê xo, rae sero de rastê kutikê de tawli bi.

Xo-xode va: 'No sayd tam gorê fekê mîno!

Parçe u pirtley keri, mırd buri!'

Xafilde ters gına zere ro, va: 'Ma, na kutik ke mî parçe u pirtley kero, buro, se beno!'

Bado eve dêkbajên u cambazeni ame lewê kutiki. Cırê kuratê rindeki kerdî, tawliyê-na kutiki ke goynê; kutik cêra ra cı, vake:

"Hondê mî tawli-biayış jêde zor niyo.

Reyê halê xo u alvözunê

xode niade!

Tıvanê sîma vêsaniye ra pêra nêmendê!

Mêşte halê sîma se beno, beli ki niyo!

Eke wazena mîde bê, pêro-pia reçberiya made weşiya xuya candiye rameme!”

Na qeşi sero vergi ravêr »heya« vake, bado pers kerd:

“Reçberiya sîmade serva na weşiya candiye sene gure kuno mı?

Kutiki va:

“Walla qe thawa nêkena.

Hondae ke wayirunê xorê dîm sanena ra. Dormê xode şîrin u riwayis axsêna, zovî thawa nêkena!

Ha, gegane ki kêsê dê xamî zere nêver dana.

Zovina ki qe çiyê nêkena.

Î ki serva na gurê senîkêki, lapo wes danê to!

Astîkunê kerge ra bijê hata astîkunê têyru, çî ke wazena, ey mîrd wena!

Hem ki endî sayd-mayd dîma nêsona, nêqefelîna!”

Vatena kutiki sero verg zaf bi sa. Nêzona ke se bîkero. Pêro werdişê weşi ju-ve-ju amey çîmu ver. Fek ra gilêji çarç biye. Hazar ju geyal ame vera çîmu, şî. Ame ke na hewes ra vîrare kutiki ra fiyo, xafilde çîmê xo gîna ra vîlê kutiki. Niada ke tuk vîlê kutiki ra nêmendo. Cîra perskerd:

“Tukê vîlê to çê hende rîşîyo?

Tî çiyê de gawaxiya, çîko!

Kutiki qese fişt werte u vake:

“Nêê, çiyê de ez nêgawaxîne!..

Hama thawa nêbeno, jêde muhim niyo!”

‘Vergi kerd ra cî:

“Ezvajî zîncîle ra tukê vîlê to hên rîşîyo!”

–”Raştî, rînd şîya ser! Yê ma kutîku zîncîle erzenê vîlê ma” vake Kutiki.

Na qeşi sero Vergi va:

“Demeke sîma nêşîkînê xoser bîfeteliyê! Sîma demeke serbest niyê, ya?”

–”Nêê, her daym serbest nime, hama vabo..!” vake Kutiki reyna.

Na sero Vergi:

“Hona ki ‘vabo’ vana?

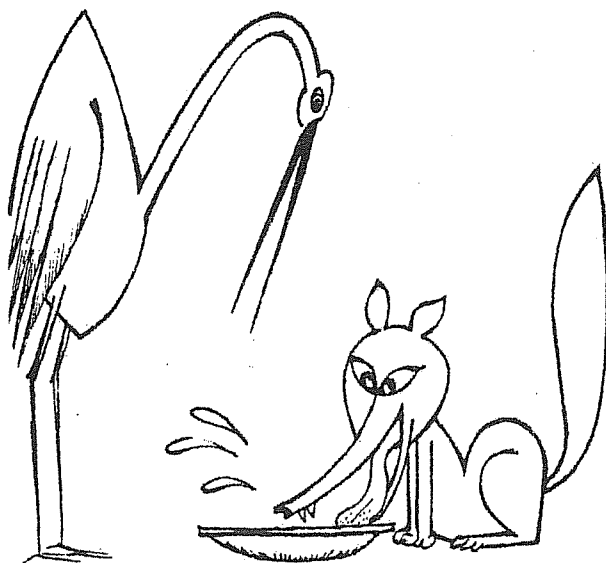
Nêê, nê bîra! Ez serbestiya xo serva çiyê coru nêvurnon!”

vake, kutîki ra bîriya ra, raa xoro onciya, vêsan-vêsan şî.

LÜYE VE LEYLEGE RA

Ju Lüye ve ju Leylege ra game de cîraniye kenê. Rozê Lüye Leylege sîlayiye kena. Cîrê sorva pozena.

Sorva kena dî tasunê phonu, juye ana verê xode-, juyê ki verê Leylege de nana ro.

Eve xo galme kena cî, çhalp-çulp wena.

Leylege ki nikliya xo derga, tase ki phona, nêşîkîna qulmê sorva bîsîmo.

Hên vêsan-têsan teknena yena çê.

Zonena ke Lüye berqesta nîa kerdo, a ki roza bine Lüye sîlayiye kena.

Lüye sonde eve hewes yena çê Leylege sîlayiye. Leylege sogîso henên poto ke, boa xuya wese her ca gureto.

Îştâ Lüye ki hên biya ra, hên biya ra ke, qe qal meke...!

Desinde sîfre de caê xo cêna, bêsavîr werdişî pinena.

Leylege dî-hîrê deqey ra têpia werdis ana honîke ser, vana:

–Kerem ke burime!

Lüye niadana ke çî bivêno! Leylege sogis surayi de ardo honike ser.

Eve xo nikliya xo fina cî; îştâ xo ser mîrd wena. Lüye ki kena ke thawaê buro, hama fekê surayi tengo, thawa gule ro nêsono, hên motê cî bena, manena. Xo ve xo zaf sermayina.

Peyniye de Lüye sîfre ra urzena ra; goşî rover-dae, dim wertê polu de vêsan-têsan raa çê xo nana xo feka.

Xo-xode vana:

-Hala niade!

Mî sarri rê quye kîmite, eve xo gînine pîro..!

VERG VE VOREKÎ RA

*Quwetmî her dayim heqli vejînê
Niadê, hora na sanîke ki nae vana.*

Vorekê xorê cêr vae de ağwe simitêne
Xafilde vergê vêjiya ame uza
Vêsan u têsaniye ra feteliyêne ca ve ca
Vergi kerd hayleme u gîrregirre, va:

“Tî kama ama ağwa mî kena qıluncîn?
Tora vanu uzara bîtekne so!
Vinde, hala ceza de henene danu to ke,
tî vênena roza xo!”

Vorek sas bi, satiya, va:

“Ağayê m’ honde xori hêrs mebe!
Niade, ez kotiyu ağwa to koti ya!
Cao ke ez cîra ağwe simon,
vişt gami cêrê yê tuya!..
Ezo feqîr ağwa to çîtur qıluncîn keri!”

Verg nafa tenêna qariya:

“Kena kena” va “çaê mekerê!
Tora van def be çîmunê vera!
Hem qeseyê ke to par-payîji vati vi,
tîvana hona şiyê mî viri ra?”

Voreki va:

“Çêvêsae mesoyne mî honde nêbiyau!
Tî ve xo ki zona ke, ez par-payîz dina de
nêbiyu!”

Vergi qese fetelna, rew çarna:

“Ma, ferqê xo çîko?
To nêbiya, bîraê to bî!”

Voreki va:

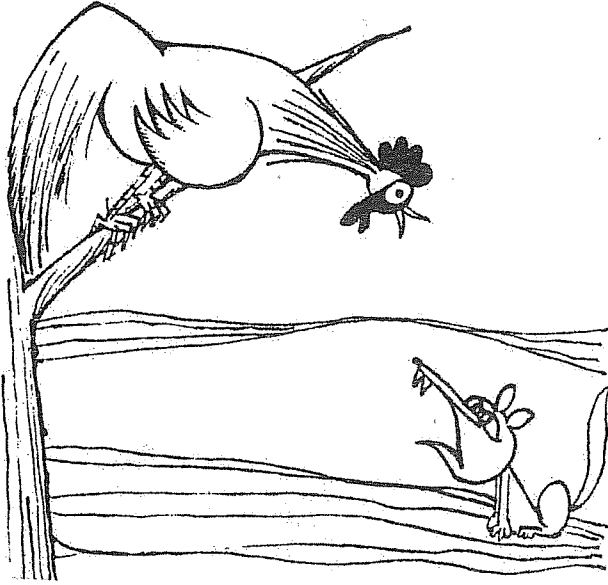
“Ma, par bîraê de mî ki çîne bi ke!”

Vergi mane fetelna, nafa eskera va:

“Ma eke hêniyo sîmara juê bî!
Ez ae-nae nêzon,
Xora sîma mîra has nêkenê!
Hala kutîkê verê sîma?
Sîma ve şûanê dormê sîma?
Hem, î qesey ki ameyvî gosê mî ya!
Gere ke nafa hêfê xo bijêri sîma têdine
ra...!”

Vake u bi ve voreki ro, kaskerd berd wertê dalîkê cîmî.
Nişt ro ser werd voreko feqîr, ne tede kerdî mah-
kemey, ne ki hakîmî.

DİK VE LÜYE RA

Ju diko de baqilo khal nişti vi lızgê dare ra, kergu rê nêwete gurêtêne. Tam a deqa de ki Lüya dekbaze sayd dıma fetêliyêne.

Se ke çımê xo gına ra diki, voste amê bınê dare.

Vılê xo avoro kerd, vake:

“Bıra dık, mijdana tüya xêre!
Qewğa wertê ma cêvîşıye.
Endi haştiye amê, gere ke ma pêro-
pia jumini rê wa u bıray bime!
De haydê! Uza ra bê war ke vırare
jumini ra fime!”

Diki sare sana, wast ke çiyê vazo. Lüye mezal cı nêda, vake:

“De mevınde ke, raa mı esta!
Gereke şêri hona xevere alvozunê
binu di!
Hem ki nara têpia sîma xorê bêters
u bêxof kar u gurê xo dıma sonê,
ma ki phoşti dame ve sîma!”

Na qeşi sero diki reyê bovera niada, vake:
“Waka Lüye!

Ez na xevera rindeke rê zaf bine sa,
hama niade!
Bovera ki thajiyê hanıko vozzeno
yeno!
Vinde o ki bêro bıreso, ma pêro-pia
vırare jumini ra fime!”

Lüye:

“Nêê, nê! Karê mı esto, haydê xatır
ve to!

Bado oncia yen diyarê to!” va, uza
ra kute düri.

Diko baqıl huyiya zerre ra, çike tersnê
Lüye gorê aqılê xora.

Coka vanê ke: *Mexapne, xapina!*

QILANCIKE VE LÜYE RA

Qılancıke nişti vi lızgê dare ra

Loqmê pêndır fek de bi.

Boe onte waka Lüye

Ta verda ‘ra xo amê şıye.

Vake:

“Mave xêrdi qılancıka ma!

Na çı rındekênia, çı kivarênia tode ra!

Hala yi perrê tüyê sıpeyê rındeki!

Eke jur ken, korr bine dı çımu ra!

Hora ke vengê to ki rındeko jê ni perru

Tı biya xatuna na têde gem u birru!”

Qılancıke na qesu dıma xora vêrde,

Wast ke gosdaene do vengê xo.

Se ke fekê xo vijoyê kerd ra,

Loqme fek ra perra şı hard ro.

Lüye pêndır guret, est gula xo

Sarê xo avoro kerd qılancıke ro.

Vake:

“Na dera ke ez nika danu to,
Saybıke hurênda ni pêndirê xo.
Bızone ke dalqawuxi têde
Weşıya xo ramenê sayiya sima bomu
de...”

Qılancıke sarê xo verda ro
Sermaiye serva qanbiyêna xo.

DI QATIRI

Dı qatırı koti vi ‘ra rae şiyêne.
Barê juye cew, barê a bine ki perê tasildari bi.
Fırneberz bi, gıraniya barê peru ra raji bi.
Eke rae ra şiyêne,
zingılê xo sanêne ra,
gamê xo pêt-pêt estêne.

Hama xafilde vireniye birmê dı-rê jêvegu,
feteliyêne ‘ve peru.

Wertê ra ju ame lewe,
birmê ra cıra qatıra barê peru.
Xo çıgaşı ke ont heywana feqire,
werdi tarpık u zopey, biye thernke
zırrayisê xo şî gına ro kou, va:

“Yaw! No sene kar u baro mırê bîvêjiyo
Ez nia binê tarpık u zopu de binali,
alvozê mı ki şêro bixeleşıyo!”

Na qeşı sero cêra ra cı alvozê xo:

“Mordemo ke gırso karê xo,
bela u qusuru ra nêxeleşino sarê xo!
To ke mekerdêne xızmeta areyiji,
nêkotêne halê hera feqirê dewiji”

BEQÎ VE AWREŞI RA

Sima awreşı zonenê, çıxaşı terseniko...
Rozê ju awres caê xode fıkrıyêne.
Ters kut vi zerre, tersu ver canê xo rezefiyêne.
Tenê ki murızın bi na heywano feqır.
Xo-xode vatêne:

“Tersoniki bêbextê, coru wayirê heqa xo
nêbenê.
Kêso bêters nêşikino sa bo, bireqeşıyo.

Na ki weşıya, tıvana?

Terso henen kuto zerê mı ke, hewn de
bile çımê mı rakerdiyê.

Ju ke vazo, “bixeleşıye na ters u xof ra
endi!” se beno?

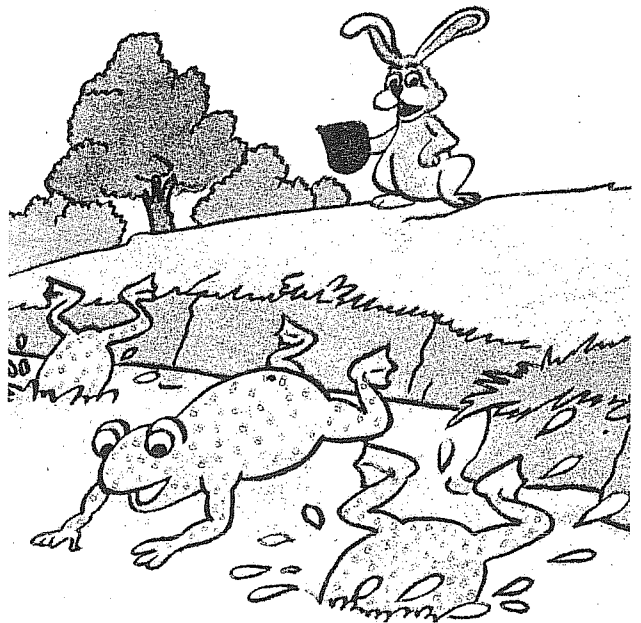
Tew! Tersonik coru ters ra xeleşino?

Ez imu ken ke, isoni ki jê mı ter
sonikê..”

İşte nia fıkrıyêne awresê ma,
hetê ra ki dormê xo qolaçan kerdêne.

Reyê xof gınayvi zerre ro, kuti vi talase;
her çi ra vışiyêne pêro, hem ki şıya xora bile.
Tam o sîre de xıştayis ame gos,
hurêndi xora çing bi, dere u derxuley nay ve xo
fek ra.

Lewê bequ ra ke vêrd ra eve vostene,
çinga zerê ağwe da bequ têde pia.

Yê ma vake:

“Way be! Demeke çıyo ke mırê beno,
şikin bikerine junayê bini rê!
Mıra ki tersoniki estê serê na dina de.
Niadê, ez ki şikin heywanu tersu ver
birezefni.
Raşti, demeke ez ki ju cengawerune!”

Nêê, raştiye nawa:

Her tersonik, xora dayna jêder tersonik
vêneno.

BEQAKE WAST HONDÊ GAY GIRS BO

Ju beqe rastê ju gay biye, ga gırs asêne hondê koy.

Ae ve xş ki phındırıke biye hondê haki.

Vake: "Ez çıra mebi gırs hondê na gay!"

Perç biye, perç biye, pers kerd:

"Nıka bine gırs, bine hondê gay?"

- "Nêê"

Tenêna perç biye, reyna pers kerd alvzunê xora:

"Ya nıka?"

- "Nê, nıka ki niya!"

- "Hona ki nêbine hondê gay?"

- "Tew! tı hona çıgaşıya ke!"

Na heywana qızkêke hên ke perç biye, hên ke perç biye,
peyniye de vake »pat!« teqê, taşêle biye şıye.

Niadê, serê na dina de bomê nianeni zafê.

Ju remo de heneno ke kutê cı:

Yê ağawu wejirêni dero,- yê wejiru ki pasayên dero xora cor çimê xo.

DI GAY U JU BEQE

Merge u manga sero kuti vi tê, sanêne jumini dı gau

Ax u wax kerdêne ju beqe, perskerd cıra alvoza xo:

"Derdê to çıko, çaê ax u wax kena?"

Vake:

"Nêvênena peyniya na têkutena gau?

Na merga vilıkıne ke nıka kerde xırave,
xo erzenê hezaja ma!

Bê ke se kenê pê ma;

Bınê ağwe de bile hencnenê;

ne wes verdanê ma, ne ki alvzunê ma!

Hala gureo ke na manga xatune kena!

Kundire yena peyniye de sarê ma sero peqêna!"

Ax u wax-kerdenê rê heqa xo biye, beqa feqire..

Se ke gao ju rema, xo est zerê ağwe, zarar fışt ve nıqıre

Çı hêf ke, her zeman niaro:

Gırşı danê pêro, qıji binê lingu de sonê!

QEWĞA ŞÊRU DE SERKUTENA İSANİ

Ju surrekari ju resım vırast,
resım ki berd sergi de fışt ra:

Resım de, dêma hardi diyo ju şêr,
Sero tik vıneto tek ju sayder.

Verê resımı de biyê top taê isani
Xo goynenê tıvanê jê şiliya soni

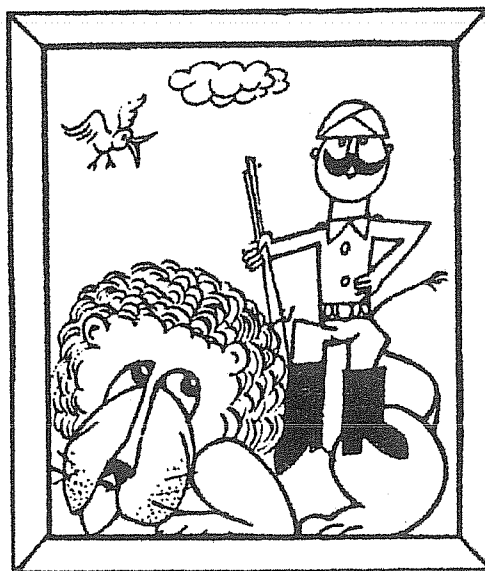
Şêrê vêrd ra o sîre de verê çêveri ra
Pêro tersay, phıjjine nêvejiye kêşi ra

"Niadan ke yê sımao na resım de şan" vake şêri

"Hama sımarê juro de rınd kerdo, i surrekari

Mara ke kêsê bışikiyêne vırastena ondêrê resımı

Bıdıyêne dina-alemi cengê ma u sıma isani!"

HER KES VE MOTHAJIYA XO

Dik ju kemera almosti diye.

Gurete berde lewê serrafi, vake:

"Hala bicê şêr ke, çı ki rındek berreqına!

Ne caê de şikiya, ne ki qılêrina!

Mirdosê lazut ke bıderê mı,

belka vêsaniya mı bırına!"

Mordemê de cayili rê ju kıtav miras mend.

Mordmeki na kıtav berd kıtavxane, vake:
 “Niade hala no kıtavo de seneno!
 Tayê peru ke bîderê mı;
 belka karê mı tayna rınd vêneno!”

DELA ZEĞERE VE CİRANÊ XORA

Hevikê mendi vi ke dela zeğere bitelêqiyo
 Kozîkê de xo çînê bi ke, barê xora raxelêşiyo
 Nata voste, bota voste, xo est çêverê ciranê xo
 Vake:

“Bîde mı Heq kena dî-hirê roji na
 kozîkê xo!”

Ey ke di nia halê dela zeğere
 Dave cı caê xo, vejîya tevere
 Dî-hirê roji ke vêrdi ra,
 çêver de vejîya wayirê cay
 Zeğere cıra waştî diasê rozê bini, vake:
 “Se biyo, leyrê mı hona bojiyê, nêkutê
 ra pay”

Qesa derge kılm bicêrime,
 peyniye de cirani rê se bi, bizonime:

Xeyle waxt ke kut werte, reyna ame ciranê xo,
 Vake:

“Wayê bîde mı endî caê mı, xorê bivê
 nine rehetiya xo!”
 Hama dela zeğere gırrê pıro, musnay cı
 didonê xo.

Vake:

“Tı ke şikina bê, de veze ma pêroyine
 eve zorê xo!”

Dela zeğere ve lêyrûnê xora dest naro kozîkê
 mêriki ser
 Çıke leyrê xo endî kutvî ra pay, quweta xo bivi
 jêder.

Coka vanê:

-*Phoşt mede mordemê xıravîni, bena
 phosema.*

-*Çıyo ke dên dana cı, peyniye de eve
 pêrodayis bile nêcêna.*

-*Wazena xêrê de Heqî bikerê vîla, xo ve
 xo sarê xo fîna bela.*

TEMMUZ VE MILOÇIKE RA

*Sîma Temmuji naskenê; zaf şênkaro.
 O germê amnoni de son u sodır nêvano, habire
 waneno.*

*Wertê bîrr u gemu de,
 tîrr u gêrisu ra vengê temmuji gosê isanî beno.
 Vengê dey ra her ca şênatiya.*

*Îyê ke tevera gurinê, ya ki tevera manenê,
 vengê dey cîrê jê vengê kêmaney yeno.*

*Hata sodır şênatiya, teyna vengê dey yeno,
 Lawîku ke vano, tıvanê belka roştî dano.*

*Çığa vengê xo ke vejîno, honde keno berz u çiz-
 zeno.*

*Lawîkivatene ra kar-marê xo xovirî nêano.
 Tîdarekê xuyê asme haza vîndero,
 werdisê xuyê roze bile xovira keno.*

Miloçike se kena?

*Miloçike derdê tîdarekê xuyê serre dera,
 serva zimustoni çiyê werdene dana arê,
 kıresnena,*

*bena kena ambarê xo,
 hata fek kena pîrr.*

*Miloçike amnoni hewesê lawîkunê temmuji ra
 her ke sona dayna jêde gurina, karê xo ana
 pêser.*

*Zimuston ki xo goynena ke,
 ambarê xo hata fek pîrrê wer-
 diyo.*

Temmuz rozê zimuston vêsan maneno,
 seveta parçikê nuni sono çêverê Miloçike.
 Miloçike vajina pede, çêver ra erzena tever.
 Zerrê mî Temmuji rê vêseno,

çike o vêsan mendo.

Ey, eve o zerrovêsae, coru vêsaniye heq nêker-
 da.

Se kerdo?

Amnoni kêmane cınıt,

tıdarêkê zimustoni kerdo xovira.

Na rivat ra biyo mothazê Miloçike.

Coka, hem zerrê mî cırê vêsênô,

hem ki cıra hêrs ben,

çike diyağê zerrê xo kerdo vindi.

No ki çiyô de rınd niyo.

TEMMUZ VE MILOÇIKE RA

Temmuji,
 wend amnoni
 cınıt kêmane
 vati lawiki
 kerd şênatiye.

Zimuston ame,
 destê xo kerdi xo vera
 feteliya ver u viradu ra
 ne ju lulık di, ne ki ju mêsê
 ne ki di, ju teyrê u ju kêsê.

Cirana xo Miloçike amê viri

Şiye verê çêveri, vake:

“Vêsaniye ra bine zar u war
 bıde mî tenê çiyê werdene
 hata ke ma reştıme usar.

Torê sondi wenu
 se ke reştıme cüynê veri
 dênê xo desinde danu
 hem ki daêna tora jêderi..”

Dên-daene xuya Miloçike nêbiye
 No ju qusıro, qusır saybeno sa, hora
 Dên-wastogi ra peskerd Miloçike sa u sora:

“Amnoni germ u nerm de to sekerd?”

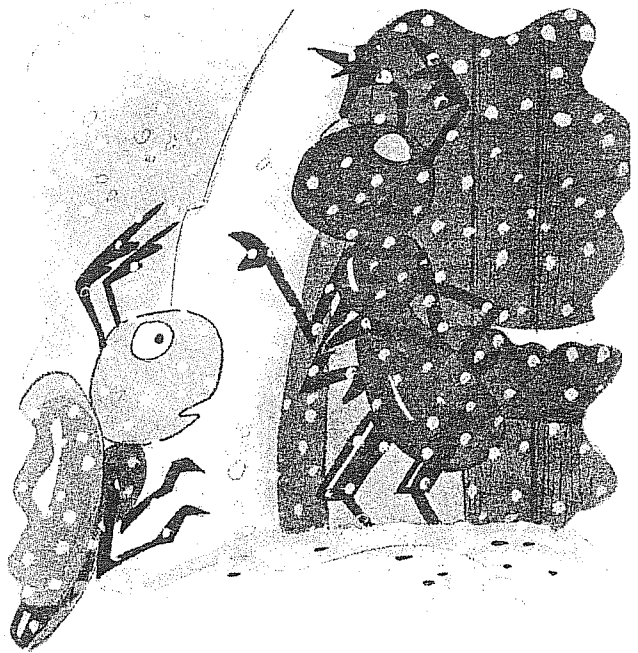
Temmuji va:

“Belka tenê herêdina mıra hama
 Xorê kêmane cınıt, lawiki vati, kerd
 şênatiye”

Miloçike:

“Madem ke kêmane cınıt, lawiki vati,
 kerd şênatiye,
 Nika ki so xorê serd u puk de tenê
 birezefiye!..”

Vake, çêverê xo da ca, reyna zere ra nêvêjiye.

VERGO KE BÎ ŞÜANÊ MÊSINI

Rozê bara vergi mêsini ra biye kê.

Se bıkeroy, se mekeroy... ey ki wast jê lüye hile-
 baz bo.

Dılğê xo vurna. Kınca şüaney onte ro xo, bi ve
 şüane.

Helvet ke ni qurnaji, uşıra şüani, billur u kulıka
 şüani ki xovira nêkerde.

Çike wast ke dekbajiya xode serverjiyo.

Hên bo ke vazê, şüanê mêsiniyo keçelek uyo.

Endi ke her çiyê xo kerd tamam,

jê şüaney lınga xuya vırene sanê ve
 uşıra xo ver,

ame lewê mêsini.

Keçeleko şüano raşt ki merge de meredıayvi ra,
 hewno xori de bi.

Kutikê xo, billura xo, qas ve taê mêsine xo

hewno xori de bi.
 Na hali rê vergo cambaz zaf bi sa.
 Sana xo ver mîsın pêro, guret berd qula xo
 Vengê xo ki vurna kerd jê kınca serê xo.
 "Ezvaji no mîrê rınd ame" va
 Têde pîlanê dekbajina xobi ve ra.
 Nêşikiya vengê vezo jê şûani
 Zurra habire jê vergê yavani
 Vengê xo ke şî wertê gem u kou
 Şûane ve Kutiki ra bi hêsarê xo
 Xo saskerd heywani feqiri
 Têde fêndê xo bi ve hêçiri
 Nêşikiya hover bîdo, bîremo uza ra
 Cîrê bi mane kîncê xo ve kulîke ra

Vanê ya, *her hile ra ju hile vejino*
 Juna qese esto ke, zaf raşt vajino:
-Verg, vergi dima, hes heşî dima, şûane
ki surîye dima.

FEQIR U MERDENE

Feqîrê, dosê koli phoştî de, bîrr ra amêne çê.
 Se ke kut ra orojia çêyi, qefeliya.
 Phoştia xora koli eştî hard, xo-xode va:
 "Riyê ma feqîru çê coru nêhuyino?
 No sene halo ez tederne!
 Serre yena serre ser, loqmê nunê gula
 miro nêsono
 Gurinu, lawatinu, oncia ki thawayê mî
 çino
 Hetê ra cênike u domani, hetê ra tefeci u
 qamçur
 Têde mîra çiyê wazenê..."
 Bado kelacêr bi, eve veng va:
 "Offf ooff! beso endî yaw!
 Teke Ezrayîl canê mî bîjêro, ez şêri
 bîxelêşînel!"
 Seke hên va, Ezrayîl lewe de vejîya, va:
 "To mîra çî wast?"
 Feqîri va:
 "Tora? ...hêç, mî va, torê ke zamet
 nêbeno,
 na barê mî gîrano, tenê berz ke,
 beri çê..!"

Coka vanê: *Merdene xelêşiyena, hama oncia ki*
isan merdene mewazo..

Ğurbet

Ğurbet! Ğurbet
 Tı nomê ğeribiyê ğurbet
 Tı nomê feqiriyê ğurbet
 Tı nomê yesiriyê ğurbet
 Tı nomê byekesiyê ğurbet
 Tı nomê bîndestiyê ğurbet

Ğurbet! tı zê eceli byewexti
 Ğurbet! tı zê dîşmeni byebexti

Ğurbet!
 Nigu tı tîyi, e tı ra hes kena
 Istîqbali mî tîdo, e tı ra hes kena

Egi e tîri mecbura
 Mevaj qê e tîri mecnuna

Zerkotê çîmoni siyona
 Feqet çîmi tı nê
 Zerkotê qoma derga
 Feqet qomê tı nê
 Zerkotê rındi u weşîwa
 Zerkotê rîndon u weşona
 Feqet zerkotê tı niya

Egit Eskarîj

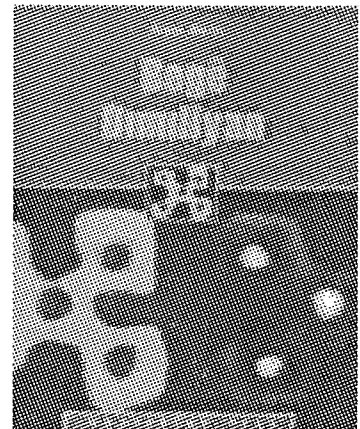
Na kılame pêseroka VATÎ ra gêriye. VATÎ, albaz Egitî
 Erzurum de be albazanê xo ra hata Edar (Mart) 1998 hirê
 amari vetê; dest be dest be kopi ra şîyo.
www.zazaki.de.vu de ki VATÎ sero tenê malumat yeno
 diyaene.

Koyo Berz

Begê Dimiliyan

Vêjiyaise Tiji
 Email:

TijaSodiri@t-online.de

Azê Khalmemê Sirri, Khureşi u Mansuri 've Azê Dîzd, Gonewer u Tacawîzkarunê Britanya ra

Blêzê Berxi

Wendoğê delali, sîma ke na sernivîs di, bêşik merex kenê vanê “çî eleqê na hurdi cîsnu zûmîni de esto?” Tenê eve savr ke bîwanê, o waxt rîndek areze vînenê.

Tariqê Dîna de arezeo ke, dewrê de Împaratoriya Britanya; Dîzdu, Gonewer u Tacawîzkaru dest de kuna belawo de çetîn. Dîna eve dardekerden u sarekerdene ra bêzar bena. Na serru de cêni, cuwamerd u domonu kenê top, sîpîrmîsê Vapuru kenê, benê Çewligê Avusturalya de kenê ro, yenê.

Cayîyê Avusturalya eve ajêve na meymanunê bêsilayû de niadanê, - sas benê hama, se bîkerê? Qîr nêkenê, vanê; nê ki qulê Heqîyê. Na dîna marê ki, ninurê ki besa.

Serudê Britanya pîra-pîra xo ca kenê, xuye u xeşiyatê mîletê cayî pede-pede naskenê. Eke naskenê dest kenê cî cayu qîrkenê, talan teris u lêw u laz kenê. Çonday serre, çîğaşî zulîm ke finê kar, Heq eve Tariqî ra zonenê.

Dewran dêmdîno waxtê de azê na serrudu kerdena khalkunê xuya mûrdare ra îkra kenê. Ewro eve rîndîye u xîraviya xora Medenetê Avusturalya de çî ke esto, sanê azê serrudunê Britanyao. Ewro Avusturalya de kami ra ke perskerê vazê, “sîma kamîjî cîsnrayê?” Eve nêmfek bo ki mordemeki bênamus cuwav nêdanê. “Khalkê ma serrudê Britanya biyê” vanê, raste qewîl kenê.

Mordem gere khalkunê Tîrku u Britanîzu biyarî têsenc, hama serrudunê Britanîzu rê nêqîye bena.

Sîre ame khalkunê sarrê Dêrsîmî.

Avê nayê bêlî kerî ke; khalkê sarrê Dêrsîmî, bêşik azê medenîyetunê bîngê xoriyunê.

Vanê ke çînay ra bêliyo?

Dî ajêbu ra bêliyo.

1- Riyê Dîna de qe ju Zon u Kûltûr çîno ke honde zulm u menkariye eve hezar serru sero bî bo, onciya ki dewletênia xo yînam, yîtiqat u edebîyat ra, tek teyna eve fek qeseykerdene biyarî xo Miladê dî-hazarî serre rasno.

2- Onciya riyê Dînalige de ju mîlet çîno ke; hondê mîletê Dêrsîmî wayîrê dîsmenunê gîrsu u wayîrê zor u zorpê bêşîndorî bo.

Na zorbaz u gonewer riyê dîna de qedênayena na mîleti rê az be az sonîdî boro. Hama onciya ki na mîletî neçar nêqedîyo, dîna de cîsnê xo mendo, kunya xo ama wendene.

Mordem eke tariq de niadano, Sultani, Pasayi, Împarator u talankarê ke na hozor serra peyêne amê welatê pî u khalkunê ma ser; ano era verê çîmunê xo, ajêva de gîrse kuno cî, eke no mîlet çutîr nêqedîyo?

Ala na heştay serra peyêne de namê “Cumuretî” ra serva vindkerdene u qedênayene bêterê ke ardê Kîrmanciye serde, eke biyardêne kemerî serde, kemer bile bêtavat mendêne, vîleşiyêne ro. Hayê ke na bêterunê heştay serra peyêne dust de hona “Cumuretî” goynenê, gere yînu ki namekerî.

Nînu ra tayê neçar u nêzonağê. Yînu îkna nêkerdene de se-ra ve se [100%] qevîyat u bêhunerîya ma esta. Hamaaa; nayê ke eve esq u çêf Cumuriyet u Zengê Xîrvati goynenê, eve dawul-zurna rayê hona ramenê, yî domonê cend er m u n ê, seyîsê Tîrkunê.

Ez rindek zonen ke; Sima wendoğê ke wayirê vijdani u namuşıyê, naza de tenê mira qarinê, xo-xode vanê ke; “Blêzê Berxi, to neqiye u yilava kerde! Ma filan bêvan mordemi naskeme ke, o seyisêni keno, jê domonunê cendermu sarri rê xızmete keno, hama maa dey naskeme, destê xo destê xamu nêgino.”

Haaaa sima eke savır kenê, hata peyniye wanenê, cuavê yê qeşi ki bêguma vinenê. Cedê mı Khalmemê Blêji vano ke, “Khalikê ma Khalmemê Sırri hermetu rê niya weşıyê xo kerdê.

Vato ke: Eve sit helaliye azo rez dina-ardene rê, bêguma dı serti hermete verderê.

1) Hermete gere morberê xora qeri sareteveriye nêkero.

2) Hermete cıla morberê xode gere zovina cuwamerdi aqlê xo niaro.

Hekmeta cısnê quli ya zuye ki nawa ke, zu-can-biyayena mêrdi u hermete de, fıkır u aqlê hermete de ke zovi gaaaliye biye, mezg, goni u nefis ra reziya azê amaoği bena xılte.¹

İşte khalik Khalmemi vato ke: “Hermetê cısnê ma, hem sareteveriye me kerê, hemi ki morberê xo eve sıkırê Oli qewilkerê. Fantaziyê helme ra ki xo biseveknê ke ewladê reji biyarê dina.”

Ya, cor mı vake ke: *Khalikê Kirmanciye bingê xoriyê medeniyetê khamunê*. Çığaşi ke miletê xo nasken, uza ra kun ra raye son xoriyênia tarıqi. Khalikê sarrê Dêrsımı wayirê medeniyetê de Wuzag-Oli bi. -Ali niyo ha, gëlet meşêrê! (OLİ) cısnê wuzag Oli heni ke cısno rez bi, xo parçê teviyatı zonêne. Teviyat de isu qetulkerdene haza vındo, honde ke lozmiye u bêçariye çine-biye, payro mıloçike nênêne.

İsonê dina cısn ve cısn, ber ve ber bi. Tayê vuriyay. Usti ra, eve zor u zarp wast ke jê vate-na xo dina bıvurnê.

Temelê na xıraviye çutır bivi rast?

Riyê dina de kami ke avê min cayê kerdı hard de, vato “naza yê mino”. Dewrê pia-hazırkerden u pia-barekerdene wuza de qedeno, a xırayiya bêtere ki ey dina rê mêres caverda.

Zulımkaru galmê welatê khalkunê Kirmanciya Dêrsımı kerd, Teviyatıya yinu, Wuzag Olêniya

dinu u zeretenikiya dinu dustê talan teris u zorp u zulımi de bêtavat mendı pışkiyay, tel u bel bi. Tayê bi vıla, welatu serde şı, bi vindi. Tayê dere u derxulunê Dêrsımı u kounê Dêrsımı de amey pêser, xo kerd top. Kılmekiye ra waxtê Khalmemê Sırri, Waxtê Khuresê Khuri, waxtê Bava Mansuri u Muziri waxtê newede-pêseramay-eno.

Qırım u tertelu ra dime ke amey pêser, odet u tore, rızın u raye, kultur u bera ra çike mendo, newede fıstra ref. Wayirê dina rê Heq vatêne. Oliyê xo bi, O ki Heq bi. Tenge de hazır u nazır Xızırê xo bi. Her çê, bi gırs, bi qevila. Wayirê qevila, pilê qevila Pirê xo bi. Pirê xo ke merdêne, koyo de berz ra dardêne we, wuza wayirê a qevila bi. Na tore ra Pirê Kou koti heyat u literaturê Kirmanciye.

Tiji, Adır, Uwe, Koyi yinurê bimbarek bi. Dıma waxtê Khalmemê Sırri de, ihtimalo de gırso, iqrarê Pirêni wertê qevila, ya ki Aşire ra vejıya, da teverê Aşire. Na biyayıye ki oncia ihtimalo de gırso, avê biye nasivê Khureşi. Bêsık herkes zoneno ke Khalmemê Sırri iqrar dove Khureşi.

Na mıleto Wuzag Oli der u derxulunê Dêrsımı de ki nêxeleşıya. Zuye biye ke, Wuzag Oli jê vıreni nêbi, yinu zonêne ke bêbext u bēnamusi derxul u kounê Dêrsımı ra ki yinu ret nêverdanê.

Serrudiya zulımkarunê dina gurete verva çımunê xo, ayê ra gore xo kerd hazır. Bêguman çetıniya teviyatê Dêrsımı de, xofdariya kounê Dêrsımı de weşıye-ramitene rê xoser qeremaniye lozıme biye. Sarrê Dêrsımı teviyat u şıyayena dina dust de, her zu şêro de beran rest ra. Helvet ke gêves mordemi ki bi, hama nê wertê qomi de belkia bêçike ra amêne mordene.

Naza de ez misalê bıdıne.

Waxtê Xençeri u Sımşeri de, Waxto ke hona çheka adırgey izat nêbiya, o waxt sarrê Dêrsımı çutır sonê saydê heşi: Kheçe pılosnenê bojiyê xuyo zu ro, hata eve hermê xo anê. Xençeri ya ki sımşer kenê destı bin, dorği ramenê heşi ser. Waxto ke heşi galme kerd, bojiyo ke kheçe ra piştı, ey finê fekê heşi. Destı bin ra heşi sanenê xençeri, ya ki sımşeri ver.

Dina de hukımdar u imparatorê newey pêda

benê, çı hêf ke imparator u zafikarê ke dorme de hukim ramenê, nat Awurpa ra bijê, dot hata eve welatê Arav, Tirk, Tat u Wunşi, hama hama her kes zafkerdena Dêrsimi rê viyari keno.

Eve çıgaşi qewete yenê, eve çı çef u esq yenê-bêrê, şêrê Dêrsimi fırsat cı nêdanê tel u bel kenê, phosema peyser pışkinê sonê. Serrunê hezar u heştsey de, Osmanli newede qerarê cêno. Rayê axsatayê ke Dêrsim ra vêrenê ra, yinu bimenê. Hetu zı ra dorme jê gora adiri çewemenê, heto bin ra ki nêverdanê ke kewranê axsata Dêrsim ra ravêrê.

Bêguma bera u cısne rejîya Dêrsimi wera dîme pîra pîra satîna. Zeke Dîmpîştîke wertê adiri de manena, dana xode, sarî Dêrsimi dîsmenayên u gonî kenê wertê xo, jê dîmpîştîke danê xode. Çı beno bivo, dustê zulm u zorê bêtavatî de, dustê talan teris u qırkerdena nêasayîye de, sarî Dêrsimi thomora xuya reze vîndî nêkerda, hata ve waxtê ma arda. Eve sitê maa ma tesmilê ma kerda.

Ma ke reştîme ra, herkes kotîme ra tayîne dîma, ma cîsnê rejîya khalkunê sarî Dêrsimi sero nêfîkîriyayme. Heyatê Maoy, yê Çhe Guaveray, Hoşî Min u Stalinî ma kerdîme serxos. Ma eve na serxoşîye xasevîr² raya sarî ra şîme. Cumuretçiyunê Madritî eve Faşîstu ra ke qewğâ kerde, hireyînê ra zuyê dina phoştî dene cumuretçiyu. Hirê asmî zor tavat kerd. (*Niadê Mînzîr Çem "Gülümse ey Dersim"*.)

Demenu ve da-hînsê mavzer dustê ordiyê de modernê tam-tekmîlî de, dustê dewleta de gîrse de çutîr cenemê derê Laçî de cêni, domonî u kokîmê xo ses asmî qorî kerdî? Tever ra qewete-cîdayene haza vîndero, Aşîru nona de cewe bile cı nêdêne. Tayîne kî peroz pesewe ordiyê tırkî ver dormê Demenu de çerexiyêne.

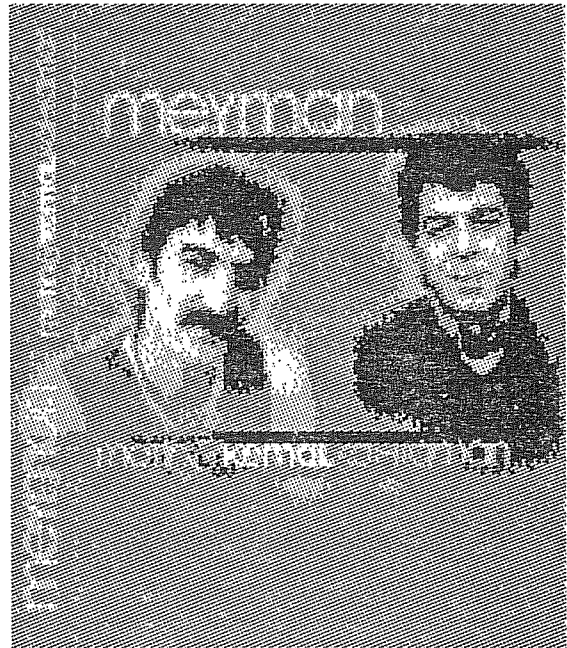
Ğeletiya ma a biye ke, ma Yivîsê Seykhali, Gul Hese, Saan Ağa, Hemedê Xîdrê Ali eve Çhe Guaveray ra nêsençitî. Ya kî Demenu ve Cumuretçiyunê Madritî ra nêsençitî.

Nîka domonunê serrudunê Britanîzu de niadan, Avusturalya se kerda. Ma, domonunê şêrunê Dêrsimî de niadan, sermayun, kun binê hardî. Ma laaqê khalkunê xo nîme. Sarî Dêrsimî hona bese nêkeme ke zonê maa mao ke jê sitê maa mao, ey bixelesnîme, na dina ra vîndî mebo.

¹Tırkî, na biyayîye rê vanê "karî koca ilişkisinde anlık fantazi"

²xasevîr: umursamaz çakır keyfî davranış

Kaset u CDa Metin & Kemal Kahramani

"Meyman" Vejîya!

Meymanê Usarî

Derdê mirê derman
Sarê mirê ferman
Rozê torê meymano
Meymano... Meyman

Derdê mirê dermano
Derdê mirê dermano
Sarê mirê fermano de girano
Ezo torê meymano
Rozê torê meymanê usariyo

Usar nao amo, bê
Usar nao amo, bê
Ez qurvanê çîm-burî qêytanî
Destê ho 'ra destê mîke
Pîa şîme serê Koê Bêvînî

Kılame: Kemal Kahraman
Qêyde: Metin Kahraman

DEVA REMAYİ

Beydeba

Çarnekar: N. WISFUNIJ
Nameo orijinal: Kelile ve Dimne

Yo Sir nizdiyê rêyê insunun d' min (miyan) yo zimi d' cuyên. Pa Sir'a yo verg, yo Çeqel o yo z' qela bib. Verg çeqel o qela pês piswerdê sir cuyên. Verg bi b' pir o niskên sêd bik, ayra xui dab veri sir'. Çeqel pir nyeb, la in qêdi cir' hin rehat ib. Qê qela z' in qêdi hin rehat ib. Ruejêk yo buelê devun rêyer ra vyertin. Guest' yino wer bi b', ayra gar buel nikerd sir. Yo deva xui buel ra o suni ra xelesna, xui kerd min darun ra. Min darun id rast' sir umê. Sir persa:

- Ti ha ça ra yena?

Deva va:

- Ez ina buel ra remawa.

Siri va:

- Ti çi wazena?

Deva

- ez qayila bini himayê tuid bicuyi.

Siri va:

- Ti wazena se bimun', ita d' herayi o himayê mi tueri esta.

Deva z' bi yin miyun. Yo muido derg piya b. Deva heyat xui ra zaf memnun ib. Kêy yêri yo vatis çinye b.

Ruejêk yo filo pil rast' sir umi. Benatê yinid yo qogo pil viraziya. Pêni d sir zuar zuir fil dest ra xelesna. Sare o çimi sir guni d mendi b, beden' yid cao wes nimendi b. Qogi ser yo muido hol vyert, darbi sir wes nibi. Bye deva ay bin pyor vêsun mendi b, çunki sir niskên sêd bik. Verd çeqel o qela musê b, piswerdê sir, bawik' sir ib. Ruejêk siri va:

-Lya! Sima zaf bi neçar. Cagi sima vejyê tever. Verg, çeqel o qela yo fek ra va:

- Ma derd' xuid ni, ma tueri kueni tyemun, in hal tui ma qehernen. Ma nizun ma se k'! Ma dest ra byer, ma tueri yo sêd biar.

Siri va:

-Ez bawer' holiyê sima ken. La, sima bun yo

çarê ma, çik wer' sima pêda bik.

Hiri hem iz yo fek ra:

- Bena, ma bun!

Pyor piya ver' sir ra koti duri. Hiri hem iz qayil nyêb sêd bik, musê b piswêrd. Vergi yo fikir est meydun, va:

- Ma o ina vaswer çi ho piya? Sima ra nyêsen (nêaseno), ma hê ges ver mirên, yê gemi yê niyu. Ha vas xui wena.

Ma sir ra vaj, wa ina deva parçi k', wi z' wa buer, ma z'.

Çeqel:

- Ma niskên inê vaj. Çunki deva vat, ti ha bin' himayê mid.

Qela:

- Ez siri d qal ken, guiri finen ce'di.

Bad qal kerdis kot pye, si ver' sir.

Siri va:

-Sima çi wer' pêda kerd?

Qela va:

- Merdim biêsk bixevit o tira çi biês, çi pêda ken. Ges ver doxê ma ha sina o çimi ma bi tari, la ma in hal xuiwa huna yo rêyi di, têna sima qebul. Siri mereq kerd, va:

- Rêyê sima çito?

Qela va:

- Ina deva yo faydê yê mar çiniyu, yo guiri ri z' nibena.

Siri va:

- Sima çi xirav giyal kerd. O sima hê çi xirav vun. In guiri mir' niben. Sima reye reye ku seref mi siknên, sima o reyê ard xui giyal. Sima zun, mi we'd ko (kerdo) o mi deva guireta himayê xui. Ez we'd xui ra a nigêren.

Qela va:

- Ma inun zun. La qê yo keyi yo merdim, qê yo gel yo keyi, qê yo bajar yo dew o qê yo dewlet yo bajar ço esken feda bik. Êr saltanat tu ho ina yo hal id. Sultun ma wa tesdiq bik, ez qê serefî yi yo riyêk vinen.

Siri itirazi in qalu nikerd, byeveng mend. Qela byeveng mendisi siri ra ma'nê tesdiq vet o uca ra kot duri.

Qela va:

-Ma yo gum est, mend gumê diyin. Inkê mend deva. Ma deva geni, sin ver' sir. Ma hal pêrisu-niyê sir ra qal keni o ma vun: "ma hê gêrên yo çarêk, qê hal' siri." Ma tek tek vun; "ma bu (buri), ti bixelis. Ma qurbon tui b'. Ti ma verd

heliyê". Wext ig yew va, mi bu, ma ay bin vunû
"guest' tu niweriyon." Wext ig dor umê deva,
ma pyor tesdiq kenî.

Pyorun fikri qela minasib di, çeql, verg o qela
deva z' guiret, si veri siri.

Qela va:

- Ya sultun' ma! Heyati ma ho tu dest id. Ti
bimir, ma z'nikun bicuiy, ayra ti mi bu, ti ges
ver memir.

Verg o çeql pilun ser xui est mêydu, va:

-Ti ha vuna se? Ti niskena miun dindunun' sir'
deki.

In hew çeql:

- Ez esken sultun ma mird ik. Ti eskên mi bueri,
sultun' ma!

Verg o qela cad ko o benati:

-Ti hê vun' se? Guest' tu weriyon? Guest' tui
bueyin, zerê çew' qelibiyena? Tu sulton ma
ehdêna kenî niwes. Guest' tui yo guiri r' niben.

Vergi va

- guest' mi bueyin niyu, zeri z' niqelibnon guinê
mî, gun' mi qirbun' tui b, Sultun ma!

Qela o çeqlî itiraz kerd:

-Hekimu vat, kum qayil xui bikis, wa guest'
vergu buer. Ma qayil niy sultun' ma bimir.

Dor umê bi deva. Deva xui xuid va:

"ez inkê vaj, heval mi qê mi z' itiraz ken', ez
xelisyen. Vatis qe! Wa ez vaj". Va:

- Guest' mi siri ken mird o zaf iz wes, pak o
xefif. Kum buer, zarar iz tira nivinon. Sultun'
ma ti esken' guest' mi buer, tueri z' bes, hevalon'
may binun ri z' bes.

Verg çeql o qela itiraz nikerd o va:

-Sultun' ma! Deva rasta vuna. En minasib yawa.

-Pyor piya çepkiyê deva ser, kerd parçi o deva
werd.

Ges ver merg ra xelisiyê.

Taê qesey:

rê, riya, riyer: raye

deva: dêve, Dêva maykeke

sir: sêr, aslan

yo: yew, jü

wer: werd, werdene

cuyayis, ciwiyayis: yasamak

pa: bi, ebe

qela: qilançika siae, karga

sêd: seyde, niçir

buel, bol: bêle, sûriye

min, miun: miyan, werte

umi: ame

ça: koti

benat: mabên

qoge: qewga

hol: hewl, rind

cag: parsüye

bun: bewn, qayt ke, nia de

bawer kerdîs: inam kerdene

êsayis: aysayis, asaene

qê: qay, seba, qandê

dor: dore, sira

êr: ewro

inka, inkê: nika

guin: goni, guni

gun: giyan, gan, can

tyemun: têmiyan, têwerte

ço, çew: kes

merg: merdene

SAÎT ÇÎYA

HER ÇÎ BENO SANIKE

(ROMAN)

Vêjiyaise Tiji

Email:

TijaSodiri@t-online.de

ÇÊFO ÇAREKIZ

QOÇGIRI U QEREBEL

TERORÊ HEMILKA

K. Xamirpêt

Roja 11 yê paiza virêne 2001 de Waşington u Newrok de hirê tiyara ra ju da Pentagon ro, di tiyara ki da binayê ke diletê da dinaro. Pentagon merkezê ordiyê Emerkana u natoyo, binayê ke diletê cayê merkezê dinya u hama-hama en binayê berzê, ninara jüye 400 mêtroy berz biye, a bine ki 415 mêtroy. Tiyarê çarine ki hona hewera bi hetê tiyaranê nêçirvananê Hemilka ra dawaro. Seke vanê no tiyarê çarineki hedefê xo, çêwo sîpê bi.. Tiyarê çarmêna ki pîrê rêwiya bi, binayê diletê ki seke vanê nezdîyê hîris-çewres hazar isani tede guriyênê. Ninara zaf şenik xelesiyay ra, ê bini ki têde pêro merdi. Ebe hesabanê virêna vanê nezdîyê 'poncas hazar insan merd' feqet hatani roja ewroy ki hona no morê nê insana ebe rayştênê namo vatene.

Eyni roje ser wezirê Hemilka Georg W. Buschi eke beyano virên da vake: "Nê mordemê Usame Bin Ladini yê" u na politika Hemilkana qebul kerde u ebe goranê naye senaryo u siyaset ramit. Hama-hama pêro dinya dê inam kerdene. Roja didine ki, Ser wezirê Hemilkana G.W. Buschi 'Nê teroristi kami kerdê weyê kami welatê xode dê we, kamci dewlete de benê bîbê, ma nina ki cêmê hedefê xo. No herb ebe sera dewam keno, qe çiyê zê veri nêbeno, no şer çıqa onceno o ki kıvş nêbeno. Gere ende qeydê u nizamê de teze bîdiyo dinya...' vatena niya dewam kerd hatani ke da Afganistani ro...

Zaf ravê meşîme, eke dewleta Sovyeta u dewletê balkana u sosyalizm rîjîya (rîjna) êno şîma pêrine viri na qesa o waxti ki vat bi Hemilka: 'Ma qeydê de u nizamê de newe dame dinya' a roje ra têpiya ma zaneme ke Hemilkana endê rehet nêvîndenê. Tenê ki vanê no hereket de bêçîka Hemilkana ki esta. Hama, hatani roja ewroy ne na biye eşkera, ne ki Usame Bin Ladini, ya ki kesê de bini nê tiyarê remnê hona na ki kıvş niyo. (Piloti kıvşê resm u seke remnê kıvşê, hama nê mordemê U.B.Ladini yi, ya ki êdê niyê kıvş niyê). Jubiyana Mîleta ina ki beyan kerde ke, hona qe çiyê de ra u rêçe ya ki

delilê ma deste çino, vake. Hemilkana hama rew qerar u qanunê natoyi hukmê Sine de qerar kerd eşkera vake;"nayera dîma endê no hukmê qerarê Sine ma keme eşkera. No hukim dewletê ke nato derê dinarê ki êno eyini mane. Eke dewletê Natoy kamci hukm beno bîbo, eke ju dewleta natoy zerar bîvêno, ya ki ju galê na dewlete bîkero, no gal u nu hereket seke ma dewletanê Natoy pêrînerê biyo. Nê qerari rê en zaf Tırkiya kêf kerd. Kêf kerd ke ma ki tabime.

Ma ke racêrime sere, Hemilkana roja ke dewleta Sovyeta rîjnê a roje ra dîma waşt ke nizamê de teze biyaro rûyê dinya. Eke no hadise vejîye qozê de henên kewt destê Hemilkana ke, endê kes nêşkiya çiyê vajo. Nê qozî endê hatani Hemilka weş bo na fersende u nê qozî kudênena hatani ke reste mîradê xo. Dinya teze pare kena, sindoranê dinya vurnena u teze seke canê xo wazeno heni oncena. Naye her kes bîzano. Serrê dî serri nê ebe des u vist sera oncono. Ma peki eke niya şoro sebeno, qey kesê vengê nêvejeno, Çin, Aworpa u politika Urîzi nîka çıka? Qe ju altenatif nêmando, Hemilka bîbo cendermê dinya!

Çıqa ke Bin Ladini vake mı nêkerdo onci xo ra nêxelesna.. Seke Hemilkana va heni ki qerar da. U da Afganistani ro. Hawo nezdîyê dî asmano dano pîro. Şîma ki zanê ke U.B. Ladin çêjîkê Hemilkanano. Waxto ke Sovyeti kewti Afganistan Bin Ladin hetê Hemilkana ra qeweta xo gurete. Ebe vatenanê dina wertê des serri de poncas hazar eskerê Sovyeta kîştî. Virênde ebe destê Ladini u ebe destê Hemilkana. Hemilka hatani nîka teyna ita nê dewletanê binade ki no terorê xoyo bê edelet dewam kerdo. Vietnam, Qora, Somali, Îraq u.e.b. de no terorê xo dewam kerdo. Hona hatani roja ewroy ra têpiya Hemilka ne kewta şer welatê xode, ne ki mîletê xo zerarê de pil onto. Coka binê na derbe de pîrnosê xo soyîya hard ra. Hatani nîka çı bêro Hemilkana ser pêro ki onci poxê xora oncena. Çîmke pîrnîka xo kena her ca. Kamci dewlete de eke goranê dina politika çînê bo, mîheqeq dest erzena uja, ya bine ra muhalefete de dizdiya vîrazena, ya ki direg sila dana cî, o hokmato ke politika daye nêkeno ê hokmati rîjî-nena. Ma Yugoslavya de ki heni nêkerd! Helbet insan mîletê sîvilî rê binê tomete de maneno, nê insana na heq nêkerda. Çîmke sîvilê.

Hama xırabiya şer u herbi ki nawa ke doman qij pil nas nêkena, nina ki qetl kena.

Hemilka endê nê qozi xo destra ca nêvirdana, hawo Uriza ki Cêno lewê xo, Urizi ki wazênê Nato kuyê. Ebe na politika Dewletanê Kafkasya sero ki dest keno derg ebe wasitê Urizê u ujaya ki cêno xo dest. Wa Dewleta Tırka şoro vajo ke ma ki ê dewleta de dostêniya ma ki esta. Dewleta ke ebe xo vêşane biye, ê bini kes qimet u rumet nêdano cı. Na hertim niyanêna. Dewleta Tırka hondê weşa xo bigoyno. 11 paiza virêne ra têpiya sitratêjiye daye endê o hete de gna waro. Qeyi çimke endê Hemilka ebe no qoz wazena ke xo biresno her ca. Ebe no qeyde Hemilkana hereketê ke zerê dewletanê xode verva heq u huquqê xo vejîne, nina ki wazena ke tasfiye kero. hereketanê sosyalist u kominista u partiyânê çepa, peyser bero. Hereket u qewetê ke teze pêda benê Hemilka wazena ke nina sero tesir bikero. Qe muhalefetê çiyê qebul mekero. Dewleta zê sêya xora girê do u politika xo ujaa ki dewam kero. Endê Afganistan heni rehet-rehet istikrarê de rind ê harda da nêvêneno. Ebe teror çiyê safi nêbeno, eke Hemilka no edetê xoyê terori dewam kero, hona zaf dewleta de herbi vejîne. Hemilka hatani ke Îsrail ra dest meonco, dawa Filistin u Îsraili safi nêbe-

na. Dewletê qiji pêro çêjikê Dewleta Hemilkananê. Kam sare berz kero, to hondê niya dana ke destê Hemilkana tede vejîya. Nêwazena Jûbiyana Awurpa ki ravê şoro, çimke çı waxtbo ki Awurpa ju alternatif u ju muhalefetê de Hemilkana. Dewleta Çina ki şikina ju alternatif u muhalefet bo, hama nêwazena. Rusya eke bijero nato, hukmê daye ki uja de şiknena. Xora durumê xo rind niyo meyste-biro Uriza ki keno binê kırêdiya u deyna heni xora girêdano keno kolê xo. Petrolanê Kazakistani u Kafkasya ki na derbe de cêno binê bandira xo.. Hatani ke dinya da muhalefetê de ravê ya ki çep vera Hemilkana mevîndero, na politika ravê meşoro, Hemilka gama peyser nêerzena. Eke kes verva cı mevejiyo Hemilka dinya sero tesirê tayina kede zêde. No waxt u qewete wazeno xora nıka ra tenê dewleti nıka ra biyê uşagê Hemilkana. Dewletê ke rüyê hardi sero tek-tek pê Hemilkana nêşkinê. Eke verva daye ju paxte, ju kom virazê beno ke qewetê de qedime biyarê ca. Zobina şansê zafine çino. A didine ki zerê dewleta Hemilkana de ki ju muhalefe vejîyo, vera na çime surêni u hovtêni vejîyo, no ki mumkîno. Seke aseno mîletê Hemilka ki xuya hovtêni gureta, heni rehet-rehet na politika qılêrne ca nêvirdanê...

Kaset u CDa Vengê Sodiri

"Wayir" Vejiya!

Bêri

*Mı va nalet şoro toprağa Yunani
Ne tede estê gerçegi, ne estê ziyari
Kewto ra mı viri welatê bav u khali*

*Mı va nesib bo şopê welati ser de bêri, bêri, bêri
Mı va, şopê welati ser de şêri, şêri, tew şêri*

*Mı va welat duriyo, pê xêlê koano
Kes be derdê zerê kesi nêzano
Merdene pê goşê ma dera, Heq bızano*

*Mı va nesib bo şopê welati ser de bêri, bêri, bêri
Mı va, şopê welati ser de şêri, şêri, tew şêri*

*Rocê ne çîgrê ma kuno qabristana
Mêyitê ma nanê ro serê çar dara
Vanê, Dewrêş Baba biyo mêymanê mezela*

*Mı va nesib bo şopê welati ser de bêri, bêri, bêri
Mı va, şopê welati ser de şêri, şêri, tew şêri*

**Vaten u qêyde: Dewrêş Baba
Arêker: Vengê Şodiri**

Mesela Saan Ağay be xeta têlefoni ra

Xıdır Eren

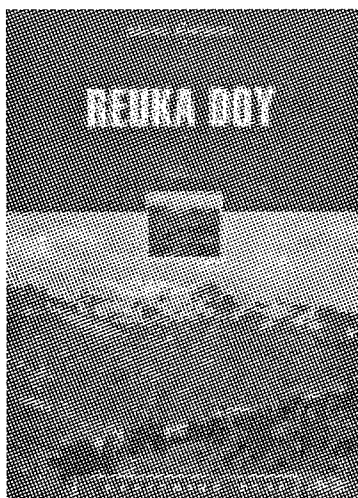
Nae ra dahasê roci ravêr piyê mî reşt rametiya Heqî. Merdaine ra dî heştî ravêr, mabênê qesanê ma de qalê Saan Ağay ama ra. Va ke:

- Lacê m', 38'ra 4-5 serri ravêr bi. Xebere amê dewa Zeranige. Vati, têlefona birriyo. Qeymaqami vengo min o Mîstê Xemse da. Çausê têtografî Kenani da lê ma, va ke, sêrê reê sêr kîrê, no têlefona se biyo? Gîrê derê, bêrê. Namê qeymaqami Fehmi, namê yûzbaşıyî Mithat bi. No Mithat Erebi bi. Ni, bado vaz da, şî Suriya. Mî çîqa ke va, ez neson, ni hurdemînu zaf zor da mî. Ezi, çar-naçar xo rê biyun raji.

Sim, vêrdim Muzur Babay ra. Apuriyaym direge ke, têtlu gîrê dîm; dahasê mordemu dormê ma pişt. Ma naym ro, sanitim şûye. Veciyaym cor kemer. Mî reê sê kerd, Saan Ağa aca de ronîştaiyo. Mî rê va: "Ero, tu lacê Xîdê Cengi, Ali Rîza niya?" Mî va: "Heya, ağaê m'!"

"Ma ero, Heyderan ra mordemo nianên gereko neveciyo. Tu senê Heyderica ke têtlo ke ez bîbîrîni, tu bêrê gîrê dîrê!?" Mî va: "Ağaê m', Heq zanno ke yûzbaşıyî o qeymaqamîa ez bî zora rusnun. Ez bî zerria xuya niamun!"

Raştia ke heni bi. Mî şiyaine qî newaşte. Ma bî zora rusnaym."

Memê Koêkorta

Reuka Doy

Vêjiyaise Tiji

Email:

TijaSodiri@t-online.de

Samed Behrengi

Jû sêftaliye

Hazar sêftali

Çarnekar:

Hawar Tornecengi

Vêjiyaise Tiji

Email: TijaSodiri@t-online.de

Gula Verê Rojune

Cîgerxun

Gula bağê cenetê verê rojune
Berequne tariya sewe de, tijune
Ewro şênê demi ra phîzqune
Tarîxê hirau ra amune, Firatune
Weşîye ra pîrrune, wazon ke wes bîweşîne
Hazar u newseyu de genimo de rewîune
Bulîskune, zof çîk u gurraena hewrune
Eve gurrayîs ra yon, asmenê welati ra
Laşerune ez, eve phêlu xurrenu
Wazon ke qomê xo newe kerine
Bulîsk u kîle u adîr ra vêsnon
Putê lat u lahuti rê adîr u kîlune
Vêsnon, hama sewunê tariyu rê roştune
Çîmê korru rê çîlawar kar u gurê mî
Na rae ra somu, hama kutîki lowenê
Fedakarune, rawa raxelaşiane derune
Wazon bigirine, tholê xora bivejine
Gureune, newdar u karê hewlune
Dîna tîm jê gol u deryawa
Ez teyna jê vae u qanalune
Eve zerre ra, serbestiya de sarê berze wazon
Nayîne rao ke seveta mîlet ni kar u gurê mine

Çarnoğê: Berfin Jêl

OGITÊ QILANCIKE

Heqi Bingol

Aşma usariya peyêna. Şili-şepeliyê usari pey de mendi. Tiji endê ebe hemdê xo kena germ. Cıt-kara şuvê usari kerdê we xelesnê. Merga de vaş biyo kewe amo duştê çoka. Ca-ca gulçiçega u gulsosina bejne eyşta biyê derg.

Çênê azebi veyvikê newey, morşinga, sunga, kardun, helız, çağ, sirê merga danê arê.

Teyr u thuri rısqê xo dime cêrenê. Çukreşi çukesêvi, qılanciki ebe molıka u luluka cêrenê. Çike kewt ver hama nıklika xo danê pıro qıltnenê ro. Teyrê bini ki, tayê xo koa de, tayê ki merga de çerenê.

Qertal, phuyokor, zarançale / zarance (kewe) çol de wertê kemer u dari de xorê ca cênê (ca vênênê.)

Leylegi, gorgeçini, phepug, dıksılêman, qılancıka siyaye, qılancıka beleke, nê teyri ki goza de, merga de cêrenê u halênê xo u virazenê.

Qılancıka maykêke havalcoyê xora vana:

- Ewro dora tüya, tı şona wertê birri tayê ki qırş u qal ana.

- Ma tı sekana?

- Ezı ki şon wertê merga, per u pul dan arê. Ez wazen ke ma halênê xo tayina berz keme. Waxto ke ma çê de nêbime, çêjıkê ma bêters u bê qısawet halên de rehet bikerê.

Haval u havalcoye qesê xo kerd jü. Herkes raya xora şı, kar u gurê xo ser.

Werte ra roji derbaz bi. Qılancıka beleke halênê xo vıraşt, xemelna.

Endê ebe zere weşiye şikiyênê ke hakanê xo rono.

Qılancıka maykêke halêno newe de hakê xo nay ro. Qılancıko neri hona roj nêeyşto koa, cıla xora wazeno ra şono merga, havala xorê ara ano. Havala dê ki, haka sero kurtnena.

Qılancıko neri merga ra amê. Hem qesê kenê, hemı ki ara xo wenê.

Roji derbaz bi, waxt amê waxti ser. Qılancıka

maykêke ebe nıklika xo, bınê xo de haki serbın kerdı (dêmday)

Vake:

"Rojê dina biyê tamam, ewro meyšte zerdıkê xo şıknenê."

Qesa kılme; çêjıka zerdıkê xo şıkıt, vejıyay teber. Roj be roj erziyay, bi pil. Rojê maya qılancıke çêjıkanê xora va ke: "Şımarê ju ogitê (teme) mı esto. Şıma zanê ke halênê ma raya beni isana serowo. Rojake ma çê de nime, xo isana ra bışeweknê. Şıma niya da ê bi çewt ke kemere bijerê berzê şıma, halên de mevınderê fırdê."

Çêjıka juye cêrê re maya xo vake:

"Ma ke kemerê dina phıstınê dinade bi ma se bıkeme?"

Maya qılancıke vake.

"Too bao-bao nina halênê xo de ogitê (teme) xo dardê we."

Kaset u CDa

Deniz Yıldırım & Ercan Kahramani

"DAVUL-GIRNATA"
Vejiya!

ÇIROKA KÊNEKI BI MORÎ RA

Biyo, nêbiyo, hirê biray, jü ki waa xo eştî biya. Ni biray zöyciyai biyê. Veyva pili na kêneki ra qı hez nêkerdo. Rocê nay rê duvara kerda. Ortê tasiki dı moro qıskek kerdo cı, da kêneki. Dı-rê asmi ra tıpia zerrê na kêneki maso. Biray pers kerdo: "To kami dı kutay ra?" Kêneki vato, "ez keşı dı nêkuto ra!". Nina inam nêkerdo. Kêneki vato, veyva pili awkı dê mı, nêzon, ortı dı çiyê şı gula mı." Bıraê pili bıraê qıcı rê vato, "Nay biyi (bıgi) so, ko dı ca verdi, yoxsa sar ma rê xebero vano. Rocê bıraê qıcı wae rê vato, "bê şımı, koliyo biamı. Şiyê bırr. Höynê kêneki amo, bınê vialı (vêlı) dı kuta ra. Biray a ca verda, şıyo. Kêneki usta ra kı kes çino, biray rê zöyt kerdo. Vato, "wiyo bira bira, astikê mori sêro ńinga to ra, derdê to rê derman çinê bo! Destê mı cıgino, to rê derman bo!

Kêneki urcena ra, fetelina kı sona. Taê kı sona, zaf kı sona, şianı raştê cı beno. Şianı vano, "waê, derdê to çiko?" A ki vana, "Qal meki, veyva mı awkı dê mı, ortê awkı dı çiyê şı qırtıka mı. Zerrê mı nani (nia) roc bı roc bı gırs. Bıraê mı vat, 'to kami dı kutay ra?', ez berdo, koê bêvengi dı ca verdo." Şianı vano, "mı gênay sa, derdê to rê derman vênı (vênon). Şianı nay beno gola moro ser. Vano, "metersı!". Kêneki fekê xo kena ya, mori vên danê, vanê, "Bê ita, ma ortê çair-çimeni derimı!" Moro kı zerrê kêneki dı ki vano, "ez ita dı vezdê veliko wonı. Mor zerri ra vaz dano ortê golı. Şianı kêneki gêno, sono beno bonê teki, nı cirani estê, nı kes esto, Thêr-thuri ra zobi kes çino. Şianı bı kêneka jübini dı zöycinê.

Çend serria tepia jü lacê xo beno. Serri ênê, vênênê ra, no lacê xo beno gırs. Rocê sê kena kı, haê cêr ra hirê teni ênê. Kiver dı ênê, kêneki vana, "bıra bira, qul bı qulê xuya nêkuno ita, thêr bı thurê xuya nêkuno ita. Sıma tereqiyay, kata sonê?". Sonê zerre, perso merso jübini ra kenê. Kêneki non çi-mi ana, wenê. Maa xo laci rê vana, "oo kı mavên dı, xalê tüyo. Na khoçıkı berı, dijdina cêvê xalê xo kı!" Waxto kı urcê ra, sêrê, cinıkı pers kena, "sıma koti ra amê, sonê

koti?" Vano, "ez des-dı cay feteliyo, mı derdê xo rê derman nêdiyo." Cinıkı vana, "bê, reê ki ez sê kırı..." Cinıkı kena ya, sê kena, dest kena ńingı ra, astikê mori pereno tever. Vana, "bıra, ma wa o bıraymı, cinıka to mor kerdi bı tasıkı, awkı dê mı, zerrê mı masa. To ez berdo, koy dı ca verdo. Mı to rê zöyti kerdi. Mı vat, destê mı to rê derman bo."

Wae gênê, benê kê xo. Cinıka xo ki caê girê dano. Qatıra Samoşıye ra sonê, resenê mıradê xo...

Vatoği:

Tawıxı (Xozat) ra Kê Ağataşı ra kênâ Heyderi Fatı

Nustoği:

Ağvêşiye ra torna Fatı, kênâ Salmanê Uşiki Ticida

Hêştirê Kou

*Na zerdêna sarê genımı niya
Serri biyê çequer, zeleqiyê rüyê mıra
Vuriyo thamê noni hemgên anculiyo
Roci têmeıyan derê
Ez ki xêgo de vindbiyaye*

*Asme cêrina, theyri sonê,
na bêvengiıya teıynaiıya
Pıskıno tholê zerri, adır kuno meızgê mı
Şiliye niya
Koy berbenê ma dıma
Aqıl bar keno, darino we şındorê tersê mı*

*Roci vênênê, dem vurino
Hewri ancınê miya asmeniıya ma ser de
Cerdey biyê khêwe, şilani huyinê
Na kamci theyra nia halênê xo serde
Nêbeno mevaze
Düri benê nejdi, reyina na surginiye*

Sait Çiya

Asma amnonia virene 2002

qolı

esqo bêtapuye bi
 nı mae
 nı ki pi bi
 serê koo dı şüwari
 höylê serê şibigi bi
 usari dewrêş
 zımıstani lewlêş bi
 berco rê vêsan
 berco rê têsan
 qonağonê ağılero dı meymano gıran
 ariya Gimi rê şüaneo bêperi bi
 welı-herri dêni arê
 warê Silêman Ağay dı kemeri nexs kerdêni
 xeberı ardêne ostaina Hermeniyo, şiyêni
 höynonê domano dı biyêni henê mılaketo,
 amêni
 se kı kutikê wayirê xo diyêni, reyiye ni ra hêla-
 niki ra, amêni
 a tırrisa amêni, ma dı belı biyêni
 çiki sıro kı o amêni, destethal nêamêni
 koo ra
 dero ra
 koso ra boa gul o muşkia amêni
 o kı amêni
 tenê gılorıçı
 tenê pampoji
 tenê ki boa zembuli xo dı ardêni
 ma qeh biyêni
 cinikê dığazkını xo ra vêrdêni
 daro rê fılska kerdêni bari
 pê ma dı xo virastêni, guvêni, guvêni, guvêni
 qawaxi biyêni tenik, erciyêni we, xo ruçikutêni
 reqisê Elekçiyı bi
 kefa koo dı kokimê qeremetini
 rüyê xo dı ardêni lerci, qerqelê çilonê qaji
 şiyêni
 jü vergo dı vêsan bi, gêrêni, eslê xo ra wer-
 dêni, puk dı
 fekê xo cenemê xo bi
 helmê xo de vilêsnêni ro, tikê
 guliya xo dı potêni goşt
 guliya xo dı potêni astê
 kibero dı sölpiğ
 locino sero jü diiwani bi
 çiki top kerdêni
 çiki qulti kerdêni
 qediyaisê çiroko dı herdisa xo samı kerdêni
 veng biriyêni

ters amêni, fırsqiyê domano kutêni
 biyêni cındık, bêkeşiye
 ma bêro mandêni
 roci amêni, roci şiyêni
 her çi viraciye ni, riciyêni
 o, çerx o duzenê xo dı çerrexiyêni
 senik senik, serê dori dı
 tenê gıraniye, tenê yaraniye ardêni
 rê rê thonê xo dı, rê rê thonê parseci dı amêni
 o kı biyêni be xo
 jibêni
 jürrêni
 nalêni
 waxto kı tasêla bo
 oncia therekiyêni ya, oncia amêni
 zompı dest dı, zorê xo ma sero bi
 rê rê ma dı kerdêni zernin
 rê rê kerdêni sêmin
 hini ma dıma xo virastêni
 o kı şiyêni, xo dıma kılami verdêni
 o kı amêni, xo dı tenê çinibiyaini, tenê
 bêkeşiye ardêni
 ma nêşikiyaymi iy dı ceng kuyimi
 çiki nı şindorê xo, nı ordiyê xo eşti bi
 ma nêşikiyaymi iy pêyimi, hez bıkımi, bêmı
 werê, bêtêrs bımı
 bêhasab bi
 o nı Sakakıç
 nı Usênic
 nı ki Qırğıc bi
 bêaşırı bi
 ê ma bı ê iya
 nı mae
 nı ki pi bi
 esqo bêtapuye bi
 o kı gınêni yayüye, şiyêni, amêni xo, biyêni jü
 biyêni acnawır
 biyê xefiya
 biyêni gıraniye
 hobıkı pıroşiyêni ma ro
 çimê waxti qına waxti bo. ma dı ki taê xorti
 eşti biy
 pêro zê buluşki bi
 martinê qolı kı iy dıma gıran gıran peqêni,
 tersê ma biyêni senik
 ma zanêni kı ma dı ki xortê kı va dı danê pêro, estê...

Cengiz Aslan

KOÇGİRİ SEFERİ TÜRKÜSÜ

Koçgiri'ye geldi sefer
Ankara göndermiş asker
dört bir yanımız sarıldı
vermez bize Dersim asker

erê dilo yeman yeman
çiyan girti berf û duman
me ra bışin şahê merdan
ew dermanê hemû derdan

Ovacığ'ın aşireti
zapteyledi memleketi
geride imdat gelmedi
çekmedi Hozat gayreti

toplandılar Khewuşağı
ağaların solu-sağı
dediler yemin bozuldu
sebebi de Koçuşağı

Vatoğ: Usên Doğanay
Qeyde u kılame: Ali Şêr

PIRO SEY RIZA

Ewro mı hewnê xode piro Sey Rıza di
Çelkaniye de diarê koê Munzuri ra
Tufangê de filinta des dte bi, caê de berz ra
Qira, va, "QEHR BE ZUREKER O
BÊBEXTA.."

Ebe heybet girmika xo kerde berz
Ez terso, mı va, belki bi hardlerz
Qesêkerdena pirê mira canê mı guret lerz
Mı qayt kerd, ebe hazara girmiki biyê berz

Herdişa pirê mı biya zê thamara dara
Goş na pirê mı se, r butunê ziar o diara
Veng biriya theyr o thuri ra, çuçikanê çoli ra
Qirina Sey Rızay şıye hard o azmên ra

Ebe hazara isan zê mêşe zıma
Serê koê munzuri xeyma siae gireda.
Vanê, ağwa Dere Laçi gonîa Şehidanê mana
Zalımı eskerê Romiyê Yezidi veto fermanê ma.

Sey Rızay veng da, va Ali Sêr bira,
Dakıla mı, waya mı Zerîfa
Nê hardê dewrêşi sera gonîa ma rîşiya
Sıma kotîê, wayirê ziara diara!

Tı roja tenge de bibe hazır o nazır
Mara çı wazeno, nê zalımo xınzır?!
Welatê ma çê ma o Koê Munziri

Azmên ra nure vejıya, va, gelê cana!
Va, ez cana Sey Rızaya, waya şıma Fada
Gonîa ma nêbiya züa, himet kerê hardê
dewrêşi ra

Jü dakîle qirê, va, 'besa na bêbextiye'
Gelê cana, awa ke ma diye, kesi nêdiye
Zerê made derguşı kışti ebe sungiye
Ma raya şımara canê xo danime haîan peniye

Girmikê isana biyê zê dara mazêne
Meberbê dakıla mı qesasê şehidanê xo cênime
Ma Sey Rızay o Ali Sêri se xo vera kenime
Ma ebe kıştene nêxelesime hona zaf mendime
Ma welatê xode Koê Bingoli de Çelkaniye de
Zê toxumê gul-sosinê gonîa xora zil danime vejınime

İBRAHİM nalenö
Koê Bingoli hardê bav o khalê mano
Ma ne Tirkime ne ki Kurdime
Ma Zazayme, Zazaki qesê kenime
Zonê ma zonê bav o khalê mano, sera kar bıkıme
Seba zon o welatê ma Tirk o Kurda ma qır kerdime

İbrahim Doğan

A roze ame

*Dismen amo koto pê çêverunê ma
Vano, vejîyê şêrê welatê xora
Eke nêvejinê, adır keme verê sima
Ma bime wayîrê welatê sima*

*Bê wayîr welatê ma Kirmanciye ra
Dismen ma pîsqnayme her ju ju ca
Welatunê sari de bê taniya welatê ma
Her roze 've roze marê merdena*

*Dê êndi sima vaze sima
Roza ke vanê a roze na roza
Naê ra qeyir zovî roze çîna
Merdena ke merdena, na remayis ça*

Mehmet Tülek

*roê mî terîqîyo
ez ita dero
roê mî asmên dero
gêreno, kes nêvêno
sima ra diîri
na tengî dero
ênî xo, kes nêmando
vên dano Xîzîrî, vên nêdano
hurîndia xo dî terîqîno*

Ticida

Video be DVDa filmê Îsay

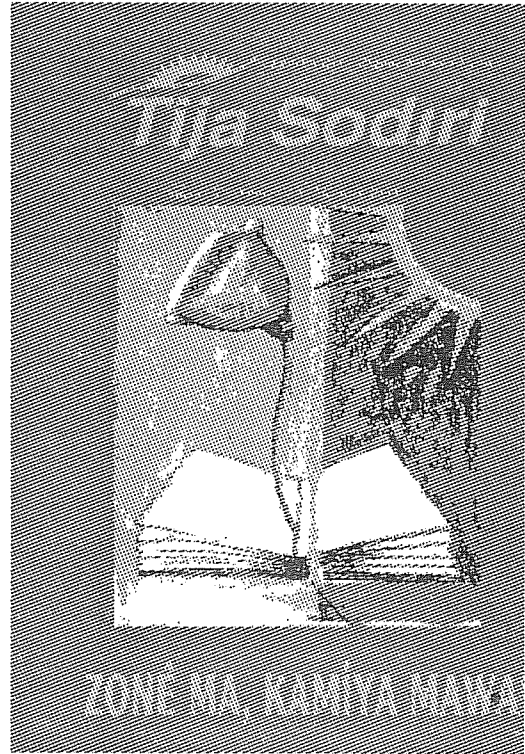

**Vetoğ
u
ağmekerdoğ:**

**İspirational
Films
Mijdani Box 1125**

35441 Alamanya

Zazakî de Vejiya!

Tija Sodiri Amor 7 Vejiya!

Adresa waştene:

Email: TijaSodiri@t-online.de

Meymano bêwaxt

*gegane hewnê sewe de yen
ez meymano bêwaxto
raunê diîri ra, rêça tora vejîn, yen
olağunê xo tari meke
çêverê xo qaus verde*

*ez meymano bêwaxto
gegane hewnê sewe de yen
raunê diîri ra, çîğîrê vore ra
vêren, çelê zimustoni ra yen
zerrê xo mirê germ pê cê
riyê xo mira meçarne*

*gegane hewnê sewe de yen
tene diîri berjênê to sera vînden
sewe mîzğeliya riyê to nêvînen
rêçunê xo şêmuga tode ca verdan
gînen rau re, ez meymano bêwaxto
bêphêzn xo çînen we, olağunê tora vejîn*

Delal Sîlîze

Omnonia wertîye 2000

HERA WELINE

Beno, nêbeno welatê de mordemekê be cênika xora benê. Hawt lac u jü çêna de xuya qıce bena. Rocê mordemek gıneno pıro mıreno. Lacê cênike kar cêrenê, kunê rae şonê qurbe-tiye. Cênike çêna xuya qıce ra pia weşıya xo ramena. Çêneke roc be roc bena pile. Rocê çeneke şona tever ke hevalanê xode kay bıkerô. Çêneki ênê tê are, kay kenê, veng kuno ra jüye. Qaytê jümini benê, her jüye çiyê ser ro sond wena ke, ae tiz nêkerdo. Jüye vana:

- Serbê biraê mınê pili bone ke, mı nêkerd.

Jüya bine vana:

- Serbê piyê mı bone ke, mı nêkerd.

A bine vana:

- Serbê pi u biraanê mı bone ke, mı nêkerd.

Her jüye ke çiyê ser ro sond wena, çêneke ki xo bê pi u bê bira zana, vana:

- Serbê golıka mawa çarebeşe bone ke, mı nêkerd.

Na ke serbê golıka xo sond wena, çênê bini tede ebe nae huyinê, na berbena şona çê, maa xora vana:

- Dae! Ya derdê mirê derman, ya ki serê mire ferman. Ez ebe na qêyde bena bom, ya ki serê xo cên l etê ser şon.

Mae persena:

- Hewar, medet! Çêna mı torê se bi nia?

Çêneke hal u heketê xo maa xorê qesey kena:

- Dae! Çiyê ke beno, tede hevalê mı serbê pi u biraanê xo sond wenê. Hama ez nêşikina ebe serbê pi u biraanê xo sond buri. Mı ke serbê golıka mawa çarebeşe sond werd, nafa ki ebe mı huyinê. Coka rüyê mı nêcêno ke ez rêyna şori wertê hevalanê xo.

Mae vana:

- Heewww! Dikê, çımê to kor nêbêne, tı qêy vana biraê mı çinê. Hawt biraê tüyê haê pê hawt koa derê.

Çêneke ke pêhesina hawt biraê xo estê, bena goni soina maa xora, vana:

- Ez wazen şori diyena biraanê xo. Se kena bike, mı bırışne lewê biraanê mı!

Mae qayt kena ke çêna xo biya goni, soiya re cı, wazena ilam ke şoro lewê biraanê xo, têy ke rae nêvinena, vana:

- Meşte torê wele ra here virazen. Werd u şımıtina to ken heqibe erzen here ser, to ki nana pıro, kena rae; here to bena çê biraanê to. Hama, şertê de mı esto; tı ke kewta rae, gereke here ra qe mêrê war, daim cıra vacê, ço hêyan ke tı rêştê çê biraanê xo. Tı ke here ra bêrê war, ya ki cıra mevacê ço, vacê çüş, hera to rijina, bena wele.

Roca bine maa çêneke wele ra here virazena, heqibê werd u şımıtina çêneke erzena here ser, ae ki nana here ra, kena rae. Çêneke zaf şona, şenık şona raştê moreka bena. Wazena ke here ra bêro war, moreka bıcerô, here ra vana:

- Çüş!

Here rijina bena wele. Çêneke moreka cêna, cêrena ra, êna çê, nişena ro berbena. Mae cıra vana:

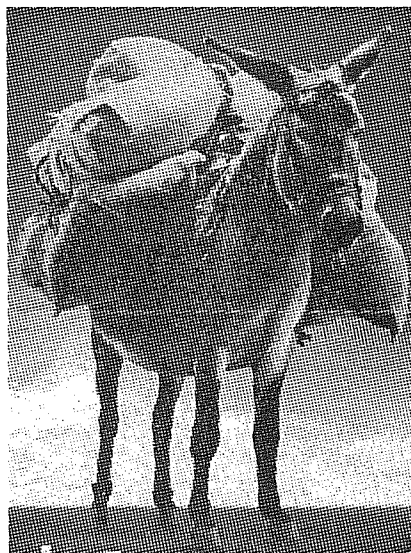
- Meberbe! Ez meşte torê rêyna wele ra here virazen, cinişe şo. Hama, se ke mı tora va, hêyan ke tı hawt koa ra

nêverda ra, nêrêştê çê biraanê xuyo ke şew u şodır locina xo dü kena, here ra çüş mevace.

Çêneke sond wena, vana:

- Na dolime se beno bıbo, ez hêyan ke nêrêştê çê biraanê xo, here ra çüş nêvan.

Cênike şodır urzena ra, çêna xorê rêyna wele ra here virazena, heqibê werd u şımıtina çêneke erzena ser, ae ki nana here ra, kena rae. Çêneke zaf şona, şenık şona, hawt koa xo pêy de verda-na. Qayt bena ke bonê de tek asa, locina xo ki dü kena, here ço kena hêyan verê çêveri. Verê çêverê çêy de here ra êna war, here rijina bena wele.

Çêver kena ya, şona zere ke kes çê de çino. Nia dana ke, hawt cılı rafîştîyê, sıfê de gırs teba hawt kursiya oda derê. Dest kena cı çê rûna de, kena pak, werdê şani pocena; para xo wena, para dina ki kena hazır, sıfri sera nana ro. Çıxa ke hawt cıla u hawt kursiya vinena, anciya ki nêzana biraê daê, ya ki niyê, şona xo dana we. Hawt bıray ênê zere ke, çı bivinê, her ca biyo pak, werdê şani sıfri sera tekuzo. Şaş benê manenê, bırao qıc vano:

- Na senê hekmeta? Na kama ke ama, çê ma nia kerdo pak, marê werdê şani poto?

Çıxa sera fikirinê ki tede nêvecenê, çiko, çiwao. Bırao pil vano:

- Hekmetê Heqi zafê, nasib nasibê mao, bêrê ma şamiya xo burime!

Nişenê ro ebe kef nonê xo wenê. Waxtê hewni ke amê, her kes şono kuno cıla xo, kuno ra. Roca bine hona şodır gewr nêkerdo urzenê ra, tedarikê xo vinenê, çê ra vecine tever, şonê kar. Çêneke caê xora vecina, dizdiya hawtmina de nia dana. Nia dana ke inara jü çarçimo; dı çimê xo hetê veri de, dı tenê ki hetê pêy derê. Êna cıla nijnena, ca-maa kana pak, oda runa de, werdê şani kena hazır, para xo wena, ê dina ki sıfri sera nana ro. Ê çarçımı ra tersena, nêta wre na ke xo bumisno cı, şona xo rêyna dana we. Bıray ênê qayt kenê ke çê anciya bereqino, sıfre tekuzo. Nişenê ro şamiya xo wenê, bırao pil vano:

- Mêşte bırao çarçım çê de bımano, xo zerrê sandıqe de wedaro, nia do, hela no çı halo!

Waxtê hewni şonê kunê ra. Çêneke caê xora vecina, êna kinc u kolanê ine, pine kena, derzena, bena verê berzênê ina de nana ro. Şodır urzenê ra, kincanê xo ke kenê pay, şaş benê, manenê. Çê ra ke vecinê tever, bıro çarçım xo zerê jü sandıqe de dano we. Çêneke caê xora vecina, bêveng êna cıla nijnena, ca-maa kena pak, oda runa de, werdê şani kena hazır, para xo wena, ê dina ki sıfri sera nana ro, şona xo dana we. Bırao çarçım sandıqe de şono hewn ra. Bıray şande ke ênê, nia danê ke hao sandıqe de hewnde ro. Roca bine bırao qıc çê de maneno. Çêneke rêyna caê xora vecina, kar u gurê xo dana arê, êna ke şoro xo wedaro, bırao qıc beno be herme ra, pêcêno, vano:

- Tı çı isna, çı cısna? Tı cına, ya ki pêriya?

- Ez ne cına, ne ki pêriya, beniademê de ze

şımawa.

- Tı çı nesa, senê kesa?

- Ez waa şımawa!

- Ma ez koti ra bızani ke tı waa mawa? Eke tı waa mawa, qêy xo dana we?

- Mı şıma qe nêdi bi, bırao çarçımı ra tersane, coka mı xo da we.

- Ma tı handê rae se ama?

- Maa mı mirê wele ra here vıraşte, ez be Hera Weline ama.

Çêneke ke qalê Hera Weline kena, bira be cı inam beno, zano ke maa inara qêyr kes nêşikino wele ra here vırazo. Pılêsino waa xora, kef u halê jümini pers kenê. Şande ke biraê bini ênê, mijdani dano cı, vano:

- Waa ma ama. Maa ma a ebe Hera Weline ruşna.

Bıray têde zaf benê şa. Kef u halê maa xo cıra persenê, nişenê ro pia nonê xo wenê, bırao qıc vano:

- Her çı rınd u delal, hama rocê Heqi dergê, na waa ma serê ni koy ra, na bon de tık u teyna se bikêro?

Wae vana:

- Ma tı nêvana mirê se beno! Ez kar u gurê xo kena, çê de nişena ro hêyan ke şıma amay.

Bırao pil waa xorê neset keno:

- Wae! Hêni bıke ke locına ma daim dü bikêro, adirê xo meşoro xora. Cara çê xo ca meverde hetê ser meşo. Pısingê de ma esta, na pısinge tode hevale bo. Hama, çı beno bıbo, heskena misqalê bo, verê coy berze fekê pısinge, hona berze fekê xo!

- Hêya kheko, tawa nêbeno, mı çı ke werd, hebê ki dan be pısinge.

Xêlê zeman na u pısinge pia ênê, şonê; pısinge vatena aera nêvecina, a ki qedr u qimetê pısinge zanena. Rocê tiji erzena, na ke karê xo qedênena, şona diyarê boni, pısinge ki têy şona. Cıl erzena hard, sera nişena ro, morekanê xo kena pıra. Jü têla eşkije wertê moreka de vecina. Na pısinge xo vıra kena, eşkije erzena fekê xo. Zerê pısinge naera şikino, miradina. Na hayrê cı niya ke, pısinge naera miradiya, pısinge ra vana:

- Şo tezeka ver şane, adır we ke! Werdê şani hazır kêrime.

Pısinge jü moreke tîrena, şona cêr, miza xo verdana be tîrami, tenê toz kuno têra, adır şono xora. Cêna morekê kena wertê wele, tezeka

şanena dorme, êna cor lêwê çêneke. Çêneke persena:

- Pisinga ma, to adır kerd we?

Pisinge vana:

- Hêya.

Çêneke cor locine de nia dana, moreka ke wertê tezeka dera çuliskina, a hêni zana ke adiro take-wtiyo, vêşeno. Morekanê xo ke kena pıra qedênena, êna cêr, şona adır de nia dana ke, adır şiyoxora, moreka werte de çuliskina. Fam kena ke eşkije têyna werda, nêda pisinge, pisinge adır kerdo sia.

Kuna xo ver berbena. Şona diyarê boni nata bota êna şona, der u dor de nia dana ke duri ra duri qasê düyê cıgari dü aseno, huyê wela adırı cêna, kuna rae, duştê düyê cıgari de şona.

Hem berbena, hem şona; şona ke çı şoro düyo ke ze düyê cıgari aso, düyê adırê binê hawt lêano. Hawt lêy kuçanê adırı seraê, bine de adır gur vêşeno, tede dani girinê. Xure xurê de henêne zerê mığara ra êna ke, goş u kherikanê mordemi kena kher, tı nêvana dêvê hewnde rê. Çênekê mığara ra vecina, êna lewê nae, vana:

- Tüyo nê caa! Tı çı isn u çı cısna? Tı koti ra ama? Çı cêrena?

Na hal u heketê xo cırê qesey kena, cıra adır wazena. Çêneke cıra vana:

- Se kena bıke, ita ra vind be şo. Ez cêna dêva hawt seriya qica, nıka ke maa ma biye heşar, purtê de to hewa ra nêmaneno.

Çêna dêva hawt seriye adır dana nae, kundêzê ki daniya kena pêş, vana:

- Ni daniyanê xo hem bure, hem berze; hem bure, hem berze, heta ke tı rêştê çê xo! Maa ma ke uşte ra, boa to cêna, kuna re to dima. Şansê to ke bibo maa ma daniyê ke to êştê hard, to dima ina dana arê, axırı tenê xecelina, ebe na qêyde tı ki resena çê xo, xelesina ra.

Çêneke adırê xo cêna, ebe remaiş u berbiş kuna rae, lingê xo ginenê kemera ra, goni tira şona. Axırı êna resena çê. Çêverê xo kena kilit, adır kena we, dest kena cı werdê şani pocena.

Dêve bena heşar, vana:

- Uuuffff na çı boa! Tı vana boa beniademiya ita ra êna! Kamo amo ita?

Çêna dêva qıce inkar bena, vana:

- Daê, daê! Thêyr be thêyrina xo ni caa ra fir

nêdano, beniadem koti ra bêro ni caa ke, tı qalê beniademi kena!

Dêve inam nêbena, vana:

- Nêêêêê, boa beniademi ita ra zaf êna.

Vezena ra, kuna re boe dıma. Rêça çêneke doz kena, daniya vinena; hetê ra daniya çinena we erzena xo fek, hetê ra ki goniya linganê çêneka ke biya be kemera ra, a goni balês kena. Hem daniya çinena we wena, hem ki goni lêsenâ. Wena, lêsenâ, wena, lêsenâ, demê şani êna verê çêverê bonê biraanê çêneke de vecina. Dana çêver ro, vana:

- Çêver ya ke!

Çêneke çêver nêkena ya. Dêve nia dana ke haê dot ra hawt mordemi ênê, çêneke pê çêveri de ca verdana, raa çê xo cêna. Roca bine anciya êna, dana çêver ro. Çêneke çêver ya nêkena.

Dêve vana:

- Yane teqnena,

çêver şıknena,

êna pê çêveri de to maf kena.

Çêneke zere de vısina pêra, berbena. Dêve vana:

- Ya çêver ya ke, ya ki beçıka xo qula çêveri ra derg ke! Tı ke çêver ya mekerê, ya ki bêçıka xo qula çêveri ra derg mekerê, ez çêver şıknena, kuna zere, to kena werdê jü loqmi.

Çêneke wazena ke dêve bitersno, vana:

- Ez waa hawt biraana, tı ke mı rehet meverdê, ez biraanê xora vana, ê heqa tode ênê.

Dêvê çêneke tersnena, vana:

- Têêêwww ez asmen ra 'be ine cêrenê, nesibê mı hao amo rüyê hardi! Tı ke bêçıka xo qula çêveri ra derg mekerê, ez çêver şıknena, kuna zere, to kena werdê jü loqmi, dıma ki şona biraanê to wena.

Çêneke tersa ra bêçıka xo qula çêveri ra kena derg. Dêve bêçıka çêneke lêna, lêna, lêna ro cıra vecena; çêneke pê çêveri de balmiş bena, gınena hard ra. Dêve teknena şona çê xo. Êndi çend roci nia vêrenê ra Heq zano. Biray qayt benê ke waa xo roc be roc ze çicege permelina, bena zar, helina, cıra persenê:

- Waa ma! Tı çê de teyna ke manena tersena, ya ki derd u khulê de to esto, çıko? Tı qêy nia roc be roc bena zar?

Xêle kune ra çêneke, zaf ke zor kenê, çêneke mesela xuyo dêva hawt seriye cırê qesêy kena. Biray qerar cênê ke her roc jüyê de ina çê de

bımano, waa xorê wairêni bıkêro. Roca bine bırao pil çê de maneno. Dêve êna, bırao pil hewn de beno, wae qemiş nêbena ke bıraê xo heşar kero, bêçika xo qula çêveri ra kena derg. Dêve bêçika çêneke lêna, çêneke pê çêveri de dem dina hard. Bıray kar ra ênê, pia şamiya xo wenê, bırao pil ra persenê:

- To çı di, çı nêdi?

Bırao pil vano:

- Hewn gına be miro, ez şiyane hewn ra, waa ma ki ez heşar nêkerda, kam amo, kam nêamo nêzana.

Roca bine bırao diyin çê de maneno; o ki çê de xorê karê vineno, pa xecelino. Dêve ke êna, wae qemiş nêbena vengê dêy ki nêdana. Şande ke bıray ênê çê, persenê:

- To çı di, çı nêdi?

Bırao diyin vano:

- Wule ez nêşiyane hewn ra, mı xorê karê di, pa xeceliyane. Mı ne vengê heşna, ne ki çiyê di.

Bırao qıc vano:

- Meşte ez çê de manena.

Bıray na vatene qebul kenê. Bırao qıc roca bine çê de maneno. Dêve êna, dana çêver ro, vana:

- Ya çêver ya ke, ya ki beçika xo qula çêveri ra derg ke!

Bırao qıc şımşêrê xo cêno xo dest, waa xora vano:

- Waê meterse! Gıran gıran çêver ya ke! Hên bıke ke dêve tek jü serê xo dergê zeri bıkêro, hawtmına nê. Mı ke serê dao jü vîle ra kerd, a taw dêve ra gonî şona, teqete ra kuna; ez heqa daede ên.

Dêve çıxa ke vana çêver ya ke, çêneke phiçikê zıncıla çêveri kena sıst, dêve serê xuyo jü mavênê çêver u yane çêveri ra kena derg. Bırao qıco ke şımşêr dest de, xo kaleka çêveri de azno re dês, "ya Xızır" vano, şımşêrê xo cor de dano be vilê dêve ra. Serê dêve vîle ra beno, gıneno hard ra. Bena ori u naliya dêve. Bırao qıc nia dano ke, dêve ra gonî şona, hawa teqete ra kuna, xo erzeno tever, şımşêr şaneno be seranê dêve. Şeşmina seranê bina ki keno cıra; dêve kışeno, keno binê hardi ra.

Şan ra bıraê bini ênê, mesela ke pêhesinê, zaf benê şa; wenê, şimenê, kêfê xode nia danê. Bırao qıc êno lewê waa xo, cıra vano:

- Waê! To qalê çêna dêve kerd bi, hela vace, a çika, çıwawa!

Wae cıra vana:

- Kheko! Çêna dêva qıce boa beniademi ra xuye nêkerdêne, zaf rınd u rındeke biye. A ke nêbiyê-ne, dêve uştêne ra, ez kıştêne; ae dani day mı, ez ruşna çê. Vatena aera gore hona şeş waê xuyê bini estê.

- Ma tı rae bena mığara dêve ser?

- Hêya, ez zana mığara kamci düşt dera.

Bırao qıc roca bine nêşono kar, waa xora pia kunê rae, şonê mığara dêve. Hawtmına çênanê dêve vinenê. Çênê dêve zaf rındek benê, zeriya bıray kuna çêneka qıce. Cêno hawtmına pia ano; her jü bıra jü çêna dêve de marê xo birne-no, zewecino; hawt şewi u hawt roci daul danê pıro, zurna cınenê, veyvê xo kenê.

Hawt bıray ke hawt waa de zewecinê, biliya jümini kunê, waa qıce têyna manena, biriya maa xo ki kena. Zemanê ra tepiya hêni ke kuna xo ver roc be roc bena zaif, teqate ra kuna.

Çêna dêva pile rocê nia dana ke, bınateweri haê jü çale ser ra biyê be top. Mereq kena, şona têy nia dana ke, cendegê maa xuyo, wele ser ra şiya, binê hardi ra veciyo; goşt heliyo, por be postik têyna asta ra mendo. Porê ma xora gulangê cêna, kena wertê paçi, kena miya xo ver. Na waa pile kindar bena, kuna re hêfê maa xo dima. Sond wena ke hêfê maa xo çêneke ra bıcêro. Çêna dêva qıce tede vecena ke waa xuya pile dek u dubara be waa hawt bıraa çarnena, rocê çêneke ra vana:

- Hêni aseno ke waa mına pile tora zereweş niya. Torê neseta mı awa ke, cıra duri vînde, qarşê cı mebe, cıra çiyê mewazel! Na vatena mı goşare ke, goşê xora ke!

Çêneke na watene ra tepiya, çıxa ke destber ra ame, handê çêna dêva pile ra duri vîndena, cıra çiyê nêwazena.

Rocê çêna dêva pile waanê xora vana:

- Şıma ewro şorê gême de tenê tar u tur, tenê ki gezika arê de! Ez çê de manen, karê çey ken.

Way qebul kenê, çê ra vecinê, şonê gême. Waa hawt bıraa ki nêweşa, têy teqate nêmenda ke caê xora raurzo, a ki çê de manena. Waxtê peroci bena têşan, xora nêvinena ke şoro ağwe biyaro, bışımo; mecbur manena, çêna dêva pile ra ağwe wazena. Çêna dêva pile şona, wertê paçi ra têlê de porê maa xo vecena, kena zerê tase,

tase kena pirê ağwe, bena dana çêneke. Çêneke têla pori ağwe de nêvinena, ağwe şimena, qêdênena. Na têla pori zerê çêneke de bena mar; çêneka zare roc be roc bena perç. Her ke şono, vêrê xo beno gırs. Bıray halê waa xora çiyê fam nêkenê, cıra persenê ke cırê se biyo. Çêneke vana:

- Ez nêzana mırê se biyo; roc be roc ben perç u puf, hirê mı êno, şono.

Çêna dêva pile erzina werte, vana:

- Waa şıma ebe domana nêweşa. Nae hela kam diyo, kami de biya jü; pizê xo kerdo pır, coka nia asena. No aybê serê şımawo, şıma gereke waa xo bıkişê, ni aybi xo ser ra berzê!

Çêneke vana:

- Serê ni koy de kam esto ke, ez kami de jü bine. Vatena vêyva pile ifırawa zıp u züyawa.

Bıray nanê hurê, se kenê, nêkenê, nêşikine ke qesa çêna dêva pile puç kerê, pêyniye de bırao pil vano:

- Ma gereke namusê xo pak kêrime. Jü nae bero pê hawt koa de bıkişo ke, vengê xo mı mêro, goniya dae bıkêro pêşkira xora, bıcêro biyaro! Bırao qıc waa xora zaf hes keno. Qerarê bıraê pili cırê çetın êno, hama ar keno ke verba cı veciyo; fikirino, vano:

- Ez ni kari cên xo ser.

Xebera wae na hurênaiş ra çina. Roca bine bırao qıc cıra vano:

- Waê hêni aseno ke maa ma zaf kewta to viri. Mı ki biriya maa xo kerda, raurze, bıra u vêyvanê xora xatır bıwaze, ez to ewro bena lewê maa ma.

Çêneke zaf bena şa. Tedarikê vo vinena, bıra u vêyvanê xora xatır wazena, bırayê xuyo qıc ra pia kunê rae. Zaf ke şonê, şenık ke şonê, geme de vecinê. Tore be tore vengê thêyr u turi ênê goşê nine. Şewe kuna nina ser, çêneke tersena, bırao qıc vano:

- Waê! Êndi beno tari; eke bi tari ma raa xo şaş kenime. Heşê biri estê, vergê yavani estê, cın u pêri estê; ma qefeliyay me, rında xo awa ke, ma emşo binê na dare de raarasime. Ebe izna destê xıziri meştê şodır şewaq ra urzenime ra, kunime rae.

Wae qebug kena, binê dare de nişenê ro; turikê xora non vecenê, wenê. Wae serê xo nana re hermê bıraê xo ser, kuna ra. Bırao qıc qemişê waa xo nêbeno ke bıkişo. A ke şona hewno xori

ra, hermê xo binê serê daera veceno, qote keno binê seri, waa xo binê dare de ca verdano, şono. Şono thêyrê kışeno, goniya thêyre keno pişkira xora, kuno rae êno çê. Bırao pil perseno:

- To se kerd?

Bırao qıc pêşkira gonine musneno cı, vano:

- Mı kişte.

Çêneke binê dare de kena şodır, şodır urzena ra ke, çı raurzo! Tewr kes lewe de çino. Berbena, zibena, ax u wax kena; nat qêrena bıra, dot qêrena bıra, kamci het de ke nia dana, bıray nêvinena. Vengê xo ke kesi nêreseno, teseliya xo ke kuna; serê xo cêne şona, hem şona, hem ki xobexo vacina:

- Kamo ke ebe vatena vêyva pile xapiyo, biyo sebebê mı, Heqi ra bivino!

Dıma ki zawt dana pıro:

- Bırao, bırao tı weş u war bê,

şorê raştê astê marê kori bê.

Astê marê kori şoro lınga tora,

lınga to ne zer bo, ne ki der bo.

Derd u khulê tora fam mebo,

dari dermanê to 'be destê mıbo.

Zawtê nae terefê Heqi ra qebug beno; bırao pil ke rocê kar ra êno çê, rae ra raştê astê marê kori beno; astê marê kori şono linge ra, dari dermanê re cı beno hesrete, kamta şono kes derd u khulê dêrê çare nêvineno.

Waa hawt bıraa zaf ke şona, şenık ke şona, raştê khalê de herdişe sıpêy bena. Khal qayt beno ke, çêneke zaf biya pejmurde, guna xo be cı êna, cıra perseno:

- Tı kama, çı kesa? Kotira êna, kamta şona?

Çêneke hal u heketa xo khali rê qesey kena, vana:

- Ez biyane qurbanê dek u dolavanê vêyva xuya pile. Çı ke kerd, ae mırê kerd.

Khal na masume de nia dano, cıra vano:

- Serê ni koy ra iniyê mırada esto, şo, ni ini bivine! To ke ini di, çı mırade to ke esto Heqi ra bıwaze, ağwa ini bışime! Ağwa ini derdê torê bena derman.

Çêneke lêw nana khali dest ra, şona oca torê, ita mırê ebe ini cêrena. Qefelina, siya kemerê de zınare de nişena ro. Qudrê Heqi vengê ağwe goş ra şono. Urzena ra, dormê kemere ra cêre-

na, qayt bena ke heto bin de iniyê binê kemere de esto, ağwa ini zınar ra dêmdîna ori, şîre şîra ağwa na iniya ama goş.

Çêneke mîradê xo Heqî ra wazena, bena çewt kulmê ağwe şîmena. Êna ke kulmê de bine bîşîmo, zerê ağwe de marê de sia vinena. Tersena, heni caê xode bena huşk manena. Maro sia marê zerê çêneke de kuno qesa:

- *Marê zeri, marê zeri bê tever!*

Ez nawa wertê gul u sosîna dera.

- *Marê teveri, marê teveri!*

Tî bê ita, ita germa,

ez nawa wertê zer u pîşka dera,

wertê vazdê velîka dera.

- *Têêêwww oca dîna tariya,*

tî oca caê xode lif dana manena.

Îta ez her het ser şona,

mergîzera ra çerena,

dîna roştî de kêf kêfê mîno.

Pêynîye de marê zerê çêneke vatena marê teveri ra xapîno, gula çêneke ra şeqetîno, gînenî ini ra. Çêneke na derd ra xelesîna ra, canê xo heni ke beno rehet, tîvana teze maa xora biya.

Teknena şona raştê jû şûani bena. Şûane nae cêno beno, bê zeriya dae perskerdene têy zewecîno, na ki inat ra xo nana re laline, qe şûani de zonê xo tern nêkena. Roc u serri vêrenê ra, cîra dî domani benê. Şûane rocê şono domana rê cîtê de gizmanê siaa, cîtê ki sura cêno, ano. Gizma ke dano domana, vecîno tever. Domani gizma cênê, sera nanê hure, danê pêra; o jû vano “rengê gizmanê mî rîndeke”, o bin vano “ê mî rîndeke”. Mae dunîke de non pocena, vengê domana ke heşnena, êna lewê domana, hêrs bena, vana:

- Çimê piyê şîma kor bê! Nêşîkiyo ke gizama jû reng ra biyaro, dî reng ra ardê, domani verdê pê. Şûane verê çêveri de vengê cêniya xo heşneno, kuno zere, pilêsîno cêniya xora, cîra vano:

- Mî hêni zana ke tî lala! To qêy hêyan ewro zonê xo mîde tern nêkerd? Çî guna mî esta, mî çî xeta kerda ke to hêyan nîka mîde qesey nêkerdo? Nîa de! Ez qedr u qimetê to zana, jû waştênê de to dî nêkena. Sebeb çîko?

Cênîke vana:

- Tî ke mîde zewecîya, to ne esl u cîsnê mî perskerd, ne ki zeriya mî. Coka zerê mî tora şîkiyo.

Şûane qusîrê xo qebul keno, cêreno cêniya xo vera, xo dano efkerdene. Cîra minete keno ke cîrê mesela xo qesey bîkêro. Cênîke ser ra hata pêy mesela xo cîrê qesey kena, vana:

- Bîraê mî ke ez gême de, bînê dare de têyna ca verda, ez zaf kewtanê xo ver, mî zawt dabe ser-sebebê mesela xora, va ke “astê marê kori şoro linge ra”. Nîka mîrê biyo be derd, ez nêzana ke hal u vazîyetê bîraanê mî senêno?

Şûane vano:

- Ez şûanê maliya, bese nêken mali ca verdi hetê ser şorîne. Hêni wad bo, domani ke taê bî pîli, ez ine mali ver kêri, era bîraanê to bîcêri.

Roci vêrenê ra, şewî vêrenê ra, êndî çîxa ke waxt werte ra şono Heq zano; rocê şûane mali beno çîrayneno. Nîa dano ke dot ra asparê vecîya. Aspar êno lewê şûani, sîlam danê jûmîni, cîra tasê şît wazeno. Şûane şît doşeno, ano dano cî. Aspar ke şît şîmeno, dejê linga xo ver naleno. Şûane cîra perseno:

- Bîra, derdê to çîko, tî qêy nîa nalena?

Aspar vano:

- Bîra! Na çend seriyo teliyo, asto, çîke esto kewto linga mî, dej u janê xo dano be cîgeranê mî. Mî ne hekim verda, ne ki melem; cao ke nêşîya nêmendo, axîri mî derdê xorê derman nêdi.

Şûane tede nêveceno ke no vîstewrê dêo, nî cêno beno çê, keno mêyman.

Cênîke êna diyena mêymanî, qayt bena ke bîraê dao pilo. Bîra ae nas nêkeno; çênêka zaife şîya, biya çênîkê de rîndeke. Bîraê xora persena:

- Tî xêra nîa? Kotî ra êna, kamta şona?

Mêyman hal u mecalê xo cîrê qesey keno, vano:

- Ez rocê kar ra amane çê, rae ra raştê marê kori biya; astê marê kori şî linga mîra. Awa, nawa ez ver zîbena. Na çend serriyo dêştî u koa ra fete-lîna; kamta şîya, se kerd axîri mî dejê linga xorê derman nêdi. Hona ki derdê xorê derman cêren. Cênîke vana:

- Bê! Hela rêy ki ez qaytê cî bî. Beno ke destê mî derdê torê derman bo.

Cênîke şona derzîni ana, linga bîraê xo cêna xo dest, ebe derzîni kena der; kuna re cî astîkê marê kori cîra vecena. Canê bîray hêni ke beno rehet, şono hewn ra. Şodîr ke urzeno ra vano:

- Na çend seriyo ke ez nîa rehet nêşîbî hewn ra. Heq dest u paanê tode bo, êndî dejê linga mî ki bîriyo. Çî emrê to ke esto, vace; çîxa ke mî dest

ra ame, biyarine hurêndi.

Cênike pilêsina biraê xora, berbena, cîrê mese-
la xo jû be jû qesey kena, vana:

- Ez waa tûya. Mî biriya maa xo kerde, zaf
kewtane xo ver, roc be roc biyane zar. Rocê
teqate ra kewta, nêşikiya ke ağwe biyari, bîşîmî.
Mî cênîya tora ağwe waşte. Cênîya to tasê ağwe
dê mî, a roce ra tepiya her ke şî ez biyane perç
u puf. Cênîya to ifîra eşte mî ser, va ke "dîga-
niya". Şîma cîra xapiyay. Êndî şîma wertê xode
çî ke qesey kerd ez nêzan. Rocê bine biraê minê
qîci ez fîştane re xo, va ke "waa mî, bê ez to ben
lewê maa xo". Ma kewtime rae, gêmê de
veciyay me. Qefeliyayme, oca şîme hewn ra.
Şodîr ez uştane ra ke, biraê mî ez gême de tîk u
teyna ca verda, şîyo. Ez zaf kewtanê xo ver, mî
zawt dabe sersebebê mesela xora, va ke

"Bîrao, bîrao tî weş u war bê,

şorê rastê astê marê kori bê.

Astê marê kori şoro linga tora,

linga to ne zer bo, ne ki der bo.

Derd u khulê tora fam mebo,

dari dermanê to 'be destê mîbo".

Qederê Heqî de nîa de ke, tî fetelna, fetelna arda
çêverê mîde veta. Mî astê marê kori linga tora
veto, coka canê to biyo rehet.

Bîrao pil virane finore waa xora, xo dano ef
kerdene. Waa xo, mêrdê ae be domana ra pia
cêno, êno welatê xo.

Ano dî qatîra vêşan u têşan verdano; hêştê ra
tepiya cênîya xo qatîra ra girê dano, qatîra ver-
dano ra. Qatîri vêşaniye u têşaniye ver her jû
hetê ser remenê. Cênike bena lete u leware.
Bîrao pil maa xo ki dano ardene, têde weşîya xo
pia ramenê, resenê mîradê xo.

"Şanîke qediye, şîyê xorê
rame be ma u piyê torê."

Arêkerdoğ: X. Çelker

Vatoği: Maa mî Sultane

Vêyva Çê Şausivî Aynure

Waxt / Ca: 1992, Varto - Mannheim;

2000, Varto - Berlin

*Qesê bîni: Mî hurdim versiyonî têybe ra goş day, ardi
têver, sero tenê guriyane.*

rocî vecîna
kuna binê bizangonê mî
honîka serê sodîri
gonia wertê cigêri
roştia çîmonê mî dî bereqîna
honîkî mî rê xeberî ana
serê asmî serdo, vana
serê ma ki serd beno
tîcî rê vana, dest bercî
zerrê ma ra nî serdî berî

Yoldaş

Kaset u CDa Zeynel Kahramani

"Melem tiya" Vejiya!

**ZON U ZAGONÊ XORÊ
KAMIYA XORÊ
HARDO DEWRÊŞÎ RÊ
WAÎR VECÎYE!**

İSVİÇRE'DE "DERSİM İNSİYATİFİ" KURULDU

12 Ekim '02 tarihinde İsviçre'nin Zürih kentinde yapılan toplantı ile "Dersim İnsiyatifi-İsviçre" kuruldu. Toplantıya, çeşitli kesimlerden yaklaşık 20 kişi katıldı. İsviçre'de yaşayan pek çok Dersimli insiyatif kuruluşundan haberdar edildi. Toplantıya katılamayan Dersimlilerin önemli bir kısmı bu yönlü çabaları olumlu bulduklarını ve destekleyeceklerini ifade ettiler.

Toplantıda yapılan konuşmalarda, Dersimin özgün sorunlarğ temelinde böylesi örgütlülüklerin gerekliliği kararlılıkla vurgulandı ve dışardan bazı çevrelerin bu noktada yaptığı eleştiriler ve anti-propagandalar red edildi.

Dersimin besyüz yıl boyunca Osmanlı İmparatorluguna boyun eğmediği, TC'nin de kuruluşundan buyana Dersim'i, "yok edilmesi gereken bir çiban başı" olarak gördüğü, Dersim katliamı ve sürgünlerle hayata geçirilmeye çalışılan bu amacın, günümüzde de özel savaş politikaları ve baraj projeleri ile sürdürüldüğü, bu politikalara karşı çıkmanın her demokrat ve ilerici insanın görevi olduğu ortak bir görüş olarak konuşmacılar tarafından vurgulandı.

Yapılan konuşmalarda, "Dersim İnsiyatifi"nin, etnik kimliği, dili, inancı ne olursa olsun Dersim Coğrafyasında yaşayan tüm insanları kapsadığı, onların ortak ve özgün sorunlarının çözümüne katkıda bulunmayı amaçladığı bir kez daha vurgulandı. Konuşmacılar var olma savaşı veren Kırmacı-Zaza kimliği ve dilinin korunması konusundaki çabalara özel önem verilmesi gerğini de vurguladılar.

Konuşmalar sonucunda, daha önceden hazırlanıp tartışmaya açılan ve insiyatifimizin kuruluş amacını ve çalışma tarzını ifade eden metin onaylandı ve beş kişilik bir "Yönetim Kurulu" seçildi. Yönetim Kurulu Dersimli kitlenin bu çalışmaya daha geniş bir şekilde katılması için daha yoğun bir çaba harcanması ve buna dönük organizasyonların yapılması için yetkilendirildi. Bu amaçla en uygun zamanda bir "Müzikli Tanışma ve Dayanışma Yemeği"nin organizasyonu için karar alındı.

Toplantıda ayrıca, kabul edilen "amaç ve çalışma tarzı"nı düzenleyen belgeye uygun olarak "Dersim Info" adıyla bir bültenin çıkarılması ve öncelikle barajlar sorunu konusunda kitlenin

daha fazla bilgilenmesini sağlayacak çalışmalara yer verilmesi kararlaştırıldı.

Dersim İnsiyatifi geçici bir kontak adresi olarak "Musikhaus Baran" adresini kullanmayı kararlaştırdı. İnsiyatifimizin geçici adresi ve telefonu: Dersim İnsiyatifi

c/o Musikhaus Baran

Schlossgasse 14

8003 Zürich/Schweiz

Tel: 0041- 01 451 69 15

Fax: 0041- 01 451 69 16

"DERSİM İNSİYATİFİ - İSVİÇRE" YÖNETİM KURULU

DERSİM İNSİYATİFİ / İsviçre

Sosyal insan, kendi bireysel sorunları ile toplumun genel sorunları arasındaki bağı gören ve kendi sorunlarının çözümü için mücadele ederken, toplumsal sorunların çözümü için mücadeleyi de gözardı etmeyen insandır.

Kuşkusuz her insan zorunlu ve gerekli olduğu için, öncelikle kendi bireysel, ailevi ya da sınıfsal ve ulusal hakları için mücadele eder. Kendisinin ve çevresinin sorunlarının bilincine vararak, onların çözümü için mücadele etmeyen bir insanın, genel olarak toplumun ve tüm insanlığın sorunlarının çözümüne katkıda bulunması beklenemez. Ulusal kimliği, dili ve kültürü üzerindeki yasaklara; tarihinin çarpıtılmasına ve ülkesinin coğrafyasının tahrip edilip zenginliklerinin talan edilmesine karşı ilgisiz kalan bir insanın, genel olarak baskıya, sömürüye karşı olması paratikte bir anlam tasıamaz.

Bir insan, tüm insanlığın sorunlarının çözümüne, birbirine kopmaz bir şekilde bağlı olarak iki tarzda katkıda bulunur: Birincisi, kendi ülkesinin ya da halkının sorunlarının çözümü için çalışarak insanlığın bir kesiminin baskı ve zulümden kurtulmasına katkıda bulunur. İkinci olarak, diğer insanlarla direk dayanışmaya girerek, onların özgün sorunlarının ya da tüm dünyada yaşayan insanların ortak sorunlarının

çözümüne katkıda bulunarak. Örneğin, biz Dersimliler TC'nin dilimiz, kültürümüz ve halkımız üzerindeki baskısına, Munzur Vadisinde yapılacak barajlarla doğamızın tahrip edilmesine karşı mücadele ederken, kendi ülkemizin kültürünü, sosyal dokusunu ve coğrafyasını koruduğumuz gibi, dünyanın bir coğrafik ve sosyal parçasını koruduğumuz için aynı zamanda tüm insanlığa bir katkıda bulunmuş oluyoruz. Ancak biz burada kalırsak görevimizi eksik yapmış oluruz. Biz aynı zamanda, Filistin halkının boğazlanmasına, milyonlarca insanın açlıktan ölmesine, Ozon tabakasının delinmesine, sanayi atıkları ile dünyanın kirletilmesine, Amazon ormanlarının tahrip edilmesine, Hasankeyf'in sular altında bırakılmasına karşı da mücadele etmek zorundayız. Unutulmamalıdır ki, bu sorunlar bizden uzak coğrafyalarda yaşansalar da, küçülen dünyada direk yada dolaylı bizi etkileyen sorunlardır bunlar. Dolayısıyla biz bu sorunlara karşı devetkuşu politikası izleyemeyiz.

Çağdaş dünyada insan bir yandan, bireysel olarak yaşam kavgası yürütürken, diğer yandan bireysel olarak çözemiyeceği sorunların çözümü için aynı sorunları paylaştığı diğer insanlar ile bir araya gelir. Böylelikle daha büyük bir güce kavuşur. Örgütlülüğü ifade eden bu bir araya geliş yada birlik, çağımızda sorunların çözümünün vazgeçilmez aracıdır. Ezilen, baskı gören, yoksulluğun sefaletine karşı mücadele eden yığınlar için örgütlenmek, çok daha büyük bir anlam taşıyor. Çünkü egemenler, kendilerini devletler, uluslararası askeri, siyasi ve ekonomik paktlar şeklinde en üst biçimde örgütlerken, ezilenler oldukça örgütsüz ve dağınıktır. Açıktır ki, daha iyi bir yaşamın yolu, basitten karmaşığa, büyükten küçüğe doğru gelişen ve hayatın her alanını kapsayan örgütlülüğün ve birlikten geçer.

Oluşturmaya çalıştığımız "Dersim İnsiyatifi" de, çağdaş yaşamın bir gereği olarak öncelikle kendi sorunlarımızın çözümü temelinde oluşturulacak bir örgütlülüğü ifade etmektedir.

İnsiyatifin Amacı ve İlkeleri:

İnsiyatifin amacı, İsviçre'de yaşayan Dersimli-

ler arasında sosyal dayanışmayı, kültürel-siyasal ilişkileri geliştirmek ve diğer halklar ile diyalog ve dayanışmayı güçlendirmektir. İnsiyatifimiz oluşturulacak bu örgütlülükle, aynı amaçlara sahip diğer Dersim örgütlülükleri ile birlikte Dersim halkının sorunlarının çözümü, dil, kültür, sosyal ve siyasal değerlerinin korunup geliştirilmesi için mücadele eder. Dersim İnsiyatifinin temel amacı, Dersimde yaşayan tüm halkların siyasal-kültürel değerlerine sahip çıkmak olarak özetlenirken, özel olarak Dersimdeki Kırmanc-Zaza halkının etnik kimliğine ve değerlerine yani kısacası diline, tarihine, kültürüne sahip çıkmak, korumak, geliştirmek ve tanıtmak olarak da tanımlanabilir.

İnsiyatif aynı amacını, yurt dışında yaşayan Dersimli Kırmanc-Zazaların etnik kimliğinin tanınması ve bunun korunması doğrultusunda hayata geçirir. Buna yönelik olarak Zazacanın kullanılıp, geliştirilmesine önem verir bu yönde halkımızı duyarlı kılar. Dil, edebiyat ve müzik çalışmalarını teşvik eder ve destekler.

İlkeler ve Çalışma Tarzı:

Dersimin özgün kültürel-sosyal ve politik yapısını ve sorunlarını gören, bu sorunların çözümü konusunda kendisini sorumlu hisseden her Dersimli, dili, dini ve politik yapısı ne olursa olsun (işbirlikçiler, faşist ve ırkçı politik yapıya sahip olanlar dışında) bu insiyatife katılabilir.

a-İnsiyatifin her üyesi, eşit düzeyde seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Üye adayları, yazılı olarak "Yönetim Kurulu"na (YK) başvurur ve üyelikleri en yakın İnsiyatif Meclisi (İM) toplantısında karara bağlanır. Her üye, miktarı İM tarafından belirlenecek bir aidat öder. Maazeretsiz aidat ödemeyen ya da üç kez üst üste İM toplantılarına katılmayanların üyeliği gözden geçirilir.

b- Tüm İnsiyatif üyelerinin çağrıldığı ve salt çoğunluk ile yapılan toplantılara "İnsiyatif Meclisi" (İM) toplantıları denir. İnsiyatifin temel politikaları ve çalışmaları, "İnsiyatif Meclisi" toplantılarında belirlenir. İM, ..X.. ayda bir toplanır. Önemli bir gelişme olduğu zaman Yönetim Kurulu, yada 1/3 oranında üye tarafından olağanüstü toplantı çağırısı yapılır.

Kararlar, yeterli tartışmalardan sonra yapılacak oylamalar ile salt çoğunluk esasına göre alınır. c-İnsiyatif, bir yıllık süre için pratik çalışmaları "İnsiyatif Meclisi" adına yürütecek bir "Yönetim Kurulu"(YK) seçer. YK 5 kişiden oluşur. YK kendi arasından görev dağılımı yapar.

d-YK çalışmalarını insiyatifin temel politikaları doğrultusunda yürütmek zorundadır. Bir aykırılık gören üyelerin 1/3'ü tarafından İnsiyatif Meclisi toplantıya çağrılabilir. Yönetim Kurulu'nun yada her hangi bir YK üyesinin geri çekilip yenilenmesi karara bağlanır.

e-YK, her İM toplantısına tüm çalışmaları hakkında bir rapor sunar.

GÖREV VE HEDEFLER

Kısa Vadede:

a- Bir insiyatif bülteni çıkarılarak Dersim sorunu ile ilgili yaşanan gelişmeler, yapılan çalışmalar üyelere iletilir. İsviçre'de gerçekleştirilen çalışmalar da, diğer Dersimlilere ve dünya kamuoyuna duyurmaya çalışılır.

b- Acil görev olarak, Munzur vadisinde yapılacak barajları ve onların yaratacağı doğal feleketi önlemeye çalışmak. Köye dönüş çalışmalarını maddi ve manevi olarak desteklemek. Genel olarak; Dersimin doğal ekolojik yapısını, kültürel-sosyal dokusunu korumaya dönük eylemler düzenlemek.

c- Gece, piknik, kamp gibi çalışmalarla insanların birbirini tanıması ve yakınlaşması sağlanmaya çalışılacaktır.

Orta Vadede:

a) İsviçre'de aynı zamanda bir kütüphane ve enformasyon merkezi işlevini de görecek bir "Dersim Kültür Merkezi" oluşturmak.

b) Zazaca ve Kürtçe dil eğitimi-öğretimi; kültürel çalışmalar ve çeşitli sosyal politik etkinlikler gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

c) Seminerler, kurslar, toplantılar, açık oturumlar, paneller vb. kültürel etkinlikler düzenlemek.

Uzun vadede:

a)-Dersimin yaşadığı -Dersim Katliamı ve köy boşaltmaları gibi- tarihsel ve güncel haksızlıkları İsviçre ve dünya kamuoyunun gündemine taşımak. Buna dayalı olarak Türkiye'de bölgeye karşı geliştirilecek yeni tahrip ve talan politika-

larına engel oluşturmak için, İsviçre halkının ve hükümetinin Dersime resmi desteğini sağlamak ve diplomatik ve mali ilişkileri güçlendirmek.

b)- İsviçre'nin teknik, ekonomik ve sosyal birimlerini Dersime taşıyacak projeler hazırlamak. (hayvancılık, tarım, turizm, öğrencilere burs sağlama gibi eğitim-öğretimi geliştirecek destek projeleri, çevre ve insan sağlığını geliştirecek bilgi ve teknik yardımı sağlama, anadilde yayın olanaklarını geliştirme ve sosyal yaşamı geliştirecek mali dış yatırım gibi teşvik projeleri vb.)

c)-Dergi, kitap, gazete, kaset, bildiri, broşür vb. iletişim araçlarını üretir ve dağıtır.

Sonuç olarak:

Hayat devam ediyor. Ve Dersim bir çok alanda yeni bir sürece girmiş bulunuyor. Bu süreç beklenmedik yeni ve olumlu gelişmelere sahne olabilir. Ama aynı zamanda Dersim tam bir felaketle de karşı karşıyadır. Varlığı ve yokluğu şimdi bizim ellerimizdedir. Ya Dersime sahip çıkıp onu her alanda yaşatacağız. Ya da olanlara gözlerimizi kapayıp onun haritadan silinmesine göz yumacağız!

Bir tarihin, bir kültürün, bir dilin, bir halkın ve bir coğrafyanın yok oluşu tam bir insanlık ayıbıdır. Bu durum karşısında herhangi bir Dersimlinin kendi sorunlarına, şu ya da bu nedenle kayıtsız kalması düşünülemez.

İnsiyatifimiz bu ayıptan kurtulmak için kurulmuş sivil bir karşı çıkıştır. İnsiyatifimiz, Dersimli olmanın; öncelikle Dersime sahip çıkmaktan geçtiğini hatırlatıyor ve bunun altını çiziyor. İnsiyatifimiz, bundan böyle Dersim'deki gelişmelerin yakın takipçisi olacaktır. Dersimin tarihine, diline, kültürüne sahip çıkmak; onu korumak ve geliştirmek, insiyatifin asıl meselesi ve uğraş alanı olacaktır.

"ZeLeMele"

Kaseta xuya diyine na nejdi de "Etno-Muzik" de vete.

Festivalê Munzuriyê 3ine de hukmê lawîk u muzikê xo zaf ravêr bi. Her ca de, her dukanê suka Mamekiye de vengê dêy berz vejîyêne. Rae ra mordem ke nejdiyê Mamekiye bi, dêso de berz ra "ZELEMELE" nuşîyaiye bi. Memi lawîkê ke vatê jêderi eve xo nusnê, eve xo ki dê arê.

O het ra hem lawîki newiyê, hem ki ey karo de rîndo delal ardo werte. Hala serva doman u cêncu kaseta da rîndeke virasta.

Tenê hetê Zaza-rock ser şîyo, hama wastena dey ki xora hewesê xortu jêdnaena. O nae rînd zoneno.

Na rae de haê xeyle muzikvazê ma vejîay werte, vengê xo haê gîra gîra kenê berz. Metin-Kemal Kahramani ra dime rae tenena biye ra, koma Zelemele, koma Vengê Sodiri, Mikail u Ahmet Aslan, Çem Estare, Umud Altınçağ u ib. Zazaki/Kırmancki de lawîkunê wesu vezenê werte.

Na kasete de 10 lawîki estê, desêmena ki zonê maderê; yanê salt Zazaki/Kırmancki derê. Hên aseno ke hewesê Memedi na rae de pere qezenckerdene ra jêder, zonê ma hetê muziki ra raverberdene u xort u rowalu rê jedneana. O het ra ki mordemo ke zon u zagonê xorê wayir vejîno, gereke phoşti cîdo. Hurêndia 1 kasete de 2-3 tenu serva haletekerdene bîcêro.

Lawîkê ke na kasete de vejîyê nia name biyê: Silo Sur, Şêrime, Oli ra, Ğezala Biskezerde, Zele-Mele, Hayle-me, Şüare, Ameyme, Sanika moe ve çêna ra, Savana (Se vana)

Ninu ra lawîka ke name veto ro serê Kasete "AMEYME" wa

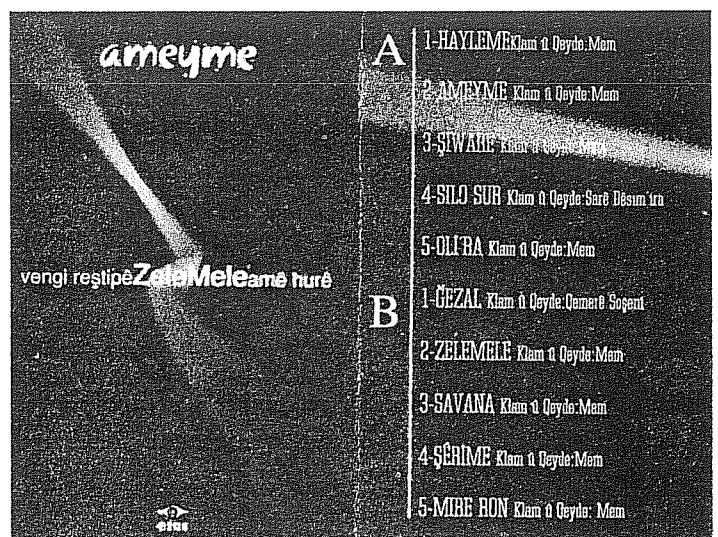
AMEYME

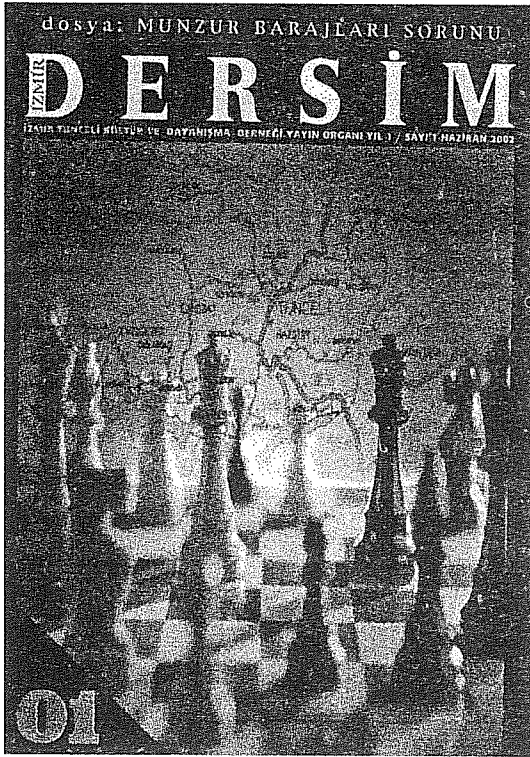
Nişime ma, ita vime
 Nat u bot u dota vime,
 Ge kîla adirê kou de vime
 Ge hêrsê çemê Muziri de vime
 Cendegê khalîkunê mao dare de
 Roê khalîkunê mao na canê made
 Dêsim hao naleno, veng dano gos bide
 Jü roşti bereqîna, çimê dergusa Kırmancki de
 Roê khalîkunê xo ma guret ve roê xo
 Diyağê dergusa xo, ma guret ve canê xo
 Tîm jîari u diari ma sanay ve phoştia xo
 Heni ameyme ma, ameyme ameyme
 Eve filiska qersumu
 Eve tersê zerrîa dismenu
 Eve govendu, eve simşêru
 Ameyme
 Kırmanckiye welatê mawa
 Kutîku rê haletê niya
 Kes xo peyde medero, xo meonco kınare
 Xeleşîyaene marê pia pia bena helale
 Hardê dewrêşi sero ma têarê de vime
 O ceneti sero ma zumuni de hast u nast
 vime
 Key ke fizîli amey, fizîlêni kerde wertê ma
 Zumuni rê bime çîk, dina ra ağme bime
 Çîxaşî ke duri de vime, zerrê made Dêsim
 esto
 Endi newe ra zerrê made jü diyağ resto

Tu ke wayirê cî mevejîyê, Dêsim domono
 bêkeso
 Nivo nivo(nêbo) nivo nivo, destê dismeni cîre-
 so!!

Oncia piarime ma
 Têarê derime ma
 Welatî rê dendarime ma
 Jü mîjdania ma esta
 Hardo dewrêş pêheşîyo
 Yeme yeme yeme ma,
 ameyme ameyme
 Serva çîmunê hêstîrimu
 Serva mezela pî u khalîku
 Serva xatîrê jîar u diaru
 ameyme

Qeyde u kılame: Mem

Adresa waştene: <http://www.dersim.net>

ROZA DÊRSİMİ DERSİM-KULTURTAG

*Ax, de welat, welat welat,
Welat çıkaşê şireno,
Hal 've hal destê mordemi
Coru cıra nêbeno...*
Weliyê Wuşênê İmami

Metin-Kemal Kahraman
Mikail-Ahmet Arslan
Arzu
Mehmet Çapan
Grup Gül Dersim
Douz-Zurna (Yılmaz-Oktay)

Projeleci/Unterstützer:

Intellektuelle Forum der Stadt Köln	Zörsing-Juwelier Kaiserstr. 74 50663 Köln	OKAP Dienstleistungsbüro Dallwitzstr. 5 51065 Köln
Balkan-Forum Völkeringasse 27 50665 Köln	Köln-Friedhof Mühlweg 47 50668 Köln	VIDEO-CELIK Tel. 0217/9491353

Ca/Ort: Eurosaal, Vitalisstr. 308, Köln-Ehrenfeld
Waxt/Zelt: 24.03.2002, ab 15.00 Uhr

Deputat/Veranstalter:

Cematê Dêrsimî yê Kölni - Dersim Gemeinde Köln e.V.
Bobstr. 6-8, 50676 Köln, Tel.: 0221.2406189, Fax: 0221.3500685

<http://www.dersimweb.de>

Musik im PCK

Dienstag, 21. Mai

Klänge vom Euphrat

Traditionelle Musik aus dem Zweistromland
mit dem „Mikail Aslan-Ensemble“

19.30 Uhr, Corneliussaal

Eintritt: 8 EUR (erm. 4 EUR)

Peter-Cornelius-Konservatorium
der Stadt Mainz

Klosterstraße 4, 55115 Mainz
Tel.: 06131 / 122624 / 122674

Adresa waştene: Işkın Dergisi
Cumhuriyet Cad. No 12, Tunceli
Tel/fax: 0090.428.212 24 70

PANEL

Konuşmacılar:

Seyfi Cengiz
Dersim Tarihi ve Zaza Aleviler'in inancı

Arif Bilgin
Munzur Vadisi ve Barajlar sorunu

Yer:

Haus der Jugend
Deutschherrnufer 12
Frankfurt-Sachsenhausen
Tarih: Cumartesi, 23.2.2002
Saat: 16.00

Düzenleyenler:

Türkiyeli Gençler Birliği Frankfurt,
Jübina Wendoganê Dêsimi -
Dersimli Öğrenciler Birliği

Festivalê Muziri seveta

Kultur u Tabiyati

Festivalê Muziri seveta Kultur u Tabiyati ê hirêyine 1-4.08.2002ine kerd. Mamekiye de ebe des hazaru milet ame têare, festival ebe ke u eşq vêrd ra.

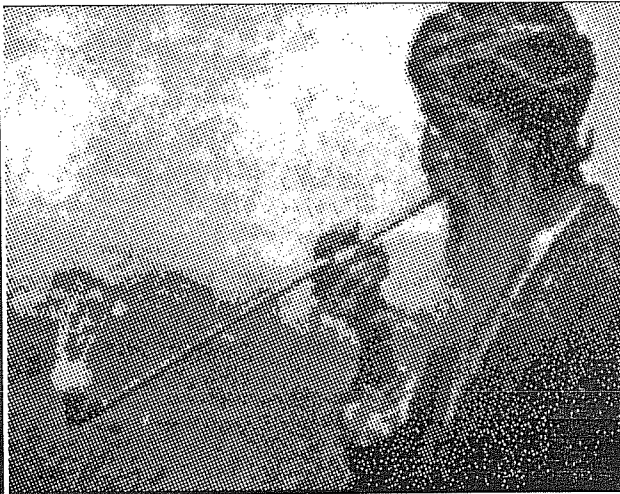
Hama çî hêf ke ebe viraştene 8 gavara der u dorê Munzuri xerepnenê, binê ağwe de verdanê. Tertelê 38i ra dîma, nafa ki Tertelê Muziriyo. Koê Munzuri, Çhemê Munzuri u Vadiya Muziri rê wair veciyê ke, Muzir mexeneqîyo, wair mara meherediyo!

PANEL

Dersim - Zaza Tarihi

(Sözlü Gelenek ve Tarihsel Gerçek)

Konuşmacı: Seyfi Cengiz

Lawikê Dêsimi - Dersim Ezgileri

Kadri Karagöz

05.05.2002 - 14:00

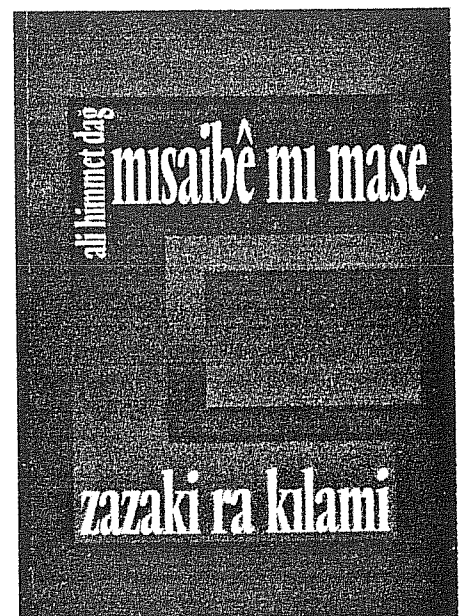
Bürgerhaus Neckarstadt
Luther Straße 15-17
Mannheim-Neckarstadt

Bonê Kulturê Ma e.V

04.05.2002 - 16:00

Bürgerzentrum
"Zum Goldenen Löwen"
Frankfurter Landstraße 153

Darmstadt-Arheilgen
Bonê Kulturê Dêsimi e.V.

Adresê waştene: a.h.dag@freeler.nl

RadAr

Radio Darmstadt 103,4 Mhz
Radonê Vengê Dêsimi 103,4 Mhz

Radonê Vengê Dêsimi
'phela UKW, yanê FM 103,4 de
qablo de ki 102,75 de phêl dano.

Radonê Vengê Dêsimi
Darmstadt u dormê Darmstadti de
Kirmancki de proğram keno.

Rozunê yêni
saate 16.00 ra hata 17.00ine
roca bazaru ki asmê de 2 rey,
heftê 2ine u heftê 4ine de
saate 10.00 ra hata 11.00ine
vengê xo resneno sima.

Radio Darmstadt de
Kirmancki (Zazaki) ra
proğram virazenime.

Waštena ma awa ke, qomê ma xorê
wair veciyo, zonê xorê wairêni bike-
ro ke, zonê xo serê na dina ra
wemedariyo.

Ma game eşte.
Zonê made proğram viraştene
mara, goşdariye sımara!

Poşt ma dê ke vengê ma berz bo!

Munzur'uma Dokunma!

DERSİM GECESİ

15 Aralık 2002 Pazar

Program

Ferhat Tunç ve Grubu

Metin & Kemal Kahraman

Dâimî Cengiz

Ozan Rençber

Ali Baran

Grup Gökkuşuğu

İstanbul'dan Tiyatro Grubu

Konuşmacı:

Yahir Öngör (davetli)
(İkt. Tescilli Mith. Odası Y.K. Üyesi)

Sinevizyon / Dia Gösterisi

Saat:
14.00

Yer:

**Mega Atlantis
Düğün Salonu**
Hannöverschestr. 22
44143 Dortmund
(Körne)

Düzenleyen:
Dortmund Dersim İhtiyatlı
Köln Dersim Cemiyeti

**Sewa Kulturê Dêsimi
Dersim Kültür Gecesi**

RENÇBER

RIZA ASLANDOĞAN

HEYDER

HAYRULLAH

ÇEM ESTARE

FOLKLOR

(WIESLOCH ALEVİ KÜLTÜR MERKEZİ)

08.06.2002 / 17:30

CEREME/Giriş 7,50 €

DARMSTADT-ÄRHEILGEN

BÜRGERZENTRUM "ZUM GOLDENEN LÖWEN"
FRANKFURTER LANDSTRASSE 153

Ali Baba Haso Kebap
im Carree

&
Pizzeria

Kfz-Sachverständigenbüro Polat

Änderungsschneiderei Çelik
Darmstadt

Reisebüro Fırat
Schmuck Kenan
Ober-Ramstadt

Kapadokya
Supermarket
Darmstadt

KULTURGEMEINDE DERSIM-BONÊ KULTURÊ DÊSİMİ E.V.

POSTFACH 11 02 06, 64217 DARMSTADT, EMAIL: DERSIM_KULTUR@YAHOO.DE

DEWA ZERANIGE

Zeranik Köyü

Hıdır Eren – Faruk Eren

İSMİN ÇAĞRIŞIMLARI

“Zeranige” ismi Türkçe’de “Zeranik” olarak telafuz edilir. İsim Türkçe olarak düşünüldüğünde herhangi bir çağrışım yapmamaktadır. İsmi Kırmancki-Zazaki çağrışımı ise birden fazladır. Bunlar; “Zeyê Range” –Ranik’in doğurdıkları- “Zê ê Ranige”-Ranik gibi- ya da “Zeranige” –Ran ülkesi veya altın başaklı ülke- şeklinde sıralanabilir. Zazaca’da “ge” veya “e” eki daha çok Türkçe’deki “-istan, -yerleşim yeri” anlamını içermektedir. Buna çevre köyler olan; “Çêdage, Gamlege, Vialeke, Burnage....” gibi yerleşim yerlerinde de sıklıkla rastlanırlar.

Diğer dillerde –Ermenice, Süryanice, Keldanice, Arapça....-vs- bir çağrışımının olup olmadığını bilmemekteyiz.

1960’lı yıllarda yapılan isim değişikliği ile “Zeranige” adı, “Yeşilyazı” adına dönüştürülmüştür.

KÖYÜN KISA TARİHÇESİ

Köy, muhtemelen eski bir yerleşim yeridir. Bu yerleşim “Ada” köyü yolundaki “Qere Sılêmun” denilen mıntıka kadar uzanır. Bu yörede Hristiyan mabedine ait kalıntılar yakın yıllara kadar mevcudiyetini korumaktaydı. Kameroğlu Hıdır Ayata’ya ait tarlada, Munzur dağı eteğinde, “Pê Cûni” denen yerde eski bina kalıntıları hala bulunmaktadır. Bu kalıntıların Kilise kalıntıları olduğu herkesçe bilinmektedir. Her iki kiliseye de ait olan taşlar, yörede rastlanmayan cinstendir. Ayataların ve dağgeçelilerin (Deste Koy) ev yapılarında rastlanan kırımızı köşe taşları bu harabelerden alınan taşlardır. “Qere Sılêmun” harabelerinden getirilen, oldukça hacimli (muhtemelen bir sütun ayağı) olan bir taş, harabeden getirildiği haliyle Hıdır Ayata’nın evinin arkasında durmaktaydı. Evin dozerlerle karakolun cephesini açmak(!) amacıyla tamamen yıkılması sonucu, söz konusu taş yıkıntılar altında kalmıştır.

Köyün kurulduğu mahalde, şu anki sağlık binaları ile afet binalarının bulunduğu yerde oldukça eski sayılabilecek kültürler ait mezarlıklar bulunmuştur. Bu mezarlıklar söz konusu inşaatların temel açımında ortaya çıkmışlardır. Bu kazılarda rastlanılan oldukça iri insanlar çevre sakinlerini hayretlere düşürmüştür. Ayrıca bu kazılarda, kafatası kültüne ait kalıntılara da rastlanmıştır. (Taştan yapılmış bir kutu içinde kafatası bulunmuştur.)

Karasabandan traktöre geçişle birlikte, tarlalarda muhtemelen Urartu dönemine ait tahıl küpleri ile kül küpleri (ölü külü) bulunmuştur. Köylülerce bu küplerin içindeki küller efsunlu altın sanılıp, üzerlerine okutturulup-üflen-dirilmiş; bir sonuç alınamayınca da büyüklükleri bir vazo kadar olan bu küpler kırılmaktan kurtulamamışlardır. (Aynı olaylara bir dönem çevre köylerin bir çoğunda tanık olunmuştur.) Sadece Hıdır Eren’in bulduğu küp sağlam olarak eve getirilmiştir. Büyüklüğü insan boyu kadar olan bu küpte su bulunmuştur. İhtimalen, Hıdır Eren’in de yaptığı gibi bu küp tahıl saklama amaçlı kullanılmıştır. Onu kırılma akıbetinden kurtaran da bu olsa gerek. Birkaç yıl aslı amacına devam eden bu küp de evin keçilerinin hışmından kurtulamayarak, diğer küplerle aynı kaderi paylaşmıştır(!)

Köydeki su kanalları da eski bir kültüre ait olabilir. “Kıştık Bükü” (“Bukê Kıştigi”) olarak adlandırılan yerin yukarı kısmında, Munzur Çayı’ndan ayırmak üzere köyün değirmenlerine getirilen oluk, sulama amacıyla da kullanılmaktadır. Ziyaret köyünün alt tarafında, yine Munzur Çayı’ndan ayırmak suretiyle oluşturulan kanal ise sadece sulama amaçlıdır. Köyün alt kısmında, dere Suyu’ndan ayrılmak üzere yapılan kanal ise sulama ve Ada Köyü değirmenini çalıştırma amaçlıdır.

Yayladaki mağaraların gördüğü insan muamelesi Neolitik döneme ait olabilir.

Toplumsal hafızasındaki (ortak toplumsal hafıza) belli-başlı tarihi olaylara şunlardır;

1. Tanzimat’tan sonra oluşturulan NİZAMİYE ALAYLARI’nın bölgeye düzenlediği sefer. “Waxto khe nızami amay”-Nizamların geldiği vakit- olarak söylenir. Askere hala “nızami” denmektedir.

2. “HAMİDİYE ALAYLARI”nın bölgeye intikali. Başlarındaki keçe külahlarından dolayı, “Kulıkini” olarak isimlendirilmişlerdir.

3. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus Levazım Birliği’nin köyün çayırında karargah kurması. Bu birliğin, köylerden büyük baş hayvan alıp damgalattığı hala anlatılmaktadır.

4. Koçkiri Hadisesi

5. Bu hadise sonrası Zeranige'de bir süre ikamet eden **Ali Şêr Efendi (Taqi)** şiirler ve anlatılarıyla hala anılmaktadır. O dönemde okuma-yazma öğrenen gençler üzerindeki etkileri minnetle, övgüyle anlatılır.

6. **Koç Uşağı Harekatı. (Qöyga Qocun)**

7. **Tunç Alayı. (Tabura Tunce)** Yaptıkları ile hala hafızalardadır.

KÖYÜN ZİYARET YERLERİ

Erê Sabi: Munzur dağının rakım olarak en yüksek yerlerindendir. İnançlarımızda dağ zirveleri kutsaldır. Yaylaya çıkıldığında "Erê Sabi" için niyaz dağıtılıp, kurbanlar kesilir. Dağa çıkışı ve iniş sırasında, O'na arkasını dönmeden, yüzü O'na dönük vaziyette yan yan yürümeye özen gösterilir. "Ya Erê Sabi, ya Erê Koun, ya Erê Gerçegun..." diye dualar edilir. Toplum darda kaldığında, Erê Sabi toplar savurarak düşmanı uzaklaştırır. Çocukluğunda yayladayken gök gürlemesini andıran bir ses ile böyle bir top atıldığına şahit oldum. Düştüğü yeri takip ettim. Gündüz gidip incelediğimde, basketbol topu büyüklüğünde, yuvarlak, siyah, parlak; normal taştan oldukça ağır bir taş olduğunu gördüm. Düştüğü anda akkor, sonradan parlak-siyah olan bu taş hala aynı yerdedir.

Dağ zirvelerini hemen hemen tümünü gören noktalarda "**nişange**" diye tabir edilen, taş yoğunları mevcuttur. Aynı şekilde "Fikirige" çıkarken de, hemen "Bellik Taş" ın (Kamera Bele) diyarında, "Sultan Baba" nın karşısında böyle bir nişange vardır. Ve her gelip geçen bu nişangeye bir taş bırakıp, secde eder.

Abacığ Abdal: Köyün eski harman yerlerinin ortalarında bir yerdedi. Daha sonra yapılan afet konutlarının arasında kaldı. Zaten buranın inananı olarak da sadece baba annem kalmıştı. Teberiginden tüm torunları bolca yemiştir.

Saat Dede ile Hüseyin Quli: İki kardeş erenlerdir. Hüseyin Quli Ziyaret Köyü yolunda, Erenlerin ortak tarlasında; Saat Dede ise Ferolar yolunun solunda, yeni yapılan yatılı okulun karşısına gelmektedir. Biri köyün sol üst başında, diğeri sağ üst başında olup; her ikisi de kendi etrafındaki ova eğimine hakim bir konumda bulunmaktadır. (Köy, sözünü ettiğim bu her iki düzlükten yüksekçe bir konumdadır. Bu düzlükler, en iyi bu noktalardan gözlenirler.)

Mamut Dede: Ali Abbas ocağına mensup olan ailenin mezarlığıdır. "Çêdage" köyü mahallindedir. Tüm çevre köylerce kutsal sayılan bir mekandır. Ziyaretgahların en önemseneni durumundadır. Yeminler daha çok "Mahmut Dede" üzerine (Mamud Dede bo) edilir. Bağlayıcı bir yanı vardır. (Zaten, yeminler ziyaretgahlar adına edilince inandırıcı olurlar. Allah adına edilen yeminlere itibar edilmemektedir)

BAZI YER ADLARI

Yaylalar: Kamera Belle (Oval taş- yürek biçimli taş- Bellik Taş), Çetun (iki derenin çatal biçiminde birleştikleri yer - Boynuz gibi - Çatlar), Çala Pile (çukurda kalan büyükçe bir düzlük. Büyük Çukur), Warê Alte (İnce, uzun düzlük bir alan- Alte'nin Yaylası), Piyê Gaun (Ziyaret-Kemah vadisine hakim, düzlük, büyükçe bir saha. Öküz yatağı), Çalê Batuni (Ziyaret köyünün tepesine gelen kısımda var olan bir dizi çukur alanlar. Ziyaret Çukurları. Son dönemde "Çalê Jiare" diye adlandırmalar da olmuştur.), Warê Çağılı (Çakıl taşlarından oluşan genişçe bir alan. Çakıllı Yayla), Dılav (Erê Sabi'nin eteğinde çimenlik bir alan. Dılav), Fikirige (Bu yaylaların tümünü kapsayan, Zeranik köyüne ait muntika. Fikirik)

Görüldüğü üzere bazı yayla adları Türkçe'ye çevrilmeden, Türkçe'deki söyleniş biçimiyle söylenegelmiştir. (Dılav ve Fikirik)

Arazi adları: Yajüye (Zeranik-Ziyaret arası. Yazı), Deşte (Zeranik-Pardi arası. Ova), Ambare (Zeranik-Ada arası. Tahıllık-Ambar), Mamux Oymıye (Ambar-Honda arası. Mamuş Oymu..."mamux" yabancı zerdalilere verilen ad), Honde (Mamux Oymu-Pardi arası. Honda- "Honde" yapı itibarı ile dipten sulak, çayırılık alan. Ancak anlam olarak neye denk düştüğü bilinmemektedir. İhtimalen böyle bir anlamı içeriyor olabilir.), Bukê Qowaxi (Pardi-Kızık arası mevkiinde, kızılca suyu kıyısında yabancı kavaklığın bulunduğu saha. Eskiden ziyaretgah olarak anıldığından daha yakın zamana kadar korunmaktaydı. Ancak, yöresel inançların sarsılmasıyla birlikte; özellikle İslami inancın etkisinde kalan kesim tarafınca kesime uğramış, artık bu mevkide böyle bir kavaklık alan bulunmamaktadır. Ancak biz yaşlarda olanlar o muntikadaki kavaklığı hatırlayabilmektedirler. İleriki yıllarda yeni kuşaklar buraya bu adın neden verildiğini anlamakta hayli zorlanacaklardır. Kavak Bükü), Bukê Çelemuge (Zeranik-Ziyaret rasında, Munzur suyu üzerinde, çoğunluğu kayın ağacı benzeri bir ağaçyan oluşan, ve halen Ziyaret köyü hudutları dahilinde bulunan küçük ormanlık alan. Bu ormanlık alanın dağ kıyısındaki tarlalarda tatlı şalgam yetiştirilmiştir. Haydarlıların Bükü), Destê Koy-Dover (Zeranik'e bağlı, Munzur Dağı eteğindeki bir mahalle. Dağ Geçe)

AİLELER

Zeranik köy halkının çoğunluğu Zazaca konuşur. Aşiret mensubu olmayan aileler evlerinde tamamen Türkçe konuşur.

Akkuşlar-Ebılun: Herhangi bir aşirete mensup değildir. Bu aileden köyde kimse yaşamamaktadır. Veli ve Süleyman Akkuş kardeşler yazları köye giderler. Süleyman Akkuş İzmir'de, iki oğlu Avrupa'da, Veli Akkuş ve üç oğlu İstanbul'da bir oğlu bu yıl Pullur'a dönüş yaptı. Hüseyin Akkuş Malatya'da, oğullarının üçü de Avrupa'dadır.

Aksular-Quliyun: Herhangi bir aşirete mensup değildir. Eğitimci Hüseyin Aksu ile bir oğlu köyde, oğullarının dördü İstanbul'da biri de Avrupa'dadır. Seydali Aksu'nun (ö) iki oğlu İstanbul'da yaşıyor. Munzur'un (ö) oğlu İmdat'ın Suriye sınırında öldüğü söylenir. İmdat'ın çocukları ile Munzur'un iki oğlu İstanbul'da bir oğlu da bu yıl köye dönüş yaptı, köyde yaşamaktadır.

Ararlar-Çê Kor Lalun (Eloğlu): Aşiret mensubu değildir. Zamanında Mexstan aşiretine silahşörlük yapmak üzere Harput tarafından gelmişlerdir. Köyde ev yerinden başka mülkiyetleri olmamıştır. 1960'lı yıllarda Elazığ'a göçen ailenin dört oğlu da babalarının ölümünden sonra İstanbul'a göçmüşlerdir.

Ateşler-Milleicun: Aşiret mensuplarıdır. Munzur'un (ö) oğullarından Hasan köyde, Hasan'ın oğullarından biri Avusturalya'da ilticacı, diğer üçü İstanbul'da kalmaktalar. Ali'nin (ö) oğullarından biri Avusturalya'da, üçü İstanbul'da biri ise köyde yaşıyor. İsmail köyde, İsmail'in oğlu öğretmen emeklisi olduktan sonra (bu yıl) Avusturalya'ya gitti, çocukları halihazırda İstanbul'da bulunmaktalar. Ağa (Süleyman) annesi ve üç oğluyla İstanbul'da yaşamaktadır. Kahraman'ın (ö) oğullarından Mehmet'in (ö) eşi köyde, iki oğlu da İstanbul'da yaşamaktadır. Süleyman dört oğluyla köyde, dört oğlu da İstanbul'da yaşamaktadır.

Ayatarlar-Qemberun: Pertek'in Coravan köyünden gelmiş olan bu aile aşiret mensubu değildir. Süleyman köyde, kardeşi Yaşar kışlarını Adana'da yazlarını köyde geçirmekte; onun da köye temelli dönüş planları yaptığı söylenmektedir. Haydar'ın (ö) oğullarının üçü İstanbul'da yaşamakta; Femi'nin oğlu cezaevinde açlık grevinde bulunmaktadır. Mahmut'un (ö) oğullarının ikisi de İstanbul'dadır. Kazım köyde, oğlu Eskişehir'de; Ağce oğullarından biriyle köyde yaşarken, diğer üç oğlu İstanbul'da yaşamaktalar. Hasan Hoca İstanbul'da köye bu yıl dönüş yaptı. Xeyiller Hasan ve bir oğlu köyde (oğlu bu yıl dönüş yaptı-marangozluk yapmaktadır), diğer üç oğlu İstanbul'dalar. Marangoz İbrahim'in (ö) iki oğlu da İstanbul'da yaşamaktadır. Kör Xıdo'nun (ö) oğullarından biri Adana'da, diğeri köyde yaşamaktadır. Köyde yaşayan oğullarından biri ilk açlık grevinde ölmüş (Refah iktidarı dönemi), diğeri İstanbul'da yaşıyor. Büro'nun çocukları Avrupa'da kendisi Altınoluk'ta yaşamaktadır. Kardeşi Hıdır İstanbul'da; ağabeyi Hayri ise bir oğluyla köyde yaşıyor. Hayri'nin bir oğlu geçen ilkbahar Mercan dağlarında öldürüldü. Bu ailenin en büyük bireyi olan marangoz Hüseyin (ö) Avrupa'da ölünce eşi İstanbul'a dönüş yaptı; oğulları Ali Rıza İstanbul'da, Ali İhsan ise Eskişehir'de yaşamaktalar.

Aydoğdu-Khurêsun: Aşiretli olup seyyit takımındandır. Fikir'in (ö) oğlu Mehmet Ali İstanbul'da yaşamaktadır. Munzur'un (ö) oğullarından ikisi İstanbul'da biri köyde yaşamaktadır. Ayrıca 1990'lı yıllarda köylerinin yakılması sonucu dört Kureysanlı aile gelip köye yerleşmişlerdir.

Athılar-Çê Xecoğlu: Aşiret mensubu değildir. Titenikten geldikleri söylenir. Munzur'un (ö) oğullarının üçü de İstanbul'da yaşıyor.

anbul'da yaşıyor.

Dalmışlar-Çê Zorigi: Aşiret mensubu değildir. Hasan'ın (ö) eşi ile üç oğlu ve kardeşi Süleyman İstanbul'da yaşıyorlar. Yusuf ise Avrupa'dadır. Mustafa 1957'de Pulur'a yerleşti. Şimdi ondan geride kalan kimseler yoktur.

Değirmenciler-Çê Degirmançi: Hozat'tan gelme aşiret mensubu değildir. Yakup (ö) 1945'te Pullur'a yerleşir. Köyde hala mülkiyetleri vardır. Oğlu Ali Rıza Pulur'da yaşıyor. Kardeşi Mübaşır Bıra'nın (ö) oğullarından Turabi Ankara'da, Hıdır ve bir oğlu İstanbul'da; diğer üç oğlu Avrupa'da yaşamaktalar.

Demirçiviler-İmamoğulları (Çê Yelbeci): Aşiret mensubu değildir. Hıdır'ın oğullarından biri köyde, biri İstanbul'da yaşıyor. İsmail'in (ö) oğullarından ikisi İstanbul'da, ikisi Avrupa'da biri bu yıl Ankara'dan Pullur'a dönüş yapmıştır. Hüseyin'in oğullarından dördü İstanbul'da yaşıyorlar. Biri de cezaevindedir.

Demirdöğenler-Kıştığun: Aşiret mensubu değildir. Ancak, köyde var olan ailelerin en eski Zeranikli olanı bu ailedir. Uzun yıllar bölgenin demirci ustalığını yapmışlardır. Mustafa ve bir oğlu Avrupa'da, üç oğlu da Mersin'de yaşıyor. Hasan'ın (ö) bir oğlu köyde, diğeri önceleri Mersin, şimdilerde Ankara'da yaşıyor. Bunun ilk eşi ve bu eşinden olan tüm çocukları Avrupa'dalar. Hıdır'ın (ö) eşi ile bir oğlu köyde, diğer üç oğlu İstanbul'da yaşıyor. Köydeki kışlarını genellikle İstanbul'da geçirir. Rıza iki oğlu ile, Yedigâr bir oğluyla Ankara'da yaşıyorlar.

Dilekçiler-Sarısaltığun (Çê İbçê Ana Sate): Hozatttan gelip Kızık köyüne yerleşen bu aileden bir ev 1970'li yıllarda (Meteoroloji memuru ve berber olması sebebiyle de) Zeranığ'e taşındılar. (Zeranik'te küçük bir meteoroloji istasyonu bulunmaktaydı). Hıdır'ın (ö) oğullarının üçü İstanbul'da biri Avrupa'da yaşıyor. Köyde herhangi bir mülkiyetleri yoktur.

Dinlerler-Tamığun: Aşiret mensubu değildir. Ancak köyün en eski yerleşimcilerinden oldukları söylenir. Çollax'ın (ö) oğlu Ali 1967'de bekçilik görevi nedeniyle Pullur'da ikamet etmeye başladı. 1991 yılından beri üç oğluyla İstanbul'da yaşıyor. Çollax'ın diğer üç oğlu da aynı yıllardan beri İstanbul'da yaşamaktalar. Meysun 1955 yılında Eğin'e, sonra Elazığ-Arapkir... şimdilerde ise bir oğluyla İstanbul'da yaşıyor. Xelir (ö) ortaokuldaki müstahdemliği nedeniyle 1965'te Pulur'a taşındı. Oğullarından biri öğretmenlik mesleği nedeniyle karadeniz tarafında bulunmakta; diğeri aynı görevle Pulur'da, bir diğeri ise İstanbul'da yaşamaktadır. Haydar'ın (ö) eşi ve üç oğlu İstanbul'da yaşamaktalar. İhsan köydeki ev yerini satarak Elazığ'a taşındı.

Dinlerler-Demun: Aşiret mensubu olan bu aile, kan davasından dolayı 1976'da Burnak'tan göçüp Zeranığ'e yerleşti. Ancak Hıdır (ö) 1980'li yıllarda Gamlege'de ev yapıp oraya yerleşti. Şu anda karısı bir kızı ve bir oğluyla

orada yaşıyor. Oğullarından biri ise köye girmesi yasak olduğundan dolayı Pulur'da zorunlu ikamet etmektedir. Diğer iki oğlu İstanbul'da yaşıyorlar. Yusuf'un (ö) bir oğlu dağda öldürülmüş, biri köyde arı sokması sonucu ölmüş (onun eşi ve çocukları köyde bulunmaktalar), diğer dördü ile anneleri ise İstanbul'da yaşamaktalar.

Düşkünler-Çê Khalun: Erzincan'dan gelen bu aile aşiretli değildir. Hüseyin bir oğluyla köyde, diğer oğlu İstanbul'da yaşamakta. Munzur'un (ö) oğlu çocukları ve annesiyle köyde yaşıyor. Mehmet 1955'te Karaman'a yerleşti.

Ekiciler-Çê Hemedê Sebe: Aşiret mensubu değiller. Munzur'un (ö) oğullarından biri yazları köyde kışları Manisa'daki kız kardeşinin yanında; diğer ikisi İstanbul'da yaşıyorlar. Aşık Hüseyin'in (ö) oğlu Rıza köyde, Rıza'nın oğullarının beşi de İstanbul'da yaşıyorlar. Aşık'ın diğer oğlu Aziz (ö) 1965'te Adana'ya yerleşti.

Erenler-Heyderun: Aşiret mensuplarıdır. Kan davası nedeniyle Zağge'den gelip Zeraniğ'e yerleşmişlerdir. (Erzincan-Maraş-Sivas'ı dolaştıktan sonra). İlk yıllarını Kasımoğlu'nun yanında geçiren ailenin bekar bireyi olan Ali ağabeyi Mehmet'i öldürerek (gelenler iki kardeştir) Sivas'a kaçıp yerleşir. Mehmet'in oğullarından Hasan ile Hüseyin kardeşleri Yusuf'a edindikleri mülkiyetten hiçbir hak vermezler. Kendileri Ziyaretlilerden aldıkları Çelemüg'e yerleşirlerken, Yusuf köy içine yerleşir. Köyde Yusuf'un takımına Cenkkı, diğerlerine Heyderzu denmektedir. Ali Rızaê Xidê Cengi'nin (ö) üç oğlu İstanbul'da, bir oğlu da (Hasan)yazları köyde kışları değişik yerlerde yaşamaktadır (arıcılık ile uğraşır). Hasan'ın eski eşi ile iki oğlu İstanbul'da yaşamaktalar. Şıxamet'in (ö) oğullarının beşi İstanbul'da, birinin (ö) eşi ile bir kızı Avrupa'da yaşamaktalar. Hüseyin gazi (ö) 1960'lı yılların başında Divriği'ye yerleşti. Şu anda oğullarından üçü İstanbul'da, biri Erzincan ve biri de köyde yaşamaktadır. Ali Ekber köyde, torunları Avrupa'da yaşamaktalar. Şükrü ve üç oğlu İstanbul'da yaşıyorlar. Sabri bir oğluyla köyde yaşıyor. Büyük oğlu dağda öldürülmüştür. Şevki üç oğluyla birlikte Avrupa'da yaşıyor. Hıdır'ın (ö) eşi ile bir oğlu (yeni dönüş yaptı) köyde, oğullarından biri Avrupa'da, diğer ikisi İstanbul'da yaşamaktalar. Munzur'un (ö) üç oğlu İstanbul'da, biri Avrupa'da yaşıyor. Sivas'a yerleşen Ali'nin çocukları babalarının ölümünden sonra Zeraniğ'e gelip akrabalarının yanına yerleşirler. 1938 yılında Hasan Ca ile Abdullah Ca Antalya'ya sürgün edilirler. Abdullah daha sonra Eğin'e döner ve! orada ölür. Hasan sonra köye döner. Gudum Ali ile Yusuf bir zaman gurbette dolaştıktan sonra tekrar köye dönerler. Ancak fazla kalamaz yine gurbete çıkarlar. Ali Eğin-Elazığ derken en son Çine'ye yerleşir. Şimdi eşi ile oğlu orada yaşamaktalar. Diğerlerinden geriye kimse kalmamıştır.

Güngördüler-Murtıkun: Aşiret mensubu değiller. Ahmet'in (ö) eşi, kızı ve kızının çocuklarıyla (Dicleler) İzmir'de yaşıyor. Hüseyin'in (ö) eşi köyde, oğullarının üçü de Avrupa'da yaşıyor. Munzur, 1953 yılında Eğin'e

göçmüş iki oğluyla orada yaşıyor.

Kayalar-Qasımun: Aşiret mensubudurlar. Hıdır ailecek 1992'de Manisa'ya göçtü. Ancak iki yıldır yazları tarımsal faaliyet amacıyla eşiyle köye geliyor. Ali haydar Avrupa'da, Şükrü, Ali Hüseyin, Muzaffer köyde yaşıyorlar. Ali Dursun Elazığ-Mersin-İstanbul'dan sonra 2000 yılında köye dönüş yaptı. Munzur iki oğluyla köyde, bir oğlu İstanbul'da yaşıyor. Kemal, köyde; oğullarından biri Mersin'de diğeri Avrupa'da yaşıyor.

Kıymazlar-Phezgewrun: Aşiret mensuplarıdır. Ali'nin (ö) Hasan ile celal 1965'ten beri İstanbul'da yaşamaktalar.

Özdemirler-Çê Koşi: Aşiret mensubu değiller. Titenik'ten gelme olan bu aileden Hıdır en son öğretmenlik yaptığı Elazığ'a, daha sonra İzmir'e yerleşti. Oğullarının üçü de Avrupa'da yaşıyor. Hasan'ın (ö) eşi ile bir oğlu köyde, diğer üç oğlu Avrupa'da yaşıyorlar. Yeşil ailecek 1962'den beri İstanbul'da yaşıyor. Ancak her yaz köye gider. Kahraman iki oğluyla birlikte köyde yaşıyor.

Solgunlar-Qajigun: Aşiret mensubu değiller. Dede takımındandırlar. Kedek köyünden, köyümüzdeki halalarının yanına gelip yerleşen bu aile, köyde hiçbir mülkiyet edinmemiş olup, 1990'lı yıllarda tamamı İstanbul'a göçmüştür.

Süslüler-Çê Nexşi: Mexstan aşireti (köyde Asıkun) üzerinde sayılırlar. Hüseyin Ankara'da, amcasının oğlu Hüseyin ile oğlu İstanbul'da yaşamaktalar. İsmail, modern tarım araçlarının köye girmesiyle, harman makinasını çevirme işinden olmuş ve ailecek İstanbul'a göçmüştür.

Şenler-Kemikun (Qırğun): Aşiret mensubudurlar. Munzur ile iki oğlu köyde, diğer ikisi İstanbul'da yaşıyorlar. Cebraîl'in (ö) bir oğlu köyde, diğer üçü İstanbul'dalar. Hıdır (ö), Ali, Kadir, Polat 1965'te Elazığ'a göçtüler. Polat şu anda Avrupa'da yaşıyor. Hasan (ö) ailecek 1950'den beri Ankara'da yaşıyor. Veli'nin eşi köyde; oğullarının ikisi de İstanbul'da yaşıyorlar. İsmail ile Kemal kardeşler İstanbul'da Hüseyin, iki oğluyla köyde, iki oğlu da İstanbul'dalar.

Topraklar-Dewrêsun: Hüseyin'in (ö) oğullarından İsmail, Veli, Ali Ve hasan köydeler. Munzur Mersin'de, Rahim Adana'da yaşıyor. Veli'nin oğullarının ikisi İstanbul'da birisi doktorluk mesleği nedeniyle şu anda Şark hizmetinde. Hasan'ın bir oğlu önce Kıbrıs, sonra Antalya'da üç oğlu da İstanbul'da yaşamaktalar. Ali'nin bir oğlu köyde; diğer üç oğlu İstanbul'dalar. Haydar'ın (ö) bir oğlu köyde, bir oğlu da Avrupa'da yaşıyor.

Uçarlar-Alıkun: Aşiret mensubudurlar. Yeniçeri'nin (ö) eşi ile iki oğlu köyde; iki oğlu da İstanbul'da yaşamaktalar. Hasan (Bıra) yazları köyde, kışları İstanbul'da iki oğlunun yanında; oğullarından ikisi de Avrupa'da yaşıyor. Hıdır'ın (ö) üç oğlu da İstanbul'dalar. Haydar'ın

(ö) oğullarının ikisi de (biri öldü) ailecek Ankara'da yaşıyorlar. Rıza (ö) 1910'da Çemişgezek'e yerleşir. Oğlu İstanbul'da yaşıyor. Eyzağa (ö), 1940'ta Çemişgezek'e yerleşir. Onun da oğlu İstanbul'da yaşıyor.

Yıldızlar-Bekirun: Çemişgezek'ten gelme. Baravanlı bir ailenin yanında kalan bu aile, daha sonra Zeraniğ'e göçer. Bunlardan 1950'de iki aile Adana'ya; bir aile de İstanbul'a yerleşir. Paşo'nun (ö) oğullarından İsmail köyde, Mehmet ile Nazir İstanbul'da, Hüseyin Avrupa'da yaşamaktadır. Munzur ile bir oğlu köyde, bir oğlu da Avrupa'da yaşıyor.

Çe Hingi- Bextiyarun: Aşiret mensubu, 1927'de Ziyaret köyüne göçen bu aile hala orada yaşamaktadır.

... Ayrıca, 1990'lı yıllarda dört Kureyşanlı aile ile birlikte; bir Hulikan'dan bir de Kürederesi'nden olmak üzere iki aile daha Zeraniğ'e yerleşmişlerdir.

KÜLTÜR DEĞİŞİMLERİ

Köyün kültürel değişimi üzerindeki en belirgin etkileri kısaca şu biçimde sıralamak mümkündür:

1.1930'lu yıllarda köyün kaza merkezi olması: Nispi de olsa devlete ait kurumların ki bunlar askeriye ve kaymakamlıkla sınırlı da olsa köy üzerinde en azından devlete entegre olması bakımından önemli roller üstlenmişlerdir.

2.1940-1950 arası, mecburi iskan yılları (Bölgenin büyük bir kısmının "Yasak Bölge" ilan edildiği yıllar): Bölgenin % 70 insansızlaştığı yıllardır. Kıtlık nedeniyle, özellikle morabaların (yarıcı) Eğin ve Arapkir köylerine çalışmaya, dilenmeye ya da hırsızlığa gittikleri yıllardır. Bu yıllarda Eğin'e dut hırsızlığına gidenlerden bir kaçısı vurulur. (Hüseyin Doğanay'ın Şire türküsünde söylenen, "Mardin de şıyo dızdiya bostani, nê be pıra, merdo!" bu döneme tekabül eder.) Buralardan (Eğin ve Arapkir) söz konusu ilişkilerden dolayı yaşanan etkileşim ile birlikte esas etki mecburi iskanın kaldırılmasıyla birlikte dönenlerin Batı illerinden taşıdıkları geleneklerle ve Türkçeyi güzel (!) telaffuz etme gayretleriyle yaşanmıştır. İskan dönüşü, bir çok kimse ya köyleri ikamete açılmadığından ya da akrabalarından kimseleri bulamadıklarından gelip Zeraniğ'e yerleşmişlerdir. Ailece gelenlerin bir kısmı, daha sonraki yıllarda açılan köylerine; bir kısmı köyleri üzerindeki iskan kalkmadığından tekrar eski iskan yerlerine (batıya) dönerlerken, akrabalarını bulamayan genç kızlar ise evlilikler yaparak bölgede kalmayı yeğlemişlerdir. Bunlardan bir kaçısı da bizim köyde evlenerek kalmışlardır.

3. 1950-1970 yılları arası yarıcılarının mülk edinme yılları: Toprağı işleme gibi bir alışkanlığı olmayan aşiret mensupları içine düştükleri yeni durum karşısında, çocuklarını okutma gibi bir mekanizma geliştirmişlerdir. Zaten, bölgede olduğu gibi köyümüzde de okur yazar olanlara "efendi" unvanı verilirdi ki yeni dönemle birlik-

te, aşiretler, kaybettikleri eski unvanları (değer verilen eski unvanları) yerine bu "efendi" unvanını edinme gayreti içinde olmuşlardır. (Hem unvan, hem de devlet kapısında bir iş bulabilme olanakları ile birlikte tam bir "efendi" -okur yazar olan "efendi", memur olan "efendi"- olma imkanını yakalama gayreti). Aşiretler, gerek geliştirdikleri bu yeni mekanizmaya kaynak bulma, gerekse içine düştükleri ekonomik krizi aşmak için elindeki tarlaların bir kısmını yarıcılara satma durumunda kalırlar.

Yarıcılar için bu günlerde aslolan ise, oluşan bu yeni durumdan istifade derek, zaten hep içlerinde bir utku olan, hayallerini süsleyen, kendilerine ait özel mülklerine sahip olmanın imkanlarını yaratmaktır. Ve bu süreç içinde bir çoğu bu hayallerine kavuşma imkanı bulacaktır. Bu kesim için aslolan çocuklarını okutmak değil, daha çok toprağının efendisi olmak, edindiği mülkü işlemek; yeni mülkler edinebilmek, bunun için daha çok çalışıp, daha çok para biriktirebilmek...

Bu dönem kültürel değişimine damgasını vuran, laik cumhuriyete duyulan sempattir. Bu sempati yarıcılarının hemen hemen tümünde, aşiretlerin de okuyan çocuklarında çok açık bir biçimde gözlenmektedir. Aşiret çocukları eğitimde eşitlikten ve dönemin popülist politikalarından dolayı; yarıcılar da, 1938 sonrasında devlet tarafından kendilerine dağıtılan topraklardan (her ne kadar tekrar ellerinden eski sahiplerince alınmış olsa da) çünkü o noktada devletin bir kabahati yoktur, sorun onların korkaklığında, eski etkiyi yıkamamalarındadır-) ve şimdilerde edinmekte oldukları mülklerden dolayı devletin yarattığı fırsattan ötürü laik cumhuriyete sempati ile bakılmaktadır. Bu sempati beraberinde laik cumhuriyete ve medeni dünyaya (!) hızlı bir entegrasyonu getirmiştir. Kaymakamlık bu dönemde üç eteği yasaklamış ve şalvarı zorunlu kılmıştır. Aynı dönemde köylü gençlerin öğretmenlik programlarına alınmaları da ayrıca kültürel değişim üzerinde etkili olmuştur. [Bu öğretmenlerin bir kısmı, kışın ilçeye maaş almak üzere, allandırıp-pullandırıp bayraklarla donattıkları kızaklara (taung) binip; görevli oldukları köy sakinlerine bu kızakları çektirerek ilçe merkezine avdet ettikleri hala akıllardadır!..] Köyümüzde; Mustafa Eren, Hüseyin Aksu, Ali Ateş ve Hüseyin Demirçivi bu dönemde öğretmen olan kişilerdir.

4. 1970-1980'li yıllardaki nüfus hareketleri ve solun etkisi: Okul ve mevsimlik iş nedeniyle şehirlere gidenlerin taşıdıkları yeni kültür, yerel kültürle çatışmıştır. Bir yandan işçi olarak köyden çıkanların, diğer yanda laik eğitim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin 68'li dalganın da etkisiyle "dedelik" kurumuna karşı tutumları; bu kurumun zaafa uğramasına neden olmuş, toplum kalan son hukukunu da yitirmiştir.

5. 1980-1990'lı yıllar, 12 Eylülün etkileri: Bölgede eski hareketliliğin oldukça artmasıyla birlikte nüfus hareketliliğinde de hızlı bir dalgalanma yaşanmıştır. Bir yandan hızlanan nüfus hareketliliğinin taşıdığı kültürel etkiler,

diğer taraftan; a) Köydeki karakolda var olan asker sayısındaki artış, b) Yerli bürokrat nüfusun il dışına sürülmesi, bu nüfusun köy ile bağlantılarının kesilmesi ve bunların yerine bölgeye batıdan memur nakillerinin yapılması, c) Dönemin valisinin köye zorla cami yaptırarak kadrolu imam atamaları, köyün kültürel değişiminde önemli roller oynamıştır.

6. 1990-2000'li yıllar, dağ-orman köylerinin yakılarak boşaltılmasının etkileri: Bu yıllarda dağ-orman köylerinin yakılarak boşaltılması ve gıda ambargosunun konmasıyla, bölgede yaşamı riskli bulanların imkanları dahilinde köyden batıdaki kentlere doğru göçleri ile, yakılan köy sakinlerinin bir kısmının Zeranığ'e doğru göçleri, Zeranik açısından yeni bir süreç başlatmıştır. Daha önceki yıllarda batıdan gelen kültürel esintilere direnen, onlarla çatışan Zeranik; bu kez tam tersi yönde, dağ-orman köylerinden gelen kültürel esinti ile çatışmaktadır.

NÜFUS HAREKETLERİ

1938 öncesinde 4 il dışı, 8 il içi göçe rastlamaktayız. 1938'de 2 ev Antalya'ya, 1 ev Çankırı'ya sürgün edilir. 1938-1950 yılları arsında bölgeye yakın yerlere (Arapkir, Eğin, Kemah...gibi) mevsimlik işçilik, hırsızlık veya dilencilik amaçlı nüfus dalgalanmaları gözlenir. Bu yıllarda il içine olmak üzere 11 aile göç eder. 1950-1960 yılları arasında uygulanan liberal politikalar yöre ekonomisinde bir çözülmeye neden olur. Bunun neticesinde açığa çıkan fukarıklıktan dolayı, özellikle Eğin'e kadınlı-erkekli, küçük-büyük müthiş mevsimlik işçi akını yaşanır. İşsiz kitlelerin para kazanmak amacıyla metropollere doğru hareketlenmeleri başlar. 72 kişi dışarıya göç eder. 1960-70 yılları arsına damgasını vuran en önemli öge, mevsimlik işçiliğin yerini kalıcı işçiliğe bırakmasıdır. Ancak, 70'li yıllara kadar bu işçiler aile bireylerini yanlarına götürmez, köyde bırakırlardı. Bu yıllarda göçenlerin sayısı 172'dir. 1970-80'li yıllar metropollerde çalışan işçileri ailelerini yanlarına almaya başladıkları yıllardır. Göçenlerin satışı bu yıllarda 199'dur. Bunun büyük kısmının çocuk ve eşlerden oluştuğunu unutmamak gerekir. Tarımda kapitalist ilişkilerin başlangıcı olan bu yıllarda dinamik nüfusta belirli bir göç yaşanmaz. Bir yandan kapitalist üretim araçları, diğer yandan Pazar için üretim tarımda belirgin bir canlanmaya neden olacaktır. 1980-90'lı yıllarda, özellikle 1985'lere kadar olan yıllarda tarımsal faaliyetin iyice hızlandığı, fasulye üretiminin arttığı yıllardır. 1975-85 yılları arasında, özellikle öğretmen aileleri tarımsal faaliyetin aktif unsuru haline gelirler! ken, diğer memur ve işçi kesimi de yaz izinlerini bu faaliyetin hızlandığı aylara denk düşürmeye özen gösterir olmuştur. Köyde yeni ve modern inşaatlar yapılmaya başlanmıştır. Bu yıllarda yaşanan göç, okuyup iş bulanlar ile kapitalist üretim ilişkileri sonucu mülkiyetleri olmayıp yolsulluklarını iyiden iyiye hisseden kesimler arasından olmuştur. (Birkaç çift öküzü olanların bunları satmak zorunda kalışları, harman makinalarının kalkması...vb.) Göç edenlerin sayısı bu dönemde 303'tür. Bu göçlerin ayırıcı özelliği ailecek olmasıdır. Çoluk-çocuk

ve hatta çalışanın anne ve babası... 1990-2000 arası yıllarda ise göç tamamen sosyal istikrara dayalı ('terör' nedeni) olmuştur. Huzur ve güven ortamını olmayışı köyün neredeyse tamamen boşalmasına neden olmuş, 1975-85 yılları arasında yapılan o güzelim (!) evler bile harabeye dönmüştür. 1938 sonrası yaşanan suskunluk, hareketsizlik bir 10-15 yıl içinde aşılmış, o çok kısa zamanda atlatılmıştır. En azından yetişen dinamik nüfus korunmuş, çevreyi yeniden seslendirmiştir. Bu kez, tarımda çalışabilecek esas dinamik nüfus kalmadığı gibi, yaşananların psikolojik etkisi de hala canlılığını korumaktadır. Ancak bu defaki çok öyle kolay atlatılacağı benzememektedir. 1975-85 yılları arasında çayır ve mer'alar sökülüp ekime açılırken, şimdilerde tarlaların ancak % 20'si ekilebilmekte, % 80'ine hiç dokunulmamaktadır.

KİŞİLİK OLUŞUMU

Kişilik, bireyin şu anki yaşamıyla olduğu kadar, onun tarihsel ve toplumsal bilinç altıyla da bağlantılıdır. Yani, özcesi kimlikle ilgilidir. Genelde Dersim, özelde Zeranik'te kişilik iki farklı boyutta kendini sergiler. Bu farklı oluşumun altını doldurabilmek için, bu bölgede görünen iki farklı yaşam biçimini tanımak gerekir. Bunun için çok uzaklara gitmek gerekmemektedir. 1938 öncesini bir bütün, sonrasını ise birkaç bölümde ele almak yeterli olacaktır.

1938 öncesinde, gerek bölgede gerekse Zeranik'te ikili bir yapının yaşandığı görülür. Bu, bir yanda aşiret sahibi olanlar, diğer yanda aşiret sahibi olmayanlar biçiminde kendini gösterir. Açıklamamız boyunca, aşiret sahiplerini sözünü ettiğim yapının birincileri (birinci grup), aşiret sahibi olmayanları bu yapının ikincileri (ikinci grup) olarak ifade edeceğim. Aşiret mensupları (birinciler) yöredeki tüm mülkiyetin sahipleridir. Asla tarımsal faaliyet içinde bulunmazlar. Toprağı işlemek onların nezdinde köle olmakla eş anlamlıdır. (bir yerlere-şeylere bağlı kalmak). Toprağı işlemek bireyi küçültür. Onu işleyen adi, küçük, işe yaramaz insanın tekidir. Birincilerin yüklenedikleri esas işlevleri çevre il ve ilçelerden, bazen de bir başka aşirettten vurgun (kellepur) vurmak ve kendine ait olan yerleri (toprakları) korumaktır. Bu bir aşirete karşı olabilir, bir yakın il ve ilçeye karşı olabilir ve hatta bu, çevre devletlere-uluslara (dugel) karşı olabilir. O yerler onların egemenliğindedir. (Egemenliklerindeki kutsal yerlerdir. Bu kesim, aynı zamanda kendini buralardaki kutsal mekanların tabii koruyucusu olarak görmektedir) Onların egemenlik haklarına müdahale edilemez. (aynı zamanda "gerçekler" in onlara küsmeleri, danılmaları da mutlaklıdır. Dersim toprağını – Herdê Dewrêşi- korumak, kutsal bir görevdir).

İkinciler ise birincilerin egemenlik alanında onların işlerini yapmakla görevlidirler. (Bir nevi Yunan şehir devletlerindeki yurttaş misali – ...köle yurttaş değildir. Dolayısıyla, anfi tiyatrolarda şehrin herhangi bir sorununa dair yapılan toplantılara katılamaz, karar mekaniz-

masının içinde yer alamaz. O sadece, kentin yurttaşına hizmetle sorumludur. Demokrasi onun için değil, yurttaş için vardır. Aşiretliye çok yakın kalıyor ise (konağa yakın bir evde ikamet ediyorsa), onun (ağanın-aşiretlinin) ev işlerine varana kadar (evin yakınındaki tarlaları ekip biçme, davarlarını gütmek, ayran yaymada yardımcı olma, odun getirme-doğrama-içeri koyma, dam üstündeki karları küreme, loğlama, kışın çığırılar –hayvanların suya gidiş yolları- açma, çamaşırlarını yıkama...vb.) her işini yapmakla mükelleftir. O vakit onun sofrasından fayadalmaya şansına sahip olacak; kışı yiyecek tasasından uzak geçirecektir. (Zeranik'te benzer durum Kasımoğlu'nun kapısında yıllar yılı yaşanmıştır) Daha uzaktakiler, aşiret köylerinden uzaktaki köylerde olanlar; sadece tarlaları ekip biçmeyle yükümlüdürler. Ayrıca, yılın belirli dönemlerinde işçi –yergat (ırgat)- lazım olacakken, toplu olarak, aşiretlinin bazı işlerini gördükleri de olur. (yaprak kesme-getirme, çakşır biçme-taşım-indirme vb.) Bu kesim –ikinciler- birincilere hep “ağa” olarak hitap ederler. İkincilerin birkaç koyun, keçi ve bilemediniz bir iki inekten başka şeyleri yoktur. Ancak, her evin birkaç çift öküzü mutlak vardır. Atları-katırları pek yoktur. Zaten atları olsa da, öyle birincilerin yanında ata pek bir binici edasıyla binemezler. Bu, nispet sayılır. Nispetinde sonucu zaman zaman kötü olabilir. (Elleri arkasında, dam üzerinde Çarekan aşireti reisinin oğlunun karşısında gezinen yarıcısının bu tavrının, nasıl yarıcının haytına mal olduğu hala anlatılmaktadır!). Birincilere at lazım olduğunda, ikincilerin atlarını kendi atlarınımış gibi alıp giderler. Yavuz bir köpekleri varsa, ve aşiretliye de böyle bir köpek gerekliyse o da alınıp gidilir. Kısaca, gerekli olan bir şey istenildiği anda alınıp gidilir. Birinciler ikincilere kızabilir, onlara sövebilir, hatta bazen (-ki çok nadiren olur) tokat da atabilir, ama öldürmezler. Öldürme durumunda kendilerini küçülmüş, alçalmış sayarlar. Aşiret böylelerinin altına “yatak bile indirmez”. İkincilerin bir hukuku yoktur. Olsa olsa kendi aralarında bazı kavgaları olur ki, bunu da mülk sahibi her kimse gelip o halleder. Ancak, birinciler kendi hukuklarını yıllar öncesinden beri oluşturmuşlardır. Aralarındaki sorunları aşiret meclislerinin oturumlarında çözerler. (Aşiret içi sorunu, aşiret meclisinin yaptığı oturumlarda çözerler) Bu çözüm, bazen ikrar-kirvelik- biçiminde, bazen bir tarafın (!) diğer tarafa nakti ödemesiyle, bazen de toprak verme biçiminde kendini gösterir. Eğer aşiret meclisi (ya da aşiretler meclisi) çözümsüz kalırsa, o vakit “dedelik” kurumu devreye girer. Burada, anlaşma olmadığı takdirde; anlaşmaya yanaşmayan taraf sürgün edilebilir.

Bu yaşam biçimi, sözü edilen dönemde, birbirinden kesin çizgilerle ayrılan iki farklı kişilik oluşumuna neden olmuştur. Birincilerin sergilediği; bağımsız, boyun eğmez, kendine güvenen kişiliği ile ikincilerin sergilediği kendine güvensiz, çekingen, işinde-gücünde, korkak, zayıf, güçlünün karşısında boyun eğen, ...köle kişilik!..

Söz konusun durum 1937-38'deki savaş yıllarına kadar sürmüştür. 1938 sonrasında yaşanan mecburi iskan ile savaşın yarattığı tahribat ve savaş sonrasında yaşanan kıt-

lık yaşam tarzını önemli ölçüde etkilemiştir. Mecburi iskana tabi tutulanların mülkiyetleri ikinci kesim arasında taksim edilmiş, böylece ikinciler de toprak sahibi olmuşlardır. Bu gelişme ile kişilik oluşumu yeni bir sürece girmiş olacaktır. Bir yanda artık mülk sahibi olma şansını yakalayan, “ağaları” korkutulmuş-sindirilmiş olan, fırsatçı kişilik; diğer tarafta malını-mülkünü yitirmiş, egemenliği kaybolan, hukuku ayaklar altına alınmış, kalan birkaç cesur insanı da sürgüne gönderilmiş, onuruyla oynanmış, yenilmiş-mağdur, ancak yenilgiyi içine sindiremeyen bir kişilik. (Bu kişi, artık istediği şeyi istediği anda gidip-alıp-gelen değildir. Oluşan yeni durumu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan, onun şaşkınlığını yaşayan, nekahat dönemine girmiş bir kişilik söz konusudur. Özgürlüğünü yitiren bu kişilik bir de toprak işleyecek olursa iyiden iyiye köleleşeceğini düşünmekte, şaşkın bir vaziyettedir!) Bu durum 1947'ye kadar sürer. Bu tarih sonrasında mecburi iskanın kaldırılmasıyla, sürgünler çoğunlukla geriye dönmeye başlarlar. Söz konusu durum aşiretler arasında büyük sevinç yaratırken, aşiretli olmayanların da büyük kaygılara düşmesine neden olmuştur. Dönenler gerçekte kalanlar kadar sinmiş görülmemektedir. Onlarda korku duvarları aşılmış, sürgüne onu da yaşamış bulunmanın rahatlığını yansıtmaktalar. Dönenlerin bir çoğu (dişli olanları) mal-mülklerine hemen sahip çıkarlar. İkinciler arasında yaşanan kaygı boşuna değildir. Devletin kendilerini verdiği, on yıla yakındır ekip-biçtikleri, artık benimdir dedikleri mülkler, rızaları olmadan, bazen küçük miktarlar karşılığında, bazen karşılıksız olarak esas sahiplerince yeniden geri alınmaktadır. Aşiretler tekrar güven duygusuna kavuşacaklar gibi görünse de, bu hiçbir zaman eskisi gibi olmayacaktır.

Yeni dönemde birlikte gelenlerle birlikte moral değeri yükselen aşiretler eskisi gibi vurguna gidememekte, hazırda var olanla yetinilmeye çalışılmaktadır. Hazırın çabuk tükendiği görüldükçe, var olan durum bir şekilde aşılmaya çalışılmaktadır. Bu durumu aşabilmenin yolu çocuklarını okutmak biçiminde kendini dayatacaktır. Bunda iki önemli unsurun rolü vardır. Birincisi, toprağı işleme alışkanlıklarının olmayışı ve toprağı işleyenlere karşı var olan bakış tarzları; ikincisi ise, okuma-yazması olanların eskiden beri itibar sahibi olmaları. (böylelerine “efendi” ünvanı verilir, aşiretler arası cemaatlarda danışman olarak kullanılırlardı) Aşiretli olmayan kesim ise aynı sorunları, yaklaşık olarak on yıla yakın bir süredir kendilerine taksim edilen tarlaları yine kendi adlarına ekip-biçerek aşmaya çalışacaktır. Bu güne değin edindikleri küçük birikimlerini bu tarlaları almak için kullanmaktan başka çareleri yok gibidir. Aşiretlerde genel olarak çocuklarını okutmak için tarlalarını satmaya meyilli olduklarından onlar da sorunu bu biçimde aşmanın yolunu tutarak 1950-70 yılları arasında bayağı bir mülk sahibi olacaklardır. Mülkiyet, artık gönüllü olarak el değiştirilmektedir.

Bu tarihler arasında genellikle bölgede okuyanlar aşiret kesiminin çocuklarıdır. Diğer kesim için aslolan büyük

umut ve heveslerle aldıkları tarlalarının işlenmesidir. Edindikleri mülkü büyük bir zevk ve istekle (eskiden beri içlerinde var olan mülkiyet hırsını da düşünecek olursak...) çoluk-çocuk tüm aile elbirliği ederek işleyeceklerdir. Onlar için dinamik nüfusun köy dışına çıkması hiç de akılcı değildir. Çünkü faaliyetleri ağırlıklı olarak bu dinamik nüfusun varlığına bağlıdır. Diğer yanda, onların eğitim-öğretimine ayıracakları maddi güçleri de yoktur. Edinebilecekleri küçük birikimleri hayallerini süslemekte olan başka tarlalara saklamaları gerekir. Hem onları işlemek için daha almaları gereken bir dizi tarım araç-gereci de cabası.

1950-70 dönemine damgasını vuran, kişiliğin dönüşümünde etkin olan sorunlardan biri cumhuriyete bakış açısıdır. Gerek aşiretli gerekse aşiretsiz her kesimden büyük bir çoğunluk cumhuriyeti benimsemiş görünmektedir. Gençlik (özellikle okuyan gençlik) büyük oranda Kemalist olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu her iki taraf açısından anlaşılır kılan şey şudur. Aşiretlerin cumhuriyetle kazanılan eğitim-öğretimde eşitlik ilkesinden ve dönemin bu anlamdaki popülist politikalarından faydalanarak çocuklarını okutabilmeleri (köylü gençlerin öğretmenlik programına alınmaları) onların kemalist politikalara yakınlık duymalarını sağlamıştır. Aşiretli olmayan kesimin Kemalizme ilgisi ise, cumhuriyet ve mülkiyetle eş zamanlı olarak tanışmasındandır. Bu sempati her iki kesimin laik cumhuriyete ve medeni dünyaya(!) hızlı bir entegrasyonunu getirecek, kişilik dönüşümü üzerinde önemli etkiler oluşturacaktır.

Bu dönemin kişilik oluşumu üzerinde ayırt edici bir başka özelliği de 38 sonrasında da varlığını bir şekilde devam ettiren “dedelik” kurumu olmuştur. Dedelik kurumu asıl darbeyi ikumakta olan aşiret çocuklarından yemiştir. 68 jenerasyonu dünyada esen devrimci rüzgarın etkisi ile Kemalizmin tekke ve zaviyelere karşı tutumunu birleştiren “dedelik” kurumu ile otantik sayılabileceğimiz geleneksel inançlara karşı amansız bir mücadele başlatılmıştır. Bu mücadele her ne kadar dedelik kurumunu sarsmışsa da gençliğinde halktan kopmasına neden olmuş, iki cami arasında bēnamaz bir kişilik süreci yaşamıştır.

1970-80’li yıllar arası aşiretli olmayan ailelerin de yoğunluklu olarak çocuklarını okutmaya başladığı yıllardır. Her iki kesimin çocukları artık sadece yazları köyde değil, artık kentte de birlikte dirler. Aslına bakılırsa yazları köyde pek birlikte oldukları söylenemezdi. Kesimin biri okul yorgunluğunu atıp tatil yaparken, diğeri için tam aksine yoğun iş mevsimi başlamıştır. Kesimin biri akşamları kahve önünde sohbetler, gece kovalamacaları oynarken, diğeri yorgunluktan kendini zar-zor evine atmış; erkenden kalkacağı için de, erkenden uyumuştur. Sadece birbirinin varlığından haberdirdirler. Hepsisi o. Ama artık öyle değil, artık her zaman her yerde birlikte dirler. Kışın okullarda, yazın tarlalarda. Artık, az-çok aşiretli kesim de tarla tarımına başlamıştır. Tarımdaki kapitalistleşme, onları küçümsedikleri kara sabanın sapına yapış-

maktan kurtarmıştır. Teknoloji harikası traktörlerine binerek (!) tarlalarını ekmeleri de bir başka ayrıcalık olsa gerek! Yeni duruma uyum sağlama işinde aşiretli olmayan kesim de gecikmeyecek, ya aşiretli kesimden biriyle ortaklaşa, veya kendi aralarında birkaç kişi bir araya gelerek traktörler edineceklerdir. Yani aradaki eşitsizlik bir farkal (ruh hali farkı), hızla yok olma sürecine girmiştir.

Aşiretli kesim, çocuklarının aracılığıyla (okullardan taşıyıp getirmeleri sebebiyle), diğeri kesimden daha önce Kemalist ve sol fikirlerle tanışma fırsatı bulmuştur. Bunun yarattığı çatışmayı daha önce yaşamaya başlamıştır. Özellikle sol denilince aşiretli olmayan kesimle eş düzeyde olmak (özellikle ruhsal anlamda-ekonomik anlamda neredeyse zaten eş düzeye gelinmiş bulunmaktadır-) demektir ki, bu da öyle kolay yenilir yutulur şey değildir. Yıllardır kapısında çalışmış olan biriyle eş düzeyde olmak!.. Ne menem şey!...Bu çocuklar düpedüz şaşırılmış!... Falan kesin oğlu olan ben, kimin nesi olduğu belli olmayan ne idiği belirsiz bir rençberle aynı düzeyde olmak!... Allah ıslah etsin!... Hem devletle de uğraşmak öyle kolay mı?.. Devlet güçlüdür. Silahı var, topu var, tüfeği var. Ya sizin, sizin neyiniz var?.. Hepinizi öldürürler!... Aman gelin bu sevdadan vaz geçin. Siz daha silahı bile tanımıyor! sunuz. Oysa 38’de bir orduya bedel insanlar vardı. Ne oldu?.. Hiç...

Aşiretli olmayan kesim ise aynı dönemi biraz daha farklı duygular içinde geçirmektedir. Bir yandan devletin 38 sonrası uygulamalarından dolayı minnet duymakta, diğeri yandan bu ağaların sonunu getiremedi diye öfkelenmektedir. Kökleri getirilseydi kendilerine tahsis edilen toprakları elden çıkmayacaktı. Gerçi bu toprakları kendi korkaklıkları nedeniyle yitirmişlerdi ama, devletede çok güvenememişlerdi ki. Buna rağmen kendi gayretleriyle bir hayli toprak edinmişlerdi. Allahtan bu ağa takımı “aptal, budala ve kendini beğenmiş” inasnlardan oluşuyordu. Yine de laik cumhuriyetin varlığı olmasaydı bütün bunlar olamayacak, sistem eskisi gibi devam edecekti. Eskisi gibi yine sadece ve sadece aşiretlere çalışıyor olacaktı. O halde asıl belirleyici olan, yine de laik cumhuriyetti. Laik cumhuriyete ve dolayısıyla Kemalizme sempati ile bakmamak mümkün mü? Kaderlerin! in değişimi tamamen onun sayesindeydi. Ancak, hala her şey diledikleri gibi değildi. Bir kere ruhsal olarak aşiretlerle aynı düzeyde değiller. Köklü çözüm önerilerine ihtiyaç duymaktalar. Karaoğlan’ın toprak işleyenin sloganı döneme cuk diye oturacaktır. CHP bölgede tarihinin en büyük oyunu bu dönemde alır. Onların gözünde 100-200 dönümü geçmeyen arazi sahipleri, kısaca aşiretler birer toprak ağasıdır. (İşin ilginç yanı, aşiretler de kısmen kendilerinin öyle olduklarını sanır ve topraklarının bir kısmını bu korkuyla satarlar. Topuzluların Kızıltepe’yi satmaları, tamamen Ecevit Hükümeti’nin topraklarını dağıtacağı korkusuyla gerçekleşmiştir.) Topraklarını külliye ellerinden almak gerekir!.. Havaletini esas o zaman göreceğiz!.. Ancak yaratılan bu hava çabuk geçer. Karaoğlan “umul” olmaktan erken çıkar. Ama

umutlar tükenmez. 50'ler sonrası okuyan gençlik tarafından taşınan "sosyalizm" fikri alabildiğine canlanmaya başlamıştır. Diğer yandan, 70'li yıllarda bölgede yayılmaya çalışan sol hareketlerin canlandırılması söz konusu olacaktır. Özellikle sol hareketlerin (MDDci çizgi) taşıyıcılığını yaptığı anti-feodal mücadele Ecevit'inkinden daha tutarlı görünmektedir. "Kahrolsun patron-ağa devleti" "Patron-ağa devletini yıkacağız, halk iktidarını kuracağız" "Yaşasın işçi-köylü iktidarı" "Kırdan kente, iktidarı parça parça kuracağız", "Devrimin merkezi kentten-kıra taşınmıştır", "Devrimin merkezi artık ülkemiz gibi yarı sömürge, yarı feodal ülkelerdir", "Emperyalizm en zayıf halkasından kırılır", vb. teoriler ve sloganlar bu kesim içinde geniş yankı bulacaktır. (Halk kesiminin anlamakta zorlandığı, ama gençlikte taban bulan "Kahrolsun Oligarşi" gibi sloganları da unutmamak gerekir. Yukarıda sıraladığımız sloganlar yöredeki aşiretsiz kesime (!) daha çok hitap ettiği için sıralanmıştır. Bizi ilgilendiren boyutu bu sloganların onlarda vücut bulduğu biçimdir. Yoksa sloganları üreten anlayış değil. Bunu burada belirtmek gerekir. Aksi halde konu farklı bir tartışma gerektirir. Burada yapılan herhangi bir sol yapılanmayı eleştirmek veya tartışmaya açmak değil, bu işi zaten sol yapılanmalar kendi aralarında fazlasıyla yapıyorlar. Bizim tartıştığımız bölge insanı üzerindeki etkileridir.) Bu patron-ağaların iktidarı demek ki yok olabilecek!.. Onların anladığı, anti-parantez belirttiğimiz üzere, sloganı yaratan düşüncenin kastettiği, hatta bizzatıhi vurguladığı "Komprador patron-ağalar" değil, kendi yörelerinde gördükleri ağa(!)lardı. "Dersim dört dağ içinde!.." Kolay mı?.. Bölge insanı da "dört dağ içinde"!.. Bu sınırlar içinde o sloganların gerçekte neyi ifade ettiği önemli değil, onlar için neyi ifade ettiği önemlidir. Onlar da gerekli anlamı yüklemekte gecikmeyeceklerdir. Artık neredeyse tüm gençlik bu fikirlerin ateşli savunucusu olmuştur. "İktidarı parça parça kızıl siyasi üsler yaratarak" alma düşüncesi (-Ki zamanla diğer sol yapılanmalar da teorik anlamda bu tarz ifadeler kullanacaklardır) bölge insanının öz geçmişine denk düşecek, aşiretli kesimin de bu anlamda sempatisini toplamaya başlayacaktır. Hele "devrimin objektif şartları"!.. Subjektif şartlar zaten var. Halkın ruh hali malum!.. Hangi şart noksan?... Hangi kesim sempati duymak için gerekli çıkarsamaları yapamamakta?... Dolayısıyla, kimi bütün benliği ile inanarak, Demokratik Halk İktidarını, oradan da sosyalizmi inşa amacıyla; kimileri de çevrelerindeki (!) patron-ağa düzenini yıkmak, şu kendini beğenmiş aşiretlerin burunlarını sürtmek için (!) söz konusu hareketin militan unsurları olma yolunda gerekli gayretçiliklerini sergilemişlerdir. Öyle an gelmiştir ki, artık her şey tamamdır. Birkaç silahlı grupçuk da oluşturulmuştur. "Kar kalkar kalkmaz(!)" devrim neden olmasın ki?... Ah şu kar bir kalksa!.. Dedik ya "Dersim dört dağ içinde"(!) Kimi Dersimliler'in dünyasında sadece o dağlar içinde!.. Kimi ailelerin de başka aile ve aşiretlere husumetleri vardır. Aynı yapılanma içinde onlara üstünlük kurmak ve belki bir gün intikam almak pek olası görülmemektedir. O halde başka yapılanmalar içinde yer almak gerekir. Öyle bir an

gelir ki, her bir aşiret bir başka sol yapılanmayla özdeşleşmiş olmuştur. Yörede kimi insanların bu durumu "modern aşiretçilik" diye tanımlarına neden olacaktı. Bu durumdan dolayı kendini sağlama almaya çalışan iş sahibi kimselerin bile "örgütleri" olacaktır. Artık "C. Yaşar"ında bir örgütü vardır. Öyle önüne gelen herkese yardım edemez." Bu dönemde bölgenin kişilik sapması en üst noktalarında gezinmektedir. Özellikle aşiretli olmayan kesimin çocukları, atalarının asla elinin değmediği silahı çok sevmişlerdir. Onun büyüğü ne müthiş!.. İnsan kendini ne kadar da güçlü buluyor!.. Artık bu dağların ve bölgenin yeni efendileri onlardır. Gittikleri her yere korku salmakta üstlerine yoktur. (Ha!... "Senin deden benim dedemi Zeranig'in harmanlarında tokatlamıştı, değil mi?.." Bak şu elimdeki silaha. Şimdi güç bende!..Artık 'He-Man'benim. Al sana, al sana birkaç dipçik!.. "Geçmiş unuttuk sanmayın"- E...temel hedefimiz de yıllar yıldır ezilmişliğin, horlanmışlığın intikamını almak değil mi?- Durun bakalım daha bu ne ki?... Siz sadece Patron-Ağa değil, zamanla da işbirlikçi-ajanlar olacaksınız. Bakın o vakit sizlerden nasıl da kolayca intikamımızı alacağız!...) Ezilmişliğin, horlanmışlığın psikolojik etkileri! nden sıyrılmanın zamanı gelmiştir. İşte bölgedeki yeni KİŞİLİK.

Bunun yanında, özünde buna benzemeyen, ama o da kendini bu dağların efendisi zanneden; eski öz güvenine kavuşan, hedefleri daha büyük olan (sosyalizmin inşası için demokratik halk devrimini yapacak olan) bir KİŞİLİK. Yani, geçmişten beri var olan iki farklı kişilik (aynı yapılanmalar içinde bile- burada farklı bir sol yapılanmadan söz etmiyorum. Zaten söz konusu olan tek tek sol yapılanmalar değil, o bünyelerde yer alan aşiretli ve aşiretsiz diye tanımladığımız kesimlerin genç kuşakları ve onların kişilik biçimlenişidir) hep değişik formatlarda (varyasyonlarla), ama zamanla birbirine daha çok benzeyerek, tekrar tekrar karşımıza çıkacaktır. Her iki kişilikte artık birer dünya insanıdır. (Her iki kişilikte, bölgesel farklılıkları önemsemeyen, tarihsel ve diyalektik materyalizmin sadece adını duyan, ama onu asla anlamayan birer dünya insanıdır, artık. Bunlar hiçbir zaman gerçek sosyalist de! olamamışlardır. Milliyetçi olmayan entelijensiyanın alıntıları sindirebilecek öz kimlikleri olmadığından, alınan alıntılar hiçbir zaman kendilerinin olmadı. Onlar hep büyük ustaların (!) alıntıları olarak kaldı. Çok değer verdikleri Mao'nun Sun Yat-Sen'e, hatta atalarına yapmış olduğu atıfları bile anlayıp, özümseyemediler. -Kimileri de hiç hakları olmadan, kendi tarihlerini özümseyemediklerinden olacak, Mao'nun atalarına ve Sun Yat-Sen'e olan itaflarından hareketle "üç dünya teorisi" ni red etme yolunu seçtiler. "Üç Dünya Teorisi"yle ne alakası varsa!..- Dolayısıyla, sosyalistlikleri de, aydın olmaları da, demokratlıkları da hep köksüz kaldı. Zamanla bu kesim; ideolojilerini, düşüncelerini ve değerlerini aldığı kolaylıkla bırakıverdi. Kendi için yaratmadığından, kendini yargılama zahmetinde de bulunmadı.)

Diğer yandan da bir üçüncü oluşum vardır ki, o da kendini içinde bulunduğu coğrafya ile eş tutan, aradaki farklılıkları görmeyen, ama o da bir öncekiler gibi yapay güce ve silaha güvenen, kendini bölgesinin ve dağlarının tekrar (eskisi gibi, yeniden) efendisi sayan KİŞİLİK. Bu kişiliğin esas ortaya çıkış süreci 90'lı yıllardır. Burada, her üç kişilik eğiliminin de demokrattıktan uzak, zora dayalı, yapay kahramanlıklar sergileyen (-ki kişisel kahramanlıkların ortak tarihsel bir arka planının olduğunu unutmamak gerekir) bu şekilde tatmin ve mutlu olduğunu sanan ortak bir yanlarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Döneme damgasını vuran bir başka özellik de, 70 öncesi sarsılan ama varlığını devam ettirebilen "pirlik-babalık" kurumudur. Aşiretli olmayan kesimin çocuklarının da siyaset sahnesine çıkmaları (okuma-yazma, sol hareketler içinde yer alma vb.) ile sol Kemalist fikirlerin yaygınlık kazanması sonucu son darbeyi alacak ve bir daha sahneye hiç çıkmayacaktır. Artık bu kurumdan etkilenebilecek bir kişilikten söz etmek olası değildir.

1980-90 yılları arasında öncelikle sol grupların yoğun bir silahlı propaganda dönemi yaşanır. Toplum içinde kendini kanıtlamayanların kendilerini kanıtlayabilecekleri bir alan açılmıştır. Bunun, dönemin kişiliği üzerinde önemli etkileri olacaktır. İçinde bulunduğu köy veya ailesi tarafından horlanan hemen herkes kısa sürede efsanevi (!) birer gerilla oluvermektedir. Ancak efsanelikleri, ya çıkan bir çatışmada rahat kaçabilmek için bıraktıkları silahlarıyla; ya da yakalandıklarınada takındıkları tavırlarıyla bir saman alevi gibi yok oklur. Ancak, henüz bu tarz bir durumla karşılaşmış olmayanlar için efsanelik şansı devam etmektedir. Eh, bunun keyfini de çıkarmak gerekir hani!... Efsaneleşmekte olan bu kişiliklerin esas hedefleri olan aşiretleri yok edebilme fırsatı da iyiden iyiye doğmuştur. Nerede kim ileri gelen ise, kendini de ileri çekiyor ve ağzı laf yapıyorsa (-ki bu tipler eleştiri yapmaktan korkmazlar. Eli silahlı bu dağların yeni efendilerini boyun eğesileri hiç yoktur. Öyleyse;...) onlara devrimci şiddet uygulamak, partilerinin kararlılığını ve disiplinini kendilerine kanıtlamak gerekir. Bu anlayış içinde bir çok insan "muhbir" iddiasıyla (-ki yörenin değer yargıları açısından, özellikle 37-38'in yaşandığı bu topraklarda "muhbirlik" en affedilez suçlar kapsamındadır. Bunu bilip kullanmamak olur mu?..) yok edilir. (Arada bir bu kurbanlara iade-i itibarın yapıldığını unutsak kendilerine haksızlık yapmış oluruz) Bu halkı kurtarma iddiasında olan yeni jenerasyon, bu halka "güç" karşısında boyun eğmeyi öğrenmesi gerektiğini (-ki tarihler boyu yöre insanı öğrenemediği ve öğrenmemek için direndiği bu şeyi, artık bunlar vasıtasıyla öğrenmeye başlamaktadır. Bu vesileyle, esasta hizmetin kime yapıldığını, varlıklarının devamını neye borçlu olduklarını, varın siz düşünün) dayatmaktadır. Zeranik'te, dağın Şavağa satılma biçimine karşı çıkan dönemin ihtiyar heyeti üyelerinden birine bu tavrından dolayı bile "parti disiplini" hatırlatılabilmektedir. Köylülerden kolayca vergiler tahsil edilebilmekte, vergisini ödemeyenler

işbirlikçi ilan edilebilmektedir. Öyle bir kişilik oluşturulmaktadır ki, kişiler kendilerini tanımakta zorlanmaktalar. Gelene ağam, gidene paşam!... İkincilerin (aşiretli olmayan kesimin) tarihlerden beri içinde bulundukları ruh hali!... (toprağı işleyen daima istikrardan yana olur. İstikrar güçlü olandan yana olmakla başlar. Kim istikrarı sağlar pziyonda ise ondan yana olmak gerekir. Mümkün mertebe çatışmalardan uzak kalıp, zaiyat vermemek ya da zarar görmemek. Mentalite bu olmalı!.. Onun için toprağa bağlı, onu işleyen toplumlar genel olarak, işgalciye karşı koymazlar, direnmezler. Onlar için kimin idareyi elinde tuttuğu önemli değil, onlar için önemli olan kimin istikrarı sağlayabileceğidir. Bu daha geniş bir yazı konusu olduğundan burada bu kadarını söylemekle yetinelim) Her nabza göre şerbet verme alışkanlığı alabildiğine gelişecek, bunu beceremeyenler birer birer yerini yurdunu terk edeceklerdir. Daha fazla köleleşmemek için kaçanların adı da "kaçkına" çıkacaktır. Kaçanlar da kaçtıkları yerde yok olma sürecini yaşamaktan kurtulamayacaklardır. Gidilen yerlerde ebeveynler çocuklarını tanıyamaz olurlar. Eskiden aynı şey için ağlayıp, aynı şey için gülen ebeveyn ile çocukları büyük kentlerde farklı şeyler için ağlayıp, farklı şeyler için gülmeye başladılar. Kente doğru yaşanan göç, hem aşiretliyi hem de aşiretsiz kapsamaktadır. Kalanlar bir yandan devlet yanlısı, bir yandan sözü edilen yapılanmaların yanlısı, eğer bir yapılanma içinde çirkefliliği(!) açığa çıkmışsa bu defa başka bir yapılanma yanlısı olarak davranırlarken, göçenler kentin acımasız çarkları içinde yok olmuşlardır bile.

1990-2000'li yıllar arasında ise bölge insanı iyiden iyiye boyun eğmeyi ve kendince yaşayabilmek için politika yapmayı öğrenir hale gelmiş bir kişilik profili çizmektedir. Bu yıllar, bölge insanı köyleri yakıldığı için artık köylerini zorunlu olarak terke mecbur kalmış, büyük çoğunluk batı kentlerine göçerken, küçük bir azınlık merkez köyler ile ilçelere göçmüştür. Yaşama şansları tamamen güç unsurları karşısında takınacakları tavra bağlıdır. Hatta bu unsurlardan zamanla faydalanmayı bile öğreneceklerdir. Bu anlamda ekonomik durumu iyiyeye gidenler bile olacaktır. Hatta tüccar kesimi var olan durumun devamı için içten içe dualar bile etmektedir. Sayısız askerın harcamaları ile dağdakilerin dolar ve markları ekonomik durumun devamının tek garantörü olarak görülmektedir. Eğer fiili durum son bulursa, zaten boşalmış olan bölgede kimlere satış yapılabilir ki? Bölge kişiliği artık tamamen erozyona uğramış, eski kişilik anılarda kalmıştır!..

Temmuz-Ağustos 2000

BİR CAMBAZLIK OYUNU

Özgür Pulur

Denge yürümesinde başarılı bir sirk cambazı, oldukça yüksek ve uçurumlu bir vadinin üstündeki kayalıklar arasına bir tel bağlar. Ve bu tel üzerinden karşıdan karşıya gidip geleceğinin duyurusunu ilan eder. Bunu duyan çevre halkı, adamın nasıl düşüp parçalanacağını görmek için merakla uçurumun başına koşar. Halkta, bir korku ve heyecan! Adam ha düştü, ha düşecek beklentisi! Fakat adam gayet sakin yürüyüp, karşı tarafa geçip döner. Halkta ise şaşkınlıkla karışık bir sevinç duygusu belirir!

Adam, her yılın belirli bir günü için randevu vererek, o gün gösterisini tekrarlayacağını söyler ve evine gider. Sözkonusu gün yaklaştıkça çevre halkında, hatta bu şehire sınır diğer şehir insanlarında meraklı bir bekleyiş başlar. Herkes bu kez adamın uçurum boşluğuna düşüp parçalanacağına inanır. Ve ön sıralarda yer almanın telaşı başlar. Nihayet beklenen gün gelir! Adam gayet sakin. Toplanan kalabalık ise karışık duygular ve beklentiler içinde. Fakat izlemeye gelenlerin hemen hemen tümü, adamın bu kez başarmayıp öleceğine inanır ve bu anı görmeleleri için merakla karışık heyecanlı bir bekleyişin içine girer.

Nihayet adam telin başına geçer. Çevrede toplanan insanların yürekleri vurmaya başladığında, sirk cambazı yürümeye başlar. Kimi zaman kısmen dengesini yitirir gibi olduğunda, kalabalıktan alkışlarla beraber, öldü sesleri yükselir. Fakat adam yürümesine devam eder. Karşıya geçer ve tekrar başladığı noktaya geri döner. Kalabalığa seslenip, "şimdi benim bu işi sürekli başaracağıma inanıyormusunuz" diye sorduğunda, kalabalık arasından, çok az kişinin ağzından evet sözcükleri çıkar. Büyük çoğunluk, bu

işin yine de bir tesadüf eseri olduğu inancı ile evine döner.

Ertesi sene beklenen gün, gelir nihayet! İnsanlar sabahın erken saatinden gelip ön sırayı kapmaya çalışır. Herkes Cambazın bu kez de, uçuruma nasıl yuvarlanacağını görmek ister. Cambaz bu dafa büyükçe bir insan maketini omuzlarına alarak karşı tarafa gideceğini söyler. Kalabalıktan, "bu kez ölür, bunu başaramaz" sesleri ve uğultuları yükselir. Cambaz maketi omuzlarına alır. Başlar yürümeye. Kalabalık nefesini tutar ve heyecanlı bir bekleyiş başlar. Cambazın kimi zaman dengesini yitirdiği anlar, kalabalığı yerinden hoplatır. Fakat cambaz bazen sarsılmasına rağmen gidip, tekrar başladığı yere yine geri döner.

Kalabalıkta bir sessizlik ve inançsızlık kargaşası başlar. Adam, kalabalığa dönüp sorar: "Biliyorum. Simdiye kadar çoğunuz benim başarılı olacağıma inanmıyordunuz. Simdi benim bu denge gösterisinde sürekli başarı göstereceğime acaba inanıyor musunuz?" Herkes, eveet diye bağırır. Ardından uzunca alkışlar. Adam, "içinizden buna inanmayan var mı", diye tekrar sorar. Kimseden yanıt gelmez. Herkes susar ve herkesin içinden cambaza güven duygusu oluşur. Cambaz, "demek ki şimdi bana güveniyorsunuz" diye kalabalığa tekrar sorduğunda, istisnasız herkesten yüksek sesle eveet sesleri çıkar.

Bu kez cambaz: "Peki bana güveniyorsunuz! O halde içinizden kim benim omuzlarıma gelir? Bu kez sizlerden biri ile bu işi yapacağım" der. Herkes birbirine bakar ve kimse de ben gelirim demeye cesaret edemez. Kalabalığı oluşturan insanlar teker teker ve sessizce evlerine döner...

Demek ki, insanların bir şeylere inanmaları yetmiyor. İnançları doğrultusunda

hareket etmeleri de gerekiyor. Söylediklerinin arkasında durmaları gerekiyor. Sayet inanç ve hareket birliği yaratılamazsa, yürek ve söylem uyumu gerçekleşemezse sağlıklı bir kişilik de oluşamaz. Herkes istediğini söyleyip, söylemde bırakırsa; kuru bir çığırkanlık alır başını gider. Böylesi toplumlar ve guruplarda tutarlı bir gelişme de söz konusu olmaz.

Demek oluyorki, insanları, söylediklerini yapmaya sevk etmek; söylediklerini mutlaka pratiğe geçirmelerine ikna etmek, çok daha zordur. Sağlıklı bir kişilik ya da kişisizlik espirisi burada yatıyor.

Hemen hemen hergün, Dersimli olduğunu; Zazaca konuştuğunu söyleyen biri, gerçekten gerekeni yerine getirebiliyor mu? Kendi dilini, sözlü ve yazılı alanda kullanmanın çabasını verebiliyor mu? Çocukları ile, çevresi ile Zazaca konuşabiliyor mu? Büyük bir çoğunluk için evet cevabı vermek maalesef olanaklı değil. Demek ki, kişi ne kadar Dersimli ya da Zaza olmasıyla övünürse övünsün, bunu ciddi bir bilince çıkarmadığı müddetçe; bu övünmenin içi boş ve kaba bir söylemden ibaret kalır. Dersimle bizim bağımız söylemimizle değil, esas olarak Dersim kültürüne; tarihine, diline, inancına vb. sahip çıkılarak sürdürülebilir.

Insanlar, asimilasyona karşı olduklarını tekrar edip durur ama, kimse içinde bulunduğu çevrenin ya da örgütün neden Zazacanın kaybolup gitmesine bir nevi seyirci kaldığını lütfedip sormaz. Bu konuda içinde bulunduğu çevreyi sorgulamaz. Ya da kendisi bu konuda bir faaliyetin içinde olmaz! Yaşanan şey tam bir cambazlık oyunu! Bu oyunun artık bitmesi gerekiyor. Seyirciler, sirk seyircileri gibi görülmekten vaz geçilmelidir, bu bir. İnsanların, yüreklerinin sesine sahip çıkmaları gerekiyor. Ağzı olan konuşuyor duruma düşmeyelim, bu iki. Anadili sorulduğunda, Zazadır cevabını veren her kişinin bugünkü konumuna bir göz atması gerekiyor. Anlıyorum ama konuşmuyorum diyenlere sık sık rastlıyoruz. Peki bunda o kişinin sorumluluğu yok mu? Çuvaldızı

herkes önce kendisine batırsın. Hiç bir bahane, başkasına batırılan çuvaldızın haklılığına vesile olmamalı. Dil bir insanın aynasıdır. Kişi o aynada kendi yansımasını bulur. Tarihimizle, kültürümüzle bağımızı, dil vasıtasıyla kurabiliriz ancak. "Kendi dilini unutan bir halk, insanlık cemaatinde söz hakkını kaybeder ve halklar sahnesinde kendisine susma rolü verilir." (Fr. L. Jahn).

Bu nedenledir ki bir halkı, bir etnik kimliği yok etmek için egemenler, öncelikle dili yok etmekle başlamışlardır işe.

İngiliz sömürgeciliğinin ideologlarından Thomas Bibington 1835 yılında yayınladığı bir eserinde şunları söyler:

"İngiliz dilini ve kültürünü tüm Hindistana yayarak, öyle bir insan tipi oluşturacağızki, bunlar, kanları ve renkleri itibarıyla Hintli, ama zihinsel yapıları, dünya görüşleri ve zevkleri itibarıyla İngiliz olacaklar." (Aktaran Fikret Başkaya).

Tarihin bu acı tecrübelerinden dersler çıkarmalıyız. Dersimli olmanın, Zaza olmanın bize yüklediği yükümlülükleri bilince çıkarmak zorundayız. Yurt dışında ve yurt içinde son yıllarda çıkan onca Zazaca dergi, kitap, şiir, masal, roman ve öykü çevirileri hatta Zazaca Okuma Yazma el kitapları yeterince okuyucu bulabiliyor mu? Oysa Zazaca konuşan her Dersimlinin, bu kitaplardan bir tanesini kitaplığına; Lenin, Stalin, Mao, Enver Hoca ve diğerlerinin kitaplarının yanına koyabilse kıyamet mi kopar?

Ben, bu yapılabilirirse, kıyametin o zaman kopacağını düşünüyorum. Yeter ki Dersimliler ya da Zazalar bu bilinçle kendilerini donatabilsinler!...

Zazaca

yazı dili ve gramerine ilişkin notlar...¹

asmêno bêwayir

Munzur dergisinin üçüncü sayısında yayınlanmış olan sayın Gültekin'in „Zazaca yazı dili ve grameri üzerine ön çalışma” adlı makalesine ilişkin görüşlerimi belirtmek istiyorum. Aradan bir hayli zaman geçti... Yazıya bu denli geç yanıt vermemin nedeni, derginin elime geç ulaşmasından kaynaklı. Fakat sözügeçen yazının içeriği hala güncelliğini koruduğundan ötürü düşüncelerimi belirtmekte gecikmiş olmadığımı varsayarak yanıt vermek isterim. Sayın Gültekin'in yazısı birçok iddia, ayrıca birtakım hatalar içermekte. Böyle olduğu yazının ileriki bölümlerinde anlaşılacak.

Sayın M. Bedri Gültekin'i şahsen tanımam, Mesut Özcan'ın Zazaca-Türkçe sözlüğündeki önsözünden, kısa dilbilgisel açıklamasından ve de *Türkçe'nin Dünyası ve Yarını* adlı eserinden bilirim.

Sayın Gültekin'in de yazısının girişinde belirttiği gibi, Zazaca geçen yüzyılın sonunda ilk olarak Avrupalı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır (Peter Lerch, 1856). Zazaca'nın, Kürtçe'nin bir lehçesi değil de, başlıbaşına bir Kuzey-Batı İranî dili olduğunu ilk olarak sistematik araştırmalarını kitaplaştırarak ispatlayan Oskar Mann ve Karl Hadank'tır (Mundarten des Zâzâ. Siverok und Kor). Bunun haricinde Diyarbakır ve Siverok Zazacasıyla kaleme alınan iki tane mevlüt yayınlanmıştır: Ehmedê Xasi: Mewlîdê Nebi (1899, Diyarbakır) ve Usman Efendiyo Babîc: Biyayîşê Pêxamberî (1906). 1985'te sayın T.L. Todd'dan sonra ise Zazaca yayın yapmaya başlayan, bu dili geliştirme amacıyla ortaya çıkan dergi çağı başlamıştır (1983: Kızılyol, Ayre, ve sonra Piya; ardından Raştîye, Ware, Kormışkan, Tija Sodiri, ZazaPress vd.). Zazaca üzerine yürütülen araştırma serüveninde son olarak 1998'te yayınlanan iki bilimsel doktora tezi mevcut:

1. Zılfi Selcan: Grammatik der Zaza-Sprache (Nord-Dialekt) (Zaza dilinin grameri, Kuzey lehçesi)

2. Ludwig Paul: Zazaki. Versuch einer Dialektologie (Zazaca. Bir diyalektoloji denemesi)

Sözkonusu makalesinden edindiğim genel izlenim şu ki, sayın Gültekin'in bir “batı” takıntısı var; şu kötülüklerin türediği coğrafya, Avrupa. Siyasi açıdan birçok noktada benim de batı üzerine olumlu düşüncelerim yok; lakin bilimin, metodolojik araştırmanın batısı-doğusu olur mu? İki kere ikinin dört etmesinin de coğrafik bağlılığı olmadığı gibi. Bedri beyin yaptığı ise, bilimsel eserlerde art niyet aramak. Ezilen, ölümün eşiğine dayanmış bir dili kurtarmaya yönelmiş insanların niyetlerini sorguluyor, “Zaza uzmanları” kavramını daima tırnak içinde belirtiyor ve siyaset yapıyor, ama ne adına? Siyasetle bilimin nerde ayrıştığını iyi bilmek ve ajitasyondan, slogan vari edebiyat yapmaktan uzak durmak gerek; bu tavrın ait olduğu yer akademik bir kürsü değil, siyaset meydanıdır.

Cumhuriyet tarihinden bu yana insanlar bu ülkede Türklük anlayışının dışına çıkan değerler ve olgular üzerine araştırma imkanına sahip değildiler, ki bunun hala cefasını çekmekteyiz.

Zazaca üzerine şimdiye kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde tarafsız ve bilimsel çalışmalarda bulunan kaç kişi sayabiliriz; “batı”dan gelen araştırmalara kabul edilebilecek bir alternatif var mıdır?

Sayın Gültekin, batıdan gelen birçok olguya karşı çıkarken, kendisine göre standart dili belirleme kıstaslarına dair ise batı-Avrupa dillerini örnek almış. Neden örneğin Çince, İzlandaca, Farsça veya Kişuaheli değil de, İngilizce, Almanca veya İtalyanca? „Tarihi gerçek” (s.24) diye tarafınca belirtilen, „batı dillerin” tarihi gerçekliğidir.

İnsanlar şimdiki çağda her dili ve şiveyi yazıya geçirip, araştırabilme imkanına sahipken, tarihi tekerrür edip herhangi bir saray dilini dayatmaya gerek yok.

Bütün şiveleri veya çoğunluğu içeren bir dil belirlemenin mümkün olmadığını dile getirmiş. Her dil aynı yapıya, aynı özelliklere sahip değildir. Yazı dilinin belirlenmesinin tarihi sürecine uyulması şart mı; bugün bilimsellik varken? Bütün yollar denenmiş mi ki? Ufuk geniş tutuldu, beklediğimiz, belki görmediğimiz şeyler oluşturulabilir. Zazaca'ya örnek olacak ilk akla gelen dillerin ise İranî dilleri olması mantıklıdır. Farsça'nın, Kurmancî veya Soranî-Kürtçeler'in yazı dillerine bakıldığında, özellikle anlaşılır ve de morfolojik ve fonolojik olarak fazla değişime uğramamış kelimeler ve orijinalliğini korumuş gramer halleri tercih edilmiştir. Eski, Oratacağ ve Yeni-Farsça'nın ve de Avesta, Partça gibi İranî dillerinde yazılı eser olması, bundan öte 150 yıl önce yazıya alınan Zazaca ağızları, Zazaca'nın tarihsel gelişimine iyi bir ışık tutmakta.

„Zazaca'da hangi şive standart için baz alınmalı?“ sorusuna ilişkin kendi görüşüm ise, belirli bir şiveden öte, fonolojik, morfolojik ve dilbilgisel olarak en çok orijinalliğini koruyan varyantları seçmektir. En az değişime uğrayan şiveler ise Siverek-Diyarbakır, Kiği ve kısmen Hozat-Ovacık'ta konuşulan Zazaca'dır. Fonolojik olarak en çok değişime uğrayan ise Palo-Bingöl ve de Mamekiye-Nazımiye-Mazgirt ağızlarıdır. En az deforme olan varyantlar bence çoğunluk için en iyi anlaşılabilirler. Buna dair bir örnek vermek gerekirse, 100-150 yıl önce konuşulan Zazaca'yı o yörede konuşulan bugünkü Zazaca'yla kıyaslamak gerek. Bingöl Zazacası 100 yıl içinde bayağı bir değişime uğramış ki, bazıları için anlamakta zorluk yaratmakta; 150 yıl önce yazılanı ise gayet güzel anlaşılabilir.

Zazaca'yı standardize etmeye dair adımlar atan çevreler var (dergiler, akademik çalışmalar ve internet forumu). Dilbilimi değil de, Kürtçülüğü bazan alan bir Zazaca dergide, yayınlanan toplantılar ve bu doğrultuda yürütülen çalışmalara emek sarfedilmişse de, üstüne büyük bir gölge düşmekte. Bilimsel olarak Zazaca'nın başlıbaşına bir dil olduğu kanıtlanmış olmasına rağmen, o dergi, Zazaca'yı bir dil değil, Kürtçe'nin bir lehçesi olarak görmekte. Sözkonusu Kürt siyasetinden soyutlanamamış çevre, özellikle son yıllarda kitap veya dergilerde de çıkan dilbilimsel eserleri dikkate almamakta ve diğer çevrelerden uzak durmakta, onlara herhangi bir yaklaşım da göstermemekte. Sadece „Kürtlük“ adına olan

yazılı eserler kaynak olarak verilmekte, ki bu konuda zaten gayri bilimsel ve de cılız kalmakta...

Standart konusunda ise yöreselliğin kesinlikle korunmasından yanayım. Standart dilin dahası herhangi bir kollektif (örn. dernek, makam, kurum, örgüt vs.) adına yazılan yerlerde yazılması gerek. Bir dergiyi baz alırsak, bireylerin kendi şivesiyle yazmasını öngörürken, önsözü veya açıklamaları ise dahası herkesin rahat anlayabileceği standart bir dilde yazılması gerek. Bunun dışında, bireysel olup da bilimsel veya gayri-folklorik yazılarda da standart veya daha orijinale yakın varyantlı kelimelerle bir dil kullanmanın yararı vardır diye düşünüyorum. Masal, fıkra, türkü, atasöz vs. gibi folklorik ve yöresel yazılar ise kendi şiveleriyle yazılmadılır. Zaten Zazaca'nın dergi ve yazı dilinde öyle bir geleneğin olduğu söylenebilir. Yazı standart dili, yöresel dil kadar ayrıntılı olmadığından dolayı bir bütünlük yakalanabilir. Lehçeler zaten kolay kolay yok olmaz. Yüzyıllardır dili standardize edilmiş olan ülkelerde hala günümüze dek gelen şive zenginliği mevcuttur.

Gelelim sayın Gültekin'in „Dersim şivesi“ni standart olarak seçilmesini öngördüğü düşüncesine... Evvela şunu belirtmek gerek, „Dersim ağızı“ diye bir ağız veya şive yoktur. Bir Batı-Dersim diyebileceğimiz Hozat-Ovacık şivesi, bir de Doğu-Dersim (Mamekiye, Nazımiye, Mazgirt, Pülümür) şivesi vardır, bunlar Kuzey-Zazaca'sına dahildirler (Zaza-Alevî diyalektleri). Gültekin'in dediği şive ise Doğu-Dersim, özellikle Mameki (Tunceli) merkezinde konuşulan şivedir.

İranolog L. Paul'a göre Zaza dili üç ana diyalekten oluşur:

1. Kuzey-lehçeleri
2. Palo-Bingöl lehçesi
3. Çermik-Siverek lehçesi

Mutki, Sason, Eğil, Kulp, Aksaray gibi şiveler ise yan veya geçiş şiveleridir.

Zaza dili üzerine bütünüyle bir analiz ve araştırma yapmadan „Dersim Zazacasını“ seçmek kolaycılıktır (ki, Gültekin niyeysen tam da kendi konuştuğu şivesinin seçilmesinden yana...) ve diğer şiveleri görmezden gelmek demektir. İlk yazıya alınan, araştırılan Güney Zazacasıdır. Yazılı ürünlerin nerdeyse tamamı, Gültekin'in inandığı gibi Dersim ağızından ibaret değildir.

Eski eser olarak Lice ve Siverek şivesinde iki mevlüt, bilimadamların derlediği hikayeler, Bingöl'de Arapça harfleriyle yazılmış kasideler, Siverek şivesinde onca kitaplar, Varto şivesinde beşyüz sayfalık bir roman mevcut. Dersim Zazacasında da son yıllarda yazılı eserler çoğalmakta.

Sunulan alfabeye gelince, yazı dilini, eğer harf çoğunluğu zorlaştırıyorsa, neden *É* ve *Á* harflerine gerek duyulur? Bunların hangi şartlar altında *C/Ç* [dj/tʃ] seslerine dönüştüğünü sayın Gültekin (s. 26) kendisi açıklamış; yani bir fonetik kuralı vardır bu seslerin. Kuralı bildikten sonra özel harflere ne hacet? Önerilen *É* ve *Á* harfleri teknik konusunda da zorluk yaratmakta; ne benim bilgisayarımda var, ne de sanal ortamda böyle harflerin kullanılması beklenilir. Bazı seslerin korunması gerekse, neden nefessiz olarak çıkartılan *ph/kh/çh/th* sesleri dikkate alınmamış?

Nefessiz (inaspıred) telaffuz edilen sesler Palo-Bingöl Zazacasında da mevcut. Standart dilinde belki gerekemeyebilir; ama insanların kendi dilini öğrenebilmesi için kullanılması kaçınılmaz.

Sunulan „Zazaca Alfabe“, Zazaca'dan ziyade „Dersimce alfabesi“ diye adlandırılrsa bu koşullarda daha doğru olur.

Yazım hataları

Söz ve gramer örneklerine gelince, bu konuda mümkün olduğu kadar hata yapmamak ve deneyimli olmak gerek. Sayın Gültekin'in metninde ve dergide redakte edilen yazılarda epey yazım hatası var. Saymak gerekirse:

Zazaca'ya özgün varolan sesleri (*i*) yut mama sanatına sahip olamama: Zazaca'da bazı şivelerde iyi duyulmayan, ama kelimenin sonunda varolan kısa telaffuzlu bir *i* ünlüsü vardır. Palo-Bingöl şivesinde nerdeyse duyulmaz hale gelmesine rağmen, etkisi veya izi görülmekte. Kuzey-Zazaca'yı iyi bilen ve sesleri ayırdedebilen biri ise bu sesin varolduğunu çıkarabilir. Türkçe'de böyle bir kısa ünlünün varolmayışı, Türkçe'yi ağırlıklı kullanıp da Zazaca anadilli olanlar artık sesi çıkaramaz hale veya sadece kısa ünlün *i*'nin ön hecedeki ünlüler üzerine yarattığı etkileşim sesini telaffuz edebilir hale gelmişlerdir. Kısa ünlü *i*, bu durumlarda vardır:

o bükümlü hal eril tekil son eki: *lacê Hesenî; lapa heşî, raa Xozatî*

o bükümsüz halde çoğul hal eki: *hirê kutîki, çar domanî, dı gay*

o dişil, adlarda: *tici, saci, hengajî, karpeşî, kardi, hurepîdi* ('hengajia newiye, kardia thuze, hurendia xo')

o ê harfinde hatalar: *bijêk, şêm, torjên, khurebesîk*

o e harfinde hatalar: *kel, dırvetî, khevaniye, kerm, kerge, kemere, karker, gerr*

o i: *dırvetî, tumanî, jiare (ziare), faşila, kardi, zerfeti, -êni (rındêni), şıax (şüax), ciamerd / cüamerd*

Bükümlü hal-, çoğul- veya bazı dişil kelimelerde olan *-î*, önceki hecede olan *-e* veya *-ı* ünlülerini inceltir gibi etkiler; *-a, o-* ve *-u* ünlülerinde ise göçüşme (metathesis) yaratır. Fakat yavaş ve tane tane telaffuz edildiğinde sesin aslı belirir. Ondan ötürü kelimenin aslına sadık kalmak gerek:

çê Hesên değil de, *çê Hesenî*

Lawıka Xozayt değil de, *Lawıka Xozatî*

khudiyê hêş değil de, *khudiyê heşî*

rıka bayn/boyn değil de, *rıka bani/bonî*

dırvêta mı değil de, *dırvetia mı*

gêrma doy değil de, *germia doy*

na-hên (böyle-öyle) değil de *nia-henî*

qelemi, mordemi, çeverî, defteri, kulitî,

sanıkî, bostanî, zımêlî vs. olması gerek!

Böyle olduğu sonucuna varmak pek de zor değil:

a) Koşaç, yani ek fiil *-dır* ile talaffuz edildiğinde: *"no veng, vengê astorio; na linge, linga kutıkia; ni ardi, ardê Çê Bakhilîê; „henio, ewro hirê rocio nêamo“; „çar serrio itaro“; „zımêlî“* Koşaç eklendiğinde *-i* ünlüsü olduğu duyulur (kısa bir *y* gibi çıkar)

b) fonetik bir kural olarak bilindiği gibi, Dersim Zazacasında *ş, j* gibi damaksıl (palatal) sesler, şartlar altında çıkar: *s* veya *z* sesinden sonra bir *-i* ünlüsü geldiği zaman, *ş* veya *-j*'ye dönüşür. Ondan ötürü aslen *ş* olan sesler Dersim veya Kuzey-Zazacasının çoğu ağızlarında *s*'ye dönüşmüştür; veya, asıl *s-* olan sesler kısmen de *ş*'ye dönüşür. Bu özellikten ötürü *hêş, yê Hesên, torjen* gibi yazılımlar hatalıdır, *heşî, Hesenî, torjên* diye yazılmalıdır.

Örneğin Bingöl veya Varto Zazacasında 1 *heş*; 2 *heşi* diye söylenilir, zira kelime o şivede s/z (dişsel) ünsüzlerine dair fonetik bir kural yoktur ve aslına sadık kalmıştır. Ama Dersim Zazacasında *hêş* kelimesinin o şekilde olması zaten fonetik olarak mümkün değil; yani ortada bir *ş* varsa, mutlaka onu o *ş* veya *j* sesine dönüştüren bir *i* olması gerek: *heşi*, *goji*, *saci* (*soji*)...

Ayrıca *a* veya *o* seslileriyle biten eril kelimelerin tekil bükümlü veya yalın çoğul halinde sonuna *y* yani, *i* seslisini alması da fonetik olayın gerçekliğini kanıtlar: *çermê gay*, *gülê koy*

İfade ve kavram hataları

Zazaca'da bir adın aidiyeti veya sıfatı iyelik eki (izafe) ile belirlenir ('cins edatı' değil)². Eril tekil iyelik eki Zazaca'da, Gültekin'in ifade ettiği gibi -e değil, -ê'dir.

İyelik ekinin eril tekil veya çoğulda -ê olduğunun da kanıtlanması mümkün. Örneğin Ovacık'ın bazı şivelerinde veya Mameki'ye bağlı olan Xêçe köyünün ağzında *k / g* ünsüzlerinden sonra *i* veya *ê* ince ünlülerin etkisiyle *k / g* ünsüzleri *ç / c*'ye dönüşür³:

kutikê verê kêberi: kutiçê verê çêberi
kênêkê mordemeki: çênêçê mordemeçi
hemgênê kê khalikê mı: hemcênê çê khalıçê mı

Örneklerde görüldüğü gibi, Kuzey-Zazacasında eril ve çoğul iyelik eki *ê*'dir

Dilbilgisel hatalar

Dişil adlar Kuzey-Zazacasında daima ünlüyle biter, hiçbir dişil sözcük ünsüz bitmez:

- *-e/-ı*: cênike, germike, milçike, ağainı
- *-i*: kardi, tici, hengaji, germi, dostêni, ciranêni
- *-a*: manga, danga, balişna

Zazaca'nın halleri

Zazaca iki halden oluşur. -i, -e, -de, -den; Türkçe'nin halleridir, Zazaca'nın halleri değildir. Zazaca'da yalın hal (Casus Rectus) ve de bükümlü hal (Casus Obliquus) mevcut .4

İlgeçler

de, *ra*, *ro*; hal sonekları değil, başlı başına kelimelerdir, ilgeçtir (postposition). Ondan ötürü addan sonra ayrı yazılması daha doğrudur: *welat de*, *inu de*, *koti ra*, *sıma ra*, *uca ro*, *da mı ro*

İşaret zamirleri

Eril, dişil ve çoğul işaret zamirleri yalın ve bükümlü hallerde şöyledir:

	<i>yalın hal:</i>	<i>bükümlü hal:</i>
<i>eril:</i>	<i>o / no</i>	<i>çoğul: i/ni (ê/nê)</i>
	<i>ey/ney</i>	<i>ninu, nainu (ni mordemu)</i>

<i>dişil:</i>	<i>a / na</i>	<i>ae / nae</i>
---------------	---------------	-----------------

Sonuç yerine

Sözlük önsözünde birkaç sayfa gramer yazmakla „ön çalışma” yapılmaz. Ön çalışma diyebileceğimiz Zılfı Selcan'ın 700 sayfalık, Ludwid Paul'un 300 sayfalık eserleri var. Dile dair araştırmalara katkıda bulunmak bizlere düşen bir hizmet iken, bu konuda yargı ve karara varma bence dilbilimcilere ve bu dalda emek verenlere düşer.

1- Bu makale M. Bedri Gültekin'in bahsedilen yazısına yanıt olarak Munzur Dergisi'ne de gönderilmiştir.

2- Osmanlıca'dan bildiğimiz bazı kelimelerdeki -i izafesi Farsça gramerinden gelmez. Nitekim Farsça'da -i / -ı (kesre) izafesi ile hem (eril ve dişil) iyelik, hem de sıfat belirtir: *diyar-ı gurbet* (*gurbet diyarı*) ; *Çeşm-i Siyâh* (*kara göz*)

3- ayrıca Mameki ağzında *k* ve *g* ünsüzleri biraz ince telaffuz edildiğinden ötürüdür ki, ünsüzlerden sonra gelen *e / ı* ünlüleri kulağa *ê / i* gibi gelir, fakat aslen *e* veya *ı*'dır: *germ*, *girê da*, *kerm*, *kıvar* vs. Verilen örneklerde de görüldüğü gibi, belirli sözcüklerden gerçekten bir *ê* veya *i* olsaydı, adigeçen şivelerde muhakkak *ç/c*'ye olan bir ses dönüşümü belirirdi.

4- ünlenme hali olarak bilinen (vokativ), kimi dilbilimcilerince başlaşına bir hal olarak görülmez. Örnek: *Waê*, *daê! Hesol Ciranênê!*

Kendini Zaza, Alevi ve Dersimli olarak tanımlayan etnik kimlikler

”Aslını inkar eden haramzadedir!”

Martin van Bruinessen
Çeviren: Özgür Gökmen

Kürt milliyetçiliğinin 1960’ların sonu itibarıyla kitlesel bir hareket olarak ortaya çıkışı, birçok Alevi Kürt’ü öncelikli olarak Kürtlük’lerini öne sürmeye ikna etti. Dersimliler güya bütün Kürt yapılanmalarında çok iyi temsil edildiler; gerilla savaşına hazırlandığına ve 1971’de Irak’ta gizemli bir şekilde öldürüldüğüne inanılan karizmatik solcu milliyetçi önder Dr. Şivan (Sait Kırmızıtoprak), sadece bir Dersimli değildi; aynı zamanda Hormek aşiretine mensuptu ki, aynı aşirete mensup olan M. S. Fırat Türk oldukları konusunda ısrar etmiştir. Birçok genç Alevi Kürt’ün (TIKKO/TKP-ML’nin en etkili olduğu) özgül olarak Kürt olmayan sol örgütlerde etkin olarak yer almayı tercih ettikleri doğrudur; ancak Kürtlüklerinden asla

şüphe etmemişlerdir. Kuşkusuz, en azından kısmen Kürt ve solcu partilerin altyapılarındaki tahribatın ve yeniden yapılanmadaki sorunlu sürecin bir sonucu olarak, bu durum 1980’lerde değişmeye başladı.

Türkiye’de yeni ortaya çıkan Zaza ve Alevi milliyetçilikleri, Kürt milliyetçiliğinin gelişmesiyle diyaletik bir ilişkinin parçasıdır. Büyük şehirlerde modern bir Kürt bilinçliliğine ivme kazandıran şehirleşme ve göç süreci, aynı zamanda Alevi köylüleri de (Türkçe konuşanlar gibi, Kürtçe ve Zazaca konuşanları da) bölgenin Sünni kasabalarına getirmiş ve kısıtlı kaynaklar için Sünni komşularıyla doğrudan mücadele etme durumunda bırakmıştır. 1970’lerin siyasal kutuplaşması, sağcı ve solcu radikallerin bu cemaatleri ikmal bölgeleri olarak seçerek, karşılıklı şeytanlaştırmaya katkıda bulunmalarıyla (“faşist” Sünnilere karşı “komünist” Aleviler) Sünni-Alevi ziddiyetini şiddetlendirdi. Bir dizi kanlı Sünni-Alevi çatışmasının, ki belki Alevi karşıtı katliamlar olarak adlandırmak

daha doğru olur, ortak bir Alevi bilinçliliğini güçlendirmede etkisi büyük oldu.

Bu çatışmaların yer aldığı bölgede, Kürt ya da Türk olmak çok da önemli değildi; kişinin asli kimliği dinsel olandı. Bu ayrışmanın iki her tarafında da -Pan-Türkçü Milliyetçi Hareket Partisi’ni destekleyen Kürtler’in ve Kürt olduklarını iddia eden Türkçe konuşan genç Aleviler’in durumunda olduğu gibi şaşırtıcı bir olguya ivme kazandıran- hem Türkler hem Kürtler vardı.

1980’ler Aleviliğin, Batı Avrupa’daki Türk ve Alevi göçmen cemaatler arasında gerçek bir kültürel ve dinsel yeniden doğuşuna tanıklık etti. Farklı eğilimlerden eylemciler, -solcular, Sünni Müslümanlar, faşistler, Kürt milliyetçileri- daha önceden bu cemaatleri örgütlemeye girişimlerinde bulunmuşlardı, ancak Türkiye’deki 1980 askeri darbesi gerçek bir dönümü simgeler. Öngörülemeyen sayıda tecrübeli örgütçü, sığınmacı olarak Batı Avrupa’ya geldi. Bunlar arasında en başarılı olanlar, radikal Sünni Müslümanlar ve daha sonra içlerinden PKK’nin tedricen baskın hale geleceği Kürt milliyetçileriydi. Bu arada Türkiye’deki rejim, belli başlı cami federasyonlarını alarak ve Sünni İslam’ın “Türk-İslam sentezi” olarak bilinen aşırı muhafazakar ve milliyetçi kanadını destekleyerek göçmen cemaatler üzerinde yeniden denetim sağlama çabasına girdi.

Uzun zaman kimliklerini gizli tutmalarının ve hatta dinsel aidiyetlerini gizlemelerinin ardından, Aleviler’in de örgütlenmeye başlamaları, muhtemelen Almanya’da artan dinsel Sünni etkinliklerine bir tepki ve kısmen de bir özentidir. İlk defa büyük Alevi dinsel törenleri kamuya açık olarak

düzenlendi (Cumhuriyetçi Türkiye’de bu törenler resmi olarak yasaklanmıştı ve olsa olsa yarı gizli düzenleniyordu). Alevi örgütleri kuruldu ve bu örgütler, daha önceleri çeşitli solcu ve Kürt yapılanmalarda ön planda yer alan birçok genç Alevi’yi çekti. Küçük solcu örgütlenmelerden birkaçının mensupları tamamen Alevi’ydi; bu tarihten sonra bunlar da Marksist-Leninist kimliklerinin yanısıra Alevi kimliklerini vurgulamaya ve Alevistan’dan kendi yurtları olarak söz edecek kadar, Aleviler’in bir tür ulus olduğunu düşünmeye meylettiler.

Dışarıdaki bu faaliyetler, tedrici siyasal liberalleşmenin, dinsel ve toplumsal Alevi örgütlerinin kuruluşunu mümkün kıldığı Türkiye’de de Alevi uyanışını harekete geçirdi.

Türk hükümeti 1980’lerin sonunda, Aleviler’e yatıştırıcı jestlerde bulunmaya başlayarak, cemaatin devleten yabancılaşmasını nötralize etmeye ve radikal Kürt hareketi PKK’nin Kürt (ve Zaza) Aleviler arasında daha fazla destek kazanmasını önlemeye yönelik geçirgen bir çaba ile onlara, kesin bir biçimsel tanınma sundu. Aslında, PKK’nin kuruluşunu gerçekleştirmekte büyük zorluklarla karşılaştığı ve her zaman diğer siyasal radikal hareketlere yarışmak zorunda kaldığı bölge, büyük ölçüde Zazaca konuşanların ve Aleviler’in bulunduğu Dersim’di (şimdiki Tunceli ili ve komşu bölgeleri). Dersim halkı, en azından 1960’lardan beri, her zaman Kürt milliyetçiliğinden ziyade solcu radikalizme meyilli olmuştu. Başlangıçta militan bir şekilde din karşıtı olan PKK, 1980’lerin ortalarında, Sünni bölgelerde daha çok halk desteği bulmaya yönelik başarılı bir girişimle, gittikçe Sünni İslam’a karşı uzlaşmacı bir tavir benimsedi. Bu aşık bir şekilde, PKK’nin Aleviler arasındaki popülerliğine bir katkıda bulunmadığı gibi muhtemelen Alevi öznelliğini güçlendirdi.

PKK’ye göre, tüm Alevi uyanışı, Kürtler arasına ayrımcılık etmek için doğrudan devletçe yönetiliyordu ve buna ön ayak olanların tümü ajandı. Bu aynı zamanda, Aleviler’in PKK’den soğumalarına yol açacak şekilde, partinin kendi saflarındaki Aleviler’den kuşulanmasına ve onların tasfiyesine yol açtı. Dinsel boyutunun gittikçe daha fazla farkına vararak, asli bir kimlik olarak Alevilige

yeniden yapılan vurgu, büyük ölçüde Sünni köktencilğine ve kapsayıcı Kürt milliyetçiliğine karşı bir tepkidir.

Her ne kadar bazen başka etnik sadakatler altında örtülü olsa da, her zaman müstakil bir Alevi bilinçliliği olagelmıştır. Bununla birlikte, şu anki Zaza milliyetçiliği tamamen yeni bir şeydir; ve buna kendilerini Kürt olarak tanımlayan sayısız Zazaca konuşan insan tarafından siddetle karşı çıkılmaktadır. Zaza milliyetçiliğinin ortaya çıkış koşulları için, (olanların tümünü Türk istihbarat servislerinin işi olarak gören popüler komplo kuramına inanmadıkça) Türkiye’den ziyade, yeniden Batı Avrupa’daki göçmen cemaatlere bakmamız gerekecek.

Türkçe dışında tüm yerel dillerin yasaklandığı Türkiye’de, kişinin kökensel olarak Kurmanci ya da Zazaca konuşması önemli görünmemiştir. Buna karşılık Avrupa’da, Kürt eylemcilerin göçmen Kürt işçilerini harekete geçirebilmek için bulundukları girişimlerden biri, Türkiye’den göçmen olarak gelen herkesin ana dili nin Türkçe olmadığına resmen tanınmasını ve Kürtçe’nin okullarda ana dil eğitim ve öğretim de eğitim ve öğretim dili olarak kabulünü sağlamak olmuştur.

Bu, Zazaca konuşanları kaba bir ikilemle karşı karşıya bırakmıştır: Onlar da çocuklarına Alman okullarında “ana dil” olarak Türkçe yerine Kurmanci öğretilmesini talep etmeli midirler? Bazıları, kendi bölgelerinde kendilerinden önceki kuşaklar her zaman Kurmanci’yi lingua franca olarak öğrenmiş oldukları için bunu talep ettiler; ancak belirgin bir huzursuzluk baki kaldı. Bu, Zazaca konuşanlarla Kurmanci konuşanların çıkarlarının açıkça özdeş olmadığı bir meseleydi.

Çatışma tohumları içeren benzeri bir diğer mesele, Türkiye’de ve özellikle Avrupa’da sürgünde basılan Kürt gazetelerinde kullanılacak dildi. 1960 ve 1970’ler boyunca birkaç gazete yayımlandı ve birçoğu, en fazla bir Kürtçe siire yer vererek tamamen Türkçe yayımlanmış gazetelerdi.

Türkçe’ye hiç yer vermeyen ilk dergi İzmir’de yayımlanan, kısa ömürlü olmuş kültür dergisi

Tirêj'dir. Bu aynı zamanda, küçük bir Zazaca bölümü olan ilk önemli modern Kürt dergisidir.

1980 askeri darbesinin ardından, Türkiye'de Kürtçe yayıncılık faaliyetleri artık mümkün olmamış; ancak yazarlar ve gazeteciler Avrupa'da sürgünde, özellikle İsveç'te faaliyetlerine devam etmişlerdir. Burada Kurmanci edebiyatında gerçek bir uyanış yaşanmıştır. Çocuk kitapları, halk masalları derlemeleri, ilk romanlar basılmış ve her türden birçok gazete yayımlanmıştır.

Iran devrimi ve Irak-Iran savaşı da Kürdistan'ın diğer bölgelerinden çok sayıda entellektüel göçmen olarak Avrupa'ya getirmiştir. Yirminci yüzyılın başından beri ilk defa, önemli ölçüde ortak Kürt kültürel faaliyetleri gerçekleşmiştir. Paris'te, önemli bir kütüphaneye ve yayımlanan değişik dergilere sahip ilk önemli Kürt enstitüsü olan "Kürt Enstitüsü" kurulmuştur. Ortak bir standart dile dair eski rüya yeniden su yüzüne çıkmış; ancak ne Kurmanci ne de Sorani konuşanlar ötekine imtiyaz tanımadıklarından, Kürdistan'ın tüm kesimlerinden okuyucuları hedef alan dergiler, hem Kurmanci hem de Sorani dillerinde bölümlere yer vermişlerdir. Kürt Enstitüsü'nce yayımlanan edebiyat dergisi daha sonra üçüncü Kürt dili olarak Zazaca bir bölüm yayımlamaya karar vermiştir.

Bu, siyasal nedenlerden ötürü dilsel ayrımcılığa siddetle muhalefet eden belli milliyetçi entellektüel çevrelerde sert olumsuz tepkilere yol açmıştır. Bunların bir kısmı, sentetik bir birleşik Kürt dili için çalışmış; diğerleri iki yazılı Kürt diline tahammül edebileceklerini düşünmüşler; ancak daha önce neredeyse hiç yazılı geleneğe sahip olmayan Zazaca'yi bir diğer yazılı dil olarak geliştirmenin Kürt ulusunu arasına ayrılık tohumları eklemek olacağına karar vermişlerdir.

Yazılı Zazaca'nın geliştirilmesi ya da yasaklanmasına dair tartışma, sürgündeki Zaza entellektüellerinin küçük çevresinde, fikir ayrılıklarına yol açan büyük bir etki yarattı. 1980'lerin sonunda ilk Zaza dergisi yayımlandı ve kesinlikle Kürtçe değildi. Dergide Zazaca, Türkçe, İngilizce makaleler vardı; ama Kürtçe yoktu. Zazalar'dan, kimlikleri uzun zamandan beri sadece Türk devletince

değil, Kürtler'ce de reddedilen ayrı bir halk olarak söz ediyor; ve coğrafi bir ad olarak Kürdistan terimini reddettiğini belirterek, Zazalar'ın eski yurdu için Zazaistan kelimesini icat ediyordu.

Derginin ilk başta çok küçük bir okuyucu çevresi oldu; ama kızgın Kürt tepkileri her şeye rağmen derginin söylediği bir söz olduğunu gösterdi ve tedricen artan sayıda Zaza derginin görüşlerini benimsedi. Halen

örgütlü bir milliyetçi Zaza hareketi görünmemektedir; ama, hepsi Zazalar'ın Kürtler'den farklı olduklarını iddia eden, Avrupa'da yayımlanan iki yeni dergi ve Türkiye'de yakın zamanda çıkan bir dizi kitapçık ile yayıncılık faaliyetleri giderek artmaktadır.

Tartışma hala gelgit halindedir ve tartışmada taraf olanlar görüşlerini gözden geçirmeyi sürdürüyorlar. Sürgündeki Zaza Alevi eylemcilerinin önde gelenlerinden Seyfi Cengiz, yeni siyasal ve kültürel dergisi Desmala Sure'nin ilk sayısının giriş makalesinde, milliyetçi Zaza-Alevi bir duruşa nasıl ulaştığını yazdı. Dergi, 'Dersim Komünist Hareketi'ni ya da (Zazaca) 'Kırmanc Komünist Hareketi'ni -Kırmanc Dersim'deki Zazalar'ın kendi dillerinde kendilerini tanımladıkları kelimedir- temsil ettiği iddiasındadır. Cengiz şunları söyler: "Bir ara Dersim isyanlarının 'ulusal' olmadıklarını söylemişim; fakat bu görüşü çoktan bıraktım. Dersim isyanlarını 'Zaza Hareketleri' olarak tanımışım bir yazımda. Şimdi bu noktada bir düzeltme yapmam gerekiyor: Dersim isyanları Kırmanc-Alevi isyanlarıdır. Koçgiri isyanını da Dersim isyanları arasında düşünüyorum. Koçgiri, Batı Dersim'in bir parçasıdır. Şeyh Sait isyanına ulusal bir isyan diyorum şimdi. Şeyh Sait isyanının bir Zaza isyanı olduğunu söylemişim 1987'de. Bu görüşümü koruyorum."

Tüm bu ayrımcılığa karşı PKK, kişinin asla [Kürt] kimliğini unutmaması gerektiği uyarısı ile (adını Aleviler'e yönelik olarak belirlediği) Zulfikar sancığını kaldırdı. Alevi köylülerle, özellikle Kürtçe ve Zazaca konuşanlarla, gene Aleviliğin devlet tarafından hükmedilen türü olarak görülen Bektaşilik arasındaki ilişkilere son vermek üzere bir girişim başlattı.

Dinmeyen Sevdam

İçinde sevgisini biriktiren
Dersimin, vatanımın o heybetli dağları
Sevdalısını bekleyen
O dağların dorukları

Kor bir ateş olmuş düşmüş yüreğime
Yakar ciğerimi toprağımın hasreti
Ne zaman bir avuç toprak alsam elime
Hasretinden yanar yüreğim
Kan olup akar.....

Beni senden söküp alsalarda
Etten ayrılan tırnak gibi;
Yeniden buluşuruz yarınlarda
Başaramazlar akan o kanı durdurmayı
Akıttıkları o kızıl kanlarla
Doruklarını boyamayı.....

Yanıyorsa yüreğim, kanyorsa ılgıt ılgıt
Beni toprağımdan, vatanımın dağlarından
Söküp aldıklarındandır

Ama bilesinki eğmem başımı,
Senin gibi onurlu, dosta düşmana karşı dimdik
Sevdamla, onurumla gene geleceğim
Açtığı o sıcak kollarına,
O hep veren toprağına gene tohumlar eke-
ceğim!

Dinmeyen sevdamsın
Boynumun borcusun

Sewda mına ke nêqedina

Simaê ke zerrê hode haskerdene anê pêser
Koê welatê minê berzi, koê Dersimi
Simaê ke royala xo ser vinetê
Sima, gulê yi kou...

Biya adiro sur, gına zerra mına bele
Mı vir kotena hardê mı, zerra mı vêsena
Key ke lopê wele bijêri destê xo
Mı vir kotena tora, vêsena zerra mına bele
Bena goni sona...

Çıqaşı ke mı tora dūr fiyê
Çitur ke neniki gost ra finê dūri
Unciya mestê de yeme tê lewe
Yi bese nêkenê, na goni nêvındarnenê
Goniya sura ke yinê verda de
Eve a goni berjêna to sur kerdene ki...

Zerra mına belê ke vêsena, goni ke yena gıra
gıra
Bizone ke ez welati ra, kounê welati ra qılaymı-
ne ra
Kerdinê tever coka...

Hama, bizone ke sare ro nênan
Jê berjêna to, verva dost u dısmeni de payra
Bizone ke eve berjêni u sewda xo peyser yon
Vırra ra tuya gêrmına ke rakerdaiya
Uncia toxım erzon hardê tuyo ke her waxt keno
pil!

Tu sewda mına ke nêqedina
Tu dênê vilê mına!...

Berfin Nur
Tirki ra çarnaene: H. Küçük

SPRACHENTWIKLUNG

(Auszug aus E. Gfeller, *Language equality: Multilingual issues in education*. Awassa: SNNP REB, 1999, pp. 31-34; mit freundlicher Genehmigung. Übersetzt von E.-A. Gutt.)

Sprachvarianten

Die meisten Sprachen haben viele Varianten. Besonders in gesprochener Sprache kann selbst ein Dorf oder eine Familie eigene Sprachmerkmale haben. Auch Englisch hat viele Varianten (amerikanisch, britisch, australisch, kenianisch, ghanesisch, usw.). Linguisten sprechen von Dialekten (Varianten, die in verschiedenen Situationen gesprochen werden, z.B. formell/informell, am Arbeitsplatz, in der Familie, unter Freunden). Wenn eine Sprache verschriftet wird, bildet sich ein stabilerer Standart heraus. Geschichtlich gesehen entstehen Standardschriftsprachen über eine Zeitspanne von (mehreren) hundert Jahren (z.B. Englisch, die amharische Rechtschreibung). Während dieser Zeit gebraucht jeder Drucker oder Schreiber seine eigene Schreibweise. Nichtsdestoweniger bleiben im Laufe der Zeit nur wenige Unterschiede bestehen, zum größten Teil ist die Schreibweise einheitlich. Einige Beispiele sollen darstellen, wie in der Vergangenheit Standardisierung erfolgt sind:

In einem Dialekt wurde viel Literatur in großen Auflagen gedruckt und weithin gelesen; (z.B. Deutsch zur Zeit der Reformation und der Erfindung des Buchdrucks).

Ein einflussreicher Ausschuss, mit Regierungsunterstützung, traf Entscheidungen über die Standardisierung und setzte sie durch (z.B. Französisch mit der Französischen Akademie).

Die amharische Rechtschreibung wurde von orthodoxen Priestern beeinflusst und von König Theodoros II. der gesprochenen Sprache angepasst; heute entscheiden Lehrplanentwickler im Bildungssektor (Amharisch Abteilung der Universität Addis Abeba, die Arbeitsgruppe Amharisch des ICDR) über den Standard für Amha-

risch und seine Modernisierung. Die Anpassung neuer Worte geschieht durch einen Sprachkongress, der alle zwei Jahre stattfindet.

Neu verschriftete Sprachen in Afrika werden wahrscheinlich ähnliche Wege gehen. Sie können außerdem sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse und Richtlinien der Sprachplanung verwenden. Bei der Entscheidung über eine Standardsprache sind folgende Grundsätze wichtig:

Die standardisierte Schriftsprache dient verschiedenen Sprachvarianten; das meistgebrauchte Kriterium zur Unterscheidung zwischen Sprache und Dialekt ist gegenseitige Verstehbarkeit. Das bedeutet, dass die angehörigen verschiedener Dialekte, die einander gut verstehen ohne die andere Variante erst lernen zu müssen, dieselbe Standardsprache benutzen können.¹

Häufig wird die Sprachvariante einer großen, weithin akzeptierten Gruppe als Standart gewählt; andere Kriterien: die ‚reinste‘ Form der Sprache (nicht mit anderen vermischt, nicht reduziert, normalerweise mit einem detaillierten, komplexen Wortschatz), die geographisch zentrale Variante, oder die Variante die in einem wichtigen Markttort gesprochen wird.

Das Vorhandensein einer standardisierten Sprache bedeutet nicht, dass die gesprochenen Sprachformen sich ändern; die Leute gebrauchen weiterhin ihre Dialekte, selbst beim informellen Schreiben (Briefe, Notizen). Die Standardsprache wird hauptsächlich bei formellen Anlässen gebraucht: in Veröffentlichungen, offiziellen Dokumenten, Ansprachen, Schulunterricht, usw. Als allgemeine Richtlinie kann gelten, dass Veröffentlichungen mit hohen Auflagen und Lehrbücher die Standardsprache ver-

wenden sollten, wohingegen persönliche Schreiben durchaus im Dialekt verfasst werden können.

Wörterbücher helfen, die Standardsprache bekannt zu machen und zu etablieren, Dialektworte und Registervariationen können angegeben und von ‚Slang‘, Tabuwörtern usw. unterschieden werden.

Wörterbücher, Lehrbücher, und weitverbreitete Veröffentlichungen tragen zur Bildung und Verbreitung der Standardsprache bei.

Sprachstandardisierung

Standardisierung ist ein notwendiger Teil der Sprachentwicklung. Sie setzt Normen für den Sprachgebrauch, in erster Linie für die Schriftsprache. Standardisierung kann als ‚Festsetzung der richtigen Schreibweise‘, einer sogenannten ‚Sprachform‘, für eine Sprache bezeichnet werden. Standardisierung ist nötig zur Wahl eines Standarddialekts, der als Schriftsprache dient, zur Unterscheidung zwischen ‚akzeptabeln‘ und ‚nicht akzeptabeln‘ Wörtern und Konstruktionen, zur Festsetzung von Rechtschreibregeln. Lehrer und Redakteure sind Berufsgruppen, die stark auf eine genormte Schriftsprache angewiesen sind und die helfen, alle damit vertaut zu machen.

Volksgruppen, die eine Sprache lesen oder schreiben, die eine lange Schrifttradition hat, haben oft starke Empfindung dafür, ob etwas ‚richtig‘ oder ‚falsch‘ geschrieben ist. Die Rechtschreibung ist seit Jahrhunderten diskutiert und

festgesetzt worden (z.B. Englisch, Amharisch). Änderungen in der Rechtschreibung betreffen meist nur Randbereiche der Sprache (Einführung von Lehnworten, Einbeziehung neuer sprachwissenschaftlicher Erkenntnisse, ‚Vereinfachungen‘, veraltete Ausdrücke dem gegenwärtigen Sprachgebrauch anpassen usw.). Nachschlagewerke und/oder Sprachakademien sind gewöhnlich die entscheidenden Instanzen. Druckereien, Zeitungen, Schulbücher und andere offizielle Schriften verwenden normalerweise dieselbe Standardsprache.

Neuerschriftete Sprachen können mit solchen Situationen nicht verglichen werden. Sie sind eher den europäischen Sprachen im Mittelalter vergleichbar: im demselben Schriftstück ist dasselbe Wort auf viele verschiedene Weisen geschrieben. Eine lange Zeit hindurch konnten nur wenige Leute der Führungsschicht lesen und schreiben. Es war vor allem weitverbreitete Literatur und der Schulzwang, die zur allgemeinen Lesekundigkeit und zu weitverbreiteten Lese- und Schreibgewohnheiten in der Bevölkerung führten.

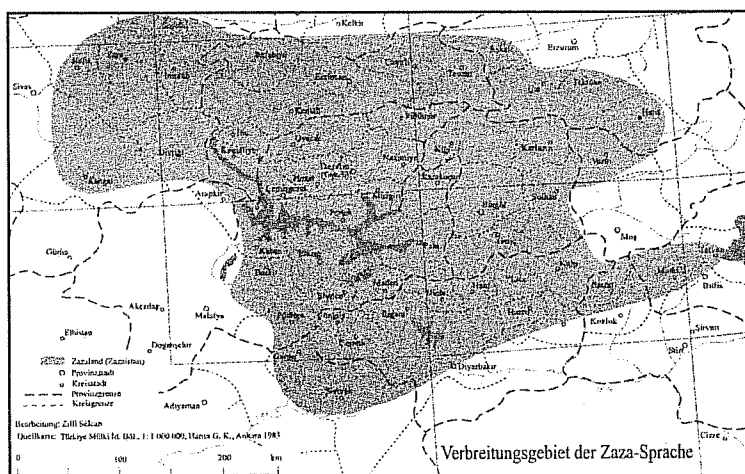
References: Sadembouo, Etienne 1980 *Criteria for the identification of a standard reference dialect*, Doctoral Thesis in Linguistics; Faculty of Letters and Social Sciences, Department of African Languages and Linguistics, University of Yaounde (translated from French)

1 Sadembouo 1980 teilt 22 Kriterien in 3 Kategorien ein: Unabdingbare, notwendige und ergänzende Kriterien.

Landkarte entnommen aus
„Grammatik der Zaza-Sprache“
(Nord-Dialekt)

Zülfü Selcan

Wissenschaft & Technik Verlag,
1998, Berlin
ISBN 3-928943-96-0

KRITERIEN ZUR WAHL EINES STANDARD DIALEKTS

Diplomarbeit in Linguistik
von Etienne Sadembouo

Wissenschaftliche Fakultät
Abteilung über Afrikanische Sprachen und Linguistik
Universität von Yaounde
1980

begleitet von
Prof. Dr. Ursula Wiesemann
Dr. Maurice Tadadjeu, Assistant Professor

Kriterien zur Wahl eines Standarddialektes

Zusammenfassung der Kriterien zur Auswahl eines Standard Referenzdialektes

von E. Sadembouo

Die Ergebnisse basieren auf Untersuchungen in schriftlichem Material, Interviews mit Wissenschaftlern und Muttersprachlern.

Vorrangige Kriterien

Hoher Grad an voraussagbarer
Verständlichkeit (linguistischer
Vergleich)

Hoher Grad an ausgedrückter Ver-
ständlichkeit

Demographische Bedeutung der
Sprecher

Zentrale geographische Lage

Dialekt des Hauptzentrums
Prestige des Dialekts
Reinheit des Dialekts

Zweitrangige Kriterien

Emotionale Bindung zum persön-
lichen Dialekt

Zugänglichkeit des Dialektgebie-
tes

Haltung der Regierung

Religiöser Einfluss

Sozio-ökonomischer Einfluss der
Sprecher

Vorhergehende Untersuchungen

Historische Verbreitung

Möglichkeit des einfachen Verste-
hens und Ausdrückens

Verbreitungseffekt des Dialekt

Zusätzliche Kriterien

Allgemeine Übereinstimmung
(selten)

Wohnqualität

Beziehungsverhältnisse

Möglichkeiten des Informanten

Soziale Stellung der Mutter-
sprachler

[...]

6.4. Bewertung und Wichtigkeit der Kriterien

In diesem Kapitel folgt eine Rechtfertigung der Kriterien. Wir versuchen die verstreuten Informationen zu bündeln und zusammen zu führen. Einige Kriterien werden im Zusammenhang mit anderen betrachtet und nicht separat.

6.4.1. Hoher Grad an vorhersehbarer Verständlichkeit/Verstehbarkeit

In der Dialektlehre werden Einheiten und Untereinheiten von Sprachvarianten zusammengeführt, indem man die mittlere sprachliche Distanz schätzt. Der Grad der Ähnlichkeit zwischen Varianten die untersucht werden ist durch die Analyse der linguistischen Daten definiert. Kennt man die mittlere sprachliche Distanz zwischen den Varianten einer speziellen Sprache, so fällt es einfacher einen Referenzdialekt zu wählen, da ein Hinweis auf den Grad der vorgegebenen oder voraussagbaren Verständlichkeit besteht.

Zeitmangel führt meist dazu, dass sich Wissenschaftler nur für den Dialekt interessieren den sie zuerst lernten. Wenn ihr Informant, nachdem er das Sprachgebiet abgegrenzt hat noch sagt das sein Dialekt von allen verstanden wird, dann untersucht der Wissenschaftler nicht weiter den Grad der Ähnlichkeit zwischen den Dialektvarianten einer Sprache.

Aber eine sorgfältige Wahl muss alle Gebiete der linguistischen Bandbreite beachten. Nicht nur um jede Gruppe in das vorgeschlagene wissenschaftliche Modell zu integrieren, sondern vielmehr um die Funktion der Varianten, die Muttersprachler benutzen, zu Verstehen und Erklären zu können.

Ein vorrangiges Ziel des Wissenschaftlers sollte es sein eine Bestandsaufnahme der Dialektzentren seiner untersuchten Sprache zu machen. Existiert kein geschriebenes Material, wird er lexikalische, morphologische, syntaktische Daten aus jedem Zentrum sammeln müssen um diese Bestandsaufnahme zum Vergleich nutzen zu können. Es sollte nicht vergessen werden, dass das Niederschreiben einer Sprache der erste Schritt im Standardisierungsprozess darstellt.

Wortlisten allein können nicht Sicherheit über das Verständnis aller Sprecher einer Spracheinheit geben. Wortlisten erlauben einfach nur eine Vermutung über die Verstehbarkeit untereinander zu geben, indem sie auf die Gemeinsamkeiten im Vergleich hinweisen. Eine abschliessende Bewertung von Gemeinsamkeiten und Unterschieden basiert auf dem Gespür des Untersuchenden und seiner Bewertung dessen, was denn eine Gemeinsamkeit sei. Der Wissenschaftler kann die Meinung vertreten, dass der Dialekt mit dem geringsten sprachlichen Unterschied der geeignetste wäre, um als Standard zu dienen, weil er so nahe zu allen anderen Dialekten steht und deshalb am besten verstanden wird. Dieses sprachliche Prinzip ist ein wichtiger Faktor bei der Auswahl eines Standarddialektes.

Die Ergebnisse einer solchen Untersuchung erlaubt nur eine Hypothese über die gegenseitige Verständlichkeit, ungeachtet der sprachlich-wissenschaftlichen Nähe, verstehen sich die Muttersprachler vielleicht gar nicht. Linguistische Nähe

bedeutet nicht notwendigerweise gegenseitige Verständlichkeit. Soziologische und Psychologische Faktoren spielen ebenso eine wichtige Rolle. Die Einstellung der Muttersprachler kann Ursache sein, dass sie eine Ähnlichkeit ablehnen, zumal sie sich vielleicht selbst als Teil einer einzelnen Gruppe ablehnen. Sie möchten nicht mit anderen verwechselt werden, sie möchten ihre eigene Identität, sie möchten keine Verbindung mit denen haben die sie verabscheuen. Eine unterschiedliche Vergangenheit kann dazu geführt haben das sich die gegenerischen Gruppen verschmähen und sie es nicht erlauben die Identitäten zu verwechseln. Solch eine Ablehnung kann dazu führen, auf lange Sicht, das linguistische (sprachliche) Nuancen betont werden anstelle einer Spaltung der Gruppen herbeizuführen, insbesondere da die Unterschiede unter Umständen gar nicht so bedeutend sind. Ein Beispiel hierfür ist die Variation zweier Pygmäenstämme in Südkamerun. Die Ngumba und die Badzwe haben grosse lexikalische Ähnlichkeit und trotzdem sagen die Muttersprachler das sie sich nicht verstehen können.

Sprachliche Nähe ist jedoch von untergeordneter Bedeutung bei der Auswahl eines Referenzdialektes, wenn sich die Muttersprachler die Varianten nicht als gegenseitig verständlich vorstellen können. Ist die gegenseitige Ablehnung zu gross, dann sollte eine Synthese für die Standardisierung Anwendung finden. Es könnten auch zwei Normen herangezogen werden, jede Variante könnte ein Unterdialekt oder ein zweiter Referenzdialekt werden. Die Vergangenheit hat gezeigt das man vorsichtig sein muss um die gegenseitige Verständlichkeit der Gruppen nicht zu blockieren.

6.4.2. Hoher Grad an ausgedrückter gegenseitiger Verständlichkeit

Wir können von gegenseitiger Verständlichkeit sprechen wenn sich die Muttersprachler gegenseitig zu einem bestimmten Grad verstehen. Dies kann herausgefunden werden, auch wenn diese nicht notwendigerweise auf die gleiche Art im gleichen Sprachgebiet sprechen.

Kennt man den Grad der gegenseitigen Verständlichkeit/ Verstehbarkeit, dann ist es auch möglich den Dialekt mit dem höchsten Prozentsatz an Verstehbarkeit bezogen auf alle Muttersprachler herauszufinden. Weit verbreitete Verstehbarkeit eines Dialektes besteht wenn er von vielen gesprochen wird und leicht von anderen Sprechern übernommen werden kann, welche innerhalb des Sprachgebietes und ausserhalb leben. Dieses Kriterium ist der beste Weg um eine Auswahl zu treffen.

Eine metrische Dialektanalyse (Wortlisten), erlaubt es eine Vermutung über gegenseitige Verstehbarkeit aufzustellen. Der beste Weg ist folgender:

- Texte verschiedener Dialekte den aus unterschiedlichen Gebieten stammenden Sprechern vorzulegen und durch Fragen über diese Texte das Verständnis über die vorgelegten Texte herauszufiltern
- ausgewählten Sprechern Fragen zu stellen zur gegenseitigen Verstehbarkeit in einer Umfrage und dadurch ihre Meinung, welcher Dialekt als Referenzdialekt

lekt gelten soll, hervorzulocken. Die Befragten sollten als Beispiel für jedermann stehen, indem sie dahin geführt werden sich ihrer Haltung über die verschiedenen Nuancen ihrer Sprache in ihrem Gebiet bewusst zu werden. Sie sollten Vermutungen über den best akzeptierten Dialekt erklären können.

Der Grad der ausgedrückten oder getesteten gegenseitigen Verständlichkeit zwischen den Dialekten stellt einen Hauptfaktor bei der Wahl des Referenzdialektes dar.

6.4.3. Geographische Lage

Die geographische Lage ist ebenfalls entscheidend für die Dialektauswahl. Ein Dialekt der in einem leicht zugänglichen Gebiet liegt hat eine grössere Chance untersucht zu werden als ein Dialekt der in einem entfernten Gebiet liegt, welches eine unterentwickelte Infrastruktur oder natürliche Hindernisse birgt.

Einige Orte bieten sich geradezu an. Wegkreuzungen und zentrale Positionen, sie haben automatisch einen hohen Grad der Verständlichkeit. Sehr oft entspricht die sprachliche Distanz, welche auf gegenseitige Verstehbarkeit hinweist, der geographischen Distanz. Die zentrale Lage eines Dialektes oder seiner unmittelbaren Nähe zu den Hauptverkehrswegen begünstigt dessen Ausbreitung und seine Verbreitung, sowie sein Ansehen in der Sprachgruppe. Deshalb ist die geographische Lage auch ein Hauptfaktor bei der Auswahl eines Referenzdialektes.

6.4.4. Hauptzentrum oder Anhäufungsgebiete

Wie oben angenommen ist es sehr wichtig zu wissen, wo die verschiedenen Dialekte einer Sprache angesiedelt sind. Die Lokalitäten geben einen Hinweis auf das Potential welches von einem Dialekt ausgeht und mit welchem er beansprucht wird.

Stadtgebiete oder einfache Siedlungen ziehen die umliegenden Bewohner an (Landflucht). Dieser Zustrom kann zu einer Verbreitung der sprachlichen Kommunikation führen. In einer solchen Situation ist die gegenseitige Verstehbarkeit vielleicht ein Problem. Zwei Möglichkeiten bestehen:

- a- die Bewohner eines Gebietes stammen aus unterschiedlichen Sprachgebieten und das Zentrum ist vielsprachig
- b- die Mehrheit der Bewohner gehören zur gleichen sprachlichen Gemeinschaft und sie sprechen dieselbe Sprache aber es gibt Varianten die sich aus den ursprünglichen Herkunftsgebieten ergaben; dies interessiert uns besonders.

Ein Dialekt der in einer solchen Häufung gesprochen wird, geniesst den Vorteil schneller der Hauptdialekt zu werden, also ein besonders produktiver Dialekt zu sein. Insbesondere weil Zuziehende den prestigeträchtigen Dialekt als besonders wertvoll ansehen und die Gewohnheiten und Besonderheiten der Sprecher dieses Dialektes übernehmen (z.Bsp.: Berliner Dialekt für Leute aus der Umgebung von Berlin). Dadurch ist der Dialekt dieses Zentrums automatisch ein Prestigedialekt.

Städte expandieren meistens, sie haben neben der ursprünglichen Bevölkerung die Zuziehenden aus der umliegenden Gegend. Diese Nicht-Städter versuchen die Städter zu imitieren und ihren Status anzuheben. Diesen Vorgang muss der Untersuchende in seine Wahl für einen Standarddialekt mit einbeziehen.

6.4.5. Reiche Anzahl an Sprechern

Die Grösse einer Sprachgruppe ist ein weiteres Auswahlkriterium. Die Anzahl der Sprecher weist auch auf die Verbreitung eines Dialektes hin. Ebenso auf die Fähigkeit der Ausdehnung eines Dialektes. Demographische Ausbreitung weist auf viele Sprecher hin, da der Dialekt an vielen Orten verwendet und gehört wird. Daraus resultiert eine erhöhte Kommunikationsfähigkeit eines Dialektes. Als eine Konsequenz von vielen Anwendern eines Dialektes findet man ihn in den Bereichen Erziehung, Gesundheit, Landwirtschaft, Wirtschaft, Industrie, Verwaltung und Religion, etc. Bei der Auswahl eines Standarddialektes findet dieses Argument Anwendung.

Bei der Auswahl eines geschriebenen Dialektes will der Untersuchende sicher sein, dass sein Modell im gesamten Sprachraum dieser Sprache auch gesprochen wird. Er muss sich absichern dass die Form auch von einer beträchtlichen Gruppe akzeptiert wird. Der Dialekt der die Zustimmung der meisten Sprecher findet scheint besonders geeignet zu sein akzeptiert zu werden. Jeder will natürlich seinen Dialekt als Referenzdialekt nehmen, dies ist ein Vorgang den man "Sympathie für den persönlichen Dialekt" nennt.

Wäre aber nur die Anzahl der Sprecher massgebend, dann hätten kleine Gruppen keine Chance. Nicht nur die Anzahl ist ausschlaggebend, ebensowenig die geographische Lage und die Fähigkeit eines Dialektes erlernbar zu sein und sich zu verbreiten. Da die Anzahl der Sprecher aber ein wichtiges Argument ist muss es besonders beachtet werden.

6.4.6. Soziales Ansehen

Prestige weist auf den Wert hin, welchen eine Gruppe einem Dialekt oder einer Sprache beimisst. Prestige ist kein gegebenes aber ein fortschreitend, erworbenes Ziel.

Viele Faktoren können diesen Wert bestimmen. Wir betonen, dass alles was mit der Anwendung und der Ermutigung zu einem Dialekt zu tun hat, sein Prestige anhebt, wie Unterstützung durch die Regierung, Anwendung in den Kirchen, in modernen Liedern, auf dem Markt und weitere Bereiche von sozialem, wirtschaftlichen oder gesellschaftlichen Bereichen. Die Ausbreitungstendenz, ein Gefühl der Zuneigung und des Stolzes über ihren Dialekt auf Seiten der Muttersprachler bestimmt die Klarheit, Einfachheit, die Reinheit oder die Leichtigkeit des Dialektes.

Deshalb ist das soziale Ansehen eines Dialektes innerhalb einer Gruppe ein hauptsächliches Kriterium, welches untersucht werden muss um einen Referenzdialekt herauszufinden.

6.4.7. Haltung der Regierung

Fragen betreffend der Sprache führen immer zu heissen Debatten und langen Diskussionen, besonders wenn es um eine Auswahl geht. Da es nicht immer möglich ist im Sprachgebiet unbehindert zu reisen oder zu leben muss die Haltung der örtliche Regierung - politisch oder/ und religiös - herausgefunden werden. Die Haltung der Regierung oder einer verwaltungstechnischen Einheit in Bezug auf Sprachen und Dialekte beeinflusst den Untersuchenden ebenso und ist Teil der Faktoren die bei der Referenzdialektwahl beachtet werden muss.

Es ist schwer vorstellbar, dass ein Wissenschaftler entgegen einer politischen, verwaltungstechnischen oder religiösen Autorität die den Frieden, die Einheit und die Sicherheit zwischen sich und den Leuten bewahren möchte, handeln kann. Die Wahl des Untersuchenden kann niemals die bestehende Ordnung der Regierung vernachlässigen. Bestehen gegensätzliche Meinungen, dann kann man aus einer objektiven, wissenschaftlichen Sicht heraus die Möglichkeit in Anspruch nehmen einer Gruppe den Wert der Ideen zu vermitteln.

Die Haltung öffentlicher Autoritäten findet zwar Beachtung bei der Auswahl eines Referenzdialektes, ist aber keinesfalls massgeblich und primär.

6.4.8. Religiöser Einfluss

Die Gegenwart eines religiösen Zentrums oder Mittelpunktes in einem Gebiet ist ein Vorteil zugunsten eines Dialektes bei der Auswahl eines Referenzdialektes.

Die Vergangenheit der Sprachentwicklung hat schon oft gezeigt, dass Missionare aus religiösen Zwecken eine Sprache niedergeschrieben haben und nicht um sie zu erforschen. Dabei waren sie von dem Gedanken geleitet die Botschaft Gottes an die Menschen in klarer Weise weiterzugeben. Hierfür liessen sie sich nieder und benutzten den dortigen Dialekt als Referenzdialekt. Durch ihre Tätigkeit entwickelte sich eine schriftliche Kultur, welche den dortigen Dialekt automatisch hervorhebt.

Dadurch wiederum entwickelte sich ein religiöses Zentrum mit einem Dialekt als Standard. Trifft nun der Wissenschaftler auf ein solches Zentrum so muss er dieses in betracht ziehen und in seine Überlegungen und Untersuchungen mit einbeziehen.

Dieser Dialekt steht in einer Entwicklung der ihn bald als wichtigen oder Referenzdialekt klassifiziert. Der religiöse Einfluss ist zwar ein zweitrangiges Kriterium aber nichtsdestotrotz sehr wichtig.

6.4.9. Sozio-ökonomische Wichtigkeit eines Dialektes

Die Einwohnerdynamik kann einen entscheidenden Einfluss auf die Wahl eines Referenzdialektes haben. Wir verstehen darunter die sozialen und ökonomischen Aktivitäten der Einwohner. In einer Gemeinschaft können einige Gruppen mehr aktiv sein wie andere was bei der Auswahl beachtet werden muss.

Sprache als ein bedeutendes Instrument für die Kommunikation ist vorwiegend ein sozialer Faktor, da verschiedenste Bedürfnisse einer Gesellschaft durch Sprache reguliert werden. Eine Sprache wird meist nie von allen gleich angewendet, oft bestimmt derjenige Dialekt der von den Handel Treibenden verwendet wird den grössten Gebrauch (auf dem Markt, Supermarkt, Bar, Tankstellen, etc.). Die Handel Treibenden verbreiten ihren Dialekt sozusagen automatisch durch ihre rege Tätigkeit. Den Dialekt von Leuten die man nirgends antrifft hat kaum Chance sich auszubreiten.

Deshalb sind wirtschaftliche Aktivitäten in die Auswahl mit einzubeziehen. Solche Sprecher sollten sowieso gezielt untersucht werden und ihr Einfluss in Zusammenarbeit mit dem Wissenschaftler nicht unterlassen werden.

6.4.10. Historische Ausbreitung

Die historische Verbreitung der Bevölkerung muss mit betrachtet werden bei der Auswahl eines Referenzdialektes.

Historische Daten über Verbreitung und Herkunft können entscheidende Hinweise sein für die Niederlassung der Bevölkerung, ebenso sind sie ein Hinweis darauf wann und wo eine Trennung in der Vergangenheit stattfand. Die Annahme ist das in den meisten antiken Stätten die am wenigsten vermischte Sprache gesprochen wird. Konservatismus und Stolz, sowie der hartnäckige Anspruch auf das Recht der Älteren hat bewahrende Funktion und gibt dem Dialekt die Idee das er der reinste und unverfälschteste ist.

Dieser Faktor spielt für viele Autoren und Muttersprachler eine wesentliche Rolle. Ein Wissenschaftler der den ältesten und isoliertesten Dialekt wählt, nimmt meist an das dies die unverfälschteste Form sei und nimmt dieses Argument in seinen Betrachtungen auf. Andere Dialekte werden als Abweichungen von diesem Original gewertet. Jedoch muss man vorsichtig sein, da die Grundannahme eine Tendenz zur Verschlechterung enthält, was in der Realität nicht stimmt. Sprache ist ständig im Progress und dynamisch. Sie lebt und ist Veränderungen unterworfen.

Dieses Kriterium ist daher von Bedeutung jedoch nicht vorrangig. Der Untersuchende muss in betracht ziehen wie die Dialekte zueinander stehen und falls vorhanden einen ursprünglichen Dialekt erkunden.

6.4.11. Einfache Verstehbarkeit, Reinheit des Dialektes

Neben obigem Beispiel für die Reinheit eines Dialektes müssen wir uns Gedanken zur Frage der Reinheit machen. Gemeint ist dabei meistens die Beziehung zu den benachbarten Sprachen. Der Sprecher eines Dialektes kann den Eindruck haben das ein Dialekt der ursprünglichere, reinere und ältere ist, wenn er ihn mit anderen vergleicht, die lexikalische und syntaktische Elemente von den umliegenden Sprachen übernommen haben. Für den Muttersprachler ist der isolierteste und stabilste Dialekt der überlegene. Doch hat dieses Argument keinen linguistischen Wert. Die Fähigkeit Lehnworte und neue Inhalte in einer Sprache einzugliedern ist ein normaler Vorgang in linguistischer Hinsicht.

Wenn Muttersprachler ihren eigenen Dialekt unterschätzen und einen anderen bevorzugen weil sie ihn für reiner, schöner, weniger schwierig oder einfach gesagt, leichter zu verstehen und zu sprechen ansehen, dann drücken sie ein Gefühl aus welches in die Überlegungen mit einbezogen werden muss.

Einfache Verstehbarkeit kann nicht erklärt werden, da kein Muttersprachler mit seiner eigenen Sprache Probleme hat, es geht jedoch mehr um das subjektive Empfinden der eigenen Sprache und ähnelt dem vorhergehenden Punkt des Prestige/ Ansehen einer Sprache.

Wenn also ein Dialekt keine Lehnworte und überflüssige Ausdrücke hat, wenn er alle linguistischen Bestandteile besitzt, dann ist er nicht nur von den Muttersprachlern besonders zu betrachten, sondern auch vom Untersuchenden. Er erwartet den reinsten und ausgewogensten Dialekt zu finden innerhalb der Sprache.

Die Reinheit des Dialektes ist ein entscheidender und wichtiger Faktor, während das Argument der einfachen Verstehbarkeit nur untergeordnete Rolle spielt, da es sehr subjektiv ist. Deshalb ist es in den zusätzlichen Kriterien zu finden.

6.4.12. Existenz von vorhergehenden Untersuchungen und Dokumenten

Obwohl es Sprachen gibt die bis dato noch nicht untersucht wurden, findet der Untersuchende meist eine mehr oder weniger ausgeprägte Bibliographie in einigen Fällen. Vielleicht hat ein anderer die Sprache vor ihm schon untersucht. Diese Vorgänger hatten sich schon einmal für eine Form der Niederschrift entschieden. Der Untersuchende wird automatisch durch diese Zeugnisse beeinflusst. Entweder wird er in derselben Weise fortfahren oder er will das System verbessern und weiterentwickeln. Kommt dann ein neuer Wissenschaftler kann es sein, dass er sich für einen anderen Dialekt entscheidet weil er diesen für geeigneter hält. In beiden Fällen hat die vorausgehende Wahl und Arbeit einen Einfluss auf die Wahl eines Standarddialektes. Der Wissenschaftler kann auch Angst haben, bestehende Gewohnheiten und erreichte Ziele zu gefährden wenn er sich für einen neuen Dialekt entscheidet, da er die Muttersprachler durch den Wechsel verunsichern oder verletzen würde.

Egal wie, aber dieses Argument muss in die Auswahlkriterien eines Referenzdialektes mit einbezogen werden.

6.4.13. Allgemeine Übereinstimmung

Übereinstimmung weist auf die Akzeptanz eines Dialektes durch die Muttersprachler hin. Solch eine Übereinstimmung muss nicht immer absolut sein, meist ist es eine Mehrheit die übereinstimmt, dies umso mehr je grösser die Gruppe und je stärker die unterschiedlichen Richtungen innerhalb der Gruppe sind.

Wenn nun also die Gruppe der Muttersprachler selbst einen Dialekt als Referenz wählt und nicht der Wissenschaftler, was könnte besser sein als diese Wahl?

Da dieser Weg nur selten vorkommt ist er nur in den zusätzlichen Kriterien der Vollständigkeit halber aufgeführt.

6.4.14. Vorhandensein eines Informanten

Wissenschaftler die sich mit einer Sprache beschäftigen sind nicht gezwungen massen Muttersprachler. Ihr Ausbildung qualifiziert sie um Untersuchungen über eine Sprache zu machen, aber sie benötigen Informanten die Muttersprachler sind in ihrer Zielsprache. Schaut man auf die eigene Sprache muss man auf mehrere Informanten zurückgreifen um das Risiko zu vermeiden einen Idiolekt (persönliche Aussprache) zu untersuchen, anstelle der allgemein gebräuchlichen Sprache.

Meistens findet man schnell jemanden der einem hilft die Sprache zu erlernen. Meist wird das Gelernte auch als allgemein gebräuchlich angesehen und deshalb intuitiv als Standard angenommen. Da es schwierig ist einen neuen Informanten zu finden und auch nicht als notwendig angesehen wird, bleibt man lieber bei dem ersten Informanten.

Dieses Kriterium ist zwar ein zusätzliches aber doch beachtenswertes bei der Auswahl eines Referenzdialektes.

6.4.15. Sozialer Status der Sprecher

Wie sich bei der Befragung der Untersuchenden ergab hat die soziale Stellung der Sprecher ebenfalls Einfluss auf die Dialektauswahl. Meistens sind die Intellektuellen, Geschäftsmenschen, Politiker und Industriellen aus einem Gebiet der Sprachgruppe. Wenn sie auch noch einen Einfluss auf die Sprachgruppe haben, dann ist ihre Meinung zur Dialektauswahl entscheidend.

Auf die eine oder andere Weise wird der Untersuchende mit diesen einflussreichen Personen konfrontiert. Am besten wäre wenn sie die Bedeutung der Auswahl verstehen würden und zusammen mit dem Untersuchenden durchführen würden. Das Modell welches vorgeschlagen wird muss von allen verstanden werden (verstanden heisst nicht unbedingt von allen akzeptiert) ansonsten ist das Ziel einer linguistischen Arbeit nicht erreicht. Er kann nicht die Meinung der Anwender des Standards vernachlässigen, ebensowenig die Haltung einflussreicher und mächtiger Gruppen. Jedoch die Haltung dieser Gruppen zu berücksichtigen heisst nicht zwangsläufig auch ihren Dialekt zu wählen. Kann er einen anderen Dialekt begründen ist es auch möglich das dieser angenommen wird, wenn es der gesamten Gruppe dient.

Der soziale Status der Muttersprachler ist kein Hauptargument, aber ein zusätzliches Kriterium welches beachtet werden sollte.

* * *

Nach der Beschreibung der Kriterien und der Klarlegung ihrer Gültigkeit können sie unbedenklich angewendet werden. Die Wichtigkeit jedes einzelnen Kriteriums wurde in der Hierarchie wie wir sie aufführten etabliert.

GEMEINSCHAFTSPROJEKT: Zazaki-Türkisch Lexikon

(Seminar zur Lexikonerstellung: Adenau, 3.-5. Dezember 1999)

C. M. Jacobson
15 Januar 2000

(...)

EINLEITUNG (kurzer Rückblick über das vergangene Seminar)

Was ist ein Lexikon/ Wörterbuch?

Ein Lexikon (wir einigen uns auf diesen Begriff, obwohl es keine Definition in Deutschland für Lexikon oder Wörterbuch gibt) ist eine systematische Beschreibung. Es ist eine umfassende Abhandlung aller Wörter einer Sprache die wissenschaftlich untersucht wurden. Es beinhaltet den Grundwortschatz der Sprache, die unterschiedlichen Bedeutungen der Worte, die idiomatische Anwendung derselben in ihrem Kontext, und grammatikalische Informationen. Es ist also nicht einfach nur eine alphabetische angeordnete Wortliste mit jeweils einer Entsprechung, als Wort oder Phrase, in einer anderen Sprache. Es ist aber auch keine Enzyklopädie, d.h. ein allumfassendes Erklärungswerk der gesamten Welt.

Warum ein Lexikon?

Ein Lexikon unterstützt die Standardisierung einer Sprache. Ist ein Lexikon veröffentlicht dann dient es als Standard der geschriebenen Form einer Sprache, deshalb verlangt die Erstellung eines Lexikons besondere Verantwortung. Ein Wörterbuch schützt eine Sprache, unterstützt die Alphabetisierung, es gibt einer Sprachgruppe Akzeptanz und Prestige, es verleiht einer Sprache Authentizität und Ansehen, es präsentiert die Kultur der Sprachgruppe und schafft Einblick und Verständnis in die Struktur und Grammatik einer Sprache.

Wie sieht die Arbeit an der Lexikonerstellung aus?

Sie kann sehr lohnend sein, aber auch langweilig und ermüdend. Deshalb braucht man eine lang anhaltende und gleichbleibende Motivation. Bei der Erstellung eines Zaza Lexikons kommt zusätzlich die Schwierigkeit, dass die Sprache noch nicht allzu lange geschrieben wird. Man muss deshalb also nicht nur die Worte zusammensuchen, sondern auch gleichzeitig am und über dem Wort arbeiten (Ethymologie).

Wieviel Mitarbeiter benötigt man?

Es ist nicht möglich für eine Person alleine ein kommerzielles Lexikon zu erstellen. Es bedarf vieler Mitarbeiter, als da wären: Datensammler, Datenuntersucher, Datenzubereiter, Aufarbeiter der Daten im semantischen Sinne (siehe Appendix 1, Wortfelder), Schreiber, Computerspezialisten, einen Organisator und Redakteur. Aber eben nicht nur viele Leute, sondern auch viel Zeit und Geld wird benötigt.

Deshalb hängt der Erfolg und die Effektivität der Arbeit wesentlich vom Zusammenspiel der Gemeinschaft und der Kompromissbereitschaft, bzw. Entscheidungsfähigkeit der Gemeinschaft ab.

Was muss geplant werden?

Um unnötiger Zeit- und Geldverschwendung vorzubeugen, ist eine gute Planung unumgänglich (das Adenau Seminar und diese Anleitung gehören dazu). Folgende Fragen müssen im Vorhinein geklärt werden:

- Was sind die Bedürfnisse, welche das Lexikon erfüllen soll?
- Was für ein Ziel und Nutzen soll das Lexikon haben?

- Wer sind die Hauptbenutzer des Lexikon?
- Wie sollen die Daten für das Lexikon gesammelt werden?
- Wie werden die Daten formatiert?
- Wie sollen die Lexikoneinträge aussehen?
- Wie werden die Daten überprüft und bearbeitet?
- Wer macht Was?
- Wie wird das Projekt finanziert?
- Wer koordiniert das Projekt?

Diese Fragen werden jetzt behandelt.

1. GRUND- UND VORÜBERLEGUNGEN ZUR ART DES LEXIKONS

C. Anwendungsrichtung?

Das Gemeinschaftsprojekt beinhaltet zwei Ziele. Zunächst soll erst ein Lexikon in Zazaki-Türkisch und Türkisch-Zazaki sein. Das heißt, es soll in beiden Richtungen anwendbar sein. Das zweite Ziel des Projekts soll auf der Grundlage der selben Kerndatenbank nur ein Wörterbuch in Zazaki-Zazaki sein.

D. Aktives oder Passives Lexikon?

Das Hauptziel soll die Zaza-Sprachgebrauch zu verstärken und den Zazasprechern zu helfen, Zaza besser zu verstehen und zu schreiben, der Wortschatz soll vergrößert werden und die Benutzung der Sprache gesichert sein. Ein Aufgehen im Türkischen soll verhindert werden. Das Lexikon soll Sprachschülern dienen, deshalb sollen Beispiele für den Gebrauch beinhaltet werden. Ebenso sollte grammatikalische Information zu jedem Eintrag vorhanden sein und Tabellen über die grammatikalische Struktur und Unterschiede zwischen Zaza und Türkisch aufweisen (dies hilft dem Lernenden Fehler zu erkennen und zu vermeiden) als wichtige Hilfe bei Übersetzungen.

Das Lexikon muss sowohl aktiv *als auch* passiv sein. Es sollte nicht nur helfen Zazakitexte zu *verstehen*, sondern ebenso die geschriebene und gesprochene Form der Sprache zu *lernen*. Um dies zu leisten muss das Lexikon mindestens folgendes beinhalten:

<i>Sprachrichtung</i>	<i>Eintrag</i>	<i>Information zum Eintrag</i>
Zazaki-auf-Türkisch Teil:	Zazaki- Eintrag	° Türkischeintrag (ein Wort oder ein Doppelwortausdruck). ° Volle Erklärung in Türkisch. ° Zazaki Beispielsatz. ° Türkische Übersetzung des Zazakibeispielsatzes.
Türkisch-auf-Zazaki Teil:	Türkisch-Eintrag	° Zazaki-Eintrag

E. Standard-Schriftsprache?

Wie während des Seminares besonders betont wurde, ist es sehr wichtig, vor allem aus praktischen Gründen, dass wir uns auf eine Standard-Schriftsprache festlegen. Diejenige mit der größten Akzeptanz und Anwendung sollte deshalb als Standard für die Haupteinträge benutzt werden. Es ist sicherlich keine einfache Wahl. Viele Faktoren müssen beachtet werden, aber man muss bedenken, dass Sprache immer Ausdruck der gesamten Sprachgruppe und des Einzelnen ist. Deshalb ist die Herstellung eines professionellen und allgemein akzeptierten Lexikons immer ein Ergebnis der Zusammenarbeit der gesamten Sprachgruppe. Ein Einzelner kann niemals den Gesamtwortschatz der Sprachgruppe noch seines Dialektes abdecken, da zuviel Information benötigt wird. Im Appendix (Anhang) ist eine Liste der Wortfelder, die im Lexikon eingetragen und abgedeckt werden müssen.

Das bedeutet jedoch keinesfalls, dass die Standard-Schriftsprache den „besten,, „unverfälschtesten,, „wert-

vollsten,, oder „ältesten,, Dialekt repräsentiert. Sie stellt nur deshalb den Standard dar, weil sie innerhalb des Sprachraumes am meisten anerkannt ist. Eine Festlegung der Standard-Schriftsprache bedeutet natürlich nicht, dass andere Dialekte nicht zum Zuge kommen. Worte anderer Dialekte werden ebenfalls ins Lexikon aufgenommen. Sie müssen doppelt eingetragen werden, einmal als *Vermerk* im *Haupteintrag* und dann als *eigener Eintrag* mit dem Verweis auf den *Haupteintrag* (Untereintrag) 1. Ebenso bedeutet die Wahl einer Standard-Schriftsprache für Haupteinträge niemals, das andere geschriebene und gesprochene Formen verloren gehen. Ganz im Gegenteil, alle diese anderen Formen werden weiterhin geschrieben und gesprochen, denn sie sind ja nun im Lexikon vermerkt.

Wichtige Faktoren für die Entscheidung:

Die vorhandenen Grammatiken

Die Standard-Schriftsprache sollte grammatikalisch vollständig analysiert sein. Dies wurde durch Z. Selcan (1998) in seiner *Grammatik der Zaza-Sprache Nord-Dialekt, (Dersim-Dialekt)*, Wissenschaft & Technik Verlag, Berlin geleistet. Mit dem Dersim Dialekt ist es der Dialekt gemeint, der in der Stadt Tunceli/Zentrum und Umgebung, also in *Mamekiye*, Nazmiye (*Qızılkilisa*) und einem großen Gebiet von Pülümür (*Pilemoriye*), nämlich auf der Achse von Mazgirt-Brücke (*Pirdê Mazgerdî*) bis zur Muti-Brücke (*Pirdê Mutî*), gesprochen wird. Diese Achse und seine Umgebung wird als „*Gola Dêrsimî*“ bezeichnet. Der Autor selbst kommt ebenfalls von dort und beschreibt speziell diesen Dialekt. (Der Süddialekt von Çermik-Siverek wurde von Hadank, Todd und Paul bearbeitet, aber wir befürchten das in diesem Lexikon-Projekt nur Norddialekte als Standard-Schriftsprache in betracht kommen).

Die bestehenden Wortlisten

Die ausführlichste Wortliste für Nordzaza stellt Munzur Çem (1994), *Ferheng Kurdi-Tırki (Zazaki)*, Stockholm, Sweden, dar. Diese und andere Wortlisten stammen aus dem selben Sprachgebiet von Tunceli/Zentrum (*Mamekiye*), Nazmiye (*Qızılkilisa*), einem großen Teil des Pülümürs (*Pilemoriye*) und sie sind dessen Dialekt.

Da es also eine solche bestehenden Wortlisten schon gibt und sie von den aus diesen Region stammenden Autoren sehr ausführlich dargestellt sind, ist es sehr empfehlenswert, sich aus diesem Anlaß ebenso für diesen Dialekt als Standard-Schriftsprache zu entscheiden.

Mythologie und Geschichte

In der Mythologie Dersims gibt es zwei zentrale Figuren. Eine ist *Khalmemo Sır* aus dem Dorf Khalmem (*Dewa Khalmemi* oder *Serdeniye*). Dieses Dorf befindet sich zwischen Tunceli/Zentrum (*Mamekiye*) und Nazmiye (*Qızılkilisa*) und in der Nähe des heiligen Berges Duzgîn (*Kêmerê Duzgînî* oder *Koo Bimbarek*). Im Dersim Dialekt werden sogar Flüche in seinem Namen ausgesprochen. Er wird als der wichtigste Vorfahr der Menschen aus Dersim angesehen.

Der andere wichtige Figure in dem Dersimsglaube ist *Khures*. Er ist sowohl bedeutsam für den Khures-Stamm, als auch für die Religion Dersims. Der heilige Ort des Stammes Khures ist das Dorf Khures (*Dewa Khuresu* oder *Zeve/Jêve* oder *Hewsê Dewe*). Dieses Dorf befindet sich ebenfalls in der Nähe des Heiligen Berges Duzgîn.

Volksmusik

Da Musik und Poesie eine sehr wichtige Rolle in der Kultur der Kırmanc Leute darstellen, würde ich als Standard-Schriftsprache für die Norddialekte folgendes vorschlagen: Die geschriebene Form der Dialekte, von folgenden berühmten und historischen Zaza Volksdichtern und -sängern, als standardisierte Schriftsprache (Standard-Schriftsprache für die Haupteinträge) zu benützen:

Silo Qız (Mıl Stamm, *Mamekiye*), Welê Wuşênê İmami (Khures Stamm, *Mamekiye*), Sey Qaji (Khures Stamm, *Qızılkilisa*) und Seyder (Khures Stamm, *Qızılkilisa*). Der Dialekt dieser Sänger (*sairî*) ist der, welcher von den Dersim Stämmen, unter anderen der Al, Arez, Demen, Heyder, Karsan, Khures, Mıl, Sur, Wusiv, Bamasur, westlichen Lol, westlichen Xormek usw. Stämmen gesprochen wird.

Fazit

Fassen wir alle diese Argumente zusammen, dann bleiben folgende Feststellungen zu treffen:

Da der Tunceli/Zentrum-Nazmiye-Pülümür (*Mamekiye-Qızılkilise-Pilemoriye*) Dialekt schon beschrieben

wurde, scheint es angemessen zu sein, ihn als Standard-Schriftsprache des Nordzaza zu definieren.

Da die oben beschriebenen Figuren solch eine wichtige Rolle in der Mythologie Dersims spielen und sie aus der Umgebung des Berges Duzgîn kommen, scheint es angemessen zu sein, diesen Dialekt als Standard-Schriftsprache des Norddialektes zu wählen.

Da Volksmusik und Wortlisten aus dem Dialekt um Mamekiye und Umgebung bestehen und bedeutenden Einfluss auf die Verbreitung der Zaza-Sprache ausüben, stehen keine Argumente mehr gegen diesen Dialekt als Standard-Schriftsprache.

Sowohl aus den oben geschilderten religiösen und kulturellen und als auch aus historischen Gründen, ist es notwendig den Zentral-Dersim-Dialekt als Standard-Schriftsprache zu definieren.

Dialekte

Hinweis: Der Dialekt, den die Teilnehmer für ihre Daten verwenden, sollte nur derjenige sein, den man in der eigenen Familie und mit Landsleuten spricht und den man am besten beherrscht. Also nicht unbedingt den Dialekt verwenden, der oben beschrieben ist. Alle diese Worte werden in der KERN-DATEI ein- und zusammengefügt.

Der Basis Dialekt (Zentral-Dersim-Dialekt) muss dann im Vorwort des Lexikon beschrieben werden. Alle Einträge in diesem Dialekt sind nicht gekennzeichnet. Alle anderen Einträge werden gekennzeichnet (siehe 3B unten: Einträge mit einer Aussprachevariante).

F. Schrift- und Rechtschreibungssystem

Das Schriftsystem (Orthographie), welches im Lexikon benutzt wird hat sich in den letzten zehn Jahren entwickelt und heraus kristallisiert. Es wurde im *Zazaca Okuma-Yazma El Kitabı* vorgestellt. Es ist das von und mit Zazasprechern vorgeschlagene System. Es wird in den Veröffentlichungen von *Ware*, *Tija Sodri*, und *Dersim*, u.s.w. benutzt (siehe Appendix 5: Das Zaza Alphabet welches im Lexikon Anwendung findet).

Das Handbuch für die Rechtschreibung der Zaza-Sprache (Rastnustena Zonê Ma) und die Beschlüsse und Dokumente der periodisch stattfindenden Sprachseminare bilden die Grundlage des Rechtsschreibungssystems.

G. Veröffentlichung

Das erste Zaza Verlagshaus in der Türkei, Tij Yayınları (Istanbul), welches schon viele Bücher auf Zazaki veröffentlicht hat, scheint die beste Wahl für eine Veröffentlichung des neuen Zaza Lexikons zu sein.

H. Finanzierung

Wie dieses Projekt finanziert wird ist noch offen. Teilnehmer und Mitarbeiter sollten sich Gedanken bis zum nächsten Seminar über diese Frage machen.

2. DER PROJEKT PLAN

A. PHASE 1 (5.12.99 – 29.02.2000):

VORBEREITUNG DER DATEN FÜR SHOEBOX

Jeder Teilnehmer am Projekt sollte seine Daten als Textdatei vorbereiten, um sie in der *SHOEBOX* Software bearbeiten zu können (diese haben wir am Seminar verteilt und gelehrt).

Das bedeutet, dass jeder seine Daten in einer Datei haben muss, die als Text-Datei auf Diskette gespeichert wird: **.TXT**

Also, ein Beispiel: **ZADB00MJ.TXT** (Zazaki Datei von M. Jacobson, Text Datei).

Wenn der Lexikon Projekt Teilnehmer eine Kopie der KERN-DATENBANK (ZADB01.TXT) erhalten hat, muss er diese mit seinem eigenen Kürzel versehen, sie also umbenennen, z. Bsp.: ZADB01MJ.TXT (hier: Zazaki Datei, Version 01 von M. Jacobson.) Nachfolgend eine Tabelle in der gezeigt wird, wie jeder Teilnehmer seine Datei umzubenennen hat:

2-stellige Kürzel die im source (Quelle) Feld [iso] für jeden Eintrag benutzt werden	Name des Projektteilnehmers	Shoebox Text - Datei Name
\so Source : ab	Asmeno Bêwayir	ZADB01AB.TXT
\so Source : bi	Baki İşçi	ZADB01BI.TXT
\so Source : do	Cemal Taş	ZADB01CT.TXT
\so Source : ct	Dost O.	ZADB01DO.TXT
\so Source : ht	Hawar Tornêcengi	ZADB01HT.TXT
\so Source : ik	İsmail Kılıç	ZADB01IK.TXT
\so Source : ka	Kemal Astore	ZADB01KA.TXT
\so Source : ma	Mursao Areyiz	ZADB01MA.TXT
\so Source : md	Memed Doğan	ZADB01MD.TXT
\so Source : mj	M. Jacobson	ZADB01MJ.TXT
\so Source : mt	M. Tornêğeyali	ZADB01MT.TXT
\so Source : hr	Hesenê Reqesa	ZADB01HR.TXT
\so Source : rq	R.Q.	ZADB01RQ.TXT
\so Source : sç	Sait Çiya	ZADB01SÇ.TXT
\so Source : up	U. Pulur	ZADB01UP.TXT
\so Source : xç	Xal Çelker	ZADB01XÇ.TXT

Diese Leute sollen ihre Daten als Text-Datei (.txt Datei) auf Diskette an folgende Adresse senden:

Dersim Gemeinde Köln e.V.

Bobstraße 6-8

D-50676 Köln, Deutschland

Tel./Fax: (+49) (0) 221 240 61 89

e-mail: Dersim.Gemeinde.Koeln@t-online.de

(...)

1. Wortfelder

(Selektierte und überarbeitete
Auswahlliste)

13) Geographie:

Ortsbestimmung

Klima

Landschaftsbeschreibung Geologie

Boden

Bodenschätze

Naturkatastrophen

13 a) Tierwelt (Fauna)

Körperteile

Wachstumsstadien

Fortbewegung

Tiersprache

Tierbehausung

Säugetiere

Amphibien, Würmer

Reptilien

Vögel

Fische, Weichtiere

Insekten

13 b) Pflanzenwelt (Flora):

Pflanzenteile

Entwicklungsstadien

Parasiten, Ungeziefer

Bäume

Sträucher

Gras, Unkraut

Kräuter (medizin.Bedeut.)

Pilze

Getreide and Gemüse

14) Biologie des Menschen

Körperteile u. Funktionen

Ernährung

15) Verhaltenmuster und Persönlich-
keit:

Wahrnehmung und Empfindung

Emotionen und ihre Auslöser

Charakterzüge

seelische Krankheiten

16) Demographie (Bevölkerungswis-
sensch.)

Anzahl und Verteilung der B.

Zusammensetzung der B.

Geburtenrate

Mortalität (Sterblichkeitsrate)

Migration

Aus- und Zuwanderungen

17) Vergangenheit eines Volkes,

Prozesse

Archäologie

Zivilisationsprozess

schriftl.Überlieferung

mündliche Überlieferung

neue Tendenzen

18) Kultur (im engen Sinne)

Ethik

Normen, Regeln

19) Sprache

Sprachen

Vokabular

Grammatik

Phonologie

Stilrichtungen

Redewendungen

Sprichwörter	Alkohol. Getränke	Sonstige Gebäude
20) Kommunikation	Getränkeherstellung, -industrie	35) Ausrüstung und Instandhaltung der Häuser
Gestik, Körpersprache	Trinklokalitäten	Fussboden, Decke, Wände
Kommunikationswege	Aufputzmittel, Drogen, Tabak	Aufteilung
Postsystem		Möbel, Dekoration
Presse	28) Leder und Textilien	Heizung und Beleuchtung
Telefon, Telegraphie	Lederbearbeitung	Reparaturen, Pflege
Radio, Fernsehen	Felle	Haushaltspflichten
Internet, e-mail	Seile, Knoten	
	Matten und Körbe (Korbflechten)	
21) Aufzeichnungen	Weben	36) Ansiedlung:
Schreiben, Schrift	Leinenherstellung	Regeln für die Besiedlung
Drucken	Textile Industrie	Siedlungsstruktur
Veröffentlichung	Papierherstellung	Strassen, Verkehr
Photografie		Sanitäre Einrichtungen
Malerei, Zeichnungen	29) Kleidung:	Öffentliche Einrichtungen
Tonträger, Aufnahmen	Normale Bekleidung	Parks
	Spezielle Kleider	Stadt- und Landleben
22) Nahrungsbeschaffung	Zubehör	
Sammeln	Bekleidungsindustrie	37) Energiegewinnung
Jagen, Fallen stellen	Kleiderpflege	Feuer
Fischen		Licht
Vogelfang	30) Schmuck	Heizen
Ausrüstung	Schönheitsideale	Verbrennungskraftwerk
	Arten von Schmuck	Wasserkraftwerk
23) Viehwirtschaft	Duftstoffe	Andere Stromgewinnung
Haustiere	Schönheitspflege	
Hirtendienst	Haartracht	38) Chemische Industrie
Milchwirtschaft		Mineralöl- (Petroleum) und Kohle-
Geflügelzucht	31) Abbauwirtschaft	produktion
Wolle, Haarverwendung	Landausbeutung	Kautschukindustrie
Sonstige tier. Produkte	Wasserbeschaffung	Farbstoff- und Lack-herstellung
	Waldprodukte	Seifenproduktion
24) Landwirtschaft	Öl- und Gas-vorkommen(Quellen)	Sprengstoffherstellung
Bodenbeschaffenheit	Minen und Steinbruch	
Ackerbau	32) Handwerk	40) Maschinen/ Geräte
Getreideanbau	Arbeit mit Knochen, Horn	Elektrische Maschinen und Zubehör
Gemüseanbau	Holzverarbeitung	Haushaltsgeräte
Obstanbau	Keramikproduktion	Geräte zum Wiegen und Abmessen
Blumenaufzucht	Steinverarbeitung	Landwirtschaftl. Maschinen
Anbau von Textilfasern	Schmiedearbeiten	
Tabakanbau	Eisen- und Stahlverarbeitung	41) Werkzeug und Zubehör
		Waffen
25) Nahrungszubereitung	33) Hausbau	allgemeine Werkzeuge
Konservierung	Bauweise	spezielle Werkzeuge
Lagerung von Nahrung	Erdaushub	Eßgeschirr
Zubereitung, Gewürze	Maurerarbeiten	Andere Utensilien
	Zimmermannsarbeiten	
26) Nahrungsverzehr	Sanitärinstallation	42) Eigentum
Umgang mit Hunger	Elektrische Installationen	Eigentumsrechte
Nahrungsmenge, Diäten		Aneignung und Weggabe von Eigen-
verbotene Nahrungsmittel	34) Konstruktion:	tum
Mahlzeiten, Tischregeln	Architektur	Leihsystem
Lokalitäten	Wohnhaus	Mieten, Vermieten
	Ställe und Schuppen	Erbe
27) Getränke und Genußmittel	Gebäude für religiöse oder Bil-	Verwaltung von Eigentum
Wasser und Durst	dungszwecke	Reichtum
Nichtalkohol. Getränke		

43) Gütertausch, Handel
Schenken
Kaufen und Verkaufen
Preise, Wertschätzung
Geld und andere Zahlungsmittel
Abwicklung der Geschäfte
Innen- und Außenhandel
Einzelhandel, Großhandel
Werbung

45) Finanzen
Bankgeschäfte

46) Arbeit
Arbeit und Freizeit
Rollenspezifische Arbeit (für Männer und Frauen)
Berufsgruppen/Spezialisten
Arbeitssuche, Anstellung
Einkommen/ Lohn

48) Reisen und Transport
Beförderung von Lasten
Reisen
Dienstleistungen fürs Reisen
Wege, Routen
Lagern von Waren

49) Transport über Land
Autostrassen
Fahrzeuge
Schienenverkehr
Strassenbau

50) Transport über Wasser u. in der Luft
Boote
Navigation, Häfen
Flugzeuge
Flugtechnik, Flughafen

51) Lebensroutine
Tägliche Verrichtungen
Schlafen
Körperhygiene
Körperhaltung /-stellung
Umgang mit Körperrückstände

52) Erholung, Freizeit
Gespräche, Unterhaltung
Humor
Spiele
Sport
Fernsehen, Radio
Öffentl. Veranstaltungen
Feiertage, Feste
Urlaub

53) Kunst
Malerei
Musik
Gesang, Instrumente
Tanz
Schauspielkunst
Erzählkunst, Rhetorik
Literatur

54) Veranstaltungen
Ausstellungen
Theater, Kabarett
Konzert, Folklore Vorlesungen
Sportveranstaltungen

55) Individualität
Persönliche Namen
Namen für Tiere und Dinge
Prozess d. Namensgebung
Ehre, Status, Prestige
Erlangung von Wohlstand

56) Soziale Schichten
Altersgruppen
Geschlechtsgruppen
Ethnische Gruppen
Gesellschaftsklassen
Leibeigenschaft
Sklaverei

57) Zwischenmenschliche Beziehungen
Soziale Beziehungen Gruppenverhalten
Freundschaft
Besuch, Gastfreundschaft
Anstandsregeln
Streit, Feindschaft
Rebellion, Bändern

58) Heirat
Grundlage für die Eheschließung
Regeln bei der Eheschließung
Hochzeitsmode
Heiratsarrangement
Wiederheirat
Unzulässige Beziehungen
Zölibat

59) Familie
Wohnsituation
Haushalt
Beziehungen innerhalb d. Familie
Kernfamilie/Großfamilie
Adoption
Polygamie

60) Verwandtschaft
Verwandtschaftsbezeichnungen

Verwandtschaftsbeziehung
Grosseltern, Enkel
Kousin, Kousine
Schwiegereltern Schwiegersohn, -tochter
Schwager, Schwägerin
Onkel, Tante

61) Sippschaft
Rolle u. Regeln der Nachkommenschaft
Blutsverwandtschaft
Abstammung Stammbaum, Stammvater
Clan, Sippe
Stamm, Nation

62) Gemeindewesen
Strukturen in d. Gemeinde
Führer, Oberhäupter
Gemeinderat, Vorstand, Komitee
Staatsdiener
Polizei
Kontrollorgane
Inoffizielle Rechtsprechung
Beziehungen nach außen

63) Gebietsverwaltung
Territoriale Hierarchie
Zentralismus/ Föderalismus
Anwesen (Weiler)
Dorf
Stadt
Kreis(Distrikt)
Provinz

64) Staat
Staatsangehörigkeit
Verfassung
Regierung
Parlament
Verwaltungsapparat
Internationale Beziehungen

65) Regierungsaufgaben
Steuerwesen
Öffentliche Gelder
Staatl. Unternehmen
Staatl. Regulierungen
Öffentliche Bildungseinrichtungen

66) Politische Verantwortung
Machtgebilde
Politische Intrigen
Politische Parteien
Wahlen
Revolution

- 67) Gesetze
Gesetzgebung
Übertretungen
Kriminalität
Verträge, Abkommen
Ausführende Organe
- 68) Vergehen und Sanktionen
Strafen
Verstöße gegen menschl. Leben
Sexuelle Vergehen
Eigentumsverletzung
Nichterfüllen von Verpflichtungen
Verstöße gegen den Staat
Religiöse Vergehen
Soziale Vergehen
- 69) Recht und Gericht
Personen des Gerichts, der Justiz
Gerichtsverfahren
Urteilstvollstreckung
Begnadigung
Strafanstalt, Gefängnis
Spezielle Gerichte
- 70) Bewaffnete Macht
Militärische Organe
Bodentruppen
Flotte
Luftwaffe
- 71) Militärtechnik
Militärische Versorgung
Uniform und Ausrüstung
- 72) Krieg
Kriegsführung
Aus-/Nachwirkungen der Kämpfe
Friedensprozesse
- 73) Soziale Probleme
Unglück
Alkoholismus, Drogen
Sucht
Invalidität
Armut
Unfreiheit
Abhängigkeit im Alter
Straffälligkeit
- 74) Gesundheit
Medizin. Forschung
Kliniken, Praxen
Öffentl. Gesundheitswesen
Sozialversicherungen
Private Gesundheitsvorsorge
Sozialarbeit
- 75) Krankheit
Präventivmedizin
Körperl. Leiden, Verletzungen
Ursachen v. Krankheiten
Hexerei, Dämonie
Pseudomedizinische und naturwissensch. Therapie
Arznei
Chirurgie
Medizin. Personal
- 76) Tod
Leben und Tod
Selbstmord
Sterbeprozess
Begräbnis
Trauer
Spezialisten für best. Aufgaben am Toten
Totenkult
- 77) Religion
Schöpfungsgeschichte
Mythologie
Animismus
Endzeitvorstellungen
Geister, Dämonen, Götter
Glück, Unglück
Heilige Orte und Dinge
Theologie
- 78) Religiöse Handlungen
Religiöse Erfahrung
Erlösungsweg
Reinigung und Buße
Verbote, Tabus
Askese
Orgien
Offenbarung/ Weissagung
Rituale, Magie
- 79) Religiöse Organisation
Führer und Geistliche
Heilige
Priester
Versamlungsstrukturen
Sekten
Zeremoniell
Weltauftrag
Religiöse Intoleranz
- 80) Zahlen und Maße
Zahlen, Nummern
Mathematik
Gewichte und Maße
Zeitrechnung
- 83) Sexualität
Sexualtrieb
Geschlechtsverkehr
Sexuelle Reize
Begrenzungen, Einschränkungen
Sex innerhalb der Sippe
Voreheliche Beziehung
Außereheliche Bez.
Homosexualität
- 84) Fortpflanzung
Menstruation
Verhütung
Schwangerschaft
Entbindung
Geburtsprobleme
Säuglingspflege
Abtreibung u. Kindsmord
Uneheliche Kinder
- 85) Kindheit
Zeremonien während der Kindheit
Babyernährung
Kinderernährung
Reifestadien
Tätigkeiten der Kinder
Wert des Kindes
- 86) Sozialisation
Entwöhnung (von d. Brust)
Gewöhnung an Reinlichkeit
Erlernen der gesellschaftl. Regeln
Erlernen von Fähigkeiten
Übergabe von Glaubensvorstellungen
- 87) Bildung
Schulsystem
Grundschule, Schulpflicht
Berufsausbildung
Lehrer
Pädagogische Methoden
- 88) Adoleszenz, Erwachsener, Senior
Pubertät, Einweihung
Status des Jugendlichen
Aktivitäten des Jugendlichen
Erwachsenenalter
Tätigkeiten des Erwachsenen
Umgang mit den Alten
Tätigkeiten im Alter
Status im Hohen Alter

Das Mikail Aslan Ensemble

Im Februar 2000 wurde das Mikail Aslan Ensemble von Mikail Aslan, Michael Weil und Dieter Schmalzried in Mainz gegründet. Die musikalische Grundlage sind Eigenkompositionen und traditionelle Stücke aus der Heimat von Mikail Aslan. Dabei liegen die musikalischen Wurzeln in der kurdischen, armenischen, persischen und türkischen Musikkultur. Die meisten Texte der Musikstücke sind in Mikails Muttersprache Zazaki, die mit dem Kurdischen und Persischen verwandt ist, geschrieben.

Auf der Basis dieser Kompositionen von Mikail Aslan entwickelt das Ensemble in gemeinsamer Arbeit die Verknüpfung der vorderasiatischen Musikkultur mit Elementen aus europäischer

Musik, Jazz, Pop und Folk (Weiteres hierzu bei der Beschreibung der Instrumente).

Ein weiteres gemeinsames Projekt der Musiker sind die Klänge vom Euphrat.

Hierbei wird der Schwerpunkt mehr auf die authentische Wiedergabe der Musik aus dem Zweistromland und seiner Umgebung gelegt. Das Ensemble wird dabei durch weitere Musiker verstärkt.

Die einzelnen Mitglieder des Mikail Aslan Ensembles sind:

Mikail Aslan (Saz, Gitarre, Gesang) wurde 1972 in Tunçeli (Dersim) geboren. Mit zwölf Jahren musste er mit seiner Familie nach Kayseri umsiedeln. Nach Beendigung des Gymnasiums fing er an Mathematik zu studieren. Nach zwei Jahren brach er jedoch das Studium vor-

zeitig ab, um sich professionell mit Musik zu beschäftigen. Seit seiner Kindheit spielt er Saz. In der Türkei hat er mit den bekanntesten türkisch-kurdischen Musikern die Gruppe Munzur gegründet. Mit dieser Gruppe hat er eigene Lieder komponiert und mehrere Kassetten und CDs aufgenommen. 1995 musste er aus der Türkei fliehen und ist nach Deutschland gekommen. Vor zwei Jahren hat er das Solo-Projekt "Agêrais" aufgenommen. Seit dem Jahr 2001 studiert er am Peter-Cornelius-Konservatorium Mainz Instrumentallehrer mit dem Hauptfach Gitarre. Er trat in zahlreichen Konzerten, Festivals und Fernsehprogrammen auf. Im Februar 2000 gründete er das Mikail Aslan

Ensemble, das im Dezember 2001 mit seiner ersten CD-Produktion begann, die Veröffentlichung ist für Ende 2002 geplant.

Dieter Schmalzried (Bass)

wurde 1957 in Stuttgart Bad-Cannstatt geboren. Die musikalische Ausbildung umfasste zunächst Flöte, Klavier, Elektronische Orgel, Geige und Elektro-Akkordeon. 1971 Umzug nach Mainz und 1973 Gitarre im Selbststudium. 1974 Wechsel auf E-Bass. Ab 1976 wirkte er bei verschiedenen Projekten (Rock-Gruppen, Lyrik & Chanson-Projekt, Tanzmusik) im Rhein-Main-Gebiet und im Kasseler Raum mit. In den 80er Jahren war er in verschiedenen Jazz-Gruppen als Bassist tätig. Seit den 90er Jahren spielt er in verschiedenen Projekten im Umfeld von Jazz, freier Improvisation und

Musik der außereuropäischer Kulturen. Im Februar 2000 Mitgründer des interkulturellen Musikprojektes Mikail Aslan Ensemble.

Michael Weil (Perkussion) wurde 1954 in Frankfurt am Main geboren und fing parallel zu seinem Psychologiestudium an, sich mit Perkussionsinstrumenten zu beschäftigen. Neben ausführlichem Selbststudium Unterricht bei Tom Nicholas, Trilok Gurtu, Jon Otis, Rolf Exler und Carter Collins. Seit 1978 hat er in zahlreichen Bands zwischen Jazz, Pop und Klassik gespielt, mit LP- und CD-Produktionen, Rundfunk- und TV-Auftritten; inzwischen ist er Berufsmusiker. Er gibt seit 1980 privaten Unterricht, begleitet Tanzunterricht und -Performances (u.a. an der Frankfurter Musikhochschule), arbeitet häufig als musikalischer Begleiter in der Tanztherapie und als Studiomusiker. Zu seinem Repertoire gehören Rhythmen und Instrumente aus Afrika, Lateinamerika und dem vorderen Orient wie von Jazz, Pop und Klassik. Zur Zeit spielt er außer beim Mikail Aslan Ensemble im Trio Compás, mit The Opera To Relax, mit Jazzgruppen von Paolo Fornara und arbeitet als Musikjournalist.

Ahmet Aslan, (Gesang, Gitarre), wurde 1970 in Tunceli (Dersim) geboren. Nach dem Besuch des Gymnasiums hat er in Diyarbakir Kunst und Malerei studiert. Nach dem 2. Semester wechselte er zur Musik. Er hat 2 Jahre in Istanbul an der Technischen Universität Musikinstrumentenbau (speziell des Saz) studiert. Seit 5 Jahren lebt er in Deutschland und beschäftigt sich seither mit der klassischen Gitarre.

Yasin Boyraz (Kaval, Davul) wurde 1970 in Sivaz-Zara geboren. Um sein Abitur zu absolvieren ging er nach Istanbul, wo er dann 1992 begann, am Staatlichen Konservatorium für Türkische Musik zu studieren. Dort befasste er sich mit der Volksmusik und studierte die Instrumente Zurna, Davul, Saz und als Hauptinstrument Kaval. Seit 1994 nimmt er in vielen Ländern an Musikfestivals und Konzerten teil. Ferner komponiert er Musiken zu Filmen und Fernsehproduktionen. Auf zahlreichen Musikaufnahmen ist er mit der Kaval und dem Davul

zu hören.

Zafer Küçük (Mey, Duduk, Zurna) wurde 1974 in Istanbul geboren. Seine Eltern kommen aus der Nähe von Dersim (Tunceli). Nach dem Besuch des Gymnasiums hat er im Istanbul-Musikzentrum die Instrumente Mey, Duduk und Balaban studiert. Seit 2 Jahren lebt er in Deutschland. Er tritt bei zahlreichen Musikveranstaltungen auf und arbeitet im Studio.

Cemil Koçgün (Saz, çura) ist Schüler von Mikail Aslan und verstärkt seit Anfang des Jahres 2002 das Ensemble.

Zu den einzelnen Musikinstrumenten:

Saz ist der Name einer im Vorderen Orient unter verschiedenen Namen verbreiteten Langhalslaute mit Metallsaiten und Holzdecke; das Schalloch ist am unteren Ende des birnenförmigen Korpus. Das Wort gilt auch allgemein als Name für Musikinstrument. Sie existiert in mehreren Größen: die kleinste heißt çura, die nächsten çura baglama oder tambura, baglama oder Bozuk, und schließlich divan saz oder meydan saz. In der Kultur der Zaza geht die Wichtigkeit des Instrumentes so weit, das es fast gleichbedeutend mit Gottesdienst und Religion ist; es ist sozusagen das Nationalinstrument. Die Hauptform der Musik der Zaza ist das mit Begleitung der Saz vorgetragene Lied. Kaval bezeichnet eine Längsflöte, bei deren Spiel sozusagen die Lippen das Mundstück formen, es wird direkt ins Rohr geblasen. Sie ist eines der wichtigsten Blasinstrumente der klassischen und folkloristischen Musik Persiens, der Türkei und der arabischen Länder, wo sie meistens Ney genannt wird. Neben der traditionellen Instrumenten aus Bambusrohr werden heute lautere Kaval aus zylindrischem Aluminiumrohr gespielt.

Duduk und Mey bezeichnen Blasinstrumente mit breitem doppeltem Rohrblatt, sind also der Oboe verwandt, klingen aber aufgrund des kurzen Rohrs, das dem einer Blockflöte ähnelt, und des breiteren Rohrblatts eher wie der europäische Klarinettenvorläufer Chalumeau.

Zurna oder Zorna ist der Name einer Schalmei der kurdischen Volksmusik, die zum Tanz in

Kombination mit der Davul, einer zweifelligen zylindrischen Trommel gespielt wird. Der Trommler benutzt zwei verschiedene Schlägel, einen sehr dünnen und einen dicken Holzstock. Rahmentrommeln der verschiedensten Größen und Ausführungen sind im gesamten vorderen Orient verbreitet. Sie gehören zu den ältesten Schlaginstrumenten der Welt, was 4000 Jahre alte Reliefs aus Assyrien und Ägypten belegen. Es gibt sie mit Schnarrsaiten, in den Rahmen gehängten Eisenringen oder Schellen und mit in die Zarge eingelassenen Schellen, wovon unser Tamburin abstammt. Die Namen variieren von Kultur zu Kultur.

Def oder Tef bezeichnet eine kleine Rahmentrommeln mit Schellen, die dem riqq oder duff der arabischen Musik ähnelt. (Das von Michael Weil verwendete Instrument ist eine Kreuzung aus einem arabischen Tef und einem europäischen Renaissance-Tamburin, das sich mit orientalischer Technik spielen lässt, aber anders klingt.) Die Zaza nennen allerdings die großen Rahmentrommeln oft auch Tef, die in anderen Sprachen mazhar, bendir oder tar genannt werden. Zil heißen die kleinen Fingercymbeln, die hierzulande aus der Bauchtanzbegleitung bekannt sind.

In der traditionellen Musik der Zaza spielt der durchgehende Rhythmus, wie er in anderer orientalischer Musik dominiert, eine geringe Rolle; insofern ist die häufige Verwendung auch von Rhythmusinstrumenten aus anderen Kulturen (die Bongó aus dem Son Kubas, das Jazz-Schlagzeug mit Besen, brasilianische Caxixi-Korbrasseln) ein neuartiges Experiment.

Auch die Verwendung von Kontrabass oder elektrischem bundlosen Bass ist eine Neuheit, da es in der traditionellen Musik der Zaza eigentlich keine eigenständigen Bassinstrumente wie in der europäischen klassischen Musik, Jazz oder Popmusik gibt. Da die Komposition einer Basslinie ein Konzept von Harmonik voraussetzt, begegnen sich hier europäische Harmonievorstellungen, wie sie Mikail Aslan am Konservatorium studiert, und die modalen Konzeptionen des Orients. Eine Verwendung von Akkorden wie z.B. in westlicher Popmusik würde den spezifischen Klang der Zaza-Musik überdecken, weshalb jeder Akkord einzeln auf seinen Klang im Kontext der Musik hin ausgesucht werden muss; standardisierte Akkordfolgen funktionieren hier nicht.

Heimat

Astrê Koy

Unbekannt und weit
Es ist schon seit
Ich denken kann
Frage ich mich wann
Ich es sehen werde
Und merke
Zu Hause zu sein
Und zu sagen "Dies ist mein!"

Kennen tue ich es nicht
Habe es noch nie selber gesehen
Und nie zu Gesicht
Bekommen
Trotz dies und jenes
Fühle ich mich verbunden
Und gebunden
An die Geschichte und Taten
Meiner Vorfahren

Es ist passiert und geschehen
Kapiert und verstehen
Habe ich es
Aber geschehen und verstehen
Sind zwei Worte
Die Jahrzehnte trennen
Und nicht einen Tag von Anderen

Die Zukunft ist ungewiss und
nebelig
Deshalb ist selber verständlich
Dass dies nicht gleich zu lösen
ist
Und dies seine Zeit braucht und
man es genau vermisst
Was wen gehört
Und viele Anderen zuhört
Den die Probleme sollen weichen
Und man soll keine neue erreichen

Die Heimat von dem ich sprechen
Erklär ich euch und werde
Es beschreiben
Es erklären
Zazaistan heißt das Land
Und dies ist kein Vorwand

Um es zu leugnen
Dass es uns gibt
Und immer mit
Unserer Kultur und Verständnis
Und dies ist gewiss

Ich bin nicht der Einzige
Von uns gibt es einige
Wir werden uns mit geballter
Macht erheben
Und der Welt kundgeben
Dass wir wieder da sind
Dies hört man in jedem Wind

06.08.2002

Gagan heißt Weihnachten

Sengül Şenol

Weihnachten ist in Europa längst vorbei. Einige Völker aber feiern erst zu Jahresbeginn: So zum Beispiel die indogermanischen Zazas, die am 12. Januar das Weihnachtsfest

kleine Gaben zu sammeln, wird der Nikolaus von der Gemeinde eingeladen. Die Gemeinde kommt in den Cem - Häusern (Gebets- und Versammlungsraum) oder in gemieteten

Sälen zusammen, in der die Gaben als Geschenke an Kinder und Erwachsenen verteilt werden. Auch die ursprüngliche Version der "Gagani" hat durch die Auswanderung im Ausland neue Formen bekommen. Es wird zusammen gefeiert, gesungen und die Geschichte vom "Gagani" vom Khal Gagan vorgespielt. Im Mittelpunkt der Feier stehen Werte wie Nächstenliebe und Solidarität untereinander - vor allem mit den Armen.

Foto: E. Smith.com

begehen...

Weihnachten im Orient "Gagan" heißt das Weihnachtsfest bei den Zazas "Gagani sima bimbarek bo!" heißt in der Sprache der Zazas soviel wie "frohe Weihnachten". Die Zazas sind eine indoeuropäische Volksgruppe aus der Türkei. "Khal Gagan" heißt bei ihnen der Nikolaus, dessen historische Wurzeln im heutigen Dersim (Tunceli) zu finden sind.

Ähnlich wie Christen feiern die Zazas ihr Weihnachten an vier Adventstagen von Dezember bis Januar. Da der Kalender der Zazas nach dem Mond berechnet wird, fällt Weihnachten auf keinen festen Tag, sondern er verschiebt sich jedes Jahr. Der nächste "Gagani" wird am 12. Januar 2002 gefeiert. Wie feiern die Zazas die "Gagani" und was macht der Zaza-Nikolaus "Khal Gagan"?

Während in der Heimat Dersim der "Khal Gagan" (ein alter Mann, der sich wie hierzulande als Nikolaus verkleidet und einen langen Bart trägt) von Haus zu Haus geht, um

Wer sind die Zazas?

Die Zazas sind eine indogermanische Volksgruppe und werden in der Türkei auf etwa zehn Millionen Menschen geschätzt. Obwohl sie in der Heimat Dersim vom türkischen Staat unterdrückt werden, halten die Zazas ihre "Gagani-Tradition" aufrecht.

In Deutschland leben etwa 300.000 Zazas und auch hier sind sie offiziell nicht als eigenständige Volksgruppe und Glaubensgemeinschaft anerkannt. Ihre ersten Kulturvereinigungen unter dem Namen "Cemate Dersim" (Dersim-Gemeinde) haben sie hierzulande vor etwa zehn Jahren gegründet.

Dr. Kahraman Gündüzkanat aus Frankfurt hat ein Buch über die Zazas geschrieben: "Die Kehrseite der Türkei"

Anmerkung: K. Gündüzkanats Buchtitel lautet "Die Rolle des Bildungswesens beim Demokratisierungsprozeß in der Türkei unter besonderer Berücksichtigung der Dimli- (Kirmanc-, Zaza-) Ethnizität"

Zaza(ki) - Dialekt, Sprache, Nation?¹

Dr. Ludwig Paul

Zazaki ist eine in Ostanatolien im Nordwesten des kurdischen Sprachgebiets von ca. 2 Mio. gesprochene Sprache, *Zaza* werden die Sprecher dieser Sprache genannt². Der folgende Aufsatz will eine Reihe linguistischer, sozialer, politischer und historischer Fragestellungen im Zusammenhang mit dem Zazaki und den Zaza untersuchen, vor allem die Fragen, (1.) ob Zazaki eine eigene Sprache ist oder ein kurdischer Dialekt, und (2.) ob die Zaza Kurden sind oder nicht; beide Fragen sind eng miteinander verbunden und werden heutzutage unter Kurden und Zaza heiß diskutiert³. Der Aufsatz gliedert sich in drei Teile. Im ersten wird dargestellt, wie man generell entscheiden kann, ob etwas eine Sprache oder ein Dialekt ist, und was dies im Falle des Zazaki bedeutet. Im zweiten Teil soll gezeigt werden, welche Rolle das Phänomen "Sprache" in der historischen Entwicklung der modernen Ideologie "Nationalismus" gespielt hat und heute noch spielt. Im dritten Teil werden die Ergebnisse auf die Streitfrage "Zazaki - Dialekt oder Sprache?" angewendet, dabei wird auf den konkreten historischen Hintergrund eingegangen, vor dem kurdischer Nationalismus verstanden werden muß: auf den türkischen Nationalismus⁴.

1. Dialekt/Sprache?

Die Mehrzahl der Sprecher des Zazaki⁵ bezeichnet sich heute als "Kurden" und hält ihre Sprache für einen kurdischen Dialekt. Andererseits haben europäische Linguisten schon zu Beginn dieses Jahrhunderts festgestellt, daß das Zazaki eine eigene (wenngleich mit dem Kurdischen eng verwandte) *Sprache* ist⁶. Wie ist dieser Widerspruch zu erklären? Es ist allgemein bekannt, daß die Türkische Republik fast von Beginn ihres Bestehens an gegenüber den auf ihrem Staatsgebiet lebenden Kurden eine Politik planmäßiger sprachlicher Assimilation betrieben hat. Kurdisch erhielt keinerlei Platz oder Status im öffentlichen Leben, Publikation auf Kurdisch war bis zu Beginn der 90er Jahre (von wenigen Ausnahmen abgesehen) generell verboten, ja es wurde teilweise bestritten, daß es "die Kurden" als eigenständige Volksgruppe mit eigener kollektiver Identität überhaupt gab. Unter diesen Umständen konnte sich keine freie Erforschung kurdischer Sprache und Kultur entwickeln; die Abgelegenheit der kurdisch- und zazakisprachigen Gebiete und deren bis in jüngste Zeit relativ geringe "Durchdringung" durch Infrastruktur und moderne Kommunikationsmittel hielten die Frage nach der Eigenständigkeit des Zazaki zusätzlich von der Tagesordnung fern. Im allgemeinen Nichtwissen um das, was kurdische Sprache und Kultur eigentlich sind, wurde von Kurden und Zaza gemeinhin als selbstverständlich angenommen, daß das dem Kurdischen

¹ Dies ist die erweiterte Version eines am 28.4.1997 im Rahmen der öffentlichen Vortragsreihe "Kurden und kurdische Kultur" am Seminar für Iranistik der Georg-August-Universität Göttingen gehaltenen Vortrags.

² "Zaza(ki)" ist kein wegs die überwiegende Eigen- und Fremdbezeichnung der Sprecher bzw. ihrer Sprache, von Region zu Region unterschiedlich wird z.B. die Sprache auch *Dimlî*, *Kirmāncî* (nicht zu verwechseln mit dem kurdischen *Kirmāncî*), *zonê mā* ("unsere Sprache") u.a. genannt. "Zazaki" scheint sich jedoch in der wissenschaftlichen Literatur langsam durchzusetzen.

³ Wenn ich von "Kurden und Zaza" spreche, so ist dies eine vorläufige analytische Trennung, die noch nicht implizieren soll, daß beide getrennte Entitäten bzw. "Völker" darstellen. Ob dies der Fall ist, soll gerade im folgenden untersucht werden.

⁴ Dieser Aufsatz befaßt sich im wesentlichen mit der "türkischen Version" des kurdischen Nationalismus; wenn von "kurdischem Nationalismus" die Rede ist, dann stets mit dieser geographischen Einschränkung. Die Ausführungen sind nicht automatisch auf die iranischen, irakischen, syrischen oder sowjetischen "Versionen" des kurdischen Nationalismus übertragbar.

⁵ Das Zazaki besteht aus teilweise stark voneinander differierenden Einzeldialekten, zu denen keine dialektübergreifende "hochsprachliche" Variante existiert. Deshalb gibt es eigentlich gar nicht "das Zazaki" und stellen Ausdrücke wie "das Zazaki, die Sprache Zazaki" eine Abstraktion dar, strenggenommen sollte man stets von den "Zazaki-Dialekten" sprechen. Für das Kurdische gilt ähnliches: zwar haben sich in neuerer Zeit dialektübergreifende Schriftvarianten gebildet, diese sind jedoch in ihrem Geltungsbereich jeweils auf die Staaten beschränkt, auf die sich die Kurden verteilen (so ist der Dialekt von Cizre-Botan mehr oder weniger zur Schriftsprache der in der *Türkei* gesprochenen kurdischen Dialekte geworden). Im folgenden soll jedoch, aus Gründen der Einfachheit, trotzdem von "dem Zazaki" bzw. "dem Kurdischen" gesprochen werden.

⁶ Z.B. Oskar Mann, *Mundarten der Zaza, hauptsächlich aus Siwerek und Kor* (Kurdisch-Persische Forschungen, Abt. III, Bd. IV), ed. Karl Hadank, Berlin 1932, S. 17.

benachbarte Zazaki, das ähnlich wie jenes klang und dessen Sprecher mit den Kurden vieles gemeinsam hatten, ein kurdischer Dialekt sei⁷.

Nach welchen Kriterien haben Linguisten entschieden, daß das Zazaki eine eigene Sprache sei? Zunächst muß gesagt werden, daß die moderne Sprachwissenschaft leider keine auch nur annähernd eindeutige oder objektive Grenze zwischen "Sprache" und "Dialekt" zu ziehen vermag⁸. Übereinstimmung besteht jedoch über eine Reihe möglicher Kriterien für eine solche Grenzziehung, von denen ich einige vorstellen und auf das Zazaki anwenden will. Grundlegend ist hierbei zunächst die Unterscheidung in *linguistische* und *außerlinguistische* Kriterien.

Linguistische Kriterien

Das wichtigste linguistische Kriterium zur Entscheidung, ob etwas eine eigene Sprache oder ein Dialekt einer Sprache ist, stellen sicherlich die verschiedenen Bereiche der Grammatik und das Lexikon dar. Vergleicht man Phonologie, Morphologie und Syntax des Zazaki mit denen des Kurdischen, so stellt man viele Gemeinsamkeiten, aber auch eine Reihe signifikanter Unterschiede fest. Am größten sind die Gemeinsamkeiten in Phonologie und Syntax. So werden viele Satztypen des Zazaki und des Kurdischen (z.B. Nebensatzarten wie Konditional- oder Relativsatz) jeweils auf fast identische Weise gebildet. Von *strukturellen* Ähnlichkeiten syntaktischer Natur sind *materielle* im Bereich der Morphologie zu unterscheiden, d.h. die Gleichheit oder Ähnlichkeit von Endungen oder anderen Morphemen mit grammatikalischer Funktion. Hier unterscheidet sich das Zazaki ganz deutlich vom Kurdischen, v.a. in der Verbmorphologie (z.B. Bildung der Präsensstämme, Verbalendungen)⁹.

Der Blick auf das Lexikon zeigt, ähnlich wie bei der Grammatik, daß Zazaki und Kurdisch zwar viele Worte gemeinsam haben, daß sich aber eine Reihe besonders häufiger Worte aus dem "Grundwortschatz" (v.a. Verben) deutlich unterscheiden¹⁰. Insgesamt ergibt der Vergleich von Grammatik und Lexikon, daß die Gemeinsamkeiten von Zazaki und Kurdisch in denjenigen Bereichen am deutlichsten sind, in denen Sprachen generell am ehesten durch Kontakt mit anderen Sprachen beeinflussbar sind. Dies könnte man so erklären, daß Zazaki und Kurdisch zwei eigentlich getrennte Sprachen sind, die sich aber durch langen intensiven Kontakt einander angenähert haben. Nun ist es ein grundlegendes Problem, daß grammatische Regeln einer Sprache nur sehr bedingt vergleichbar bzw. "zählbar" sind. Man kann nicht sagen, "in der Sprache X gibt es 100 Regeln, wenn eine andere Sprache Y mindestens 70 davon besitzt, ist sie ein Dialekt von X". Der Wortschatz einer Sprache ist zwar, anders als die Grammatik, prinzipiell zählbar, aber auch hier gibt es keinerlei Maßzahl gemeinsamer Worte, ab der zwei Idiome als "dialektverwandt" zu betrachten sind¹¹. Bei der Komplexität der Phänomene "Grammatik" und "Lexikon" fehlen bis auf weiteres die sprachwissenschaftlichen Voraussetzungen, um derartige quantifizierende Aussagen treffen zu können. Deshalb erlauben es im Falle des Zazaki die grammatikalischen Argumente lediglich, von "relativ vielen Gemeinsamkeiten" mit dem Kurdischen zu sprechen, die jedoch gewisse typische Merkmale einer Sprachverschiedenheit aufweisen (ohne eine "Dialektverwandtschaft" von vorneherein auszuschließen). Weitere linguistische Kriterien sind nötig, um zu entscheiden, ob Zazaki eine eigene Sprache ist oder nicht.

Häufig tritt ein Verbund von Dialekten einer Sprache als "Dialektkontinuum" auf, d.h. zwei geographisch benachbarte Dialekte unterscheiden sich jeweils nur geringfügig voneinander (durch wenige "Isoglossen"). Reist man von einem Ende des Dialektgebiets zum anderen, so bemerkt man

⁷ Seitens der "offiziellen Türkei" gab es immer wieder Versuche, die Zugehörigkeit des Kurdischen und/oder Zazaki zu den Turksprachen zu "beweisen". Als ein Beispiel dieser "apologetischen" Literatur sei genannt: Hayri Baçbu, *Göktürk-Uygur Zaza Kurmanç Lehçeleri*, Ankara 1984.

⁸ Oder in den Worten des bekannten Skandinavisten und Sprachwissenschaftlers Einar Haugen: "[Diese Termini] verkörpern eine schlichte Dichotomie vor einem Hintergrund, der nahezu unendlich komplex ist ... [ihr Gebrauch hat] den Anschein einer klaren Opposition erweckt, wo faktisch die Grenzlinien ... unbestimmt sind" ("Dialekt, Sprache, Nation", *Zur Theorie des Dialekts*, Wiesbaden 1976, pp. 152-169).

⁹ Stellvertretend sei hier die 1. Person Sg. des Verbs "kommen" in Präsens und Präteritum genannt: Zaz. *yen-ā*, Kd. *tēm* (< *di-hēm) "(ich) komme"; Zaz. *āme-yā*, Kd. *hāt-im* "(ich) kam".

¹⁰ Z.B. Zaz. *pī*, Kd. *bāv* "Vater", Zaz. *wā(y)*, Kd. *xwīşk* "Schwester". Identisch hingegen: Zaz./Kd. *birā* "Bruder".

¹¹ So wies das Osmanisch-Türkische, der Vorläufer des heutigen Türkei-Türkischen, in einigen Texten einen Anteil (arabischer und persischer) Fremdworte von über 90% auf, ohne jedoch seinen (grammatikalischen) Charakter als Turksprache zu verlieren.

nirgends einen abrupten Bruch zwischen zwei Nachbardialekten. Dieses Merkmal ist zwar nicht absolut gültig - so können etwa durch Migration oder Kriege ausgelöste Bevölkerungsverschiebungen ein Dialektkontinuum verzerren oder unterbrechen. Aber zwischen Zazaki und Kurdisch gibt es (auch geographisch) eine recht genau ziehbare Grenze und keinen Dialekt, der vermittelnd *zwischen* Zazaki und Kurdisch stünde. Deshalb spricht auch dieses Kriterium für die Eigenständigkeit des Zazaki.

Ein weiteres wichtiges Merkmal betrifft die Sprachgeschichte, d.h. die Frage der genetischen Verwandtschaft. Zwei Dialekte einer Sprache sollten sich aus einem gemeinsamen Vorfahr entwickelt haben, der in nicht allzu ferne Vergangenheit datierbar ist. Mit Hilfe des bekannten Baumdiagramm-Modells leitet man aus dem rekonstruierten "Ur-Indogermanischen" die indogermanischen Einzelsprachen ab. Eine Untergruppe der indogermanischen Sprachen sind die iranischen, die sich später wiederum in eine westliche und eine östliche Gruppe geteilt haben. Zazaki und Kurdisch haben sich beide aus dem "Ur-Westiranischen" entwickelt. Man kann (durch "historische Lautregeln") zeigen, daß Zazaki und Kurdisch sich wahrscheinlich schon vor 2000 oder mehr Jahren getrennt haben und daß zu jenem Zeitpunkt das Kurdische dem (damaligen) Persischen ungefähr ebenso nahestand wie dem damaligen "Vorfahr" des Zazaki¹². Dieses Argument spricht also ebenfalls für Zazaki als eigene Sprache.

Anhand (in Auswahl und vereinfachend präsentierter) linguistischer Kriterien habe ich versucht zu zeigen, daß man das Zazaki als eigene Sprache bezeichnen sollte, wenngleich die Abgrenzung gegen das Kurdische nicht in jeder Hinsicht eindeutig ist und nur das Zusammenwirken verschiedener Argumente ein klares Bild ergibt. Es bleibt dann allerdings die Frage, warum sich die Mehrzahl der Zaza als "Kurden" und ihre Sprache als "Kurdisch" bezeichnet. Hierzu muß auf außerlinguistische Zusammenhänge eingegangen werden.

Außerlinguistische Kriterien

Zunächst zur *Funktion* der Sprache: Kommunikation. Können sich ein Zaza, der Zazaki, und ein Kurde, der Kurdisch spricht, verstehen bzw. verständigen? Diese Frage ist schwieriger zu beantworten, als es zunächst scheinen mag, denn es gibt keine gesicherte sprachwissenschaftliche Methode, um dies herauszufinden. Fragt man Zaza oder Kurden nach ihrer diesbezüglichen Meinung, so erhält man ganz unterschiedliche Antworten. Manche Zaza und Kurden behaupten, es gäbe praktisch keinen Unterschied zwischen Zazaki und Kurdisch und die Verständigung zwischen beiden sei problemlos. Andere Zaza (v.a. aus dem nördlichen Teil des Sprachgebiets) sagen, sie verstünden fast kein Kurdisch, ja sie hätten bereits große Schwierigkeiten, südliche Dialekte des Zazaki zu verstehen¹³. Der Widerspruch zwischen diesen beiden Aussagen erklärt sich durch außerlinguistische Zusammenhänge. De facto dient das Zazaki in Ostanatolien nicht als überregionale Verkehrssprache, sondern weitgehend nur als Haus- und Dorfsprache. Die wichtigste Verkehrssprache ist inzwischen das durch staatliche Assimilationspolitik geförderte Türkisch geworden, und an zweiter Stelle das Kurdische. Vor allem im südlichen Teil des Zazaki-Sprachgebiets, in dem es einige gemischt zazaki/kurdisch-sprachige Regionen gibt, sprechen viele Zaza auch Kurdisch, jedoch nur sehr wenige Kurden Zazaki. Da Kurdische, mit seiner weitaus größeren Verbreitung, wird als die Sprache mit dem größeren "Prestige" wahrgenommen, das Zazaki als dessen "kleiner Bruder".

Entscheidend für die Verständlichkeit zwischen beiden Sprachen ist, daß es praktisch nie zu einer Situation kommt, in der diese auf die Probe gestellt wird, da sich Zaza und Kurden untereinander fast ausschließlich auf Türkisch oder Kurdisch verständigen¹⁴. Deshalb bewegen sich die persönlichen *Meinungen* der Sprecher bezüglich der Verständlichkeit zwischen Kurdisch und Zazaki gewissermaßen im "luftleeren Raum". Und es zeigt sich, daß diese Meinungen stark von den Meinungen der Sprecher bezüglich ihrer *ethnischen Zugehörigkeit* abhängen. Diejenigen Zaza, die

¹² Das in Fn. 9 angeführte Verb für "kommen" illustriert exemplarisch, wie weit Zazaki und Kurdisch voneinander sprachhistorisch "entfernt" sind. Die Vergangenheitsstämme haben sich in beiden Sprachen aus dem Präverb *ā- und der Verbwurzel *gam- entwickelt (Zaz. āme- < *ā-mad- < *ā-gma-ta-; Kd. hāt- < *ā-gt- < *ā-gad- < *ā-gm...-ta-). Eine weitere wichtige Zazaki und Kurdisch trennende historische Lautregel (*-r...d > Zaz. -rr, Kd. -l) ist an den Entsprechungen für "Herz" ablesbar (Zaz. *zerrī* Kd. *dil*, beide aus *dzr...da-(ya-)).

¹³ Nach meinen Beobachtungen kommt letztere Einschätzung der Realität wesentlich näher, v.a. wenn man die Kommunikation zwischen einem Zaza und Kurden zugrundelegt, die jeweils *nur* Zazaki bzw. Kurdisch sprechen.

¹⁴ Auch viele Zazas untereinander - v.a. solche der nördlichen mit solchen der südlichen Regionen - sprechen oft Türkisch miteinander. Gleiches gilt für die Kurden, wobei die Tendenz, Türkisch zu sprechen, zunimmt mit dem Grad der Verstädterung und dem Bildungsstand der Sprecher, der Offizialität des Anlasses und der geographischen Entfernung der Dialekte voneinander.

sich als Kurden "fühlen" bzw. verstehen, betrachten ihre Sprache als kurdischen Dialekt und glauben, daß Zazaki und Kurdisch untereinander verständlich sein müssen; alle Beobachtungen, die sie in diesem Zusammenhang machen, interpretieren sie, soweit möglich, in diesem Sinne.

Es ist nun nötig, die *ethnisch-kulturelle Verbindung* zwischen Kurden und Zaza als entscheidenden außerlinguistischen Faktor für das Verständnis des Zazaki als kurdischer Dialekt weiter zu erläutern. Die Kirmanci-sprechenden Kurden und ein großer Teil der Zaza bilden eine "ethno-kulturelle Gemeinschaft". Hier verstehe ich "kulturell" in einem weitgefaßten Sinn, der Religion, Literatur, Brauchtum und "Sachkultur" (Kleidung, Essen etc.) einschließt. Die Zaza sind allerdings in diesen Bereichen nicht einheitlich, sondern teilen sich in religiöser bzw. konfessioneller Hinsicht in zwei Gruppen. Die in der südlichen Hälfte des Sprachgebiets lebenden Zaza gehören wie die angrenzenden Kurden sunnitischen Rechtsschulen des Islam an (v.a. der şafiiitischen); die Zaza der nördlichen Hälfte dagegen der heterodoxen schiitischen Richtung des Alevismus, die von Sunniten teilweise als nicht-Islamisch (bzw. "ketzerisch") angesehen wird. Da in Ostanatolien die Religion (nach wie vor) einen bestimmenden Faktor individueller und sozialer Identität und sozialen Verhaltens darstellt, spiegelt sich die konfessionelle Zweiteilung der Zaza auch in ihrem ethnisch-kulturellen Selbstverständnis.

Viele sunnitische Zaza sprechen auch Kirmanci-Kurdisch, orientieren sich bezüglich Beruf, Handel und Reisen nach kurdischen Städten wie Diyarbakir und betrachten sich selbst in jeder Hinsicht als Kurden. Anders die alevitischen Zaza: Wo sie mit sunnitischen Kirmanci-Kurden zusammenleben (z.B. in der Stadt Varto), definieren sie sich überwiegend gegen diese Kurden als "Aleviten" oder sogar "Türken". Der "Lackmustest", der am besten zeigt, ob Aleviten und Sunniten eine wirkliche soziale Gemeinschaft bilden, ist die Frage nach Heirat und Tod: Heiraten sie untereinander, begraben sie ihre Toten gemeinsam? Beide Fragen sind zu verneinen: Gemischtkonfessionelle Heiraten sind in Ostanatolien unüblich, und Friedhöfe sind traditionell nach Aleviten und Sunniten getrennt. In Städten wie Tunceli, wo die (Zaza-)Aleviten unter sich sind und sich deshalb nicht gegen sunnitische Nachbarn abgrenzen können bzw. müssen, ist das Gefühl kurdischer Identität jedoch stärker als z.B. in Varto.

Ein die alevitischen Zaza mit den Kurden teilweise verbindender Faktor ist die soziale Gliederung in Stämme. Obwohl diese heute nicht mehr dieselbe Bedeutung hat wie früher und obwohl sich auch früher alevitische und sunnitische Stämme teilweise feindlich gegenüberstanden, stellen doch die noch vorhandenen Stammesstrukturen und -loyalitäten einen wichtigen historisch-sozialen Hintergrund dar, der die alevitischen Zaza und Kurden gegenüber der früher als sie sesshaft und städtisch gewordenen türkischen Mehrheitsgesellschaft abgrenzt. Ein weiterer Faktor, der die Spaltung zwischen Aleviten und Sunniten überbrücken kann, ist politischer Natur. Die Gegnerschaft zur Politik der Bevormundung und Assimilation durch den türkischen Staat, der gemeinsame Wille zu Demokratie und Autonomie (welche Form diese auch immer hat) erweist sich als ein Band, das sunnitische Kurden und Zaza, alevitische Zaza und auch andere religiöse Gruppen wie die kurdischen Yeziden vereinen kann. Insgesamt lautet die Frage nicht: sind die alevitischen Zaza Kurden - ja oder nein?, sondern eher: in welchem je nach Region und teilweise Situation unterschiedlichen Maße verstehen sie sich als den Kurden verbunden?

Ergebnis

Für einen sunnitischen (oder auch alevitischen) Zaza, der stets im Bewußtsein gelebt hat, ein Kurde zu sein, der kulturell und sozial ein Kurde *ist*, hat die Aussage, daß das Zazaki eine eigene Sprache sei, keinen Wert. "Sprache" ist für ihn ein untergeordnetes Merkmal seiner ethnisch-kulturellen Identität: Wer Kurde ist, dessen Sprache muß Kurdisch bzw. ein kurdischer Dialekt sein. Für den Sprachwissenschaftler bedeutet dies nicht etwa, daß er Zazaki *doch* als kurdischen Dialekt klassifizieren sollte. Es wäre aber vorstellbar, auch die Art und Weise, wie die Sprecher einer Sprache diese verstehen, bei ihrer Klassifizierung mitzuberücksichtigen. Entspricht dem Verständnis als eigene Sprache keine *psychologische Realität* seitens der Sprecher und ist diese Sprache tatsächlich eng verwandt mit derjenigen, für die sie von ihren Sprechern gehalten wird, dann könnte man eine definitorische Unterscheidung Sprache/Dialekt in "linguistischem" bzw. "nicht-linguistischem Sinn" treffen. Zazaki könnte in diesem Fall in linguistischem Sinn eine "Sprache" genannt werden, besäße

aber in außerlinguistischen Bereichen "Eigenschaften (oder Teil-Eigenschaften) eines kurdischen Dialekts"¹⁵.

Es ist unbestritten, daß außersprachliche Kriterien bei der Definition von "Sprache" eine Rolle spielen. Ein bekanntes Beispiel hierfür sind die neuindischen Sprachen Hindi und Urdu, die wichtigsten offiziellen Sprachen Indiens bzw. Pakistans, die beide das "Hindustani" der britischen Periode fortsetzen und erst seit der Unabhängigkeit und staatlichen Zweiteilung Indiens 1947 als zwei getrennte Sprachen definiert werden. Sie werden mit zwei unterschiedlichen Schriftsystemen geschrieben¹⁶, haben sich in den folgenden 50 Jahren v.a. im Wortschatz auseinanderentwickelt, grammatikalisch sind sie aber immer noch als zwei Formen einer Sprache zu betrachten¹⁷. Ein Beispiel mit umgekehrtem Vorzeichen sind die schweizerdeutschen Dialekte, von denen sich einige grammatikalisch vom Hochdeutschen wahrscheinlich nicht weniger unterscheiden als z.B. das Holländische. Wohl vor allem deshalb, weil es keine Standardvariante mit offiziellem Status gibt, werden die schweizerdeutschen Dialekte jedoch von den Schweizern (noch) als deutsche Dialekte betrachtet. Die Anerkennung eines Idioms als "Sprache" scheint also unter gewissen Umständen auch davon abzuhängen, ob es in einer Gesellschaft offizielle oder "staatstragende" Funktionen ausübt¹⁸.

2. Die Funktion von "Sprache" im Rahmen des Nationalismus

Es wurde gezeigt, daß die Betrachtung von "Sprache" als rein linguistisches Phänomen zu kurz greift und man auch kulturelle, soziale und sogar politische Faktoren berücksichtigen muß, um dem Phänomen in seiner Breite gerecht werden zu können. "Sprache" wird generell als ein wichtiges Merkmal ethnisch-kultureller Identität verstanden und spielt deshalb für nationalistische Ideologien, die sich wesentlich ethnisch-kulturell begründen, eine überaus wichtige Rolle. Um die eigentliche Bedeutung des "Zazaki-Sprachstreits" für die kurdische und Zaza-Gesellschaft richtig verstehen zu können, muß deshalb zunächst näher auf die Rolle der Sprache innerhalb der Ideologie "Nationalismus" eingegangen werden. Dabei verstehe ich "Nationalismus" neutral als die in Westeuropa im 18. Jahrhundert entstandene politische Ideologie zur Errichtung oder Bewahrung einer Nation, nicht dagegen als extremistische sozial-politische Bewegung. Der so verstandene "Nationalismus" war Voraussetzung für die sich später in den jeweiligen Ländern bildenden nationalen Ideologien bzw. (partikulären) Nationalismen.

Viele Historiker und Politologen sind der Meinung, die heutigen Nationen, die sich so gerne auf uralte Herkunft und Traditionen zurückführen, seien eigentlich Erfindungen jüngerer Datums, nämlich höchstens 200 Jahre alt. Erfunden wurden sie erst ab dem späten 18. Jahrhundert von der modernen Ideologie "Nationalismus", und zwar teilweise da, wo es sie vorher gar nicht gab. Der These von der "Erfindung der Nationen" wird hier im Prinzip zugestimmt, jedoch (mit Ernest Gellner) in dem dahingehend modifizierten Sinn, daß das Auftreten oder die Entstehung von Nationen zwar auch von Zufall und Willkür abhängt, aber in der Regel nicht beliebig oder ohne historischen Hintergrund ist, und daß immerhin existierende Differenzierungen kultureller, sozialer oder anderer Art notwendig sind, um aufbauend auf diesen eine Nation zu gründen oder zu "erfinden"¹⁹.

Ein 1983 erschienenes Buch des Südostasien-Spezialisten Benedict Anderson²⁰ hat neue Ideen und Thesen in die Nationalismusforschung gebracht, die die akademische Auseinandersetzung

¹⁵ Um den Widerspruch zwischen linguistischer Erkenntnis und (außerlinguistischer) psychologischer Realität zu verstehen, ist zu berücksichtigen, daß die o.g. linguistischen Kriterien allesamt sehr *abstrakt* sind und ihr wirkliches Verständnis eigentlich eine linguistische Ausbildung voraussetzen würde. Es nützt wenig, als Linguist darüber zu klagen, daß linguistische Erkenntnisse gesellschaftlich nicht genügend verstanden oder berücksichtigt werden, man sollte vielmehr in gewissen Bereichen den Primat außerlinguistischer Faktoren beim sozialen Phänomen "Sprache" anerkennen.

¹⁶ Hindi mit der Devanāgarī, Urdu mit einer modifizierten Variante des arabischen Alphabets.

¹⁷ Korrekt sollte man sie vielleicht, gemäß der religiösen Ursache der sprachlichen Trennung, "Religiolekte" nennen.

¹⁸ Ein Linguist hat dies einmal einprägsam formuliert in dem Satz: Eine Sprache ist nichts anderes als ein Dialekt, der eine eigene Armee besitzt.

¹⁹ Siehe Anthony D. Smith, *National Identity*, London 1991, S. 71. Zum Terminus "Erfindung" im Zusammenhang mit Nationen und anderen sozialen Gemeinschaften, siehe auch das grundlegende Werk: *The Invention of Tradition*, eds. Eric Hobsbawm und Terence Ranger, Cambridge 1983, z.B. S. 13f.

²⁰ *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London 1983. Hier zitiert nach der deutschen Übersetzung (*Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts*, Frankfurt 1988).

mit dem Nationalismus bis heute prägen. Besondere Aufmerksamkeit widmet Anderson der Rolle der Sprache in der historischen Entwicklung des Nationalismus. Nach ihm waren die vor dem Nationalismus vorherrschenden politischen Organisationsformen das Dynastische Reich und die Religiöse Gemeinschaft; letztere definierte sich wesentlich über das Medium einer Heiligen Sprache. Für Anderson liegt das entscheidende Moment bei der modernen Nationenbildung darin, daß gewisse Gemeinschaften mit Hilfe einer gemeinsamen Sprache und neuer Massenkommunikationsmittel (z.B. Zeitungen) zum ersten Mal sich selbst als eine auf Sprache basierende Massengemeinschaft gleichberechtigter Sprecher *vorstellen* konnten. Bis es so weit kommen konnte, mußten natürlich verschiedene historische Entwicklungen stattgefunden haben wie z.B. die Erfindung des Buchdrucks oder die Reformation, die zusammen bewirkten, daß einem immer breiteren Publikum (zunächst v.a. religiöses) Schrifttum in den *Volkssprachen* zugänglich wurde. Dies sowie die Entdeckung und beginnende Erforschung außereuropäischer Kulturen in europäischen Staaten bewirkten nach Anderson bis zum Ende des 18. Jahrhunderts eine "Entzauberung" der Heiligen Sprache als exklusiver Zugang zur Wahrheit und somit die Überwindung des religiösen (und dynastischen) Denkens und einen grundlegenden Wandel der Wahrnehmungsformen, der es ermöglichte, die neuartige Gemeinschaft "Nation" zu denken bzw. vorzustellen.

In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts entwarf der deutsche Geschichtsphilosoph Johann Gottfried v. Herder seine romantisierenden Vorstellungen von einer auf Sprache gegründeten Nation ("jedes Volk hat *seine* Sprache")²¹. In der Sprache drückte sich nach Herder der Volkscharakter "in seiner reinsten Form" aus, die Sprache wurde zum alles bestimmenden Merkmal der Volksgemeinschaft. Im Gefolge Herders erforschten Literaten und Philologen verschiedener ost- und südosteuropäischer Völker in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts zum ersten Mal ihre jeweiligen Sprachen und Literaturen; sie schufen die Grundlagen, um diese Sprachen später als voll entwickelte Literatur- und Staatssprachen zu gebrauchen und wurden, wie Herder, zu Vorläufern und Begleitern eines auf "Sprache" basierenden Nationalismus ihrer sich langsam zu Nationen entwickelnden Völker. Anderson unterscheidet diese frühe, noch nicht an die Macht gelangte Form des Nationalismus als "sprachlichen romantischen Volksnationalismus" von dem späteren "offiziellen Nationalismus", d.h. der planmäßig nationalisierenden Politik, derer sich europäische Staaten seit Mitte des 19. Jahrhunderts zunehmend bedienen²².

Nach diesem Exkurs über Andersons Thesen - der die historische Komplexität des Themas "Nationalismus" nur ganz peripher andeuten konnte - soll folgendes festgehalten werden: (1.) Die funktionale Perspektive. Im Zeitalter des Nationalismus wird Sprache als wichtigste Manifestation der der Nation zugrundeliegenden ethnischen Identität betrachtet und stellt als solche einen tragenden Balken der jeweiligen nationalen Ideologie dar. (2.) Nationalismus als Modell. Einmal in Europa entstanden und entwickelt, konnte der Nationalismus im 20. Jahrhundert ohne weiteres von neu entstehenden Nationen in aller Welt als Modell übernommen werden. (3.) Die grundlegende Unterscheidung in Kultur- und Staatsnation (von Anderson nur am Rande angesprochen). Voraussetzung für die Bildung einer Nation können nicht nur ethnische Kriterien, sondern auch ein kollektiver politischer Wille sein. Je nachdem, ob bei der Bildung und Ausgestaltung einer Nation eher ethnisch-kulturelle oder politische Faktoren ausschlaggebend sind, spricht man von "Kultur-" bzw. "Staatsnation". Das Beispiel einer Staatsnation stellen die USA dar, für deren staatsbürgerliches Verständnis das Bekenntnis zu bestimmten politischen Prinzipien grundlegend ist. In Deutschland hingegen gründet sich das Staatsbürgerrecht (noch) weitgehend auf eine (für eine Kulturnation typische) an Abstammung geknüpfte ethnische Zugehörigkeit.

3. Der historische Kontext; Ergebnisse

Im 1. Abschnitt wurde erklärt, daß das Zazaki in linguistischer Hinsicht zwar als eigene Sprache betrachtet werden sollte, daß aber außerlinguistische Zusammenhänge dem teilweise entgegenstehen. Nun behaupte ich, daß die so ausführlich besprochene Unterscheidung in Sprache/Dialekt für den Sprachwissenschaftler in gewissem Sinne völlig uninteressant, da nur eine Definitionsfrage ist. Es ist klar, daß der Unterschied zwischen "Sprache" und "Dialekt" nur ein

²¹ Anderson, loc. cit., S. 72.

²² Z.B. die Magyarisierung in Ungarn, Anderson, loc. cit., S. 106ff.

iranisches Volk waren. Und es soll betont werden, daß den Kurden die Meder als "heroische Vorfahren" keineswegs zu mißgönnen wären. Nach dem heutigen Stand der Kenntnis kann die historische Verbindung zwischen Kurden und Medern jedoch nur als Hypothese bezeichnet werden²⁶. Eine weitere Parallelität zeigt sich in der in neuerer Zeit bei beiden Ideologien sichtbaren *Ambivalenz* bezüglich Religion: ähnlich wie der eigentlich auf solide laizistischem Fundament ruhende türkische Nationalismus in den 80er Jahren teilweise religiöse Elemente inkorporiert hat ("Türk-Islam Sentezi"), wendet sich der kurdische Nationalismus, sogar in der ursprünglich marxistischen Variante der PKK, seit den frühen 90er Jahren verstärkt an traditionell-religiöse Bevölkerungsgruppen²⁷.

Nach Analyse und Theorie soll nun noch die praktische Frage angesprochen werden: welche gemäßigte oder vermittelnde Position kann man konkret einnehmen in der verfahrenen, von Emotionen und politischen Absichten belasteten Frage, ob Zazaki eine eigene Sprache ist oder nicht? Die ethnisch-kulturell-sozial-politische Situation ist eigentlich noch weitaus komplizierter als in Abschnitt 2 beschrieben, wo nur die wichtigsten Identitätsstrukturen und -konkurrenzen skizziert wurden. In Wirklichkeit werden die beschriebenen Strukturen noch überlagert von einer gemeinsamen sunnitisch-islamischen, (sunnitische) Kurden und Türken potentiell verbindenden Identität; von einer regional im Maße ganz unterschiedlichen Beeinflussung durch türkische Sprache, Kultur und Gesellschaft, die in manchen (v.a. gemischt türkisch-kurdischen) Regionen bereits den Charakter der fortgeschrittenen *Assimilation* angenommen hat; von vorwiegend politisch bedingten Loyalitäten wie z.B. der gewisser kurdischer Stämme oder Stammesteile, die mit dem türkischen Staat (auch militärisch) gegen andere Stämme kooperieren; oder von einer auf das Zazaki als Sprache rekurrierenden Identität, die die Schaffung einer Aleviten und Sunniten vereinigenden "Zaza-Nation" anstrebt²⁸. Schließlich ist eine weitere - zahlenmäßig vielleicht die stärkste - Gruppe derjenigen Zaza und Kurden zu erwähnen, denen der Kampf um das tägliche Brot, die Sorge um die Familie, keine Zeit für ideologische Auseinandersetzungen läßt und die am liebsten nur in Ruhe gelassen werden wollen. Das Problem bei der Analyse all dieser ethnisch-kulturellen Zusammenhänge besteht darin, daß es nicht um objektiv gegebene Tatsachen geht, sondern um an sich schon "schwammige", schwer definierbare Gebilde wie z.B. "Kultur", und um deren *Wahrnehmung*.

Ein Lösungsvorschlag zumindest für das Problem: "Ist Zazaki ein Dialekt oder eine Sprache?" könnte folgendermaßen lauten. Die Kurden sollten sich von dem engstirnig auf die Einheit und Identität mit "Sprache" fixierten Begriff von "Nation" (den sie ohnehin dem türkischen Nationalismus verdanken) lösen und dem Nationenbegriff, den sie anstreben, eine breitere *politische* Basis geben. Diese Basis kann nur Selbstbestimmung, Toleranz, Demokratie und kulturelle Freiheit und Autonomie heißen. Das bedeutet insbesondere, daß niemand dazu gezwungen wird, sich für einen Kurden oder seine Sprache für Kurdisch zu halten. Bei einer solcherart verbreiterten politischen Basis könnte der kurdische Nationalismus dann, abrückend vom essentialistischen "Kulturnationalismus", mehr den Charakter eines auf politischen Prinzipien gründenden "Staatsnationalismus" annehmen. Dann könnte es möglich werden, das Zazaki als eigene Sprache zu bezeichnen, ohne alle Sprecher damit automatisch zu "nicht-Kurden" zu stempeln. Die Kurden wären dann ein Volk, oder eine Nation, das ähnlich wie die Schweizer oder Belgier mehr als nur eine Sprache spricht - warum eigentlich nicht?

²⁶ Vgl. D. N. MacKenzie, 'The Origins of Kurdish', *Transactions of the Philological Society* 1961, pp. 168-186. Trotz neuerlicher Fürsprache für die kurdisch-medische Verbindung (I. Gershevitch, 'Linguistic Geography and historical linguistics', *Atti dei Convegni Lincei* 94, Rom 1992, S. 168, Fn. 7) behalten MacKenzies Argumente wohl weiterhin ihre Gültigkeit.

²⁷ Das Wiederaufleben des kurdischen Nationalismus in den 80er Jahren, v.a. dessen seit 1984 von der PKK und dem türkischen Militär planmäßig betriebene militärische Eskalation, sind nicht zu verstehen ohne zwei historische Faktoren, die hier nur kurz genannt werden sollen: Erstens die auf den Militärputsch von 1980 folgende Auswanderung vieler "Linker" und Intellektueller (darunter viele Kurden), die u.a. die in den frühen 80er Jahren im westeuropäischen Exil verstärkt einsetzende Publikation auf Kurdisch erst ermöglichte. Zweitens die ab den frühen 80er Jahren vom türkischen Staat (unter Ministerpräsident Özal) forcierte Modernisierung der Türkei, die durch eine Verbesserung der Infrastruktur die "Durchdringung" Ostanatoliens von türkischem Staat und türkischer Gesellschaft intensivierte und gleichzeitig durch ihre sozialen Folgen (verstärkte Landflucht etc.) zusätzliches soziales Konfliktpotential schuf.

²⁸ Diese "Zaza-Nationalisten" (oder "Zazaisten"), deren Protagonist der 1993 in Schweden verstorbene (sunnitische) Zaza Ebubekir Pamukcu war, spielen v.a. durch ihre rege Publikationstätigkeit in der westeuropäischen Diaspora (z.B. die von Pamukcu herausgegebenen Zeitschriften AYRE und PIYA) eine gewisse Rolle. Da ich jedoch ihren Einfluß in Ostanatolien für relativ gering halte, habe ich diese Gruppierung hier vernachlässigt.

gradueller und die Grenze zwischen beiden teilweise willkürlich, d.h. von Definitionen abhängig ist. Die Bedeutung, die die Frage "Zazaki - Sprache oder Nation?" erhält, resultiert allein aus der funktionalen Perspektive der Sprache im Rahmen des Nationalismus. Mit Herder sagen die Kurden: "Jede Nation hat *ihre* Sprache", und fahren dann fort mit: "Jede Nation hat *eine* Sprache". Eine Nation mit zwei Sprachen ist nicht vorstellbar, deshalb muß Zazaki, da alle Zaza ja Kurden sein sollen, ein kurdischer Dialekt sein.

Der (in der Türkei entwickelte) kurdische Nationalismus hat sich nicht im luftleeren Raum entwickelt, sondern nach dem Vorbild anderer Ideologien, die letzten Endes auf das Modell der europäischen Nationalismen des 19. Jahrhunderts zurückgehen. Um ein wirkliches Verständnis der spezifischen Form des kurdischen Nationalismus und dessen Verhältnis zu "Sprache" zu erreichen, muß man das konkrete historische Vorbild des kurdischen Nationalismus betrachten. Dieses Vorbild heißt "türkischer Nationalismus". Alle in der Türkei aufgewachsenen Kurden sind in der türkischen Gesellschaft sozialisiert und erzogen worden und haben das breitgefächerte Angebot türkisch-nationalistischer Indoktrination im türkischen Erziehungssystem, Fernsehen, in türkischen Zeitungen usw. mehr oder weniger rezipiert. Dadurch sind sie - egal wie sie oder ihre Eltern bezüglich der Kurdenfrage denken oder politisch stehen - mehr oder weniger beeinflusst worden.

Ein wichtiges Kennzeichen des türkischen Nationalismus ist es, daß er der *Sprache* einen überragenden Stellenwert einräumt. Der Mitbegründer und Vollender des modernen türkischen Nationalismus Mustafa Kemal wollte einen modernen Nationalstaat nach europäischem Vorbild schaffen. Er sah dazu als einzig realistische Möglichkeit, einen überwiegend von Türken bewohnten "Kernbereich" des Osmanischen Reiches als Staatsgebiet zu nehmen und in den Köpfen der Bewohner dieses Kernbereichs die überlebte Osmanische Staatsidee und -ideologie rigoros durch eine türkische Nationalideologie zu ersetzen; für diese setzte er nach europäischem Vorbild die Sprache als tragendes Element an. Nur weil in den 20er Jahren dieses Jahrhunderts kurdisches Nationalbewußtsein, ja kurdische ethnische Identität noch sehr schwach entwickelt, eigentlich erst im Entstehen begriffen war, und weil sich die Kurden damals in osmanischer Tradition überwiegend als "Muslime" statt als "Kurden" betrachteten, konnte Mustafa Kemal auch die Kurden in das Projekt "Türkische Nation", zunächst erfolgreich, mit einbeziehen.

Vom Modell des europäischen Nationalismus übernahm der türkische Staat, wie viele andere im 20. Jahrhundert gegründete Staaten, gleichzeitig den "romantischen Volksnationalismus" und den "offiziellen planmäßigen Nationalismus" und verband beide miteinander: ersteren als die Doktrin, daß das türkische Volk, vermittels seines auf der "Türkischen Sprache" basierenden Türkentums, den Gipfel menschlicher Zivilisation darstellt; und zweiteren als die Methode, um diese Doktrin allen Staatsbürgern einschließlich der Kurden immer wieder einzuflößen. Zur Bedeutung von "Sprache" für türkischen Nationalismus soll nur auf die türkische Akademie zur Bewahrung und Reinigung der türkischen Sprache (Türk Dil Kurumu, TDK) hingewiesen und anhand eines Beispiels veranschaulicht werden, welche Auswüchse der türkische Sprachnationalismus zeitigen kann²³. In dem ideologisch motivierten Beharren auf *einer* türkischen Sprache, die die Behauptung *eines* türkischen Volkes bzw. *einer* türkischen Nation impliziert, spiegelt sich die Behauptung seitens des kurdischen Nationalismus, alle Kurden einschließlich der Zaza sprächen *eine* Sprache.

Der Vergleich des türkischen mit dem kurdischen Nationalismus läßt sich auf andere Bereiche ausdehnen, z.B. auf den der Herkunft. Der türkische Nationalismus führt das türkische Volk in direkter Linie auf in alter Zeit in Anatolien ansässige Völker wie die Hethiter, Sumerer oder Urartäer zurück²⁴, parallel dazu der kurdische Nationalismus die Kurden auf zur gleichen Zeit in Mesopotamien ansässige Völker wie die Assyrier²⁵, v.a. aber auf die *Meder*. Letzteres ist zwar nicht so abwegig wie die übrigen genannten historischen Verbindungen, da die Meder immerhin ein

²³ Bei einer Konferenz in Ankara vor einigen Jahren zum Thema "Turksprachige Staaten der ehemaligen Sowjetunion" war die Konferenzsprache "Türkisch", dies umfaßte das Türkei-türkische sowie alle übrigen Turksprachen wie Uzbekisch, Kasachisch usw., die gemäß der Doktrin des türkischen Nationalismus allerdings *Dialekte einer Sprache* sind. Da sie "nur Dialekte" sind, waren bei den Vorträgen keine Dolmetscher zugelassen, was dazu führte, daß die uzbekischen Vorträge nur von Uzbeken, die kasachischen nur von Kasachen usw. verstanden wurden.

²⁴ Dies spiegelt sich u.a. in der Gründung einer hethitischen und sumerischen Bank (Tü. Eti bzw. Sümer Bankası) zur Zeit der Türkischen Republik wider.

²⁵ Vergleiche die Bezeichnung eines zu Beginn der 90er Jahre in der Türkei gegründeten kurdischen Kulturinstituts als *Mesopotamya Kültür Merkezi* (MKM).

<i>Ware</i>	<i>IPA</i>	<i>Zazaki</i>	<i>Türkçe</i>	<i>Deutsch</i>	<i>English</i>	<i>Français</i>
Aa	[a]	asme	<i>ay</i>	<i>Mond</i>	<i>moon</i>	<i>lune</i>
Bb	[b]	bize	<i>keçi</i>	<i>Ziege</i>	<i>she-goat</i>	<i>chèvre</i>
Cc	[dz]	cile	<i>yatak</i>	<i>Bett</i>	<i>bed</i>	<i>lit</i>
	[dʒ]	cinike	<i>kadın</i>	<i>Frau</i>	<i>woman</i>	<i>femme</i>
Çç	[tʰ]	çıla	<i>çıra</i>	<i>Lampe</i>	<i>lamp</i>	<i>lampe</i>
	[tʃʰ]	çite	<i>başörtüsü</i>	<i>Kopftuch</i>	<i>kerchief</i>	<i>fichu</i>
Dd	[d]	dest	<i>el</i>	<i>Hand</i>	<i>hand</i>	<i>main</i>
Ee	[ɛ]	eskize	<i>kuru üzüm tanesi</i>	<i>Rosine</i>	<i>raisin</i>	<i>raisin sec</i>
Êê	[ie]	mêse	<i>arı</i>	<i>Biene</i>	<i>bee</i>	<i>abeille</i>
	[e]	lê	<i>kazan</i>	<i>grosser Topf</i>	<i>large pot</i>	<i>pot gros</i>
Ff	[f]	fek	<i>ağız</i>	<i>Mund</i>	<i>mouth</i>	<i>bouche</i>
Gg	[g]	gos	<i>kulak</i>	<i>Ohr</i>	<i>ear</i>	<i>oreille</i>
Ğğ	[ɣ]	gezna	<i>hazine</i>	<i>Schatz</i>	<i>treasure</i>	<i>trésor</i>
Hh	[h]	hak	<i>yumurta</i>	<i>Ei</i>	<i>egg</i>	<i>oeuff</i>
Iı	[i]	sıt	<i>süt</i>	<i>Milch</i>	<i>milk</i>	<i>lait</i>
İi	[i]	iştiri	<i>böynuz</i>	<i>Horn</i>	<i>horn</i>	<i>corne, bois</i>
Jj	[ʒ]	jil	<i>filiz</i>	<i>Sproß</i>	<i>sprout</i>	<i>pousse</i>
Kk	[kʰ]	ko	<i>dağ</i>	<i>Berg</i>	<i>mountain</i>	<i>montagne</i>
Ll	[l]	linge	<i>ayak</i>	<i>Fuß</i>	<i>foot</i>	<i> pied</i>
Mm	[m]	muriye	<i>armut</i>	<i>Bierne</i>	<i>pear</i>	<i>poire</i>
Nn	[n]	non	<i>ekmek</i>	<i>Brot</i>	<i>bread</i>	<i>pain</i>
Oo	[o]	ostor	<i>at</i>	<i>Pferd</i>	<i>horse</i>	<i>cheval</i>
Pp	[pʰ]	pelge	<i>yaprak</i>	<i>Blatt</i>	<i>leaf</i>	<i>feuille</i>
Qq	[q]	qılançıke	<i>saksağan</i>	<i>Elster</i>	<i>Magpie</i>	<i>pie</i>
Rr	[r]	ri	<i>yüz</i>	<i>Gesicht</i>	<i>face</i>	<i>visage</i>
	[r]	mor	<i>yılan</i>	<i>Schlange</i>	<i>snake</i>	<i>serpent</i>
Ss	[s]	sane	<i>tarak</i>	<i>Kamm</i>	<i>comb</i>	<i>peigne</i>
Şş	[ʃ]	şiye	<i>gölge</i>	<i>Schatten</i>	<i>shadow</i>	<i>ombre</i>
Tt	[tʰ]	tire	<i>oklava</i>	<i>Nudelholz</i>	<i>rolling-pin</i>	<i>rouleau</i>
Uu	[u]	ustine	<i>direk</i>	<i>Säule</i>	<i>column</i>	<i>colonne</i>
Üü	[y]	lüye	<i>tilki</i>	<i>Fuchs</i>	<i>fox</i>	<i>renard</i>
Vv	[v]	verg	<i>kurt</i>	<i>Wolf</i>	<i>wolf</i>	<i>loup</i>
Ww	[w]	ware	<i>yayla, ocak-yuva</i>	<i>Sommerweide</i>	<i>summerpasture</i>	<i>pâture d'été</i>
Xx	[x]	xape	<i>yular</i>	<i>Schlinge</i>	<i>noose</i>	<i>noeud coulant</i>
Yy	[j]	miye	<i>koyun</i>	<i>Schafe</i>	<i>sheep</i>	<i>mouton</i>
Zz	[z]	zon	<i>dil</i>	<i>Zunge</i>	<i>tongue</i>	<i>lange</i>
Çhçh	[ts] [tʃ]	çhem çhêl-çuk	<i>nehir</i> <i>çoluk çocuk</i>	<i>Fluß</i> <i>Haushalt, Familie</i>	<i>river</i> <i>household, family</i>	<i>rivière</i> <i>ménage, famille</i>
Khkh	[k]	khoçıke	<i>kaşık</i>	<i>Löffel</i>	<i>spoon</i>	<i>cuiller</i>
Phph	[p]	phıt	<i>küçük çocuk, bebek</i>	<i>Seugling</i>	<i>infant</i>	<i>petit enfant</i>
Thth	[t]	thomur	<i>saz</i>	<i>Laute</i>	<i>lute</i>	<i>luth</i>
RRrr	[r]	bırr	<i>ağaçlık, orman</i>	<i>Wald</i>	<i>woods</i>	<i>bois</i>

MUNZUR'UMA DOKUNMA!

❶ Bu çığlık, dünyada ve ülkemizde yaşanan ekolojik tahribata bir yanısı daha 'eklenmesin' dıyedir.

❷ Munzur Vadisi Milli Park'ı, Türkiye'nin (vadi olarak) ilk Milli Parkı ve dünyanın ikinci büyük vadisidir.

❸ Munzur Vadisi, 16 Kasım 1972 tarihinde toplanan UNESCO'nun XVII. Genel Kurulu tarafından istisnai deger olarak kabul edilmiştir.

❹ Munzur Vadisi florasında, resmi olarak 1518 bitki kayıtlıdır ve bunlardan 43 tanesi yalnızca Munzur'a, 227 bitki ise Türkiye'ye özgüdür.

❺ Ömürleri sadece birkaç yüzyıla sınırlı olan bazı bitki türleri, Munzur Vadisi'nde de bulunabilmektedir.

❻ Munzur Vadisi, Türkiye'nin en zengin yabamı hayatına da sahiptir. Çengel Boynuzlu Dağ Keci, Çi Kekik, Kara Tavuk, Turna, Porsuk, Susamuru, Ayı, Dağ Koyunu, Yaban Domuzu, Vasek, Şahin, Atmaca, Akbaba, Ala Kartal, Baykuş ve Bulbul gibi başlıca hayvandan başka, envanteri çıkarılmamış birçok böcek türü de yaşamaktadır.

❼ Omürleri 25-30 yılı geçmeyecek olan toplam 8 baraj yapılacak isteniyor, yapılıyor ve ikisi yapıldı. Türkiye'nin toplam elektrik üretiminin sadece %0.97'sini üretecek olan bu barajların yapıyla Munzur Vadisi, Hasankeyf, Bergama, Fırtına Vadisi gibi 'ölümle yüzyüze' gelecek ve belki de Zeugma gibi sular altında bırakılacaktır.❸

Ware

ISSN 0946-4573

9 799094 645730